ספריה עממית בטורונטו
זיידישע
אאלקס ביבליאטעק
פאראנטא
JEWISH PUBLIC LIBRARY, TORONTO
MAY - 1982

א. ש. זאַקס

חרוב'ע וועלטען

ליטעראַרישער פערלאג

256 איסט בראַדוויי, נויארק.

49

Copyright, 1917.
By A. Sh. Sachs, New York.

אינהאַלט:

I

זיטען און מנהגים.

זייט

די צושטערטע אידישע היים — — — — — 7
דער חדר — — — — — — — — — 10
קינדערשע חברות מיט גרויסע צוועקען — — — 19
דער סיום — — — — — — — — — 26
דער שטערטע׳לשער פאטריאטיזם — — — — 36
אידישע טעכטער — — — — — — — — 41
„דער פאַליטישער קאמף" אין די אידישע שטערטלעך
פון ליטא און זאמוט — — — — — — — — 48
פאסקווי׳לען און אויסנעטראכטע לידער — — — 55
נמילת חסד — — — — — — — — — 60
הסגת גבול — — — — — — — — — 67
אן אורח לכבוד שבת — — — — — — — 72
עכוב הקריאה — — — — — — — — — 78
די קלפי — — — — — — — — — 84
מען טאָר ניט אויסזאגען פון חדר — — — — 90

II

ליטווישע אידען.

א מעשה וועגען רבי ישרא׳ל סאלאנטער — — 99
דער קעלמער מגיד — — — — — — — 105
דער ליטווישער למדן — — — — — — — 111

III

שמחות און אבילות.

פסח — — — — — — — — — — 119
שבועות — — — — — — — — — 128
די „ניין טעג" — — — — — — — — 135
שבת חזון — — — — — — — — — 140
תשעה באב — — — — — — — — — 146
שבת נחמו — — — — — — — — — 154
אלול צייט — — — — — — — — — 161
די סקארבאווע יומים־נוראים'דינע נגונים — — 168
די ערשטע סליחות — — — — — — — 173
ראש השנה — — — — — — — — 179
שבת שובה — — — — — — — — — 185
ערב יום כפור — — — — — — — — 190
נעילה — — — — — — — — — 198
סוכות — — — — — — — — — 205
הושענה רבה — — — — — — — — 212
שמחת תורה — — — — — — — — — 218
הערבסט — — — — — — — — — 226
חנוכה — — — — — — — — — 231
חמשה עשר בשבט — — — — — — — — 240
פורים — — — — — — — — — 245

זיטען און מנהגים.

די צושמערטע אידישע היים

(אנשמאט א פאַרוואַרט)

ווי א מבול׳ האָט די מלחמה דערטרונקען אין שטראָמען בלוט און טרעהרען הונדערטע טויזענדע אידישע פאמיליעז, וועלכע זיינען פון דור דורות נעווען איינגעפונדעווען אין די שטעדט און שטעדטלעך פון זאמוט און ליטא.

ווי בוימער ארויסגעריסען מיט זייערע וואָרצלען פון דעם באָדען, וואו זיי האָבען נעוואקסען און נעצוינגען זייער יניקה, אזוי איז אויך דאָס אידיש לעבען אינגאנצען אָבגעשניטען נעוואָרען פון דעם לאנד, מיט וועלכען עס איז נעווען פערבונדען הונדערטער יאָהרען.

אָבער ווי נרוים עס זאָל ניט זיין די טראגעדיע פון יעדען יחיד בעזונדער, וועו ער איז נעצוואונגען אין א שעהנעם פריהמאָרגען צו נעהמען זיין פאמיליע און לויפען ניט וויסענדיג אליין וואוהין, איבערלאָזענדיג זיין האָב און גוטס, זיינע שווער פערהאָרעווטע בעבעכעס אויפ׳ן יושר פון קאָזאק — איז די טראגעדיע פון אידישען כלל נאָך שרעקליכער און שוידערליכער.

א יחיד קען סוף־כל־סוף נעפינען א שטיקעל פלאץ, וואו צו עקזיסטירען און זיך איינצולעבען. דער כלל אָבער קען ניט אריבערטראָגען זיינע טראדיציעס און מנהגים אויף אן אנדער באָדען: ר ב י ישראל קען אויך לעבען אין רוסלאנד, אין דייטשלאנד, אין אמעריקא און ערגעץ אנדערש וואו; כ ל ל ישראל אָבער קען קיינמאָל צוריק נעווינען דאָס, וואָס ער האָט נעלאָזען אין זיין אלטער היים.

די פערים, וואָס האָבען פערבונדען די פערשידענע פרטים אין איין

כלל, די פערשידענע טיילען אין איין נאנצע, זיינען צוריסען געווארען. מענליך, אז ביי אנדערע בעדינגונגען, אויף אן אנדער באדעוון, וועלען זיין אנדערע פעדים, עס וועט פון דעם תהו־ובהו זיך אויס־קריסטאליזירען א נייעס לעבען, אויף די חורבות וועלען אויפנעשטעלט ווערען נייע אידישע נעביידען, אבער דאס פריהערדינע איז פערניכטעט, אוועק מיט'ן רויך און פייער און וועט שוין קיינמאל קיין תקומה ניט האבען.

אויף מאנכע איינגעווארצעלטע נעוואוינהייטען, וועלכע זיינען אויס־געראט געווארען, וועט קיינער קיין טרעהר ניט פערניסען. מען וועט זיי בענליטען מיט דער ברכה „ברוך שפטרני", אבער אויף פיעלע מדות און מנהגים, וועלכע האבען עקזיסטירט אין דעם אידישען לעבען פון ליטא און זאמוט, טהוט שטארק וועה דאס הארץ. פיל זיטען פון דעם אלטמא־דישען אידישען לעבען זיינען עפעס בענאסען מיט א בעזונדערען חן, מיט א בעזונדערער סימפאטיע, און קיין ציוויליזאציע און קולטור קען זיי ניט פערבייטען.

און טאקע איצט, וואן אלץ וועלט חרוב און מוחרב, וואן פון אלץ וועלט א תל, פאנגט זיך אן שטארק צו בייגקען נאך פיעלע זיטען. מיט וועל־כע דאס אידיש לעבען אין ליטא האט זיך אויסגעצייכענט. ווי א טיפער זיפץ רייסט זיך פון הארצען ארויס: חבל על דאבדין.

אונזער נאנצע ציוויליזאציע איז שטאלץ מיט דעם דעמאקראטי־שען נייסט, וואס האט דורכגעדרונגען אלע ווינקעלעך פון לעבען. מען איז שטאלץ מיט די פאלקס־אינסטיטוציעס, וואו יעדער מיטגליד האט א דעה און א שטים. מען מאכט חוזק — מיט רעכט — פון די אלטע אבגעלעבטע צייטען, וואן דער ווילען פון פאלק איז פערוואלטינט ג־ווארען. אבער ווייסט איהר, אז די דעמאקראטיע אין אונזער אידישען לעבען פון ליטא איז נעווען ניט אינ'ם ערך העכער און עהרליכער, ווי די דעמאקראטיע פון אפילו אונזערע העכסט ציוויליזירטע רעפובליקען?

לאכט ניט, היינטוולטיגע, פון אלטע אידישע קהלות אין ליטא. לאכט ניט פון דעם שמוציגען אלטען חדר און פון דעם ניט פערקאמטען **בייזשן רבי'ן**. אונטער דעם ניט שטארק היגיענישען קאפ פון רבי'ן האט

געארבייט א שטארקער דענקונגס אפּאראט און אין דער אויסנעמאָנערטער ברוסט האָט געקלאפט א וואלעם הארץ, וואָס האָט נעהאט אין זיך מעהר ליעבע צו די קלייגע פּוזאקעס ווי דער היינטמאָדישער שטודירטער לעה־רער. איהר קענט טרייבען לצנות איבער דער רבי'צינס ציעג, וואָס האָט נעהאט בעזונדערע פריוויליגיעס אין שטעדטל און פלעגט ניט זיין אזא מקפּדת און עובר זיין די גרעניצען פון פריוואט אייגענטום — איהר מוזט אָבער האָבען רעספּעקט און אכטונג פאר דער רבי'צין נופא, וואָס פלעגט טאָג און נאכט זארגען פאר די עלענדע און נעקריוודעטע. מיר קענען זיך אמאָל לוסטיג מאכען איבער דעם אָדער יענעם ראש הקהל, איבער דעם אָדער יענעם פרנס חודש — מיר קענען אָבער נאָך א סך לערנען פון דעם דעמאָקראטישען סיסטעם, וואָס האָט נעהערשט אין דעם נעזעלשאפּט־ליכען לעבען פון אונזערע עלטערען און אור־עלטערען.

און ניט נאָר פאר סענטימענטאלע ראָמאנטיקער, וועלכע ביינפּען און לעכצען נאָך דאָס אלטע און פערשוואונדענע, וואו זיי קענען אונגע־שטערט מאָלען זייערע אידיליען, איז דאָס כלל־לעבען אין דער ליטא אינטערעסאנט, נאָר אפילו די ניכטערע רעאלע פּאָליטיקער קענען אויך אין פיעלע פּרטים ארונטערנעהמען א מוסר־השכל פון די אלטמאָדישע מנהגים.

אָט די מנהגים און זיטען וועל איך פּרובירען איבערגעבען פאר דעם בריטען עולם.

דער חדר

ענג און שמוציג איז געווען דער חדר, וואו מען האָט אונז געלערנט אלף בית, עברי, חומש און רש"י, תנך און גמרא. די לופט איז אין חדר געווען, ניט צו פערזונדיגען, דומפיג און דיק, די פאדלאגעס בלאטיג און אנגעשפינען, די סטעלי — שוואַרץ. ווינטער פון דעם רויכערדינען לאמפ און זומער פון די פוליקען פליענען.

דער רבי, א איד א חלוש, וועלכער פלעגט זיך פערקייכען פון הוסטען און ניט קענען ציהען דעם אטהעם, איז שטענדיג געווען פער'צרה'ט און פער'דאגה'ט איבער דער ביטערער חיונה. שכר־למוד איז געווען וועניג און ניט אין דער צייט און ווי קליין די הצטרכות פון א קליין־שטעדטעלדי־נען מלמד זאָלען ניט האָבען געווען, האָט עס ניט געקענט קלעקען. א שטענדיגער בעל־יסורים און מרי לב פלעגט דער מלמד כל המתו אויס־לאזען צו זיינע תלמידים, צו די יונגע חדר־קינדער, וועלכע זיינען געגאנ־גען אויפ'ן אכטען, ניינטען אדער, העכסטען, צעהנטען יאהר פון זייער לעבען.

אנפאנג זמן, איידער דער רבי האָט געשלאָסען א נאהענטע בעקאנט־שאפט מיט'ן תלמיד און איז נאך ניט געווען זיכער, אז ער וועט בלייבען ביי איהם אין חדר, פלעגט ער דעם אינגעל שאנעווען און ניט פיהרען מיט איהם קיין גרויסע מחזקות. סוף זמן ווידער פלעגט דעם תלמיד'ס מערכה אויך זיין א בעסערע. דער מלמד האָט זיך גע'חנפ'עט צו איהם, ער זאָל ניט קאליע מאכען בין הזמנים, וועז ער וועט קומען צו זיין טאטען בעטען. מען זאָל איהם אבגעבען אויף נאך א זמן.

אויך ניט אלע טאג אין וואך זיינען געווען גלייך. אנפאנג וואָך, זונ־

טאג, מאנטאג, פלעגט דער רבי ניט זיין אזוי אויפגערעגט, ער איז געווען אויסגערוהט פון שבת און איז געווען מיט די חדר־אינגלעך אויף א גוטען פוס, מעשה־גוטער ברודער. ער פלעגט אפט שפאסען מיט די יונגע פוּפּ־ציקלעך, גלעטען זיי פאר די בעקלעך און דערצעהלען שהנע מעשות.

וואס שפעטער אין דער וואך, אלס זעלטענער פלעגט דער רבי זיין גוט אויפגעלעגט און אלץ ערגער פלעגט זיין דער מזל פון די קינדער.

אונז גופא פלעגט דאס לערנען וועלען איבערדריסיג, אין חדר פלעגט זיך ניט אינזיצען, דער דרויסען האט שטארק געלופען און געצויגען צו זיך און דער רבי ווידער, אנגעמאטערט און צורודערט, פלעגט זיך ניט קענען אבהאלטען און פלעגט אונז גאנץ אפט מכבד זיין... ניט מיט א גלעט נור מיט א קניף.

דער ערגסטער טאג אין חדר איז געווען דאנערשטאג. דאס איז געווען דערפאר, וויל דער דלות האט דעמאלט געפייפט אין רבינ'ס הויז שטארקער ווי אלע טעג. א גאנצע וואך איז דער דלות נאך ווי עס איז געווען צו דערליידען. ניט זייענדיג קיין גרויסער מפונק אין עסען, פלעגט דער רבי מיט זיין הויזגעזינד אנשטאפען די מאגענס מיט כל בל. „יאיך מיט נישט" איז געווען א גאנץ געווענליכער אנבייסען.

צרות איז געווען דאנערשטאג, דער טאג, וועו די רביצין פלעגט דעם רבי'ן דערגעהן די יאהרען מיט איהרע שאלות מכח שבת מאכען. דאנערשטאג פלעגט ביי אונז אין חדר זיין אן אמת'ער גיהנום. דער רבי פלעגט ארומגעהן ווי א פערקאכטער און מיר האבען מורא געהאט פאר איהם, ווי פאר'ן מלאך המות. די רביצין, שרה ריווע, האט ביי איהם קיין אנדער נאמען ניט געהאט ווי מרשעת, הגם ער האט ביי זיך אין הארצען געוואוסט, אז זי איז בטבע א גוטע און פרומע אידענע, און אז זי איז נעבעך ניט שולדיג, וואס אויף איהר שווערען מזל איז אויסגעקומען צו זיין זיינם ביני וועלוועל דעם מלמד'ס, ווייב.

ביי זיך אין הארצען האט דער רבי געוואוסט, אז ע ר איז דער שלים־מזל און ניט זי, אז אויב ער וואלט ניט נאך דער חתונה, וועו ער איז נאך געווען אן איידים אויף קעסט, געווארען א מעהל־בייטלער און ניט אנגעווארען זיין נדן ביים אלטען מילנער, וואלט זי, זיין ווייב, שרה

ריווע, נאָר ניט געווען אזא ארורה און וואָלט זיך ניט געשאָלטען מיט טויטע קללות. אָבער טאקע דערפאר, וואָס ער האָט געוואוסט, אז ער איז דער לא יוצלח, האָט ער זיך אליין אינעווייניג געגעסען און איז געווען מלא רציחה. זיין כעס האָט אין איהם געברענט ווי א פייער און ער האָט איהם געמוזט מיט וואָס עס איז איינשטילען. פלעגט ער זיך צושרייען אויף שרה־ריווע'ן, אז זי איז א גרויסע שוועגדערקע און וויים ניט ווי זיך צו בעגעהן מיט זיינע בלוטיגע פערד־יענסטען.

— מרשעת! — האָט ער זיך צוקאָכט און דערביי פלעגט דער הוסט איהם אָנפאנגען צו שטיקען און מיט יעדען וואָרט פון זיין מויל איז ארויס א שטיק שלייען — מרשעת! פגע רע! וואו זאל איך דיר נעהמען געלד? וואו? וואָס מיינסטו בין איך, שכנא צלאל'ס*) ראָטהשילד בין איך?

דאָס איז געווען דער ענטפער אויף דעם פאָרוואורף, וואָס די רביצין פלעגט איהם מאכען, אז אלע וויבער האָבען שוין אלץ אויסגעקויפט אויף שבת, אז זיי האָבען שוין פיש און פלייש, און ביי איהר איז נאָך אפילו ניטא אן אָנפאנג פאר מעהל אויף חלה.

— דעם מלך'ס אוצר איז איהר וועניג, די שמאיע! — פלעגט ער דערנאָך אונטערמומרמלען פאר די חדר־אינגלעך. דערביי האָט דאָס בלוט פון זיינע אָדערען זיך אריינגעגאָסען אין זיינע אויגען און זיין איינגעפאלענע ברוסט האָט זיך אָנגעפאנגען צו הויבען ארויף און אראָב. דער רבי האָט געוואוסט, אז ער בעלויידיגט זיין וויב אומזיסט, אז זי איז וויית ניט קיין שמאיע, אז זי איז דוקא א מחבל אויסצוקויפען מיט א פאָר גילדען מעהרער, ווי אַנדערע וויבער מיט א רענדיל. אָבער, וואָס זאל זי טהאָן, אז זי האָט נעבעך ניט די פאָר גילדען.

מיר, די חדר־אינגלעך, האָבען ליעב געהאט די רביצין, וועלכע פלעגט זיך גאנץ אָפט אויסריידען פאר אונז איהר ארץ. מיר האָבען

---

*) דער גביר פון שטעדטעל, אויף וועמען מען האָט געזאָגט, אז ער פערמאָגט שווערע טויזענדער, וועלכע ער האָט אמאָל געפונען אין א זאָסיק תבואת. וואָס ער האָט אָבגעקויפט פון א פויער.

שטארק רחמנות געהאט אויף איהר און זיינען געווען מלא רציחה אויפ'ן רבי'ן, פאר וואס ער איז איהר, די גוטע רביצין, ניט נוהג כבוד.

א חוץ, וואס דער רבי פלעגט זיין שלעכט אויפגעלייגט איז דאנערש־טאג געווען דער טאג, וועו מען האט געמוזט וויסען דעם לערנען פון דער גאנצער וואך. א סך טאטעם פלעגען שבת נאכ'ן שלאף פערהערען זייערע קינדער און דער רבי האט געמוזט אויפפאסען, אז די תלמידים זאלען וויי־סען יעדען אויסרייד אויף אויסוועניג און ניט פערהאקענען זיך.

זעלטען וועו א דאנערשטאג אין חדר פלעגט פערביי בשלום, אהן גע־שרייען, אהן שטורכעם און בוכצעם, אהן קאנטשיקעם און אהן געוויין.

— פויער! גוי גמור! יורקע! יאזע! פעטרא! — זיינען געווען די צונעמענישען, וואס דער רבי פלעגט דאנערשטאג מעהר ווי אנדערע טעג געבען די זיבען־אכט־ניין יעהריגע תלמידים.

דעם טאג דאנערשטאג האבען מיר געהאסט ווי דעם טויט. פון אנ־פאג זמן האבען מיר שוין געקוקט אין לוח אויסצוגעפינען, וועלכע טעג עס פאלען אויס די ימים טובים און יריד'ן, וועו מען געהט פריי. מיר האבען געהאלטען פאר א בעזונדערען מזל, וועו אט די פרייע טעג פלעגען אויס־פאלען אום דאנערשטאג.

„א שלעכטער זמן!" — פלעגען מיר איינע די אנדערע זאגען, נאכ־דעם, ווי מיר האבען דורכגעבלעטערט דעם גאנצען לוח און ניט אויסגע־פונען קיין איין פרייען דאנערשטאג.

* * *

דער ענגער חדר איז ניט געווען דער איינציגער ארט, ווו מיר פלע־גען פערברייגען די טעג פון אונזערע קינדער־יאהרען.

בכלל האט עס געהייסען, אז די קינדער דארפען זיין איינגעשפארט פון דער פריה ביז בייגאכט אין חדר. אין אמת'ן האט די קליינוואוג גע־האט געגוג פרישע לופט און צייט אויף פערשיעדענע שפיעלען.

אין חדר זיינען ניט געווען פערשיעדענע קלאסען, ווי אין א שוהל, להבדיל, נור כתות. א כתה וואס פרעפעלט, א כתה פאר עברי, און א כתה

פאר אנפאנג חומש. ביים תנ"ך מלמד האבען זיך די כתות אנגעפאנגען פון א העכערער מדרגה: פון א חומש כתה ביז א כתה פאר „אלו מציאות" — דער אנפאנג גמרא. ביים גמרא מלמד פלעגט נאר זיין א כתה פאר תנ"ך, א כתה פאר גמרא אהן תוספות און א כתה פאר גמרא מיט תוספות און מהרש"א. אזוי ווי דער חדר איז בעשטאנען פון איין איינציגען צימער, האבען אלע כתות געמוזט זיך גע־פינען אין דעם דאזיגען צימער. וועו איין כתה פלעגט לערנען, פלעגט די צווייטע כתה דארפען חזר'ן. אט דאס חזר'ן איז געווען א נס מן השמים פאר דעם יונגען עולם.

וועו חברה קלייניוואנג האט דערשפירט, אז דער רבי קנייטשט שטארק דעם שטערן און איז פערטיעפט אין א שארפען ענין, פלעגט זי אנפאנגען צו חזר'ן אויף די אויבערשטע קולות און דער רבי פלעגט אין אנצען צוטומלט ווערען.

— קינדער — פלעגט דער רבי זאגען צו דער חברה — איהר האט שוין אבגע'חזר'ט? נעהט א ווייל אין געהעפט און רוהט זיך אב, נאר טשעפעט אקאורשט ניט מענדע דעם בעל־ענלה'ס קליאטשע.

עס פערשטעהט זיך, אז דער גאנצער עולם האט נור דערויף געווארט. ער האט זיך אין א הרף עין א לאז געטהאן צו דער טהיר און פערלאזען דעם חדר.

די קליינע פיזאקעס פלעגען זיך קליגען אויסצוגעפינען אנדערע וועגען, ווי אזוי צו דערגרייכען דעם בלויזען הימעל.

האט מען דערשפירט, אז א פאר שעהנע, ווייסע טויבען זיינען גע־קומען צופליהען אין געהעפט פיקען קערנער, אדער וועו עס האט זיך דורך די פענסטער פון'ם חדר אריינגעטראגען דאס שפיעלען פון לויער־מאן, וועלכער האט שטענדיג געהאט מיט זיך דעם קוק־קאסטען, וואו מען האט געקענט זעהן דעם טייך סמבטיון, די הרי חושך, דעם טערק מיוז די רויטע הויזען און אנדערע אזעלכע אנטיקען, אדער וועו מען האט זיך דערוואוסט, אז „די קאמעריאנטען ברעכען זיך אויפ'ן נאס", האבען זיך די יונגע נשמה'לעך אנגעפאנגען צו רייסען אין דרויסען.

— ווי טהוט מען אבער? דעם „ערנען" האט מען נאך ניט איבערגע־חזר'ט און דער רבי האט גראד ניט צו טהאן מיט שווערע ענינים?

איז מען געפאלען אויף אן המצאה:

איינער נאך דעם אנדערען פלעגט צוגעהן צום רבי'ן און דערצעה־לען אז ער דארף געהן אויף נקבים...

— אויף נקבים גדולים אדער נקבים קטנים? — פלעגט דער רבי שטעלען צום דאפראס.

— נקבים גדולים! — האט יעדער בעזונדער געענטפערט.

נאנץ אפט האט דער רבי פערשטאנען, אז דא איז עפעס ניט נלאט און אז חברה נארט איהם אפ. ער האט זיך אבער ניט געקענט העל־פען און האט ווילענדיג ניט ווילענדיג געמוזט געבען א הסכמה צו געהן דרויסען.

איז דער רבי געווען אין א צו שלעכטען געמיטה, פלעגט ער זיך שטארק דינגען מיט'ן תלמיד, און צוווישען תלמיד און רבי'ן פלעגט פאר־קומען פאלגענדער געשפרעך:

— רבי! !

— דהיינו, וואס?

— איך וויל אויף נקבים!

— נקבים גדולים, אדער נקבים קטנים?

— נקבים גדולים!

— ס'טייטש, דו ביזט דאך אצינדער נעווען!

— איך וויל נאך אמאל. — דערבי פלעגט זיך דער ביטרער אינגעל האלטען ביים בייבעל און זיך קארטשענען אזוי ווי ער וואלט אומגעקומען פון וועהטאג.

— ליידסטו פון שלשול, ניט־דא־געדאכט?

—אוי, אוי, אוי... איך וויים ניט—האט דער תלמיד שוין נעענטפערט מיט א האלב־ווייגענדיגער שטים.

— וואס האסטו היינט נעגעסען?

און ניט ווארטענדיג אויף אן ענטפער, האט דער רבי דערלאנגט א

מאך מיט דער האנד צום טהיר, וואס עס האט בערייט א הסכמה ארויס־צוגעהן.

די „נקבים" זיינען געווען א טייערער מיטעל, ווי זיך ארויסצוכאפען פון ענגען חדר אויפ'ן פרייען לופט.

זיינען די „נקבים" פון יונגען פיזאק געווען שטארק אין חשר ביים רבי'ן, פלעגט ער מיטשיקען א שומר, וועלכער זאל אלעס נעמען נאכ־קוקען. אזוי אבער ווי די אינגלעך פלעגען אלע מאל זיין גוטע ברידער צוויישען זיך, און אין א יד־אחת קעגען רבי'ן, פלעגט דער „דאקלאד" פון דער אונטערזוכונג זיין גינסטיג פאר'ן תלמיד...

ניט אלע מאל איז דער חדר געווען אן אבקומעניש פאר'ן יונגען דור.

דער חדר האט געהאט מאנכע גוטע טעג, אזוינע טעג, ווען דער רבי מיט די תלמידים פלעגען זיך פערהאלטען ווי חברים און די בעסטע פריינד. א חוץ ל"ג בעומר, ווען דער רבי פלעגט צוזאמען מיט די קינ־דער פראווען די סעודה של רבי שמעון בר יוחאי און מאנכמאל אויך מא־כען א שפאציער אין וואלד צו טרינקען „שולע"; א חוץ ערב שבועות, ווען דער רבי מיט'ן גאנצען חדר פלעגט אזוי שעהן זינגען אקדמות, איז א גוטער טאג געווען פאר אונז, ווען דער רבי פלעגט זיך דארפען אריבער־קרויסטענען אויף א נייע דירה.

דעם טאג, ווען דער רבי פלעגט זיך דארפען קרויסטענען, האבען מיר ערווארט מיט אונגעדולד. ערשטענס זיינען מיר דעם טאג געווען פריי פון לערנען און צווייטענס האבען מיר סתם געהאט א גוטע צייט.

על פי דין האבען מיר נור געדארפט איבערטראגען פון דער אלטער דירה אין די נייע דירה די ספרים אליין. אין אמת'ן האבען מיר געהאלפען דעם רבי'ן און דער רבי'צין איינפאקען און אריבערשלעפען אלע זייערע בעבעכעס: די קישענס, די בעטען, די שטוהלען און דאס גאנצע ביסעל ארעמקייט.

דעם וועג אריבערצוטראגען די זאכען האבען מיר אויסגעקליבען ניט דעם קירצעסטען, נור דעם לענגסטען. מיר פלעגען, אזוי ווי דעמאנסטרי־רען מיט דעם רבין'ס ארימקייט איבער אלע גאסען און מיט א כיון פער־

בייגעהן פאר די אַנדערע חדרים, כדי יענע אינגלעך, מיט וועמען מיר האָבען שטענדיג געפיהרט מלחמות, זאָלען צופוקעט ווערען פון קנאה.

די רביצין איז געווען זעהר רייך מיט וואָלגער־העלצער — געדענק איך. זי האָט געהאט מילכיגע, פליישיגע און פארעווע. אזוינע, וועלכע זי האָט געקראָגען בירושה פון איהר באָבען, פון איהר שוויגער, און פון איהר מאמען, און אזוינע, וועלכע זי האָט אליין צוגעקויפט. זי האָט געהאט אזוי פיעל וואָלגער־העלצער, אז זיי האָבען געקלעקט פאר אונזער גאנצער כתה. דאָס מאָל, ווען מיר פלעגען אריבערטראָגען די וואָלגער־העלצער, איז פאר אונז געווען דער פרעהליכסטער גאנג.

מיר פלעגען זיך אויסשטעלען אין א רייה ווי סאָלדאטען, די היטעלעך אַנטהון אויף דער לינקער זייט, די וואָלגער־העלצער, אויף וועלכע מיר האָבען אַנגעשפילעט אונזערע שיכלעך און זעקלעך זיי זאָלען אויסזעהן ווי פּיקעס — אויף די פלייצעס און מיר פלעגען מארשירען איבער אלע גאסען מיט גרויס גאוה און דערביי זינגען:

קמץ אלף — אָ
קמץ בית — באָ
באָ — באָ
נאָ פּליעטשאָ,
ניע זשעלאיעם
גיטשאָ—וואָ!
אונז איז
כ—ראָ—שאָ!
כ—ראָ—שאָ!
כ—ראָ—שאָ!

דעם רבינ'ס קרויסטענען איז געווען א גרויסע פאסירונג אין אונזער קינדיש וועלטעל און לאנג נאָכדעם, פלעגען מיר ניט אויפהערען צו ריידען וועגען דעם.

— —

קינדערשע חברות מיט גרויסע צוועקען

פון היגיענישען שטאנדפונקט איז דאס לעבען פון די אידישע קינדער אין זאמוט און ליטא ניט געווען בעזונדערס וואס מקנא צו זיין.

איינגעשפארט א היבש ביסעל טעג פון פריה ביז נאכט, אין די ענגע פייכטע און קאלטע חדרים, האט מען דערצו נאך אנגעשטאפט דעם אינגעלשען מוח מיט א שווערען באלאסט פון פשט'לעך און אויסריידען, וועלכע האבען קיין נוצען ניט געבראכט.

היינט דער רבי'ס קאנטשיק? ער איז דאך תמיד געהאנגען ווי דאמאקלס שוווערד איבער די יונגע רוקענס פון די צארטע, יונגע קינדער.

עס זיינען אבער געווען ספעציעלע „קינדער טעג", ווי די מאדערנע פעדאגאגיע וואלט זיי געווים אנגערופען. אין די דאזיגע טעג איז דער יונגער דור בעפרייט געווארען פון אלע לאסטען און האט זיך ניט נור שטארק משמח געווען אויף זיין אייגענעם שטייגער, נור ער איז אויך געווען דער העלד פון טאג, דער צענטער פון אלעמענס אויפמערקזאמקייט.

דער עלטערער דור מיט זיינע פיהרער פלעגט אין אזוינע טעג אבטרעטען מיט גרויס דרך ארץ די כבודים און פריוולעגיעס צו די קלייגע פיזאקעס, ארום וועלכע עס האט זיך קאנצענטרירט דאס גאנצע גייסטיגע לעבען פון שטעדטעל.

מיר וועלען זיך דא אבשטעלען אויף די איינגעלשע חברות פרחי שושנים, וואס זיינען געווען פערשפרייט אין כמעט אלע שטעדטלעך פון זאמוט, קורלאנד און ליטא.

שוין דער שהנער פאעטישער נאמען „פרחי שושנים" (רויזען-בלומען) בעווייזט, אז די דאזיגע חברה איז שטארק פערצויגען און גע-

צערטעלט געוואָרען ביים ברייטען עולם. אזא בעציהונג צו זיך האָט די אינגעלשע חברה כשר וישר פערדינט. איהרע אויפגאבען, וואָס זי האָט זיך גענטעלט, זיינען ווירקליך געווען שהן און גרויס.

די חברה פּרחי שושנים האָט געלעבט מיט דעם צוועק אריינצוגעבען ספרים אין בית המדרש.

די גרעסטע טייל שס"ן און פוסקים, די חבורים פון די ראשונים און אחרונים זיינען אין די בתי מדרשים אריינגעגעבען געוואָרען אָט דורך דער אינגעלשער חברה.

וועו איהר וואָלט אריינגעגאנגען אין א זאמוטער בית המדרש וואָלטען אייך זיך גלייך געוואָרפען אין אויג גרויסע גמרא'ס און אנדערע ספרים, איינגעבונדען אין לעדער. אויפן מיטעלפונקט פון רעכטען טאָוועל איז אָבגעדרוקט א פיערעקיגע (אין דער פאָרמע פון א וועראפעל) קיבעל, וואו עס איז אויסגעקריצט מיט גאָלדענע אותיות, „נדבת חברה פּרחי שושנים שנת... לפ"ק.

די גאנצע חברה פּרחי שושנים איז בעשטאָנען פון לויטער יונגווארג. זי איז געווען אן אמת'ע קינדערשע מלוכה. די מיטגלידער, די חברה־לייט גופא, די גבאים, די דעה זאָגער, די פינאנציעלע סעקרעטארען, די בוכהאלטערס און אלע אנדערע בעלי התמנות זיינען געווען פון זאָקעם ניט עלטער פון דרייצעהן—פיערצעהן יאָהר. פיערצעהן יאָהר איז געווען דער מאקסימום עלטער פון די מיטגלידער. קיין מינימום גרענעץ האָט ניט עקזיסטירט. א נפש פון א טאָג אלט האָט שוין געקענט וועלען א חברה־מאן, און אויב איהר מיינט, אז די איינטאָגיגע עופה'לעך זיינען געווען די אינגסטע חברה־לייט פון דער פּרחי שושנים האָט איהר, במחילה, א טעות. א סך מיטגלידער פון דער חברה זיינען נאָך אויף דער וויסער וועלט ניט געווען, זיי זיינען נאָך געווען בעהאלטען אין מוטערס לייב. די מוטערס פלעגען — מיט א כוון — פערשרייבען זייערע קומענדיגע קינדער אין דער „אינגעלשער חברה", כדי זיי זאלען מיט מזל געבוירען ווערען אינגלעך און ניט מיידלעך.

די חברה פּרחי שושנים איז געווען שטארק ליבעראל און האָט אריינגענומען אלס חברות בתולות אין דעם זעלבען עלטער ווי די זכרים. זיי

די חברות זיינען אבער ניט געווען גלייכבערעכטיגט מיט די חברים. זיי האבען ניט געהאט קיין וואהלרעכט און האבען, פערשטעהט זיך, אויך ניט געקענט ערוועהלט ווערען פאר געווייסע עמטער.

מיר זאגען, אז דער מאקסימום עלטער פון יעדען מיטגליד איז געווען אן ערך דרייצעהן—פיערצעהן יאהר. דאס איז געווען דער כלל. ווי אומעטום זיינען אויך דא געווען אויסנאהמען. עס פלעגען טיילמאל ווערען חברים אלטע אידען, אזוינע, וועלכע האבען שוין קיין האפנונג ניט געהאט צו האבען קינדער און האבען דאך געוואלט נעהמען אן אנטייל אין דער הילפיגער ארבייט פון אריינגעבען ספרים. דאס רעכט פון אזא חבר איז אבער אויך ניט געווען גרעסער, ווי דאס רעכט פון אונזערע חברות איידער זיי זיינען נאך געווען בוגרת'ן. צאהלען וואכערם יא, אבער אנהאלטען אן אמט האט נור געקענט דער פריווילעגיר־טער קלאס — דער קלאס אינגלעך.

די גבאים זיינען געווהנליך געווען די בר־מצוה בחורים, אינ'ם עלטער פון צוועלף ביז פיערצעהן יאהר. די הויפט־ארביט פון די גבאים איז געווען צו קלייבען די וואכערם, וואס איז געווען אזוי גרוים ווי א קאפיקע א וואך.

אלע פרייטאג בייטאג, נאכ'ן חדר, פלעגען די גבאים זיך אוועקלאזען איבער'ן שטעדטעל קלייבען די קאפיקעס ביי די עלטערען פון די חברה־לייט. די שטעדטעל פלעגט ווערען איינגעטיילט אין קווארטאלען: אין מארק־פלאץ, אין דייטשע גאס, אין שוהל־גאס, א. אז. וו. אין יעדען בעזונדערען קווארטאל פלעגען א פאר גבאים אויפמאהנען די וואכערם.

איינער פון די גבאים האט געפיהרט די ביכער און דער צווייטער, דער נאמן, פלעגט אין א רויטע פאטשיילקע זאמלען די קאפיקעס.

דאס בוך איז געווען איינגעטיילט אין צוויי און פופציג רובריקען. אויבען פון יעדען רובריק, ווערטיקאל, איז געווען דער נאמען פון דער סדרה. די נעמען פון די מעמבערס זיינען געווען פערשריעבען האריזאנטאל. וען דער חבר פלעגט בעצאהלען די וואכערם, פלעגט אין בוך געמאכט ווערען א קייקעלע אונטער דער ענטשפרעכענדער סדרה. אויב קיין קייקעלעך זיינען ניט געווען, האט עס געהייסען, אז פאר'ן חבר איז

קיין וואכער ניט געצאהלט געווארען. גלייך ביים אריינקוקען אין בוך האט מען אויך געקענט וויסען, ווער עס איז געווען שולדיג און ווער ניט.

די וואכערס פלענען יעדען פרייטאג אריינברייננגען צווישען צוויי און דריי רובעל. א גאנצען יאהר פלענט זיך צוואמענקלייבען אן ערך ק"ן קערבלאך — א בעריטענדע סומע צו קויפען ספרים.

חברי פרחי שושנים האט פערנומען א בכבוד'ינען פלאץ צווישען אלע אנדערע גרויסע חברות פון שטאדט. זי האט זיך בענוצט מיט אלע פריווילעגיעם און זכותים, ווי די וויכטיגסטע חברות.

דער בענעפיט פון יעדע חברה איז בעשטאנען אין דעם, וואס איהר פלענט אבנגענעבען ווערען איין שבת פון יאהר אונטער איהר פולער קאנטראל פאר איהרע חברה'שע צווועקען. חברה קדישא, צום ביישפיעל, פלענט האבען שבת בראשית; חברה תהילים — שבת ויקרא; חברה בקור חולים — אן אנדער שבת א. אז. וו.

יעדע חברה פלענט מאכען געלד פון איהר שבת. זי פלענט טיילען די עליות און די נדבות פון די מיטשברדס פלענען געהן אין קאסע פון דער חברה. אויב א חברה איז נעווען בעמיטעלט, פלענט זי מאכען אויף איהר שבת א גרויסע אונטערנעהמונג. זי פלענט איינלאדען א בעריהמטען חזן, וועלכער פלענט דאוונען אויף בילעטען. דאס האט זיך שוין נעווענדעט פון דער קאסע און פון דעם אונטערנעהמונגס־גייסט ביי די גבאים.

די חברה פרחי שושנים האט אויך געהאט איהר בענעפיט. ביי אונז אין שטעדטעל האט איהר געהערט דער שבת, וועז עס פלענט געהען די דאפעלטע סדרה ויקהל־פקודי.

דערביי איז נעווען א כונה.

ויקהל־פקודי, אויסער וואס זיי זיינען צוויי בעזונדערע סדרות, האבען נאך דערצו לאנגע פרשיות, וועלכע מען האט געקענט שפאלטען. פאר א חברה איז דאס אזא מעלה, ווי להבדיל א טהאטער אונטער־נעהמונג מיט א סך פלעצער. מען קען איינפאך לייזען מעהר געלד. די גבאים פון חברה פרחי שושנים פלענען שוין פריהער אבמאכען מיט'ן בעל־קורא, ער זאל טיילען די פרשיות אזוי, אז אנשטאט די נעווענליכע

שבע קרואים, זיעבען עליות, זאל מען קענען האבען דריי מאל זיבען עליות.

די עליות פלענען טייל'ען אט די אייגענע יונגע גבאים פון דער חברה. אויפ'ן בימה פלענען שטעהען די צוויי גבאים, וואס האבען גע־קליבען די וואכערס אין נרעסטען קוואַרטאל. ביי אונז אין שטעדטעל איז דאס געווען דער מארק־פלאץ.

ז י י פלענט מען מאכען די מי־שברך'ס; ז י י פלענט יעדעס מאל דער שמש מוזען אנפרענגען, וועמען אויפצורופען, און ז י י פלענט דער בעל עליה, אפילו דער רב גופא, אבגעבען נאך דער צווייטער ברכה דעם יישר כוח.

עס פערשטעהט זיך, אז דאס איז געווען א גרויסער כבוד פאר די יונגע גבאים, און די עלטערען פון די גבאים פלענען זיך באדען אין א ים פון נחת יענעם שבת. ביי אלע קרובים און סתם גוטע פריינד פון די גבאים'ס משפחה פלענען די פנים'ער שטראהלען פון פרייד, וועז זיי פלענען א קוק טהאן אויף די יונגע העלדען פון טאג.

דער עזרת נשים פלענט דעם שבת זיין געפאקט. אויסער די גבאים'ס גרויסע משפחה, פלענען קומען מוטערס פון טעכטערלעך, וועלכע האבען געהאט א שטארקען חשק זיך מתחתן צו זיין מיט די גבאים, מיט וועמען אלע מוטערס האבען זיך נעבענשט.

נלייך ווי דער שליח־ציבור פלענט ענדיגען די ערשטע שמונה־עשרה. אבזאגען אין כמוך, פלענט אויף דער גאלעריע פון עזרת נשים ווערען א גלאפ, א רוזע־בוזע. די וווייבער האבען דאן אויסגעשטרעקט זייערע העלזער אום בעסער צו קענען זעהן, ווי דער שמש געהט צו צו די צוועלף־־ דרייצעהן יעהריגע גבאים אנפרענגען, וועמען זיי זיינען מכבד מיט הוצאה.

דיעזער וווייבערשער נעלאף פלענט ארויסרופען שטארקע פראטעס־טען ביי די מענער, וועלכע האבען אויס ריינעם פרינציפ געוואלט אונ־טערדריקען דעם שעהנעם געשלעכט. נעווהנליך פלענען מעהר ווי אלע זיך זידלען די יעניגע, וועלכע האבען שוין געהאט נענוג אויסצושטעהן פון זייערע אידענעס פאר'ן דאוונען, און האבען געוואלט לכל הפחות פון

זיי נקמה נעהמען אין בית־המדרש, וואו זיי, די מענער, זיינען „די הערן דער לאגע".

דער שמש, אליין קען זיין ניט אזא שטארקער אנטי־סאָפראדזשיסט. פלעגט אבער מוזען ערפילען זיינע התחייבות'ן פון יוצא וועגען און „בערוּ־פען" די ווייבער, זיי זאלען צווישען זיך ניט שושקען און ניט הוזשען ווי די „גענז". מיט דעם צונאמען „גענז" פלעגען די מענער בעקרוינען זיי־ערע בעסערע העלפטם ביי דער ערשטער בעסטער געלעגנהייט, אי־בערהויפט וועז דער שהנער געשלעכט איז געווען אבגעזונדערט אין דער ווייבערשער שוהל און האָט ניט געקענט געבען חזרה.

דאָס „בערופען" די ווייבער, איז געווען א מין רוף צו אָרדנונג. וואָס א היינטמאָדישער פאָרזיצענדער, להבדיל, האָט דורכצופיהרען. וועז אברהם הירש דער שמש פלעגט דארפען אָנשרייען אויף די שהנע מחנה אין עזרת נשים, פלעגט ער דעם חומש אוועקלעגען אויף דער לינקער האנד און מיט דער רעכטער האנד פלעגט ער דערלאנגען א פאטש אויפ'ן חומש. דיזער פאטש האָט ערפילט דיזעלבע אויפגאבע ווי דער קלאפ פון האמער און דער קלונג פון גלעקעל ביי א היינטיגען פאָרזיצענדען.

נאָכ'ן פאטש פלעגט דער שמש זיך א קערר טהאָן מיט'ן פנים צו דעם עזרת נשים און מודיע זיין די ווייבער בקול רם, אז דאָ איז א מקום קדוש און זיי, די ווייבער, דארפען זיך פערהאלטען ווי מענשען און ניט ווי נענז...

די ווייבער זיינען שוין, פערשטעהט זיך, געווען צוגעוועהנט צו אזוינע התראות און פלעגען וויניג־וואָס נתפעל ווערען פון זיי. זיי האָ־בען געטהאָן דאָס זייערינע און האָבען געהערט דעם שמש ווי דעם קאָטער. וואָס אנבעלאנגט דעם טיטעל „גענז", פלעגען די נשים איהם צונעהמען אהן א ברעקעל פראָטעסט און פלעגען צוליעב דעם ניט טראָ־גען קיין שנאה אפילו אויפ'ן שמש גופא. זיי האָבען גערואוסט, אז ווען די מענער זאָגען, וויסען זיי מסתמא וואָס זיי זאָגען. נאָך אלעמען זיי־נען זיי דאָך טאקע ניט מעהר ווי פשוט'ע אשה'ס, מ'שטיינט געזאָגט, וואָס פערשטעהט א אידענע?... בפרט נאָך וועז לאה נחום'ס, די גבאי'־טע, געווים א אשה צנועה, פלעגט אונטערהאלטען דעם שמש און פלעגט

אליין, פון אייגענער איניציאטיווע, שרייען אויף די חצופות, וועלכע קענען זיך ניט אויסהאלטען, שפארען זיך צו דער גאלערייע, כדי צו כאפען א קוק אויף די מענער דורך די לייסטען...

דאס וואס מיר, די גבאים, האבען געפיהלט אין יענע מאמענטען, קען נור פערשטעהן אן ארטיסט, א לעקטאר אדער אזוי א רערנער. די האבען אלע איבערגעלעבט דאס זעלבע, וועו זיי זיינען דאס ערשטע מאל אויפגעטראטען פאר'ן פובליקום. עס איז עפעס געווען א געמישטע פיהלונג פון שרעק און שטאלץ. פון אין זייט זיינען מיר געווען שטאלץ, וואס מיר האבען אויא גרויסען כבוד און פון דער צווייטער זייט האבען מיר מורא געהאט זיך צו ווייזען פאר'ן צבור. אונזערע פיסלאך האבען זיך געוויגט און די צייהן האבען געקלאפט מאימתא דצבורא.

איך, פערזעהליך, האב דאן איבערגעלעבט דעם שטארקסטען „לאמפען פיבער" פון מיין גאנצער קאריערע. וועו מיר זיינען שוין געשטאנען אויפ'ן בימה צוטיילען די עליות, האב איך מורא געהאט אויפצוהויבען די אויגען אויפ'ן עולם, האב געקוקט הארטנעקיג אין חומש, ניט בענעהמענדיג אפילו איין ווארט וואס דארטען איז געשטאנען.

דער שבת פון חברה פרחי שושנים האט פאר די גבאים פון דער חברה געדיענט אלס שיידע־וועג, וועו דער אינגעל האט זיך אבגעזוגענט מיט זיינע אינגעלשע יאהרען און געוואקסען א בחור, וועלכער דארף זיך שוין אויפפיהרען מעשה מענש... און זארגען אויף א תכלית פאר זיך.

דער סיום

מיט א פּאָר וואָכען נאָך פּרשה ויקהל־פּקודי פּלעגט פּאַרקומען דער סיום פון חברה פּרחי שושנים — דער טאָג וואָן די ספּרים ווערען אַרײַנגענגעבען אין בית המדרש.

דאָס רעכט אײַנצוקוקן אין ספּרים איז אָפּיציעל געלעגען אין די הענד פון די קלײַנע גבאים, ז׳ י׳ האָבען געקליבען דאָס גאַלד, ז׳ י׳ האָבען געטיילט די עליות און זיי האָבען געקענט אויסקלײַבען די ספּרים און בעשטימען ווי און ביי וועמען אײַנצובינדען.

פּאַקטיש פּלעגען די ספּרים אײַנקויפען די יועצים. אין פּנקס פון דער חברה פּלעגען מיט גע׳ספּר׳טע אותיות זיין פּערשריעבען ניט נור די גבאים פון דעם יאָהר, נאָר אויך די נעמען פון די יועצים.

די יועצים פּלעגען שוין וועלען אויסגעקליבען פון די גבאים גופּא. זיי פּלעגען געוועהנלעך זיין די שעהנסטע יונגע לײַט פון שטאָדט, מוסמכים, וועלכע גרייטען זיך צום כסא הרבנות.

די יועצים פּלעגען קיין זאָך ניט טהאָן אָהן די גבאים. ביים אײַנקויפען פּלעגען די גבאים מוזען זיין דערביי, וויל אָהן זייער חתימה פּלעגט דער נאמן רבי אליעזר זיסעל׳ס ניט ארויסגעבען דאָס גאַלד.

איך וויל דאָ גלייך בעמערקען, אז די יועצים מיט די גבאים זיינען אימער געגאַנגען האַנד אין האַנד און קיין מחלוקות איבער „יוריסדיק־ציאָן", אז איינער מישט זיך אין צווייטענס עסקים, זיינען קיין מאָל ניט פּאַרגעקומען.

די וואָך פון סיום פּלעגט ביי די קלויזנוואַרג פון שטעדטעל ווערען לעבעדיג. שוין מיט א וואָך פריהער האָט זיך אין דער לופט פון שטעד־

טעל געפיהלט די יום טוב'דיגע שטימונג פון דעם אריינגעבען די ספרים. די מוטערס פון די גבאים און סתם פרומע גוטע אידענעס פלעגען ארומ־לויפען ביי אלע לעקף־בעקערקעס אויספרעגען די פרייזען. דערביי האָ־בען זיי אויפגעפאסט, אז עס זאל געבאקען ווערען פון ישן'ע מעהל, פון ערשט אויסגעלעגטע אייער און פון אמת'ע אידישע ביהנען־האָניג. עס פלעגט פאָרקומען נאָך אפט גרויסע פעריבעלס צווישען די מוטערס פון די גבאים איבער דעם כבוד אויפצופאסען ווי אזוי, ווען, און אין וועָ־מענס אוועזען די לעקף זאל געבאקען ווערען. צו אזא כבוד און מצוה האָט יעדע פרוי געוואלט זוכה זיין. מאנכעס מאל איז געקומען צו א שטארקע איבערווערטלען זיך. סוף כל סוף פלעגען זיך די מוטערס ווי עס איז אייניגען און צוטיילען מיט דעם כבוד. איינע פלעגט אייגקויפען די מעהל, די צווייטע פלעגט ברייגען פון איהרע היהנער די אייער, א דרי־טע האָט בעזאָרגט די האָניג, א פיערטע האָט געגעבען איהר אוועזען, איהר הויז, א. אז. וו. די לעקף איז אויף דעם אופן געווען א פראָדוקט פון א קאָלעקטיוועָר ארבייט: יעדע מאָמע איז זוכה געווען צו א שטיקעל מצוה.

דעם לעצטען פרייטאָג פאר'ן סיום זיי־ען די גבאים שוין געווען אויסגעפוצט אין די שבת'דיגע מלבושים. דעם טאָג האָבען זיי ביים אייג־מאָהנען די וואָכערס אויסגעטיילט לעקף ביי יעדען „חברה־מאן", אָדער חברה'טע אין הויז. דעם פרייטאג זיינען געווען הלויף אויף אויסגעצאָהלט געווארען די נ"ח, די חובות פאר די וואָכערס.

די גבאים אליין האָבען די לעקף ניט געטראָגען. די חזקה פון טראָגען די לעקף האָט געהערט דעם שמש פון בית המדרש. אין א ריי־נעם אויסגעוואשענעם און אויסגעפלעטען ציכעל האָט מען אריינגע־לייגט די חלקים לעקף און דער שמש האָט דאָס געדארפט שלעפען די גאנצע צייט אויף זיך ביז וואנעט עס איז ביסלעכווייז אויסגעלעדיגט געווארען. א מנהג איז געווען, אז ביים קריגען דעם חלק לעקף, האָט די מוטער אָדער דער פאָטער פון די חברה לייט געגעבען א ספעציעלע נדבה, חוץ לחשבון פון די וואָכערס.

די גבאים פלעגען אויף דיעזע נדבות אויסקוקען. עס איז געווען אן אלטער כלל, אז די נדבות פון די לעקעך וועלען אריינברייננען אזוי פיעל, וויפיעל מען וועט דארפען בעצאהלען די איינבינדערס.

דער אמת'ער יום טוב פלענט זיין אין דעם טאג פון סיום.

הגם אלע האבען שוין בעפאר אויף זיכער געוואוסט, וועז אוז וואו דער סיום וועט פארקומען, איז אבער געווען א מנהג, אז שבת נאך דער קריאה האבען די שמשים פון די שוהלען געמוזט מודיע זיין וועגען דעם דורך א כרוז, דורך א מודעה רבה.

— רבותי! — האט דער שמש אויסגעשריען אויף דער העכסטער אקטאווע, — הוי ידוע, זייט וויסען, אז דיענסטאג, יום השלישי משבוע הבע"ל, פון קומענדיגער וואך, וועט אם ירצה השם זיין דער סיום פון חברה פרחי שושנים, בבית רבי מנחם מענדיל, אין הויז פון מענדע דעם שיינ־קער, אויפ'ן מארק. הוי מוכנים, זייט גרייט צו דעם ! ! !

אוז דיענסטאג איז טאקע געווען אן אמת'ער גרויסער קינדערשער יום טוב.

ערב דעם סיום זיינען שוין די מאמעס אוז די באבעם געווען פערטהאן מיט'ן וואשען אוז פלעטען פאר די חברה לייט. דיענסטאג אין דער פריה האט מען די גאנצע חברה קלייוואוארג איבערגעטהאן אין בגדי יום טוב. אפילו די ווינדעלעך פון די זויגלינגע זיינען איבערגעביטען געווארען. מיט א בעזונדער התמדה האט מען ארומגעוואשען, אויסגעצוואגען אוז אויסגע־קעמט די קעפלעך אוז אבגעווישט די נעזלעך פון די פינף־זעקס יעהריגע אלף בית אינגלעך. די באבעם האבען אויף אויפגעפאסט, אז דער הינ־טערשטער עק פון העמדעל זאל ביי די פיצלעך ניט ארויסקריכען פון די מאיטקעס. אלעם האט געלויכטען, אלעם האט געבליסטשעט. אויב א פרעמדער, וועלכער איז ניט געווען בעקאנט מיט די אינערליכע ענינים פון שטעדטעל, וואלט געזוהן, ווי דער יונגער דור געהט מיט א בעזונ־דערע שמחה אין חדר אריין, ווי ער איז אזוי זויבער אויסגעפוצט אוז יום־

טוב'דיג אויפגעלעגט, וואלט ער זיך גלייך אנגעשטויסען אז מסתמא איז היינט דער סיום פון חברה פרחי שושנים.

דער עכטער יום טוב פלעגט זיך אנפאנגען ארום צעהן אוהר פאר מיטאג, וען דניאל דער קוימענקהרער און משה מנשה דער גלעזער פלעגען אנקומען אין בית המדרש, וואו די גבאים זיינען שוין פון פריהער געווען פערזאמלט.

דניאל דער קוימען קעהרער און משה מנשה דער גלעזער זיינען ניט געווען קיין חשוב'ע באלעבאטים ביי אונז אין שטעטל. זיי האבען געהערט צום המון. זיי האבען ניט נאר ניט געקענט לערנען א בלאט גמרא און א פרק משניות, נור בייזע צינגער פלעגען זאגען, אז זיי זיינען אפילו קנאפע בעלי עברי. אין שוהל פלעגען זיי שטעהן הינטער דער בימה. די עליה וואס מען פלעגט זיי איינטיילען איז געווען שביעי. דניאל פלעגט זעקס טעג א וואך ארומגעהן אין דער געווענהליכער קוימען קעהרער יוניפארם, מיט א הויכען צילינדער הוט און מיט א קויל און שטריק אויף די פלייצעס. די קליידער זיינען געווען בעדעקט מיט סאזשע און דער פנים פער'חשק'ט און פערשווארצט פון דאגת חיונה. פאר א בערלינקע א וואך פון יעדען בעל־הבית פלעגט ער קעהרען די קוימענס און פלעגט ווי עס איז דורכשטופען זיין ארעם וועלטל.

משה מנשה איז נאך געווען א גרעסערער קבצן ווי דניאל דער קוימען קעהרער. ביי איהם פלעגט אוועקגעהן וואכען וען ער פלעגט אפילו א בערלינקע (7½ קאפיקעס) אין די אויגען ניט אנזעהען. פאר זיין פליכט קאפ און פארפעכטע היטעל, וועלכע ער פלעגט איבערביטען ניט פריהער ווי איין מאל אין א פאר יאהר, האט ער געקראגען א צונאמעניש, וואס עס איז ניט עסטעטיש ארויפצוברענגען אויפ'ן פאפיער.

די בעציהונגען פון דער שטעדטעל צו די צוויי פארשוינען זיינען געווען דורך און דורך אונגערעכט. משה מנשה'ס צונאמען איז ווייט ניט געווען אין הסכם מיט זיין אינערליכען כאראקטער.

דניאל דער קוימען קעהרער און משה מנשה דער גלעזער זיינען בטבע געווען בריליאנטענע מענשען מיט פאַעטישע נשמות און טייערע הערצער. דאָס זיינען געווען אמת'ע פאַעטען, וואָס האָבען געפיהלען און שטימונגען. ליידער האָבען זיי זייערע שטימונגען ניט געקענט אויסדרי־קען דורך ווערטער. זייער ליבע צו קינדער האָט קיין שום גרענעץ ניט געהאט. דניאל דער קויימען קעהרער איז בעזעסען אן אמת'ן פאַלקס־הו־מאָר. פלעגט מען איהם ווען עס איז איינלאדען אויף א חתונה, פלעגט ער מאכען פרעהליף דעם עולם, בעסער ווי דער פראָפעסיאָנעלער מאר־שאליק. ווען ער פלעגט מאכען זיינע קאָמישע חויות און זאָגען גראמען, פלעגט דער גאנצער עולם זיך צוקאטשען פון געלעכטער. זיינע טיעפע בליק אויגען, וואָס האָבען דורכגעלויכטען זיין שווארצען פנים און זיין גוטמוטהיגען שמייכעל קען איך נאָך ער היום ניט פערגעסען.

משה מנשה, פערקעהרט, האָט געהאט אויסערליך א בייזען אויס־זעהן, ער פלעגט זעלטען ווען א שמייכעל געבען. א שטענדיגע מרה שחורה איז געלעגען אויף זיין מיט קנייצען בעדעקט נעזיכט. דעם איינציגען טאָג אין יאָהר, א חוץ אפשר שמחת תורה, ווען משה מנשה פלעגט פון זיך ארונטערוואַרפען די דאגות חיונה און ווערען לוסטיג, לעבעדיג, איז געווען דער טאָג פון סיום ביי דער קינדערשער חברה.

משה מנשה'ס פנים פלעגט דעמאָלט לייכטען און שטראהלען פון נחת. זאָגען פלעגט מען, אז משה מנשה האָט געכאפט אן איבעריגען לחיים און געוואָרען אָנגעסנאָשקעט. אין אמת'ן אָבער איז ער דעמאָלט געווען שכור ניט פון בראנפען, נאָר פון התלהבות און ליעבע צו די קינ־דער און זייער הייליגער זאַך.

און אָט די צוויי בעסטע און איבערגעבענסטע קינדער פריינד פלעגען מיט זייער אריינקומען אין בית המדרש געבען דעם סיגנאל, אז דער סיום פאנגט זיך אָן.

די ערשטע ארבייט פון די גבאים און זייערע פריינד, דניאל דער קוי־מען קעהרער און משה מנשה דער גלעזער, איז געווען צונויפזאמלען אלע

חדר־קינדער פון דער גאנצער שטערטעל. צו דעם צווועק פלעגט מען זיך אוועקלאָזען צו די הדרים פון די גמרא ביז צו די דרדקי מלמדים. די גבאים פלעגען בלייבען שטעהן אין מיטען גאס און משה מנשה מיט דניאל'ן פלעגען אָנקלאפען אין לאָדען פון חדר. דער קלאפ האָט בעדייט: חברה עס איז שוין צייט! די קליינווארג האָט אויף משה מנשה'ס בע־קאנטמאכונג געווארט ווי א פרומער איד אויף משיח'ן.

אין איין הרף־עין האָבען זיך אלע קינדער פון חדר א לאָז געטהאָן אויפ'ן גאס און זיך פעראייניגט מיט דעם מארשרוט פון די גבאים. די מחנה פון דער קליינער חברה איז מיט יעדען חדר נעווארען אלץ גרעסער און גרעיכטער. אין פערלויף פון א שעה צייט זיינען אלע חדרים געווען פוסט און דער גאנצער יונגער דור האָט זיך געפונען אויפ'ן גאס אונטער דער פיהרערשאפט פון די גבאים און דניאל דעם קוימען קעהרער און משה מנשה דעם גלעזער.

פון לעצטען חדר האָט זיך די גאנצע חברה אוועקגעלאָזען צו די איינבינדערס, וואו די נייע ספרים האָבען שוין געווארט און געבעטען זיך מען זאל זיי אָבנעהמען פון דאָרטען.

ביי די איינבינדערס אין הויז האָבען די גבאים מיט דער הילף פון דניאל'ן און משה מנשה'ן צוטיילט די ספרים צווישען די חברה־לייט. די גמרא אינגלעך פלעגען קריגען גמרא'ס, די חומש־אינגלעך — קלענערע לייכטע ספרים, אפילו די אלף בית אינגלעך זיינען אויך ניט גע־קריוודעט געווארען.

די יעניגע, וועלכע האָבען שוין געהאט זייערע ספרים, פלעגען תיכף ארויס פון איינבינדערס שטוב און אָבווארטען אין דרויסען אויף דעם איבעריגען עולם.

ארום צוויי־דריי אזייגער זיינען שוין אלע געווען בעוואפענט מיט ספרים אונטער די ארעמס. און וועז משה מנשה האָט געגעבען די קא־מאנדע: „הברה מיר געהען!", האָט זיך די גאנצע מחנה א ריהר געטהאָן פון אָרט. מיט שטאָלצע, פרעהליכע פנים'לעך האָט זיך די קליינווארג פון

דער גאנצער שטעדטעל בעוועגט איבער אלע גאסען. די קראמען און די געוועלבען זיינען אומעטום גלייך צוגעמאכט געוואָרען ביים אָנקומען פון די יונגע חברה לייט.

די מחנה איז מיט יעדער מינוט געוואָרען גרעסער. מוטערס מיט זייערע עופה'לעך און אזוי טשיקאווע מענשען האָבען זיך וואָס ווייטער אלץ מעהר אָנגעשלאָסען אָן דעם גאנג פון דער יוגענד.

— דרך ארץ פאר די פרחי שושנים! פנו דרך פאר אונזערע הייליגע ספרים! פלעגט משה מנשה יעדע פאָר מינוטען מיט גרויס התלהבות אויסשרייען. די חברה פלעגט דיזע אויסגעשרייען אונטערהאלטען מיט א פרעהליכען הורא, וואָס האָט פערהילכט די לופט.

מנחה־צייט איז אונזער חברה אָנגעקומען צו מענדעל'ס דעם שיינ־קער'ס הויז, וואו דער סיום איז פאָרגעקומען. מענדעל'ס הויז איז גע־ווען זעהר גראָס און האָט זיך געפונען אין צענטער פון שטעדטעל. דע־ריבער איז דער סיום געפראָווען געוואָרען ביי איהם.

דאָרטען האָבען אויף די קלייניע העלדעז פון טאָג געוואָרט לאנגע, געגרייטע טישען, אויף וועלכע עס איז געשטאָנען משקה, לעקאך, טייגלעך און אנדערע זיסע מאכלים. ארום די טישען איז שוין געזעסען דער רב, די יועצים און פיעלע אנדערע פון די נכבדי העיר. די שטאָדטישע קאפעליע אונטער דער לייטונג פון חיים דעם כלי־זמר, איז געזעסען ביי א בעזונדערען טיש. אלע מיט־גליעדער פון דער קאפעליע זיינען געווען דערביי. אפילו שלמה דער צימב־לער, א זקן פון א יאָהר אכציג, וועלכער האָט שוין לאנג אויפגעהערט צי געהן אויף חתונות, איז אויך געקומען זיך צושלעפען מיט זיין צימבעל אנטיי צו נעהמען אין דעם גרויסען יום טוב.

קוים האָט זיך דער אוואנגארד פון דעם יונגען חיל, וואָס איז בע־שטאנען פון דניאל דעם קוימען קעהרער און משה מנשה דער גלעזער מיט אלע גבאים, בעוויזען אויפ'ן פאָרענט פון הויז, האָט די קאפעליע אָנגע־

הויבען צו שפיעלען א זיסען און פרעהליכען ברוך הבא און די נכבדי העיר האבען זיך אויפגעהויבען מקבל פנים צו זיין די הויפט מחותנים פון דער שמחה.

וועז די כלי־זמר האבען געענדיגט שפיעלען האט דער חזן מיט די משוררים אויפגעזונגען א שמחת תורה'דיגען נגון און דער גאנצער עולם — דער אלטער און דער נייער דור — איז געקומען אין א גרויסער, היי־ליגער, אונבעשרייבליכער התלהבות. דניאל מיט משה מנשה'ן האבען געכאפט א טענצעל און דער איבעריגער עולם האט דעם טענצעל בעגליים מיט א שעהנעם זמר.

בינו לבינו איז געווארען פיפטער און עס איז געקומען די צייט צו דאונען מעריב. מעריב האט מען נעדאוונט אין הויז פון סיום און לויט דער אלטער חזקה איז געשטאנען פאר'ן עמוד ניט דער חזן פון שטאדט, נאר דניאל דער קוימען קעהרער, אלס דער שליח ציבור און משה מנשה דער גלעזער אלס זיין הויפט משורר. דניאל מיט משה מנשה'ן זיינען ניט געווען די איינציגע, וואס האבען געפראוועט חזנות ביי דעם מעריב. דער גאנצער עולם האט זיי אונטערגעהאלפען. עס האט זיך בע־קומען א כאהר פון הונדערטער שטימען, וואו די באסען און די באריטאנס פון די דערוואקסענע האבען זיך אויסגעמישט מיט די אלטא'ן און סאפ־ראנען פון די יונגע. אלעס האט געזונגען און אבגעגעבען א שבח צום בורא...

נאך'ן דאונען האט דער עולם זיך א נעהם געטהאן צום אנגעשטעל־טען טיש, וואס איז איז א קורצער ווייל אבגעריניגט געווארען. די פלעש־לעך מיט משקה זיינען אויסגעליידיגט געווארען און פון די לעקעך איז די איינגעמאכטע איז אפילו קיין זכר ניט געבליבען. יעדער איינער האט גענגעסען און געטרונקען ווי אויף א גרויסע אייגענע פאמיליען־שמחה.

דערקוויקט דאס הארץ, האט זיך אנגעפאנגען די פראצעסיאן, דער הלוך צום בית המדרש, וואו די ספרים זיינען אריינגעגעבען געווארען.

דיעזע פּראָצעסיאָן פֿלעגט זיין אזוי רייך אין פּארבען, אזוי שעהן אין קאָלירען, דאָס נור א קינסטלערישע פּען קען עס מאָלען.

איך האָב ניט איין מאָל אנטיילּ געגומען אין גרויסע בעגייסטערטע רעוואָלוציאָנערע דעמאָנסטראציעס אין רוסלאנד, איך האָב זיך אין מיינע סטודענטן יאָהרען בעטהיליגט אין אייניגע פאקעל־צוגען, איך האָב אייך בייגעוואָהנט די גרויסע ריזיגע מאי־דעמאָנסטראציעס אין דייטשלאנד אוּן אין אמעריקא, אָבער קיינע פון דיעזע אלע פּראָצעסיאָנען, ווי גרויס אוּן ווייכטיג זיי זאָלען ניט זיין, קענען זיך ניט פערגלייכען מיט דער פּראָצעסיאָן אין מיין קלייניעם געבורטס־אָרט, ווען די חברה לייט פון דער פּרחי שושנים האָבען געטראָגען די ספּרים אין בית המדרש.

אלע הייזער, וואו די פּראָצעסיאָן האָט זיך בעוועגט, זיינען געווען אי־לומינירט מיט ליכט אין די פענסטער, די יונגע לייט פון שטעדטעל האָבען בעזונדער געטראָגען אָנגעצונדענע סטאָרין ליכט, אָבער די אלע ליכט זיינען פערדונקעלט געוואָרען קענען די ליכטיגע פּנים'לעך פון דער אידישער קלייניוואָרג, וואָס האָט איבערגעלעבט א הויכען אוּן הייליגען רעליגיעזען עקסטאָז.

די קאפּעליע איז געגאנגען פּאָראויס אוּן געשפּיעלט, דער חזן מיט די משוררים האָבען געזונגען, דער עולם האָט געטאנצט אוּן אונטערגעבאמקעט, די יונגע אונשולדיגע אידישע טעכטער זיינען ארויס אין גאָס קוקען אויף די שטאָלצע, פרישע אוּן מונטערע פּנים'ער פון די חתן־בחורים, די טאטעס האָבען געקליבען נחת, די מאמעס האָבען געווויינט פאר פרייד, די באָבעס האָבען פערקאטשעט די טערקישע טיכער אוּן געפליאסקעט מיט די הענד אוּן די זיידעס האָבען אונטערגעקנאקט מיט די פינגער. אויף אלעמענס געזיכטער איז געווען אויסגעגאסען א בעזונדערע חן, עפּעס ווי די שכינה וואָלט גערוהט. אין אלע וויינקעלעך איז געווען ליכטיג, ווארעם, פרעהלעך אוּן לעבעדיג. היינט איז יום טוב! היינט איז א הייליגער טאָג! אפילו די שטערען פון הימעל האָבען ליעבליך ארונטערגעקוקט אויף די שמחה, וואָס ס'האָט זיך אָבגעשפּיעלט ערגעץ אין

א קלייז פערוואַרפען אידיש שטעדטעל לכבוד דעם יונגען דור פון עם הספר...

נאָכדעם ווי אלע ספרים זיינען שוין געלעגען אויף דער בימה פון בית המדרש און דער עולם האָט זיך אַבגעקיהלט פון דער הייסער התלהבות, האָט דער רב זיך געשטעלט פאר'ן ארון קודש און געהאַלטען א דרשה מעיניני דיומא.

אין דעם יאָהר פון מיין גבאות, נעדענק איך, איז די דרשה געווען אויף דעם פסוק: „חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנו.

וואָס דער רב האָט גע'דרשן'ט, וויים איך ניט. מיין קאָפּ און מיין הארץ זיינען דאן געווען פערנומען מיט אַנדערע זאכען און דעם רב'ס וועדטער זיינען אין מח ניט געקראָכען. געווים איז די דרשה געווען וועגען קינדער־ערציהונג.

נאָכ'ן רב'ס דרשה זיינען די גבאים, זייערע פאַטערס און מוטערס, דער רב, די יועצים און די חשוב'ע בעלי־הבתים צוריק אוועק צו מענדעל דעם שיינקער'ס הויז, וואו עס איז געווען אַנגענעריט א סעודה מיט א טייגעכץ און רייז קאשע וואָס די מאמעס האָבען געמאכט לכבוד דעם יום טוב...

רייז קאשע איז א חיזוק החברה און עס האָט ביי יעדען סיום געמוזט זיין.

אין דער צייט פון דער סעודה זיינען דניאל דער קוימענקעהרער און משה מנשה דער גלעזער געווען די סארווערס און די מארשאַליקס.

מען האָט נעגעסען און געטרונקען און זיך משמח געווען ביז נאָך האלבע נאכט.

דער שטעדטלשער פּאטריאטיזם

ביי פֿרײַ׳ן איז ערגעץ פֿאראן א פּעלִיטאַן איבער דער מלחמה, וואָס פּלעגט תמיד פּאַרקומען צווישען די צוויי בעלי־ענלות, יאנקעל פון יאַכינקע און יעקעל פון יעכינקע.

יאנקעל איז געווען א גרויסער פּאטריאָט פון יאַכינקע און יעקעל וויי־דער איז געווען א גרויסער פּאטריאָט פון יעכינקע. און אויף דעם באָדעז פון אָט דעם פּאטריאָטיזם פלעגען ארויסקומען גרויסע מחלוקות צווישען זיי.

יאנקעל האָט גע׳טענה׳ט, אז יאַכינקע איז דער מיטעלפונקט פון דער ערד און יעקעל האָט דערוויזען מיט אותות און מופתים, אז יעכינקע איז דער צענטער און יאַכינקע איז אביסעל אָן א זויט.

האָט זיך געמאכט אז יאנקעל׳ס זוהן איז געוואָרען א חתן מיט יענקעל׳ס טאַכטער, האָבען זיך די מחותנים ניט געקענט איניגען איבער דער שטאָדט, וואו דאָס יונגע פּאָרל זאָל זיך בעזעצען נאָך דער חתונה.

יאנקעל האָט דוקא געוואָלט, אז די יונגע פּאָר זאָל וואוינען אין יאַכינקע, וויל יאַכינקע איז שעהנער, בעסער און עהרליכער פאר יעכינ־קע, און יעקעל האָט זיך דוקא איינגעשפּארט, אז דאָס פּאָרל זאָל זיך בע־זעצען אין יעכינקע, וויל יעכינקע איז שעהנער, בעסער און עהרליכער פון יאַכינקע.

פּרײַ האָט דא בעמערקט זעהר א כאראקטעריסטישע אייגנשאפט ביי די קליינשטעדטלשע איינוואוינער פון דעם אידישען תחום.

א איד איז בטבע א פּאטריאָט פון דעם אָרט, וואו ער איז געבוירען און אויפגעוויגען געוואָרען. איהם איז טייער יעדער בוים, יעדער בער־

גע'ל, יעדער שטיין פון זיין שטעדטע'ל. ער איז זיך מיחס מיט די גרויסע מענשען, וואס זיינען אויפגעוואקסען געווארען אין זיין שטעדטע'ל און זוכט קלענער צו מאכען די חטאים פון די בעלי עבירה'ניקעס, וואס קענען מאכען ל'לעג ולקלס דעם שעהגעם נאמען פון שטאדט.

ער בעטראכט זיך ניט אלס אן אבגעזונדערטער. נור אלס א טיי'ל פון א גאנצע, אלס א מיטגליד פון א חברה, וואו ער לעבט און שטרעבט. ער רעכענט זיך עפעס פעראנטוואָרטלי'ך פאר דעם שלעכטען נאמען, וואס זיין שטעדטע'ל און לאנדסמאן האבען אין דער וועלט און נעהמט זיך דער־פאר איבער מיט דעם רוהם און כבוד, וואס זיינע שטאדטלייט גענישען.

אין די זאמעטער און ליטווישע שטעדטלעך איז דער אָרטיגער, לאָ־קאלער פאטריאָטיזם געווען שטארק ענטוויקעלט, סאי ביי די עלטערע מענשען, און סאי ביי דעם יונגען און אויפוואקסענדען דור.

די חדר אינגלעך פון יאנקע'ל חאצע דעם מלמד האבען שטענדיג זיך געקריגט און געשלאגען מיט וואלפע מענאקער'ס חדר. און די גמרא אינגלעך פון דער אלטער שוהל פלעגען זיך פאר קיין פאל ניט קענען אי־ניגען מיט זייערע חברים פון דעם נייעם בית המדרש.

ביי זיך אין חברה איז אלץ געווען גוט און שהן און ביי יענעם שלעכט און מיאוס. די גאנצע שטעדטע'ל איז בעשטאנען פון בעזונדערע חדרים, פון בעזונדערע קלייזלעך, וואס האבען צוויישען זיך געפיהרט שטענדיגע מחלוקות און האמפערייען.

איבערהויפט האט זיך דער אָרטיגער פאטריאָטיזם שטארק געלאזט פיהלען אין די צווילינגס־שטעדטלעך, אין די שטעדטלעך, וועלכע זיינען דורך פיזישע, נאטירליכע אורזאכען — דורך א וואסער אדער דורך א בארג — פאנאנדערגעטיילט אויף צוויי העלפטען.

אזוינע צווילינג־שטעדטלעך זיינען פארען א היבשע ביספל אין ליטא.

די אויסערליכע וועלט און אפילו די גאנץ נאהענטע ארומיגע שטעדטלעך האבען ניט געוואוסט דעם אונטערשייד צוויישען די פער־שיעדענע טיילען פון שטעדטע'ל, אבער פאר דער שטעדטע'ל גופא איז ג־

וועז א גרויסע נפקא מינה, צי די אָדער יענע פאסירונג איז פאַרגעקומען אין דער „אלטער שטאָדט" אָדער אין דער „נייער שטאָדט".

אויפ'ן גרענעץ פון קאָוונער און קורלענדער גובערניעס איז פאַראַן א שטעדטל זאָגער. געהט אין מיטען שטעדטל דורך א טייכל, וואָס פליסט אריין אין דעם טייך „אַא" פון מיטוי, דאָרטען וואו עס זיינען פאַרגעקומען די בלוטיגע שלאכטען צווישען די רוסען און דייטשען.

דאָס דאָזיגע טייכל האָט איינגעטיילט זאָגער אין צווייי בעזונדערע שטעדטלעך, אין „נייי זאָגער" און „אלט זאָגער".

נייי־זאָגער האָט זיך איהר רב, איהרע דיינים, איהרע שוחטים, איהר חזן, איהרע בתי מדרשים און ישיבות און, להבדיל, איהר טשליען־ און מעשטשאנסקאיא אופראַווא.

אלט־זאָגער האָט זיך געמאכט יום־טוב פאר זיך און האָט א בעזונדערען רב, בעזונדערע דיינים, בעזונדערע שוחטים, בעזונדערע מקואות און בעזונדערע טוקערקעס, א בעזונדערען טשליען און א בעזונדערע מעשטשאנסקאיא אופראַווא.

די נייי־זאָגערער בעל־הבתים זיינען, פערשטעהט זיך, גרויסע פאטריאָטען פון נייי־זאָגער און שונאים פון אלט־זאָגער, און די אלט־זאָגערער האָבען, פערקעהרט, שטארק פיינט די נייי־זאָגערער.

אין נייי־זאָגער געהען ארום לעגענדעס און מעשיות, וואו עס ווערען אויסגעלאכט די אלט־זאָגערער, און די אלט־זאָגערער האָבען, פערקעהרט, פעק מיט מעשיות איבער די נייי־זאָגערער.

די אלט־זאָגערער רופען די נייי־זאָגערער „נייי־זאָגערער חטאים", אוז די נייי־זאָגערער רופען די אלט־זאָגערער „אלט־זאָגערער מתים". פון וואַנעז דיעזע צונאָמענישען האָבען זיך גענומען ווערען פון די שטעדטלעך דערצעהלט פערשיידענע געשיכטען, אבער זיי קענען אינטערעסירען נאָר די זאָגערער גופא.

האָט בעזונדינו הרבים געטראָפען — הלואי זאל עס ניט טרעפען ווי עס טרעפט — א חטא אין שטעדטל: מען האָט געכאפט זומער צוועלף א זייגער בייגאכט א נייי־זאָגערער בחור אוז מיידל צווישען די בוימער פון אלט־זאָגערער בית עולם, וואָס אין זעהר שעהן בעוואקסען מיט

אלערליי פלאנצונגען. געוועהנליך איז דאס פאר׳ל געסומען דארטען ניט צו בעקלאגען דעם טויט, נאר צו געניסען פון לעבען. איז געוואהרען א גאנצע יעלה אין בויד שטעדטעלך: אין ניי־זאגער און אין אלט־זאגער. סטייטש, א חטא, ווער וויים נאך וויפיעל אונשולדיגע עופה׳לעך עס וועלען צוליעב דעם פאר דער צייט אוועק פון דער וועלט! האט מען, ווי דער מנהג איז, אנגעפאנגען חוקר ודורש צו זיין די גאנצע געשיכטע, ווי, ווען און ווי אזוי. און נאך אלע „אונטערזוכונגען" זיינען די אלט־זאגערער געבליבען ביי דאס זייעריגע, אז שולדיג אין דעם זיינען נאר די ניי־זאגערער חטאים, און די ניי־זאגערער האבען בעשיינפערליך בעוויזען, אז ווען ניט די אלט־זאגערער מתים וואלט צו קיין צרה ניט געקומען...

די קלאטקע, וואס איז אריבערגעוואלפען איבער זאגערער טייכעל, פלעגט אלע מאנטאג און דאנערשטאג קאליע ווערען און עס פלעגט זיך אנפאנגען א סדרה מיט אסיפות און מחלוקות איבער דעם, ו ו ע ר עם זאל דעם „בריק" צוריכט מאכען.

די ניי־זאגערער האבען געטענה׳ט אז אלט־זאגער דארף טראגען די הוצאות, ווייל ווען ניט די אלט־זאגערער פערד וואלט דער בריק קיין מאל ניט מכולא געווארען; האבען דארויף די אלט־זאגערער געענטפערט: לא מיט אן אליף, ווייל ווען ניט די ניי־זאגערער יונגאטשעס, וואלט דער בריק געווען גאנץ אויף אייביג אייביגעם.

א ניי־זאגערער אינגעל פלעגט מורא האבען צו גיין אויינער אליין אין אלט־זאגער, „די אלט־זאגערער מתים" זאלען איהם ניט בעפאלען מיט שטיינער אדער גאר דערוועגען; און אן אלט־זאגערער פלעגט מורא האבען זיך צו בעווייזען אין ניי־זאגער כדי א „נייזאגערער חטאת" זאל איהם מיט א פלאקען ניט אבשלאגען דעם לונג און לעבער.

גאנץ אפט פלעגען פארקומען גרויסע מלחמות צווישען די ניי־זאגערער און אלט־זאגערער אינגלאך.

די ביידע מחנות פלעגען זיך בעפעסטיגען און פערבאריקאדירען אויף די ביידע ברעגעס פון טייך און דורך סיגנאלען פון די אנפיהרער פלעגט זיך די מלחמה אנפאנגען.

שטיינער, צובראכענע פלעשער און פלעקער פלעגען פליהען אי־בער'ן טיך פון איין לאגער צום צווייטען, ביז וואנען די „גרויסע" פלע־גען זיך אריינמישען און גוט אנמקלן די ביינער פון ביידע קריג־פיהרענדע צדדים.

דאס אריינמישען זיך פון די עלטערע פלענט פיהרען צו א וואפען־שטילשטאנד, בלויז צו א וואפען־שטילשטאנד, אבער ניט צו א שטענ־דיגען שלום.

די נייי־זאגארער חטאים האבען פאר קיין פאל ניט געקענט לעבען בשלום מיט די אלט־זאגערער מתים, און די אלט־זאגערער מתים האבען געמוזט זיך שלאגען מיט די נייי־זאגערער חטאים. דאס זיינען געווען צוויי פיינדליכע לאגערען, וועלכע האבען פון זייער פאטריאטיזם אפילו א האר ניט אבגעלאזען.

אידישע טעכטער

די אידישע טאכטער פון אונזערע שטעדטלעך איז געווען ריין און אונשולדיג אזוי ווי א בלום אויפן פעלד. איהר נשמה איז געווען צארט, איהר הארץ וויך און פול מיט רחמנות און אויף איהר פנים איז געווען אויסגעגאסען דער אמת'ער ניט צוגעפארבטער אידיש־מיידלשער חן.

שטענדיג אונטער איהר מוטער'ס השגחה איז זי, די אידישע טאכטער, געווען פרום, גאטספורכטיג, אבער דיעזע פרומקייט האט זי ניט ארויסגעוויזען מיט'ן לייענען דעם טייטש־חומש און ווינען ביי ראש־חדש בענשען. זי האט די פרומקייט געהאלטען איינגעגראבען אין די טיפסטע טיפענישען פון איהר יונגער נשמה. דער גלויבען איז ביי איהר געווען א טיפער רעליגיעזער געפיהל, א מין צוגעבונדענקייט צו דעם „אונבעווסטען עטוואס", א מין אונבעשטימטע פילאזאפישע בעטראכטונג, וואס האט אנגעפיהלט איהר גאנצעם וועזען מיט א רייכען, נייסטיגען אינהאלט.

וויניג אין בעריהרונג מיט דער אויסערליכער וועלט איז די אידישע טאכטער געווען נאיוו, שעהמעוודיג, תמימות'דיג און האט מיט א מאדנעם כח אונטערדריקט אין זיך, ווי מען צודריקט א גיפטיגע שלאנג, דעם רוף פון דער פרוי, וואס פלעגט איהר מאנכעם מאל נאגען. קיין מחשבות זרות האט זי געווים ניט געהאט. זי האט געוואוסט, אז מען טאר זיך ניט ארומטראגען מיט אזוינע געדאנקען, אז דאס איז אן עבירה און האט זיי פערטריבען פון זיך.

אין שטוב האָט זי פון קינדוויין אָן געלערנט צו זיין א באַלע־באָסטע. ניט קיין מוטער, ניט קיין פרוי, נאָר א באַלעבאָסטע אין דער ווירטשאפט.

די מוטער האָט שטאָלצירט מיט איהר טאָכטער, אויף וועמען זי האָט זיך געקענט פערלאָזן און די טאָכטער האָט הנאה געהאט פון דעם געדאנק, אז מען טרויט איהר אָן די גאנצע באַלעבאטישקייט און אז מען רעדט אין שטאָדט, דאָס זי איז א בריה און פיהרט אליין די גאנצע הויז.

מיט גרויס גאוה פלעגט די דרייצהן — פערצעהן־יעהריגע מיידעל טראָגן דעם בונד קלינגענדיגע שליסלען אין איהר פארטוך וואָס האָט ארומגענומען איהר ווייכע טאליע — די שליסלען פון די קאָמאָדען, וואו עס איז געווען פערשלאָסען די צירונג, דאָס ביסעל גאָלד און זילבער, און פון די אלמערס, וואו עס זיינען געשטאנען די טעפ מיט די איינגעמאכטס, וואָס זי האָט אליין געהאָלפען דער מאמע'ן פרעגלען.

גאנץ אפט זיינען פאָרגעקומען צוויישען די קינדער רייסעריין צו־ליעב דעם, וואָס זי מאכט זיך פאר א „גאנצע באַלעבאָסטע". די אינגע־רע ברידער, די מאזורקעס, האָבען ניט געוואָלט אנערקענען זייער שוועס־טער אלס זייער מוטער'ס שטעלפערטרעטערין. זיי האָבען ניט געקענט פערטראָגען איהר בעפעהלענדען טאָן און איבערהויפט זיינען זיי געווען אין כעס, וואָס זי האָט געהאָלטען אונטער'ן שלאָס און ריגעל די טיינלעך, די זאפט און די אנדערע איינגעמאכץ... עס פלעגען פאָרקומען קולות, געשרייען און אן אנדער מאָל געשלעגען מיט מסירות צום טאָטע'ן און צו דער מאמע'ן, וועלכע האָבען תמיד אָדער געמאכט א פשרה אָדער געגעבען נערעכט דער טאָכטער'ל.

קיין געזעלשאפטליך לעבען האָט די אידישע טאָכטער אין שטע־טעל ניט געהאט. פון קיין פרעהליכע צוזאמענקונפטען האָט זי ניט גע־וואוסט. זי האָט געהערט, אז דאָרטען אין די גרויסע מקומות: אין ריגע, אין ווילנע און אנדערע אויסגעלאָזענע שטעדט קלייבען זיך צו־נויף מיידלעך און בחורים און טאנצען צוזאמען. זי האָט געהערט פון נאָך א סך אנדערע זאכען, וואָס מען טהוט דאָרטען, אָבער זי האָט יענע מיי־

לעך ניט מקנא געווען און האָט אַבגעמאכט ביי זיך, אז זי וואלט אין אזעלכע „פרייע" שטעדט קיין מינוט ניט געלעבט און געדאנקט דעם, די הענט ניט געוואשען, וואם איהר טאטע און מאמע וואוינען ניט דאר־טען.

די אייניציגע טעג, וועלן די אידישע טאכטער איז ארויס פון איהר באלעבאטישקייט, איז געווען שבת און יום־טוב. דעמאלט פלעגט זי זיך אנטהאן אין די געפלעטע קלייד־ער, בענעצען די געדיכטע קאפ האר מיט פראוואנס אויל און ארויסגעהן צוזאמען מיט איהרע חבר'טעס אין גאס שפאצירען.

שעהן איז געווען די גאס, וועלן די אידישע טעכטער האבען שפא־צירט איבער איהר. א געזונטע פרישקייט, דיזעלביגע פרישקייט וואס טראגט זיך פון די ציטראנען־בוימער, וועלן זיי פאנגען אן צו בליהען, האט זיך געפיהלט אין דער לופט. דער טראט איז געווען א גראציעזער, אבער א נאטירליכער, אזוי ווי עס איז געווען נאטירליך די פארב פון זייערע געזיכטער, פון וואנעט עס האט געשפריצט יוגענד, לעבען און אונבעוואוס־טע ליידענשאפט.

מיט ליעבע־געפיהלען איז די אידישע טאכטער געווען זעהר רייך. איהר ליעבע האט זי אבער זעלטען געפיהלט צו אימיצען, צו א בע־שטימטע, עקזיסטירענדע פערזאן. אפט פלעגען איהרע גערענקען זיך טראגען ווייט־ווייט פון איהר ענגער שטעדטעל. זי פלעגט טרוימען, חלום'ען פון ראמאנטישע געשטאלטען, פון א העלד, פון א נביא'ס א קינד, פון א משיח... די פערקערפערונג פון איהרע בעגעהרען האט זי זיך געשיידערט אין איהר פאנטאזיע לויט איהרע נייגונגען און ליידענ־שאפטען.

וועלן דער טאטע פלעגט א שפאם טהאן און דערצעהלען זיין יונגע טעכטערל, אז זי איז שוין קיין עין־הרע א בוגרות, א כלה מויד, אז זי שטעהט שוין אין שדוכים און אז אינגיכען וועלען שדכנים אנפאנגען קומען איהר זעהן, פלעגט זי ארונטערלאזען די אויגען און איהר פנים איז בערעקט געווארען מיט א דורכזיכטיגער רויטקייט — די פארב פון

צניעות, פון אונשולד, און פלעגט זוכען תרוצים ווי אזוי זיך ארויסצי־
מאכען פון אזא שמועס...

אט די שעמעוודיגע, בעז'חן'טע אידישע טאכטער איז שפעטער גע־
ווארען די כשרה, איבערגעגעבענע פרוי, די ע ק ר ת־ה ב י ת, די
ש ע ה נ ע, אויסגעפוצטע בת־מלכה ביים סדר, די אשת־חיל אין גע־
שעפט, די מוטער פון די משה'לעך און שלמה'לעך, וועלכע האבען געהאט
שהנע, קלארע אויגלעך, ליבטיגע פנים'לעך און עלוי'שע מוח'לעך.

* * *

ניט אלע אידישע מיידלעך זיינען געווען אזוינע גרויסע צניעות. אנ־
דערע האבען האלד געהאט זיך צו פוצען אפילו אין מיטען וואך, לאכען
מיט א הילכיגען קול איבער יעדע שטות'עריי, קוקען צו־אפט אין שפיגעל
און מאנכעם מאל ארויסגעהן מיט פערנאנדערגעלאזענע, צופאטעלטע
האר, קריכען דוקא דארטען, וואו עס קומען זיך צונויף די ניט־חתונה גע־
האטע געזעלען און פריקאשטשיקעס, וועלכע פלעגען ליעב האבען צו דער־
צאהלען צווייריטיגע מעשות און צוגעזאלצענע גלייכווערטלעך.

דיעזע מיידלעך פלעגען כלומרשט אויסזידלען די יונגעלייט פאר
זייערע ליזע־מיילער, זיי שילטען, אז זיי זאלען זיך אבבייסען דעם האלי־
בען צונג, אבער דערביי אויסשטעלען די אויגען און ווארפען שלמישע
בליקען אויף דער לוסטיגער חברה, וואס האט גאנץ גוט געוואוסט, אז
קיין גרויס פעראיבעל וועלען די מיידלעך דערפאר ניט האבען.

די דאזיגע מיידלעך האבען בעלאנגט צו דעם מין „בארעדטע". קיין
מעלה צו א שידוך איז א בארעדטע מיידל ניט געווען. און ווען אזא
מיידל איז נעבעך פערזעסען געווארען האט מען אויף איהר געהאט ווי־
ניג רחמנות.

— דער וואס פאנגט אן צו־פריה, ענדיגט צו־שפעט — האט לאה
נחום'ס גיפטיג בעמערקט, ווען אייגע פון דעם געזעמעל ווייבער וואס
זיינען געשטאנען אין יאטקע, האט איהר איינגערוימט אין אייער א סוד,
אז די מחותנת'טע, דעם חתן'ס מוטער, האט אבגעשיקט צוריק די תנאים

און אבגעלאזען דעם שידוך מיט ביילקע יענטע'ס, ווייל זי האט זיך דערוואוסט, אז די כלה איז א בארעמטע.

— ווי מען קאכט, אזוי עסט מען — האט זי צום סוף פון שמועס נאך פערשטארקט איהר פריהערדיגען שטאך־ווערטל.

א נידעריגערער סארט מיידלעך, וועלכע זיינען געלעגען ביי אלעמען אין די מיילער און מיט וועלכע קיינער האט ניט געטארט האבען א מגע ומשא, זיינען געווען די „צולאזענע".

די צולאזענע זיינען על פי רוב געווען די טעכטער פון וואסער־טרעגערקעס, גרעטל־וואשערקעס און מצות־וועלגערקעס — פון ארעמע אלמנות, וועלכע האבען געווואוינט אין חורבות אויף די עקען פון שטאדט, אהן ברויט, אהן האלץ און אהן ליכט...

אויף די אינגלעך פון אט דיזע אלמנות פלעגט נאך קהל האלטען אן אויג: זיי געבען ביז בר־מצוה אין תלמוד־תורה און נאכדעם אוועקגעבען צו א בעל־מלאכה. אויף די מיידלעך האט אבער קיינער ניט אויפגעפאסט און זיי פלעגען זיך וואלגערען אין די גאסען, ארומגעהן קרועה בלועה ביז וואנעט... זיי זיינען, בעונותינו הרבים, געווארען חצופות און צולאזען...

אין די פינסטערע נעכט פלעגט מען טרעפען געהן צו זיי דעם אוריאדניק, דעם פריסטאוו, דעם סעלסקי שרייבער און אנדערע אזעלכע פארשוינען. אנגעפאנגען צו שעלטען זיך האט מען מיט די צולאזענע ניט אזוי דערפאר, וואס זיי האבען געהאט צו טהאן מיט די קוקארדעס — ווארים ווער ווייל זיך דאס איינרייסען מיט „נאטשאלסטווא"? פערקעהרט, אין הארצען האבען די שטערטלשע קרעמער געזאגט, אז דאס איז גאר א מעלה פאר'ן שטאדט, וואס ציפקע די וואסערטרעגערקע'ס טאכטער איז א גאנצע „יאטאבעדאמניצע" מיט'ן פריסטאוו און מיט'ן פריץ פון שטערטל. מען קען דורך איהר אמאל האבען א טובה... ביי א פראטאקאל, ביי אן אקט און נאך אזעלכע צרות.

די הויפט־צרה איז געווען, וואס „ארקע קאפעלמייסטער" איז מיט זיי געווען א נאהנטער מחותן.

„ארקע קאפּעלמייסטער" איז אין אמת'ן נעווען פון א גאנץ שעהנער משפּחה. ער האָט געהאָט א ברודער א לערנער און זיין פּאָטער איז נעווען יאָהרען־לאַנג א גבאי אין בית־המדרש און א נאמן פון מעות חטין. אבער ער אליין, ארקע, פּרעגט שוין גאָר ניט! אויף אלע שונאי ציון נעזאָגט.

מיינט איהר, אז ער איז נעווען א שלעכטער, א רשע? חס ושלום! דוקא פּערקעהרט, ער האָט געהאָט א גוט הארץ. פלעגט ער זעהן אן ארעמאן איז ער נעווען קאפּאבעל אויסצוטהאָן פון זיך די העמד פון לייב און אוועקגעבען. אבער וואָס איז די פּעולה דאָס גוטע הארץ, אז ער אליין האָט נעטויגט אויף כּפּרות. ביי איהם איז נעזעסען א שד און דער שד האָט איהם ארונטערגעפּיהרט פון דרך־הישר. וואָס וויסט איהר, וואָס וויסט איהר, וואָס ארקע פלעגט אָבטהאָן. ער פלעגט רויכערען פאָפּיראָסען אום שבת, ניט פאסטען אום יום־כּפּור און טהאָן נאָך זאכען וואָס מען טאָר ניט. דעם צונאָמענעם „קאפּעלמייסטער" האָט ער אויך צו פערדאנקען א מעשה שהיה.

— איינמאָל, אין א הייסען זומער־אָוונד — אזוי האָבען דער־צעהלט די קברות־לויט, אז זיי האָבען נעזעהען מיט זייערע אייגענע אויגען און דאָס האָט מען זיי נעקענט גלויבען, וויל דער בית־עולם איז נעווען אויף דערזעלביגער גאס — איז ארונטער פון קאפּעל (דער גוי'שקער בית־עולם) דעם גלח'ס „גאספּאדינע" (דעם גלח'ס פלנש) און אין צוויי מינוטען ארום האָט זיך פון דעמזעלביגען וועג בעוויזען ארקע.

— „סטייטש, ארקע". האָבען מיר איהם געפרעגט—דערצעהלען וויי־טער די קברות־לויט — „ווי קומסטו אין מיטען דער נאכט אָט־אָ־דאָ אויף דער קאפּעליצע? און וואָס האָט דאָ אזוי שפּעט נעטהאָן דעם גלח'ס גאספּערינע?". בקיצור, ארקע אהין, ארקע אהער, בע... מע... ניט נעווען וואָס צו הערען...

אויף מאָרגען, גלייך אין דער פריה ביים ערשטען מניז, האָבען שוין אלע נעוואוסט וואָס עם האָט נעטראָפען מיט ארקע'ן ביינאכט און א פּאָר שעה שפּעטער, וועו אלע קראָמען זיינען שוין נעווען אפען, איז די גאנצע שטעדטעל נעגאנגען אויף רעדלעך. אפילו אין די חדרים האָט מען געשמועסט וועגען דעם.

— „וויסט איהר, אז מיר האבען איצט אין שטאדט א קאפעלמיי־
מיסטער?", איז צוגעלאפען מיט גרויס שמחה יענקעל דער פאקענטרע־
גער צו א געוועמעל אידען אויפ'ן מארק־פלאץ.

— „וואס פאר א קאפעלמיייסטער?", האבען אלע נייגעריג גע־
פרעגט און דערביי אויסגעשטעלט די פנים'ער כדי גענויער צו הערען וואס
יאנקעל וועט דערצעהלען.

— „האט איהר גאר ניט געהערט וואס ס'האט נעכטען אוועגד פא־
סירט אויפ'ן קאפעל מיט ארקע'ן?"

אלע האבען זיך פונאנדערגעלאכט און האבען שוין פערשטאנען, אז
דער נייער קאפעלמיייסטער איז ניט קיין אנדערער ווי ארקע, וועלכער
איז געווען אויפ'ן קאפליצע צוואמען מיט דעם גלח'ס גאספאדינע.

און אזוי האט די שטערטעל געקרוינט ארקע'ן מיט'ן נאמען „קאפעל־
מיייסטער" ער היום הזה.

און אט די צולאזענע מיידלאך, רחמנא לצלן, פלענען זיך אפט
ארומשלעפען אין וואלד מיט „ארקע קאפעלמיייסטער" און זיינע חברים...

"דער פאליטישער קאמף" אין די שטעדט-לעך פון ליטא און ווייסרוסלאנד

אבגעזונדערט איז געווען דאס אידיש לעבן אין די שטעדטלעך פון ווייסרוסלאנד און ליטא. די דערפישע בעפעלקערונג ארום איז נעטראפן קולטורעל א סך נידעריגער און די שטאדט-לייט האבן אויסער עקאנאמיש מיט איהר קיין מגע ומשא ניט געהאט. די אידישע שטאדט און דער גוי'אישער דארף זיינען געווען צוויי — הגם ניט אלע מאל פיינדליכע — וועלטן, וועלכע האבן גערעדט אויף פערשיעדענע לשונות און געהאט פערשיעדענע אינטערעסן אין לעבן.

די גוים אין שטעדטעל גופא זיינען אם מיסטן געווען די „נאטשאלסטוואָ": דער אוריאדניק, די סאטסקים, דער שרייבער פון סעלסקא און נאך אזויע נפשות, וועלכע האבן געהאלטן דאס נאנצע שטעדטעל אין מורא פאר „פראטאקאלען". די באלעבאטים פון שטעדטעל פלעגן האלטן אין איין געבן כאבאר דעם אוריאדניק, און זיי זיינען געווען מלא שמחה, ווען דער ערל פלעגט זיך ניט בריקען און נעהמען...

די קליינע טשינאווניקלעך פלעגן ווי אמת'ע פיאווקעס אויסזויגן די לעצטע פאר גראשען פון די אידישע קרעמער און געשעפטס-לייט. קיין פרוינדשאפט, קיין התקרבות צוויישען די אידן און די נאטשאלסטוואָ האט, פערשטעהט זיך, ניט געקענט זיין.

דאס פאליטישע לעבן פון דעם אפיציעלן רוסלאנד איז פאר די זאמוטער שטעדטלעך געווען מעהר פרעמד, ווי דאס לעבן פון כינעזישען הויף.

וועגען דער כינעזישער קייזערין פלעגט מען נאָך אמאל לעזען אין די „בלעטער", אין „המליץ" און „הצפירה", וועגען רוסלאנד גופא, איז פערשטעהט זיך, דאָרטען אפילו ניט דערמאָנט געוואָרען.

אויסער די טעלעגראמעס, אז „הקיסר ירום הודו" מיט די „קסרית ירום הודה" האָבען געמאכט א נסיעה פון צארסקאָיע סעלאָ קיין פעטערבורג און פון פעטערבורג קיין צארסקאָיע סיעלאָ, האָט מען קיין זאך ניט געוואוסט, וואָס עס טהוט זיך אין רוסלאנד.

קיין אידישע צייטונגען זיינען נאָך ניט געווען, רוסישע האָט מען ניט פערשטאנען און דעם „המליץ" און „הצפירה" פלעגען אויך נור לעזען די משכילים און די זיידענע יונגעמאנטשיקלעך, וואָס זיינען נאָך געווען ביים שווער אויף קעסט.

פאָליטישע ענערגיע איז אָבער געווען ניט ווייניג ביי די איינוואוינער אין שטעדטל. די אינסטינקטען פון געזעלשאפטליכער ארבייט זיינען געווען גאנץ שטארק ענטוויקעלט, און אויב זיי האָבען ניט געקענט אויסגענוצט ווערען פאר די אלגעמיינע אינטערעסען פון לאנד, זיינען זיי אָנגעוואנדעט געוואָרען פאר די קהלישע ספעציעל־אידישע, קליין־שטעדטעלשע ענינים.

ווי אין יעדער פאָליטישער און סאָציאלער פראגע פון דער גרויסער וועלט, פלעגען אויך אין די שטעדטישע ענינים זיין פערשיעדענע צדדים, גרופען, וועלכע פלעגען פיהרען צווישען זיך מחלוקות. די מחלוקות פלעגען ניט איין מאל פיהרען צו „שלאָגענדע ארגומענטען" און — וואָס נאָך ערגער — צו מסירות, וואָס פלעגען בעטראכט ווערען פאר דעם גרעסטען חלול השם מצד די זייטיגע רוהיגערע שטאָדט־לייט.

כאראקטעריסטיש פאר אָט די אלע צאנקעריין און מחלוקות אין די קליינע שטעדטלעך איז, וואָס די צדדים פלעגען זיך אממייסטען גרופירען לויט זייער עקאָנאָמישער לאָגע. אין א געווייסען זינן קענען מיר זאָגען, אז דאָרטען האָט זיך שוין אונבעוואוסט ארויסגעווייזען דער קלאָסען־קאמפף צווישען די פערשיעדענע עקאָנאָמישע גרופען. דער קלאָסען־קאמפף פלעגט זיך ארויסווייזען ניט אין עקאָנאָמישע אנגעלעגנהייטען,

נור ביי „פאליטישע", אויב מען קען אזוי אנרופען די שטעדטעלשע קהלה־ענינים.

אויף יעדער קהל'שער אספה, וואו עס פלעגט זיך האנדלען וועגען גאלקעווען א טשלען אין אופראוע, א נייעם הקדש, וועגען צורעכט מאכען דעם אלטען בית־המדרש, וועגען אונטערשפארען די שוהל, אדער, להבדיל, דעם מרחץ, פלעגט זיך ארויסווייזען צוויי שטרעמונגען: אן אריסטאקראטישע און א דעמאקראטישע.

די „אריסטאקראטען", די נגידים פון שטעדטעל פלעגען אלע קהל־שע ענינים בעטראכטען פון זייער נגיד'ישען שטאנדפונקט, אלע קהל'שע בנינים פלעגען זיי וועלען בויען לויט זייער געשמאק, כדי זיי זאל זיין בעקוועמער; די „דעמאקראטען", דער המון, די ברייטע שטעדטעלשע מאסע פלעגט געווענליך ביטער בעקעמפען די „פוסטאקראטען" און פלעגט אימער פערלאנגען, אז די שטעדטעלשע אינסטיטוציאנען און חברה'ס זאלען מער דיענען די נויטען פון פאלק, פון דער גרויסער ארימער בעפעלקערונג.

די שטענדיגע, אונאויפהערלעכע קריגעריען צווישען די נגידים און דעם המון, אדער ווי מען פלעגט זיי רופען אין שטעדטעל, צווישען די „פני" און די „קאצאפעס", פלעגען אנגעהמען די פארמע פון א פערבי־טערטען קאמפף, וועו עס פלעגט זיך האנדלען וועגען נעהמען א נייעם רב.

דער רב אין די קלוינע שטעדטלעך פלעגט ניט נור זיין צו פסק'ענען שאלות און צו זיין א מסדר־קדושין, נור ער פלעגט אויך זיין דער פאק־טישער בעל־הבית פון קהל'שע ענינים. ער איז געווען דער פצרשטעהער דער פערטרעטער פון שטעדטעל. זיין דעה איז געווען די גרעסטע, און קיין זאך פלעגט ניט געטהאן וועלען אהן זיין הסכמה. דעם רב'ס לומדות פלעגט ניט שפיעלען אזא ראליע, ווי זיינע ארגאניזאטארישע און אדמיניסטרא־טיווע פעהיגקייטען.

עס איז זעלבסטפערשטענדליך, אז די פערשידענע צדדים פון שטעד־טעל, וועלכע האבען אויך געהאט פערשיערענע אינטערעסען און צוויי־

קען, האָבען זיך שטארק געמוזט פונאנדערגעהן איבער אזא פראגע: ו ו ע ר עס זאָל זיין דער מנהיג הקהל, דער פיהרער פון שטעדטעל.

די מחלוקות צווישען די „פני" און די „קאצאפעס" פלעגען זיך דעריבער שטארק פערשארפען ביים נעהמען דעם רב.

די „פני" זיינען אימער געווען אין דער קלייגער מינאריטעט, און אויב עס וואָלט געקומען צו ריכטיגע וואהלען, וואָלטען זיי אלע מאָל דורכגעפאלען. א רב פלעגט מען אבער ניט קלייבען, נור נ ע ה מ ע ן, און די פני, ביי וועמען עס זיינען געווען אלע מאכט-מיטלען, פלעגען בעסער קענען נעהמען א רב, ווי דער המון, וואָס איז בעשטאנען פון בעלי-מלאכות און פועלים און אנדערע ארעמע מענשען, וועלכע זיינען שטענדיג געווען פערהארעוועט און פער'דאגה'ט איבער דער טאג-טעגליכע-חיונה.

ביי דעם המון איז אימער געווען אן אינסטינקטיווע, פערבארגענע שנאה קעגען די פאר מניגים נגידים מיט זייערע אונטערלעקער. און גאנץ אפט פלעגט טרעפען, אז דער המון פלעגט פיהרען מחלוקות קעגען א רב. וואָס די פני האָבען געמוען, ניט ווייל ער, דער המון, האָט געהאט אוים-צוזעצען קעגען דעם רב גופא, קעגען זיינע האנדלונגען, נור איינפאך אוים נקמה צו די פני, פארוואָס זיי האָבען געמוען דעם רב, ניט פרעגענדיג א „דעה ביי כל הקהל".

— מיר צאָהלען קארבקע געלד ניט וועניגער ווי די גבירים, מיר צאָהלען רח"ש ניט וועניגער ווי די מזרח-וואנט-לייט און מיר דארפען אויך האָבען א דעה ביים נעהמען א רב. — אזוינ טענות פלעגט מען אפט הערען פון די „קאצאפעס" אין די שוהלען, בתי מדרשים און אויפ'ן גאס.

— וועמען זאָלען מיר פרעגען עצות?— פלעגען דערויף ענטפערען די פיהרער פון די פני, „דוד'קע דעם שנייידער, יאשקע דעם שוסטער און אפראָיקע'ן (אפרים'קע) דעם טבח? ז י י זאָלען מיר שיקען פארהער-רען דעם רב? וואָס ווייסען די עם-הארצים וועגען א מרא דאתרא? קענען ז י י דען פערשטעהן דעם רב'ס הדרן? קענען זיי דען אנטאפען די חריפות פון זיינעם א לשיטתיה?

פערגלייכט אט דיעזע טענות פון די ביידע צדדים אין די אידישע שטעדטלעך און איהר וועט נעפינען אין זיי די ארגומענטען פון די צוויי גרויסע קלאסען — ארבייטער און קאפיטאליסטען, — וועלכע קעמפען איבער דער פאליטישער מאכט אין אונזער היינטיגער צייט.

דאס רוב מחלוקות פלעגען אבער ארויסקומען ניט דערפאר, ווייל "פני נעהמען זיך די גאנצע דעה און מיינען, אז „זיי זיינען גאנצע קייזאריים אין שטאדט", נור טאקע צוליעב ריינע, פרינציפיעלע טעמים.

דער רב, וואס האט זיך געפאסט פאר די „פני", פלעגט זיך ניט פאסען פאר די „קאצאפעס", און פערקערט, די „פני" פלעגען ניט קענען מסכים זיין צו א רב, וועמען דער המון וויל.

די פני האבען שטענדיג געוואלט האבען א רב, א מיוחס, וואס שם'ט אין דער וועלט פאר א גרויסען חריף ובקי, זיינע בעציהונגען צו כשר וטריפה האט זיי ניט געקימערט; ער האט נעמענט זיין דער גרעסטער מחמיר און טריף מאכען די קלענסטע סרכא. צי איז דער רב א בעל מדות אדער ניט, צי איז ער א נקי כפים אדער ניט — וועגען דעם האבען זיך די פני ניט נאכגעפרעגט. אן אמת'ער נקי כפים, א מענש, וואס שאנעוועט קיינעם ניט און זאגט דעם אמת אין פנים אריין, איז פאר די פני גאר געווען א חסרון. זיי האבען געזוכט זייערען א מענשען, אזוי־נעם, וואס איז א מכבד עשירים, און האט וועניג וואס צו טהאן מיט'ן המון...

די קאצאפעס אבער האבען ניט אזוי מקפיד געווען, צי דער רב איז א קלענערער אדער א גרעסערער בעל פלפול, די הויפטזאך וואס זיי האבען געוואלט איז געווען, ער זאל זיין א גרויסער בעל מדות, אן עניו, א צוגעלאזענער מענש, פאר וועמען מען קען דאס הארץ אויסגיסען און מיט וועמען מען קען זיך אפט אן עצה האלטען. זיי האבען געוואלט דער רב זאל זיין א מקיל און זאל רחמנות האבען אויף דאס ארעמע געלד פון די קבצנים, ער זאל געהן צו ארעמע חתונות אזוי ווי צו רייכע, ער זאל זיך ניט אבזאגען פון א סנדק, וואס דער ארעמאן איז מכבד, ער זאל ניט זיין א נושא פנים און זאל בייא דין תורה אויסהערען דעם אביון אזוי ווי דעם

גביר. מיט איין וואָרט, די פּני האָבען געוואָלט אן אריסטאָקראַטישען רב און די קאַצאַפּעס — א דעמאָקראט, א פּאָלקס־מענש.

אין שטעדטעל, וואו די מחלוקות צווישען די ביידע צדדים, די פּני און די קאַצאַפּעס, זיינען אזוי פערשארפט געוואָרען, דאָס יעדער צד האָט זיך געמוסן ז י י ן אייגענעם רב, וועט איהר שטענדיג געפינען אט די דאָ אויסגערעכענטע פערשיעדענע אייגענשאפטען ביי די צוויי פערשיעדענע רבנים.

די ארט און ווייזע פון מקבל פּנים זיין דעם רב, פון דעם ערשטען ברוך הבא, פלעגט אויך זיין ביי די פני גאנץ אנדערש, ווי ביי די קאַצאַפּעס.

די פּני פלעגען אַרויספאָהרען בעגעגענען זייער רב מיט א טייערען געשפּאַן, וואו עס פלעגען נאָר קענען זיצען וויניגע געצעהלטע מענשען. אריינפאָהרען מיט'ן רב פלעגען זיי אממייסטען ביי נאכט, דער המון זאָל זיך ניט צוטשעפּען. דער רב גופא פלעגט זיך האלטען אין איין בלאָזען און פלעגט דעם בריטען עולם כמעט ווי ניט צולאָזען צו זיך.

די קאַצאַפּעס פלעגען מקבל פּנים זיין זייער רב אויף אן עכט פאָלקסטימליכען אופן. די בעלי מלאכות פלעגען דעם טאָג לייגען די אַרבייט און ארויספאָהרען צום באהן מיט א סך וועגען, די פערדלעך האָבען געמעגט זיין ניט אזוינע טייערע; יעדערער פלעגט מיטנעהמען א פלעשעל משקה ביי זיך אין בוזעם און פלעגט זיך שוין משמח זיין בעצייטענס. איז דער רב געווען פון א דערבייאיגער שטעדטעל, וואו קיין אייזען־באהן איז ניט געווען, פלעגט מען צופאָהרען ביז'ן רב'ס הויז, איהם ארויספיהרען פון דאָרטען מיט גרויס פּאראד און איהם אָבפיהרען מיט שמחה ביז ד ע ר נ י י ע ר ש ט א ד ט, ו ו א ו ע ס וואָרט אויך איהם דער כסא הרבנות.

אין שטאָדט פלעגט דער רב קיין מאָל ניט אריינפאָהרען מיט פערד. זיינע חסידים פלעגען פערקאטשען די ארבעל, ארויפרוקען די היטעל אויפ'ן שטערען, זיך איינשפאנען אין וואָגען, וואו דער רב איז געזעסען, און איהם אריינפיהרען אין שטעדטעל מיט גרויס התלהבות.

אזא טריאומף־צוג פלענט נור האבען דער רב, אויף וועמען די קא־צאפעס האבען געגעבען זייער הסכמה.

די פערשיעדענע עקאנאמישע גרופען אין די שטעדטלעך פון זא־מוט און ליטא האבען אויך ענטוויקעלט פערשיעדענע אידעאלאגיעס, פערשיעדענע מדות, פערשיעדענע בליקען און פערשיעדענע אינטערעסען.

אט די פערשיעדענע אינטערעסען זיינען אימער געווען דער באדען, א וואו עס פלענען אויסוואקסען פערשיעדענע צדדים, וועלכע פלענען פיהרען צווישען זיך אונאויפהערליכע מחלוקות איבער די קהלש עניניס.

פאסקווילען און אויסגעטראכטע ליעדער

ווי קליין די ליטוווישע שטעדטעל איז ניט געווען פאר דער אויסערליכער וועלט, ווי ווייניג זי האָט זיך ניט אָנגעזוכן אויף דער לאנדקארט, איז זי פונדעסטוועגן געווען פול מיט חיות, פול מיט כח און מוטה. דער פולם פון לעבען האָט אין איהר שטארק געקלאפט.

עס פלעגט ניט אוועק די וואָך, ווען מען זאָל ניט האָבען אסיפות, מאכען חברות, שרייבען תקנות און סתם פיהרען וכוחים מכח קהל'שע ענינים.

דער עולם איז געווען צוטיילט אויף צדדים, אויף פארטייען און יעדער צד האָט געזוכט גובר צו זיין דעם געגנער, דעם צד שכנגד דורך אלערליי כשרה און ניט כשרה מיטלען.

ווי שוין פריהער געזאָגט פלעגען שטענדיגע מחלוקות פארקומען צווישען די „פני" און די „קאצאפעם", צווישען די רייכע און דעם פאלק, צווישען דער ביסעל יחסנים און דעם המון איבער דער ממשלה אין שטאדט.

די דאָזיגע מחלוקות זיינען נאטירליך, געווען אונפערמיידליך, ווייל אין זיי זיינען געווען פערמישט די א י נ ט ע ר ע ס ע נ פון די פערשידענע עקאָנאָמישע גרופען.

די „פני", די נגידים, האָבען געוואָלט אלץ פערכאפען ביי זיי אין די הענט און דער „המון", די קאצאפעם האָבען געטענהט, אז זיי דארפען אויך האָבען א שטיקעל דעה, ווייל זיי צאהלען ניט ווייניגער קאראָבקע־געלד, ווי די שמעלקעם, וועלכע זיצען ביים קהל'שען שיסעל...

אן אנדערם מאל פלעגען די מחלוקות צווישען די צדדים אזוי צוגע־שפיצט ווערען, דאס די רבנים פון די ארומיגע שטעדט, מורא־האבענדיג, אז דער שם ישראל זאל חלילה ניט ווערען לעג ולקלס, פלעגען קומען צופאהרען, זיך לעגען אין דער ליינג און אין דער ברייט ביז וואנען זיי האבען געבראכט צו א פשרה. ניט זעלטען פלעגט א היץ־קאפ אונטערשי־קען אין דער שטיל א „פאפיר" אין אויעזד צום איספראוניק, וועלכער פלעגט קומען מאכען א „טאלק" לויט זיין יון'ישען יושר.

אויסליגען קלאר די טענות, וואס זיי ווילען, זיינען די צדדים ניט געווען בכח און אויף די אסיפות פלעגט מען טומלען, לירמען, פילדערען, אז די קולות האבען דערגרייכט ביז'ן הימעל. די רעדעל־פיהרער פון איין צד פלעגען זידלען און שימפען זייערע געגנער מיט אלערליי נעמען, זיי אויסרעכענען דעם גאנצען צעטעל פון זייערע חטאים פון פאר דער חתונה און פון נאך דער חתונה, און עס איז ניט געווען מקנא צו זיין דעמיעניגען, וועלכער האט געהאט אין זיין משפחה א שטיקעל סרכא.

איז א געוויסער ניט בעליעבטער גבאי אדער אזוי א בעל דעה געווען א צו גרויסער תקיף און מען האט ניט געקענט סתם אזוי איהם אוועק־מאכען מיט דער האנט — צי וויל ער האט געהאט א שטארקען מענה לשון און מען האט איהם ניט געקענט אריבערשרייען, צי וויל ער איז געווען א גרויסער בעל משפחה און די קרובים מיט די קרובים'ס קרובים האבען תמיד געהאלטען זיין צד — דעמאלט האט דער צד שכנגד געזוכט איהם צו פערמאוס'ן אין שטעדטעל ניט אפען, בפרהסיא, נאר בסתר, אין דער שטיל. מען האט געזוכט איהם צו פסל'ן פון כלל־ארבייט „טויט מאכען פאליטיש" דורך פאסקווילען און אויסגעטראכטע ליעדער.

דער פאסקוויל איז געווען א וואפען, וואס פלעגט גאנץ אפט בענוצט ווערען קעגען א פערזענליכען שונא, קעגען איינעם, וואס פלעגט צופיעל באלעבאטעווען מיט די קאראקטער־גאלדער און איבערהויפט קעגען אלע די, וועלכע האבען זיך געמאכט פאר גאנצע יחסנים און „פיהרען די שטאדט פאר'ן נאז". דורך א פאסקוויל האט מען געזוכט זיך אבצורע־כענען מיט'ן בעל דבר אויף אזא אופן, אז יענער זאל שוין מעהר קיין תקומה ניט קענען האבען. און גאנץ אפט פלעגט טאקע טרעפען, אז דער

אויף וועמען דער פּאסקווי׳ל איז געווען געשריבען, האָט לאנג־לאנג ניט געקענט די אויגען ווייזען.

דער פּאסקווי׳ל האָט געהאט דעמזעלבען צוועק ווי די „סענסאַציאנע־לע ענטדעקונגען" מיט וועלכע א געוויסע צייטונג טרעט אין אונזערע צייטען ארויס קעגען א פּאָליטישען געגנער אין דער צייט פון א קאמף.

אָט האָט מען א געוויסע צייט געמורמעלט אין שטעדטעל, אז דער גבאי פון לחם עניים געהט צו־אָפּט און זאמט זיך צו־לאנג אין דער יונגער אלמנה׳ס הויז. ארויסטרעטען מיט אַן אָפּענער בעשולדיגונג האָט מען מורא געהאט, קיין עדות זיינען ניט געווען און דער רב קען אמאל קנסן׳עז פּאר זיין א מויא שם רע, האָט מען דאָס ארויסגעפּויקט דורך א פּאסקווי׳ל.

האָט זיך געטראָגען א סוד, אז דער נגיד ווי׳ל אויסלייזען זיין זוהן פון פּריזיוו מיט לאפּקע און דורך דעם וואָלט אריינגעפּאלען אין אָנדערער, אן אונשולדיגער. רייזען אין דער הויך האָט מען וועגען דעם ניט גע־טאָרט, ווי׳ל מען האָט געוואוסט, אז דער נגיד איז אויסגעמישט מיט נאטשאלסטוואָ, האָט מען זיך אַן איהם נוקם געווען דורך א פּאסקווי׳ל.

ווי פון יעדער סענסאציע האָט זיך אין שטעדטעל אָנגעפּאנגען שטארק צו רודערען דורכ׳ן פּאסקווי׳ל. אלע אָהן אן אויסנאהם, פון קליין ביז גרוים, האָבען גערעדט וועגען „פּאסקווי׳ל", וואָס איז געווען אָנגע־קלעפּט אויפ׳ן וואנט פון בית המדרש.

געפינען פּלעגט מען דעם פּאסקווי׳ל שבת אין דער פריה, וועז דער עולם איז געגאנגען אין בית המדרש דאוונען. דאָס איז געווען צוליעב צוויי טעמים: ערשטענס, ווי׳ל שבת זיינען אלע לייזיג און עס וועט מאכען א שטארקען רושם; צווייטענס, ווי׳ל קיינער וואָלט ניט מחלל שבת ge־וועז און עס ארונטערריסען. דער שבת־גוי פּלעגט נאָר קומען פרייטאג צו נאכט אויסלעשען די לאמפּען אוז שבת נאכ׳ן דאוונען ארונטערנעה־מען די לייכטערס. ביז דער צייט האָט ער זיך ניט געווייזען.

עס איז כדאי צו בעמערקען, אז די פּאסקווי׳לען זיינען געווען געשרי־בען אין אידיש, אין דער צייט וועז אלע אנדערע מודעות זיינען געווען אין לשון קודש. דערפון קען מען דרינגען, אז די פּאסקווי׳לען שרייי־

בער זיינען געווען פאלקס־מענשען, וועלכע האבען קיין לשון קודש ניט געקענט.

האט מען שבת אין דער פריה, דאוונען צייט, געזעהן קופקעס מעכשען ארום בית המדרש און ארום שול, האט מען זיך גלייך אנגעשטויסען, אז מסתמא איז דארטען אנגעקלעפט א פאסקווילי. די לצים פון שטאדט און אפילו די שוין אנגעזעהענע מענשען האבען פון די פאסקווילען שטארק הנאה געהאט. זיי זיינען געווען געשריבען שארף און וויציג. אזוי, זאג מען פלעגט אפטמאל זיך האלטען פאר די בייכער לאבענדיג.

די פאסקווילען זיינען געווען געשריבען אין אן איינפאכער קלאר שפראך. אן אנדערש מאל איז א געוויסער פסוק געווען בעגליט מיט א ליעדעל. עס פלעגט אויך טרעפען, אז דער גאנצער פאסקוויל איז געווען געשריבען אין גאלע גראמען.

אזוי ווי א פאסקוויל, אזוי איז דאס „אויסטראכטען אויך אימיצען א ליער" אויך אין שטעדטל געווען ניט פון די זעלטענע פאסירונגען.

האט א בחור געפיהרט א ליבע מיט א מיידל, האט זיך גלייך פערשפרייט א ליער, וואו די אויפפיהרונגען פון דעם פערליבט פארל זיינען געשילדערט געווארען אין א ניט צנועה'דינען אופן. האט מען זיך דערוואוסט, אז א מלוה צאפט אוים די בלוט פון אן ארעמען קרעמער, איז גלייך ארויס א ליער, וואו דער מלוה האט געקראגען זיין חלק מיט פראצענט.

אין יעדער צייט זיינען געווען בחורים, מעהרסטענס, פון דער ישיבה, וועלכע זיינען געווען מאדימס אויסצוטראכטען א ליעד איבער א געוויסער פאסירונג.

פאר אן אויסגעטראכטען ליער פלעגען די „אנגעברענטע" ציטערן ווי פאר פייער. מאנכע פלעגען אפילו איינשרעקען דערמיט, וואס זיי פלעגען מודיע זיין, אז זיי וועלען אויסטראכטען א ליער.

צום אויסגעטראכטען ליער פלעגט גלייך צוגעפאסט ווערען א מעלאדיע און די קונדסים פלעגען שוין האבען וואס צו זינגען.

ביי אונז אין שטעדטל איז אברהם'קע דער זינגער׳ל געווען א בריה צוצופאסען צו אן אויסגעטראכטען ליער א מעלאדיע. די מיידלעך האבען

טאָקע דעריבער פאר איהם שטארק מורא געהאט און אויב שוין יע פיה־רען אַ ליעבע, האָבען זיי געפיהרט די ליעבע מיט איהם גופא, מיט אברהם'קע דעם זינגער הייסט עס, וועלכער האָט אגב אורחא אונטער־געטעניגט די מיידעלשע הערצער מיט זיין זיסען קול'כעל.

דאָס אויסגעטראכטע ליעד, וואָס מען האָט געזונגען אויף דעם פרי־הער דערמאָנטען גבאי פון לחם עניים, וועלכער איז געווען א צו־גרוי־סער מחותן מיט דער יונגער אלמנה, האָט זיך אָנגעפאנגען בזה הלשון:

„איידער צו גיהן נאָך טעריב אין בית המדרש צום שיעור,
איז — — — געגאַנגען קלאפען אין דער אלמנק'עס טיהר...
לאַ־לאַ־לאַ, לאַ־לאַ־לאַ*)
— — — — — — — — — — — — — — — —

ווי די אָנגענריפענע אין די פאסקווילען און אין די אויסגעטראכ־טע לידער האָבען געפיהלט איז זיך לייכט פאָרצושטעלען, ניט ווייניג האָבען זיך פשוט קיין אָרט ניט געקענט געפינען. דאָס ליענען ביי אלע־מען אין די מיילער איז ניט געווען קיין גרויסער תענוג און פיעלע איז אויסגעקומען צו פערלאָזען די שטאָדט אויף אייביג.

*) איך בין משער, אַז פיעלע פון אונזערע פאָלקס־ליעדער שטאַמען פון אָט די „אויסגעטראכטע ליעדער", וועלכע זיינען פערפאסט געוואָרען מיט דעם צוועק צו פערשווארצען אימיצען די אויגען.

גמילת חסד

די מדה פון גמילת חסד, פון לייהען געלט אהן פראצענט, איז ביי קיין נאציאן ניט געווען אזוי ענטוויקעלט, ווי ביי אידען. עס וועט ניט זיין קיין שאוויניסטישע, אתה בחרתנו בעריהמעריי, וועו מיר וועלען זאגען, אז די מדה פון גמילת חסדים איז א ריין אידישע מדה.

די פערשפרייטע מיינונג, אז אידען זיינען פראצענטניקעס, וואכערער, וועלכע זענען קאפאבעל ארויסצורייסען דעם לעצטען ביסעו פון זייער'ן א בעל חוב'ס מויל, איז ניט מעהר, ווי אן אנטיסעמיטישע ערפינדונג.

ביי קיין פאלק איז ניט פערהאסט א מלוה, א פראצענטניק, ווי ביים אידישען פאלק. אויף א וואכערער פלענט מען טייטלען מיט די פינגער און מען פלענט מיט איהם מורא האבען צו האבען וועלכע עם איז עסקים. דאס ווארט: „פראצענטניק" איז געווען א זידעל ווארט, וואס פלענט אנגעוענדעט ווערען אלס די גיפטיגסטע פייל צו טוייטען א נעגנער.

אין יעדער שטעדטל פלענען ווירקליך זיין א פאר מלוה'ס, הויט־שינדער, וועלכע פלענען פערשפרייטען זייערע נעצען צו פאנגען געברא־כענע מענשען און זיי שפעטער אויסטהאן נאקעט. אבער אזוינע חברה־לייט זיינען געווען אויסנאהמען און פלענען בעציבענט ווערען מיט די טיטו־לען: פיאווקעס, בלוט־זויגער, פון וועלכע אלע פלענען זיך דערווייטערען.

דאס נעהמען פראצענט פאר לייהען געלט איז ניט קיין אידישער שטריך. עס איז יעדענפאלס ניט געלעגען אין כאראקטער פון אידען, וועו זיי האבען געפיהרט דאס קלייגשטעדטלשע פאטריארכאלישע לעבען. דאס לייהען געלט אהן פראצענט איז, פערקעהרט, געווען שטארק פער־בריים אין די אידישע שטעדטלעך.

נאנצע שטעדטלעך פלעגען לעבען פון גמלת חסדים, פון די טובות, וואס איינער פלעגט טהאן מיט'ן אנדערען דורכ'ן אויסלייהען געלד.

היינטיגע צייט ווערט אנגערופען די צייט פון קרעדיט. קרעדיט איז איצט דער יסוד, אויף וועלכער דער מאדערנער האנדעל און די אינדוסטרי שטיצען זיך. קרעדיט איז דער הויפט אינסטרומענט אין היינטיגער צייט. זאל עפעס פארקומען א וועלכע עס איז ניט מניעה אין דעם קרעדיט פון א לאנד, און א קראך, א קריזים מיט אלע זיינע בעגלייטער וועט ווערען אונפערמיידליך.

אין די אידישע שטעדטלעך האט מען קיין ידיעה ניט געהאט פון דעם מאדערנעם קרעדיט. קיין באנקען און אנדערע פינאנציעלע איינריכטונגען זיינען ניט געווען. אבער א האנדעל מיט רייעע מזומנים איז געווען אונמעגליך אפילו מיט א פאר צעהנדליג יאהר צוריק, וועו די מאדערנע אינדוסטרי איז נאך ניט געווען אזוי שטארק אויסגעוואקסען. עס זיינען נויטיג געווען אנדערע מיטלען ווי אזוי צו פיהרען מסחרים אהן מזומנים. אט דער וויכטיגסטער פון דיזע מיטלען איז געווען דער גמלת חסד. און ניט פון דער חברה „גמלת חסד", וואס האט נעדיענט אלס א גוטער פלאץ צו שפיעלען אין גבאות, נאר פון דער מ ד ה צו טהאן גמלת חסדים רייד איך דא.

די עקאנאמיסטען דרעהען זיך א קאפ אויסצורעכענען ווי גרוים עס דארף זיין דער פראצענט פון מזומנים אין דעם היינטיגען וועלט-האנדעל; וויפיעל קרעדיט, למשל, מען קע זקריגען אויף יעדע הונדערט דאלער בארעם געלד. אזא חשבון וואלט אויך געווען אינטערעסאנט צו מאכען אין די קלייגע שטעדטלעך, וואו דער גאנצער מסחר איז געווען געבויט אויף די גמלת חסדים. פערהעלטניסמעסיג, דוכט מיר, פלעגט יעדער זילבערנער רובל דורכגעהן מעהר הענד ווי איצט און עס איז א סברה, אז מיט יעדען רובל האבען זיך בענוצט מעהר מענשען ווי איצט, וועו געלד איז געווארען די נשמה פון דער וועלט.

סחורה פלעגט מען אין די ליטא'ער שטעדטלעך קויפען דורך די קאמיסיאנערען אין די גרויסע מקומות. אין אונזער געגענד פלעגט מען אייגקויפען אין ריגא, ליבוי, מאסקווע, לאדז און אזוי ווייטער.

פאר די סחורה פלעגט מען, פערשטעהט זיך, ניט צאהלען מיט מזומן, נאר מיט וועקסלען. די וועקסלען זיינען אויסגעשטעלט געוואָרען אויף צוויסע טערמינען, אויף דריי, פיער, פינף און זעקס מאָנאטען. די סחורה פלעגט געוועהנליך אבגעלייזט ווערען פריהער און אויב דער קרעמער האָט געהאָנדעלט בלויז מיט אייניגע ארטיקלען און איז ניט געווען אזוי פערדרעהט, פלעגט ער דאָס אבגעלייזטע געלד ביז דער צאהלונג אויסלייהען אלס גמלת חסד. דאָס נאנצע שטעדטעל פלעגט זיך דערווייל קירעווען מיט דעם געלד. און וועז מיר זאָגען דאָס גאנצע שטעדטעל איז דאָס אין בוכשטעבליכען זין. דער יעניגער, וואָס פלעגט קריגען דעם גמלת חסד, פלעגט אויך ביי זיך ניט האלטען און פלעגט דאָס געלד, אין די טעג, וועז ער פלעגט עס ניט בענוצען, אויסלייהען אנדערע, און דיזע ווידער אנדערע. און אזוי פלעגט יעדער רובל צירקולירען אלס גמלת חסד אין א סך הענד.

יעדע שטעדטעל האָט זיך יעדע וואָך איהרע „מארקטעג". אין די מארקטעג פאָהרען זיך צונויף די פויערים פון די ארומיגע דערפער אין פערקויפען זייערע תבואות, אייער, היהנער, גענז, און פאר דעם גלעט קויפען זיי איין אנדערע סחורות, וואָס זיי איז נויטיג. ביי אונז אין שטעדטעל זיינען די „מארקטעג" געווען דינסטאג און פרייטאג. פון זיי, פון די „מארקטעג", האָט זיך געווענדעט די „פראָספעריטי" פון שטעדטעל. א גלוננענער „מארקטאָג" האָט אריינגעבראכט מעהר פרידונות און דאָס עקאָנאָמישע לעבען פון שטעדטעל פלעגט אויפלעבען. פערקעהרט, ביי א שלעכטען וועג און ניט קיין גלוננענעם וועטער פלעגט דאָס גאנצע עקאָנאָמישע לעבען פון דער וואָך דורכמאכען א מין „דעפרעסיאָן". אין א שלעכטען וועג קומען די פויערים ניט אין שטאָדט אריין, לייזט מען ניט, איז ניטא מיט וואָס צו בעצאָהלען די וועקסלען און דער גאנצער עקאָנאָמישער מעכאניזם פלעגט אָנפאנגען צו סקריפען.

מאָנטאג און דאָנערשטאג פלעגען שוין די קרעמער אָנפאנגען קוקען אויפ'ן הימעל און זעהען, וואָס פאר א טאג מאָרגען וועט זיין: אויב עס וועט זיין א רעגען וועטער אָדער א פיינער טאג.

— דער הימעל ווייזט ניט אויף רעגען — פלעגט מיט גרויס זיכער־קייט געוועהנליך אב'פסקן'ען יאנקעל דער קרעמער, א איד פון א יאהר פופציג מיט א גרויסער באַרד און מיט בלינדליכע אויגען.

דאָס פלעגט יאנקעל טהאָן ניט ווייל ער איז געווען אזא גרויסער מחותן מיט דעם וועטער נביא, נאָר איינפאך אויס גוטהארציקייט צו זיי־נע שכנים, וועלכע פלעגען זיך שטארק בעאונרוהיגען איבער דער מאָר־גענדיגער פאַנאָדע. א גרויסער בעל בטחון אין דעם, וואָס מען טאָר ניט דערמאָנען ניט וואשענדיג די הענד, איז יאנקעל געווען זיכער, אז ער וועט קיינעם ניט פערלאָזען און וועט איינהאלטען דעם רעגען אין מארק־טאָג.

ביי א חלוקי דעות איבער דעם מאָרגענדיגען טאָג, וועו יאנקעל פלעגט טרייסטען מיט א שעהנעם וועטער, און ירוחם, א איד אין יאנקעל'ס על־טער, נאָר אן אומעטיגער, א פער'דאנה'טער, מיט א פערביטערט פנים, פלעגט בעשיינפערליך בעווייזען, אז אָט יענער וואָלקען, וואָס קומט פון שאוולער גענענד ווייזט אויף א רעגען, פלעגען די צווייפלער א בלעטער טהאָן דעם לוח און א קוק טהאָן, וואָס ער, דער לוח, זאָגט...

גלייך נאָכ'ן מארק, וועו די קרעמערס האָבען נאָך ניט פאספּעיעט אפילו איבערצוציילען דעם פרייון, זיינען שוין אין קראָם געווען די קונדען אויף דעם גמלת חסד. אויסצוטיילען דעם פרייון אין גמלת חסדים איז נעווען אזא געוועהנליכע זאך, ווי, למשל, ארויינצוכאפען אשרי נאָך אי־דער די זון געהט אונטער.

ביי א שלעכטען פרייון פלעגט מען זיך ניט אזוי שטארק מצער זיין, וואָס די סחורה איז געבליבען ניט פערקויפט, ווי איבער דעם, וואָס מען קען ניט אויסלייהען א גמלת חסד.

דאָס געלד, וואָס איז געווען אָנגענריייט פאר א גמלת חסד פלעגט קיינער ניט טאָרען ריהרען, אזוי ווי דאָס וואָלט געווען געלד פון ר' מאיר בעל הנס פושקע.

—דאָס איז גמלת חסד געלד און מען טאָר עס ניט ריהרען פאר דער הוצאה — פלעגט מען גאנץ אָפט הערען אין שטעדטעל, וועו א קינד אָדער טאקע די מאמע גופא פלעגט בעטען געלד אָנווייזענדיג אויף דעם שאבטעל, וואו דאָס געלד ליעגט.

מאנכע רייכערע באלעבאטים פלעגען האבען אויסגעטיילט א פאר־טויזענד רובל בתורת גמלת חסד. אזוי ווי א באנק געשעפט וויים אומ־געפעהר וויפיעל מען קען דעם אדער יענעם געבען קרעדיט, אזוי פלעגען שוין די יעניגע, וועלכע פלעגען אויסטיילען זייער געלד אויף גמלת חסד גענוי וויסען וויפיעל מען דארף געבען דעם און וויפיעל יענעם. איינעם פלעגט מען קענען געבען ר' קערבלעך, א צווייטען ק"ן קערבלעך, א דרי־טען א מאה און א. וו.

האט איינער צוגעזאגט, אז די און די שעה וועט ער קענען געבען א גמלת חסד, איז דאס געווען זיכער ווי גאלד. אויף אזעלכע צוזאגען האט דער עולם געבויט ווי אויף די ווערטער פון א מאדערנעם באנקיר. אלע האבען געוואוסט, אז ווען מען זאגט צו א גמלת חסד טאר מען ניט שפע־טער פערפיהרען. „דאס איז ניט קיין קלייניגקייט, דא שמועסט זיך וועג א גמלת חסד".

אזוי ווי דער וואס פלעגט אויסבארגען דעם גמלת חסד, פלעגט זיין זאהר פינקטליך, אזוי פלעגט אויך זיין דער, וואס פלעגט נעהמען דעם גמלת חסד, זאהר פראמפט אין זייער צאהלונגען. וואס עס זאל ניט האבען פאסירט האט מען געוואוסט, אז א גמלת חסד מוז מען צו דער מי־נוט אבטראגען. פלעגט איינער אמאל באנקראטירען, פלעגט דער באנק־האט צו די גמלת חסדים, וואס ער איז שולדיג געווען, ניט זיין נוגע. די גמלת חסדים זיינען געווען דאס ערשטע, וואס מען מוז צאהלען, אזוי ווי א „פוירסט מארגיידזש" להבדיל. נאר אויף איינעם וואס האט שוין מיט זיין אנזעצען געמאכט אן עכטען חורבן אין שטעדטל, פלעגט מען זאגען:

— ער האט אפילו גמלת חסדים אויפגעפרעסען...

אזעלבער האט זיך גערעכענט פאר איינעם פון די גרעסטע שווינדלער און קיינער פלעגט איהם שוין קיינמאל קיין קאפיקע ניט טרויען.

אויסלייהען גמלת חסדים האט זיך גערעכענט פאר איינע פון די גרעסטע פערגעניגענס. א שטיקל נגיד איז מען מקנא געווען ניט אזוי פאר דעם וואס ער האט גאלט און קען בעסער לעבען, ווי פאר דאס פער־געניגען, וואס ער קען אויסבארגען זיין געלט און טהאן מענשען טובות.

א נגיד א קמצן האָט קיינער ניט מקנא געווען.
— מישטיינס געזאָגט, וואר עס האָט הנאה פון זיין געלד; ער און דער חזיר...

דאָס גרויסע פערגעניגען פון אויסטיילען געלד אלס גמלת חסד פלעגען מעהר ווי אלע איבערלעבען די „ריגא'ער זיצער", די „מאָסקווער זיצער", די „לאָדזער זיצער" און אז. וו. מיט דיזע נעמען פלעגען בעציי־כענט וועהרען די יעניגע, וועלכע פלעגען האָבען זייערע געשעפטען אין די גרויסע שטעדט. זייערע פאמיליען פלעגען וואוינען אין די קליינע שטעד־טלעך און זיי, די מענער, פלעגען אלע מאָל קומען אויף א יום־טוב צו דער פאמיליע פערבריינגען א פאָר וואָכען און נאָכדעם פאָהרען צוריק צו די ערטער, וואו זיי האָבען געפיהרט זייערע געשעפטען.

דיזע „מקום'שע זיצער" פלעגען דאָס געלד, וואָס זיי האָבען געמאכט אין די גרויסע שטעדט, ניט אוועקלעגען אין די באנקען, נאָר פלעגען מיטנעהמען אהיים און אויסטיילען פאר דער צייט, וואָס זיי פערוויילען מיט דער פאמיליע, אין גמלת חסדים.

די דאָזיגע גרויסשטעדטישע געשעפטסלייט זיינען געווען די הויפט פינאַנסירען פון שטעדטעל. אויף זייער קומען האָט געווארט די גאנצע שטעדטעל. אויף זייער חשבון פלעגט מען בעשטימען די וועקסעל צאָה־לונגען און אויף זייער קאפיטאל האָט מען געבויט גאנצע אונטערנע מונגען.

ערב יום־טוב, אקאָרשט ווי דער מקום'שער זיצער איז געקומען צו־פאָהרען, איז שוין זיין שטוב געווען איבערפילט מיט די גמלת חסדים לייי־הער. און גליקליך האָט זיך געפיהלט דער ארונטערגעקומענער, וועו ער האָט געקענט אלעמען איינטיילען. ער האָט דאן זיך ווירקליך געפיהלט יום־טוב'דיג. ער איז געווען ביי זיך אזוי אָנגעלעגט און האָט געהאט פיעל נחת פון דעם בעוואוסטזיין, אז ער לעבט ניט פאר זיך אליין.

וועו א „מקום'שער" האָט געהאט א שלעכטען יאָהר און איז געקומען א היים אָהן געלד, ניט האָבענדיג די מעגליכקייט אויסצוטיילען גמלת חסדים, האָט ער זיך געפיהלט זעהר נידערגעשלאָגען און זיין יום־טוב איז געווען א פערשטערטער.

עס פלעגט ניט זעלטען טרעפען, אז א מאסקווער זיצער זאל צוליעב דעם אהיים ניט קומען, ווייל ער האט זיך געשעהמט צו ווייזען פאר'ן עולם, וועלכער האט געווארט אויף זיינע גמילת חסדים.

אין אזא פאל פלעגט פארקומען אן אמת'ער קריזים אין שטעדטעל.

אויסרעכענדיג, אז דער אדער יענער יום־טוב גאסט וועט ברענגען מיט זיך אן אפותיקא פאר גמלת חסדים, פלעגען די שטעדטעלשע סוחרים און קרעמער בעשטימען אויף דיזער צייט זייערע צאהלונגען אי. שטעדטעל גופא און אויסען שטעדטעל. האט דער אדער יענער מקום'שער זיצער ניט געקענט ערפילען די האפנונגען אויף זיינע מזומנים, איז די גאנצע שטעדטעל נעגאנגען כאראם.

די געלד פערשפרעכונגען זיינען ניט ערפילט געווארען, די צאהלונגען זיינען ניט געמאכט געווארען, דער צוטרוי איז געזונקען, סחורות האט מען אויפגעהערט צו ליווערן און דאס גאנצע עקאנאמישע לעבען האט זיך אבגעשטעלט. א מאדערנער עקאנאמיסט וואלט דאס אננערופען... א קריזים.

די גמלת חסדים אהן בעלוינונג, אהן דעם קלענסטען ציגז האבען נעדיענט אלס שמיער פאר די רעדער פון דעם האנדעל אין די שטעדטלעך פון זאמוט און ליטא.

און וועז מקטרגים און אידען־פרעסער קומען צוגעהן און זאגען, אז אידען זיינען פראצענטניקעס, וואכערער, קולאקעס, טא זאלען זיי א קוק טהאן אויף דאס לעבען פון די קליינע שטעדטלעך. זיי וועלען דאן אויסגעפינען, אז אין בעצוג צו לייהען געלד אהן פרעצענט זיינען די אידען אפשר דאס אייניציג פאלק.

הסגת גבול

גרויס זיינען געווען די טאָג־טעגלעכע דאגות חיונה אין דער אי־
דישער „טשערטא". אידישע פרנסות זיינען געווען ווייניג און מאָגער.
די קאָנקורענץ איז געווען גרויס. איטלעכער פאמיליען־פאָטער איז, קיין
עין הרע, געווען א בעל מטופל מיט א היבש ביסעל קינדערלעך; יעדעס
קינד דארף האָבען שיבעלעך, הויזעלעך, קליידעלעך, א. אַז. וו.

די ברויטגעבער האָבען געאָקערט מיט דער נאָז די ערד אבי ווי עס
איז צו מאכען א שטיקל לעבען, די ווייב און די קינדערלעך זאָל חס
וחלילה ניט פעהלען. מען איז זיך מבוזה ומבוזה געווען, מען איז אויסגע־
שטאנען אלערלייי יסורים פון גוי און פון פריץ, מען האָט אָבער פער־
ביסען די ליפען און געשווינגען. איטליכער האָט געפיהלט זיינע גרויסע
פליכטען צו זיין פאמיליע, און איז דעריבער גרייט געווען אויסצושטעהן
אלע נגיפות און נשיכות, אלע ערנידערונגען וואָס דער שׂערער מזל האָט
אָנגעשיקט.

ווי גרויס עס זאָל אָבער ניט האָבען געווען דער קאמפף פאר דאָס
שטיקל ברויט, ווי אָרעם די פרנסה זאָל ניט האָבען געווען, זיינען
געווען אזעלכע זיטליכע גרענעצען, וואָס קיין חשוב'ער איד וואָלט
ניט אריבערגעשפרייזט. ווי שארף עס זאָל ניט האָבען געווען די יאָגע־
נישׂ, די קאָנקורענץ צווישען פערשיעדענע סוחרים און קרעמער פון איין
אינדוסטרי צווייג, איז אָבער די קאָנקורענץ ניט ארויס פון געווייסע ראה־
מען.

איז אימיצער געשטאָנען אין א קראָם, וואו ער מאכט א לעבען, וואָלט

זיך קיינער ניט ערלויבט איהם ארויסצושטייגען, געבען מעהר קראָם־געלד און איהם ארויסשטעלען.

שטעהט א סוחר'ל ביי א גוי'אישקען וואָגען און דינגט זיך מיט'ן פויער איבער'ן זעקעל תבואה, וועט זיך אן אנדער סוחר'ל ווי עס זאָל איהם ניט גלוסטען מאכען א קניה, ניט אונטערשטעהן און איהם אויס־דינגען.

אויב יענטע די פליקערקע וועט טאָפען א געזעל, איהר וועגען אין די הענד, איהר הויבען ארויף און אראָפּ, כדי צו איבערצייגען די ערל'טע, אז די געזעל האָט ניט קיין ברעקעל שמאלץ, אז זי איז הויליע הויט און ביינער, איז לייכט ווי א פעדער, אז וועז זי גיט פאר איהר צעהן בערלינ־קעם איז עס אויך א סך און וועט געווים אָנזעצען די קאָפּ, וועט קיין מאָל ניט צוגעהן איהר קאָנקורענטקע יחנה די נענזערקע און געבען א גרעסע־רען מקח, הגם זי זעהט בעשיינפערליך פון דער ווייטען, אז די געזעל איז א מציאה גדולה ניט נור צעהן, נור נאנצע פופצעהן בערלינקעם.

הסגת גבול האָט זיך נערעכענט ניט נור פאר א גרויסע עבירה, נור פאר א גרויסע רשעות, און קיינער האָט זיך ניט ערלויבט צו טהאָן אזעל־כעם.

האָט איינער נעוואוינט אין א דירה, איז אימיצער נעשטאָנען אין א נעווענלב, האָט ער נור נעהאט אויפצופאסען נאָכצוקומען זיינע התחייבות'ן און זעהען אז די קונדען פון זיין נעווענלב זאָלען בלייבען צופריעדען.

אז הינטער זיין רוקען שטעהט אן אנדערער און לויערט אויף איהם, ווי איהם ארויסשטופען — וועגען דעם האָט ער זיך קיינמאָל ניט נעקי־מערט. ער האָט נעוואוסט אז דאָם קען קיין מאָל ניט פארקומען. די וועלט איז ניט הפקר פעטרישקע, און ניט דער רב, ניט די בעלי בתים און ניט די נאנצע שטעדטעל וועט ערלויבען דאָם צו טהאָן.

האָט איינער נעוואָלט דינגען א דירה, האָט ער פריהער אָנגעפרענט דעם שכן, אויב ער ווי זיך ארויס קלייבען; האָט איינער נעוואָלט ווערען א „מענש" ביי א סוחר, האָט ער קודם כל אָנגעפרענט דעם פריהערדיגען משרת, אויב ער ווי אליין מיט'ן גוטען ווילען אוועק פון זיין שטעלע; האָט א רב נעקראָגען א כתב אָנצונעהמען דעם כסא הרבנות איז א גרע־

סערער שטאדט. האט ער זיך פריהער גוט ערקונדיגט, אויב דאָרטען זיינען ניטאָ קיין מחלוקת מיט'ן אלטען רב.

עם וואלט געווען פינסטער און ביטער צו דעם יעניגען, וועלכער וואלט זיך ניט גערעכענט מיט דער מאָראל פון שטעדטעל און וואלט אי־ בערגעטראָטען די זיטליכע גרענעצען.

אלע וואלטען זיך פון איהם דערווייטערט, אלע וואלטען אויף איהם געטייטעלט מיט די פינגער, אז ער איז א מסית גבול. צו קיין התמנות וואלט מען איהם ניט צוגעלאָזען, קיין עליה וואלט מען איהם ניט געגע־ בען, און ווער רעדט נאָך צו זיין אמאל א שליח צבור — דערצו וואלט ער געווים ג'פסל'ט געווארען.

אָט די עפענטליכע מיינונג, דער מאָראלישער דרוק, האָט איטליכען געצוואונגען ניט צו קריכען אויף יענעם'ס קאָפ און ניט אונטערצושטעלען פיסלעך, כדי יענער, מעג ער זיין גרעסטער קאָנקורענט, זאל נכשל ווערען.

שווער און ביטער פלעגט אָנקומען דער ביסען ברויט איז די זאמוטער שטעדטלעך, אבער ער איז געווען אן עהרליכער ביסען, קיינער האָט ניט געקענט זאָגען, אז ער איז פון זיין מויל ארויסגעריסען געווארען.

פער'חושך'ט און פערשווארצט פלעגען ווערען אונזערע טאָטעס אין ליטא, אויידער זיי פלעגען צו וועגען ברייגען די חיונה, אבער ריין און שעהן איז געווען זייער געוויסען; קיינער האָט ניט געהאט צו ווייגען אויף זייערע קעפ, און קיינער האָט ניט געקענט זאָגען, אז זיי האָבען געבויט זייערע עקזיסטענצען אויף די עקזיסטענצען פון אנדערע, וועלכע זיינען שוואכער אין דער מלחמה פאר'ן לעבען.

* * *

בעזיצען אויך אונזערע היינטוועלטיגע „ציוויליזירטע" אידען אזויגע מדות?

מיר זיינען היינט געווים מעהר פאָרטגעשריטען, מיר שטעהען היינט געווים העכער אויפ'ן שטאפעל פון קולטור; מיר זיינען היינט א סך נע־ העכטער צום גרויסען אידעאל — אבער די זיטען! די מדות! זיי געפינען

זיך אין א סך, א סך נידעריגערען צושטאנד ווי ביי אונזערע טאטעס און מאמעס.

האלט אימיצער אן א שטעלע — וועט א צווייטער, אפילו זיינער א נאהענטער חבר, איהם שוין אזוי „ארומארבייטען", אז ער זאל ברעכען דעם קאפ, כדי ער, זיין „פרייגד", זאל איהם קענען ירשה'נען לעבעדיגערהייד.

האלט אימיצער אן אן עפענטליכען אמט, וואו זיין דרייסטע שטעלונג רופט געוועהנליך ארוים געגנער און שונאים, טא מעגט איהר זיכער זיין, אז ס'וועט זיך שוין איינגעפינען א שטילינקער, נוטינקער יונגערמאנטשיק, וועלכער וועט אויסנוצען די לאגע... און אויב עס איז אונמעגליך דאס צו טהאן פאר יענעם'ס אויגען, נוצט מען אוים די געלעגענהייט, וואס יענער, וועמען עס גלוסט זיך צו ירשה'נען, פאהרט אוועק אויף א פאר וואכען זיך קורירען פון א קראנקהייט.

געוועהנליך ווערט דאס געטהאן לשם שמים, מיט אן אויגען־נלאצענעם, און טאקע נאר צו ראטעווען די קאונטרי פון אונטערגאנג, אבער, אגב אורחא, פערגעסט מען ניט אן זיך אליין, אן דעם איגענעם בייטעל.

פון וויפיעל מענשען, וועלכע האבען עהרליך און מיט מוטה ערפילט זייערע אויפגאבען, זיינען אין אונזער וועלטעל אוועקגענומען געוואָרען זייער לעצטער ביסען, דורך נידערטרעכטיגע, שמוציגע אינטרינעס?

וויפיעל האט מען טערריזירט, געשמוצט און געשוואַרצט נור דערפאר, וויל זיי האבען געהאט דעם מוטה צו זאגען אמאל אן אמת?

און וויפיעל וצדקתה'ס האבען מיר אין אונזערע קוואַרטאלען, וועלכע זיינען שטענדיג ערשיענען אין דער רעלע פון פשרה־מאכער, אין נאמען פון שלום און פריעדען און דערביי געגעבען יענעם, אן אייגענעם פריינד, אזא בוכצע, דאס ער האט געהאט צו זינגען און צו זאגען?

און וויפיעל האבען מיר נאך היינט אזעלכע יונגע לייטלעך, וועלכע האלטען אין איין ריידען פון אידעאלען און טרעטען מיט גרוים בריהשאפט צו זייער קאריערע, און האלטען זיך ניט אב פאר קיינע אינערליכע שטימען, וועלכע שעפטשען: „אט דאס טאר מען ניט טהאן; דאס איז ניט יושר'דיג; דאס איז ניט מעשה הבר, און יענעם איז ניט מעשה מענש!"

און וויפיעל קרומע רוקענס שטעלען זיך צוליעב ביליגע כלומרשטדיגע „פאפולאריטעט" אדער אנדערע אויסקוקען אין דיענסט צו געווינסע קלי־קעם, שפאנען זיך איין אין טריאומף־צוג פון א באם אדער באסעלע און העלפען נאך שרייען הורא פאר יעדע געמיינהייט.

איז אויך אין א ו נ ז ע ר וועלטעל פארען א מדה, אז מען דארף ניט מסיג גבול זיין, אז מען דארף ניט שטעהן יענעם אין וועג, אז מען דארף ניט קריכען אויף יענעם'ס קאפ און לויערען הינטער יענעם'ס רוקען?

נור „קרענקס", עקשנים, גרינהארן'ס, מלמדים, רחמנא לצלן, האל־טען זיך אן שולחן ערוך פון אנשטענדיגקייט, וואו עס שטעהט פערשרי־בען וואס מען מעג און וואס מען טאר ניט.

בריה'ס, ענערגישע יונגע־לייטלעך, אויסגעגרינטע, כוואטסקע קער־לען לאכען זיך אויס פון אזוינע נארישקייטען, אן וועלכע די „אלטע", אט דארטען, אין דעם אבגעשטאנענעם לאנד, האבען זיך געהאלטען.

אן אורח לכבוד שבת

מיאום איז דער מנהג פון „טעג עסען".

נאָך אַלס קינד האָב איך געהאסט אט די עסעלהאפטע שנאָרערייַ. ניטאָ אזא זאך וואָס זאָל ערנידערינען דעם מענשענס ווערדע, ווי דאָס קלאפען ביי יענעם אין טהיר נאָך א פרישטיק אָדער נאָך אן אָנבייַסען.

אין די ווערטער „אָרעם בחור" איז פאר מיר נעלעגען אזוי פיעל עסעל, אזוי פיעל שפלות, אז איך פלעג ווייגען מיט זודיגע טרעהרען, וועז איך האָט געהערט, אז מיינער א חבר פאָהרט אין א ישיבה עסען טעג.

א נרויסע און געווים נוצליכע זאך האָבען די משכילים פון דעם „שטורם און דראנג פעריאָד" געטהאָן, וואָס זיי זיינען אזוי ענערגיש און שארף ארויסגעטרעטען קעגען דער בזויה'דיגער גנאָדען־ברויט (לחם חסד).

ווי דעמאָראַליזירענד עס ווירקט אויפ'ן כאראקטער פון א פערצעהן־פופצעהן יעהריגען בחור'ל, וועז ער דארף דריי מאָל א טאָג געהן מיט גרויס הכנעה צו יענעם אין שטוב אום צו קריגען דאָרטען א מאָהלצייט!

עס איז אמת, אז אויף מאנכע יונגע בחורים האָט דאָס טעג־עסען געהאָט א פערקעהרטע ווירקונג. דאָס האָט אין זיי ענטוויקעלט א ווידער־נעפיהל, א שטארקען פראָטעסט קעגען די בטלנות און שנאָרערייַ.

זיינען דאָך די גרעסטע קעמפפער פון דער השכלה־צייט און אפילו דאָ נאָך ניט לאָנג אין דער צייט פון דער רוסישער רעוואָלוציע געווען אמאָליגע ארעם־בחורים, וואָס האָבען אין זייערע בעסטע פריהלינג יאָהרען געגעסען טעג.

דאָס טעג עסען האָט ביי אָט די נאָך פערגרעסערט די שנאה צו אַלץ, וואָס איז אלט און אָבגעלעבט, און האָט געדיענט אלס א בעוויין, וווי וויט מיאוס און שענדלעך עס זיינען די אלטע פּאראָנדקעס.

אזא ווירקונג האָט דאָס טעג־עסען אבער נור געהאט אויף יחידי סגולה, אויף איינציגע אויסערוועהלטע, וועלכע האָבען שטאַרק געפיהלט די בעליידיגונג פון געהן אין פערלויף פון א וואָך צו זיבען פערשיערענע הייזער כדי צו זיין זאָט...

בכלל האָט דער מנהג פון טעג־עסען פערדאָרבען און פערקריפּעלט דעם כאראקטער פון אינגעל; עס האָט אין איהם ענטוויקעלט שנאָרערי־שע, בעטלערישע געפיהלען; עס האָט אונטערדריקט יעדע פּיצעל זעלבסט־געפיהל; עס האָט איהם געמאכט פאר א בטלן, פאר א משרת, פאר א חונף און אונטערלעקער.

אויב מיר האָבען צווישען אונז א נאנץ היבשע צאָהל שמייכלער, שנאַרערס און סתם פּאראזיטען, וואָס לעבען על חשבון הקהל, טא איז דאָס ניט ווייניג צו פערדאַנקען דעם עקעלהאפטען מנהג צו פאָהרען יונגעלווייז אין דער פרעמד און עסען טעג.

עפּעס איז דאָס טעג עסען פערערבענט געווען פאר איינער פון די וויכטיגסטע ערציהונגס־מיטלען, פאר א שוהל, וואָס איטליכער דארף דורכגעהן.

שיקען א אינגעל אין דער פרעמד פלעגט מען ניט אזוי צולייב דעם, וואָס דאָרטען וועט ער בעסער וועלען לערנען, נאָר כדי ער זאָל זיך דאָר־טען „אויסמענשלען"...

„א אינגעל דארף פערזוכען דעם טעם פון טעג עסען" — פלעגט א טאטע אזוי וואָשטע זיך אָבזאָגען, וועו א נוטע מאמע פלעגט זיך בעטען מען זאָל איהר לייב קינד ניט שיקען צו פרעמדע מענשען און אויף פרעמ־דע, מישטיינס געזאָגט, קעסט.

— נישקשה, נישקשה! עס וועט איהם נאָר ניט שאדען — פלעגט דערביי א זיידע מוסיף זיין פון זיך — אויב ער וועט זיך וואָלנערן אבי־סעל אין דער פרעמד.

און וועז א מאמע פלעגט אלץ ניט זיין צופריעדען און פלעגט וויינען פאר וואס מען שיקט איהר יונגען זוהן אוועק, צו „קלויבען די ברעק־לעך פון פרעמדע טישען", פלעגט דער זיידע מיט כעס אויסשיסען:
— שטיא! — וואס וויינסטו? — כך היא דרכה של תורה!

* * *

א גאנץ אנדער כאראקטער ווי טעג עסען האט געטראגען דער מנהג פון נעהמען אן אורח אויף שבת.

אויב געבען א „טאג" אן ארעמען בחור האט זיך נערעכענעט פאר אן אבקומעניש, פאר א מין חיוב, פון וואס מען קען זיך ניט אויסדרעהען, איז אן אורח לכבוד שבת, פערקעהרט, געווען פאררעכענט פאר א מין יום־טוב.

„פרייטאג אויף דער נאכט איז זיך יעדער איד א מלך" ער וואלט פון זיך ארונטער די וואכעדיגע דאגות־פרנסה, ער וואשט זיך ארום, טהוט אן שבת'דיגע, ריינע מלבושים, אין אלע ווינקעלעך פון שטוב איז ליכ־טיג, ציכטיג און ריין. די אידענע, וואס פארקעט זיך א נאנצע וואך אין איך און אויפ'ן מארק, ווערט גלייך נאך ליכט־בענשען אן אמת'ע אשת חייל, א בת־מלכה. דער מלך גופא קרינט א נשמה יתירה און ווערט א נאנצער מחותן מיט די מלאכי השרת און מלאכי עליון.

קיין פערדרוס פון נעכטען און קיין זארג איבער'ן מארגען. די נאנצע נערוועזיטעט פון דעם קאמפף פאר'ן לעבען פערשווינדט. דער מלך איז אויפגעלעגט, די מלכה איז רוהיג און קוקט מיט נחת אויף די צאנקענדיגע ליכט און די אבגעשיירטע זילבערנע לייכטערס, וואס זי האט געקראגען דרשה־נעשאנק פון איהר מאמען. ניטא קיין קנאה, קיין שנאה. די וואכעדיגקייט, די גרויע אלטעגלייכקייט איז אוועק און שבת קודש, דער יום מנוחה, ־ער שהנער, רוהיגער טאג האט אין שטוב ארייננעבראכט א בע־זונדערע וואראמקייט, א בעזונדערע העלקייט.

וואס קען נאך אין אזא צייט זיין א בעסערער פערגעניגען, א גרעסע־רער תענוג ווי אן אורח, מיט וועמען מען קען זיך אגב אורחא אויך אויס־

שמועסען איבער „פאליטיקע" און אנדערע וועלטליכע ענינים.

א שבת'דיג עסען אהן אן אורח ביי דער זייט איז עפעס געווען אהן טעם, אהן געשמאק און ווי גוט די פיש און די לאקשען זאלען ניט האבען געווען געראטען, פלעגען זיי ניט קריכען אין האלז.

בעזונדערס וויכטיג איז געווען אן אורח אויף שבת איז א פאמיליע, וואו דער איידעם איז געזעסען ביים שווער אויף קעסט.

אן אורח איז דא איינפאך נויטיג געווען צום מזומן און מרדכי חיים יאשע'ס, וועלכער פלעגט צושטעלען די אורחים לכבוד שבת, האט שוין נעהאט אין זינען אוא הויז.

— רבי מרדכי, פערפיהרט מיך אקאראשט ניט — פלעגט רבי ישראל צעסנעם זיך וועגדען צו מרדכי חיים יאשע'ס פרייטאג פאר נאכט פאר קבלת שבת אין בית המדרש.

דערביי פלעגט רבי ישראל אויפהויבען די רעכטע האנט און שאקלען מיט'ן לאנגען פינגער אזוי ווי ער וואלט מתרה זיין, אז ווען ער וועט ניט האבען קיין אורח לכבוד שבת — וועט זיין שלעכט.

— וואס רעדט איהר, וואס רעדט איהר, רבי ישראל! נאט זאל אויסהיטען. איך וויים דאך, אז אייך פעהלט צו א מזומן...

די באלעבאסטע האט נעווואוסט, אז רבי ישראל וועט ניט קומען פון שוהל אהן אן אורח און פלעגט שוין פאר איהם, פאר דעם אונבעוואוסטען אורח, אוועקשטעלען א ספעציעלען שטוהל לעבען טיש.

מיט אן ארעם בחור'ל פלעגט מען אפט אבקומען גאנץ פשוט. אויב עם איז ניט נעווען קיין צייט ארער עם זיינען נעווען גרויסע דאגות פרנסה, פלעגט מען איהם אב־פטר'ן מיט שיהי פיהי.

ניט אזוי איז אבער נעווען מיט'ן אורח לכבוד שבת. איהם האט מען געגעבען דעם בעקוועמסטען ארט און דעם שהנסטען און נרעסטען חלק.

אויף אן ארעמען בחור האט מען געקוקט ווי אויף א צוקומעניש. אויף אן אורח לכבוד שבת — ווי אויף א ציערונג, וואס פערזיסט דעם הייליגען טאג.

די מדה פון האָבען אן אורח לכבוד שבת האָט ניט געהאט צו טהאן מיט דער מצוה פון הכנסת אורחים.

ביי הכנסת אורחים פיהלט זיך ו ו ע ר עס איז דער געבער און ווער עס איז דער נעהמער, דער אורח לכבוד שבת איז פאקטיש געווען מעהר יחסן אין הויז ווי דער באלעאָם גופא.

אן אורח אויף שבת פלעגט מען נעהמען ניט אזוי פון מצוה וועגען, ווי אוים פערגעניגען. און אין אמת'ן נערעדט, וואָם קען נאָך זיין א גרעסערער עונג שבת ווי צו זיצען ארום טיש, בערעקט מיט א ציכטיג ווייסען טישטוך, וואו עס שטעהט א גרויסע זילבערנע שיסעל פול מיט לאָקשען, פון וואנעט עס שלאָגט אן אנגענעהמע פארע, און שמועסען מיט איינעם, וואָם קען אי א סך הערען אי א סך רעידען איבער אלץ אין דער וועלט?

און טאקע די זמירות גופא?

זינגענדיג אליין אדער אפילו מיט'ן אויידעם האָט דער „צור משלו אכלנו" ניט געהאט די מתיקות, די זיסקייט, ווי וועז דער אורח האָט די זמירות בענלייט און אונטערגעבאמקעט.

נאָך אפט פלעגט דער אורח, אויב ער איז געווען א מנגן, זינגען די זמירות אויף אן אנדער שטייגער, מיט דעם שטייגער פון ניסעלע בעלזער, וועלכער האָט איבערגענומען דעם נגון פון ווילנער באלעבעסיל...

דעמאלט פלעגט דאָם עסען זיך לאנג פערציהען און די שכנים, וועלכע האָבען געהערט דעם נייעם זמר, האָבען אויף גיך אבגעגעסען און אריינגעקומען צו רבי ישראל'ן צו גאסט, כדי זיך צו בעקענען מיט'ן אורח.

דורכ'ן אורח פלעגט מען געווהנליך אויסגעפינען אלצדינג, וואָם ס'הערט זיך אין דער שטעטעל פון וואנעט דער אורח קומט; ווי דער מעמד איז פון דעם אדער יענעם; אויב די נדן, וואָם דער אדער יענער האָט צוגעזאגט, וועט אייגנעצאהלט ווערען אין מזומן אדער אין וועקסלען ביז נאָך דער חתונה. מען פלעגט אויך אויסגעפינען אויב די כלה, מיט וועלכער מען רעדט א היגע'ס א זוהן איז א געזונטע, אויב זי האָט רויזן

טע פארב אין די באקען, צי זי איז חלילה ניט קיין בלאסע און ניט קיין בערעדטע...

דער אורח וואס פלעגט, קען זיין, קיין מאל אויף פרעמדע נשים ניט קוקען, האט פון אזוינע איינצעלהייטען גענוי געמוזט וויסען.

אין די פיעלע שידוכים, וואס פלעגען ווערען געשלאסען און אבגעלאזען צווישען פערשידענע שטעדטלעך, פלעגט ניט קיין קליינע ראלע שפיעלען דער אורח לכבוד שבת.

עכּוב הקריאה

ווי׳ל איצט איינער ציהען די אויפמערקזאמקייט פון דער עפענטליכקייט אויף א געוויסע זאך, בענוצט ער זיך מיט דער פּרעסע.

דורך דער פּרעסע אַגיטירט מען פּאר געוויסע אידעען און גערעכטקען; דורך דער פּרעסע לאָזט מען וויסען וועגען געוויסע סקאנדאל׳ען אין עולות. וואָס ווערען בעגאנגען, און דורך דער פּרעסע הויבט מען אויף אויף פּראָטעסטען קעגען אינסטיטוציאָנען און פּערזאָנען.

אין די אידישע שטעדטלעך פון ליטא זיינען קיינע אַרטיגע אידישע אַרגאנען ניט געווען, די פּרעסע בכלל איז דאָרטען געווען שוואַך פּערטרעטען און האָט קיין איינפלוס אויפ׳ן טאָג־טעגליכען לעבען ניט געקענט האָבען.

מילא, וואָס אנבעלאנגט די נייעס, איז געווען דער בית דין שמש, וועלכער האָט איננאנצען פערביטען אן איצטיגע צייטונג. דער בית דין שמש פלעגט פון אלעם וויסען און דערצעהלען. ער פלעגט דערצעהלען ניט נאָר וואָס עס האָט פּאסירט, נאָר אפילו וואָס עס האָט ניט פּאסירט. איז דער בית דין שמש געווען אויף אימיצען אין כעס, האָט ער איהם שוין אָבגעטהאָן אזעלכע שפּיצלעך, אז יענער האָט זיך געהאט צו קראצען.

איז איינער א מחותן אין כעס געוואָרען, פּאר וואָס די נדן איז ניט איינגעצאָהלט געוואָרען אין דער צייט, און האָט אָבגעלאָזען דעם שדוך און אָבגעשיקט צוריק די תנאים — האָט דער ערשטער דערפון געוואוסט דער בית דין שמש. און אזוי ווי דער בית דין שמש איז ניט געווען אין גאנצען אן אונפּאַרטייאישער מענש, פלעגט ער שוין צופּאַרבען די נייעס אזוי, אז זיין שונא „זאָל קראפּירען פון הארצוועהטאָג.“

דער בית דין שמש אין שטעדטעל האָט געהאט דיזע׳לבע מאכט ווי דער רעפֿארטער, להבדיל, אין אונזער גרויסער ציווי׳ליזירטער וועלט.

וועלכע מיטלען זיינען אָבער אָנגעוועגדעט געווארען צו בעאיינפלוסען די עפענטליכע מיינונג?

ווי אזוי פלעגט אן ארעמע אלמנה קענען אויסדריקען איהר פראָטעסט געגען דעם מלוה, וועלכער האָט צוגענומען ביי איהר די לעצטע קישעלעך?

ווי אזוי האָט אן ארעמער בעל מלאכה, וועלכער האָט ביים רב פערשפּיעלט, דאָך נעקענט דורכפּיהרען, דאָס דער גרויסער עולם זאָל ווייסען, אז זיין שכן רבי חיים רבי אבעלעם האָט די וואנד פון זיין נייער הויז אויפגעשטעלט אויף זיין פּלאץ, וואָס ער האָט געקראָגען בירושה פון זיין טאטען?

דער בית דין שמש אלס אן אונטערגעשטאנענער משרת פון די רייכע, פלעגט געווהנליך תמיד זיין אויף דער זייט פון די, וואָס האָבען געטהאן די עולות, און ניט אויף דער זייט פון די נעקריוודעטע.

אין אונזער שטעדטעל האָט מען זיך אָבער אן עצה נעגעבען. מען פלעגט פּשוט מעכב די קריאה זיין.

פאר קריאת התורה, פאר'ן לייענען, האָבען זיך די, וועלכע האָבען געהאט טענות צו קהל, צום רב, אדער אפילו צו פּריוואט מענשען, זיך אוועקגעשטעלט פאר'ן ארון קודש און ניט געלאָזען „אויסנעהמען".

אזוי ווי פאר קריאת התורה טאָר מען אפילו ניט געהן נעהמען א כזית אונטערצושפּארען דאָס הארץ, טא איז דער עולם געווען געצוואונגען אויסצוהערען וואָס מען וויל און וואָס מען פערלאנגט פון איהם.

עכוב הקריאה איז געווען זעהר א שטארקער מיטל ווי צו דערגרייכען די עפענטליכקייט.

דער רב גופא פלעגט זיך גאנץ אפט בענוצען מיט דעם מיטל אום דורכצופיהרען געוויסע קהל'שע ענינים.

סוף זומער, וועז די הערבסט ווינטען האָבען שוין אָנגעפאנגען שטארק צו פייפען, א שטייגער ווי זיי וואָלטען מתרה זיין, אז אט־אט קומט אן דער קאלטער און נאסער ווינטער, און עס איז צייט צוריק אויפצולעבען די חברה לחם עניים, וואָס האָט געהאט איהר אויפגאבע אנצוגרייטען

האלץ און טארף פאר די ארעמע, פלעגט דער רב געווענליך האלטען א דרשה און אויפפאדערען קהל צו קומען צו דער אסיפה וועגען דעם ענין. זיינען די אסיפות ניט געווען גוט בעזוכט, אדער מ'האט צוליב געוויסע מחלוקות פון די צדדים ניט געקענט קומען צו א טאלק, האט דער רב דעמאלט מעכב די קריאה געווען און האט תיכף אויפ'ן פלאץ אין בית־המדרש אויפגעפאדערט, אז יעדערער זאל זיך מתחייב זיין לפי כחו וכסו, וויפיעל זיין קעשענע, הייסט עס, ערלויבט איהם.

דאסזעלבע פלעגט טהאן דער רב פאר פסח, וועז די מעות־חטים האט ניט נעקלעקט פאר די אביונים פון שטעדטעל און עס איז געווען א חשש, אז זיי וועלען אפילו ניט האבען אויף וויין פאר די פיער כסות.

אין דעם פרט איז דער עכוב הקריאה נאך געווען א שטארקערער מיטעל, ווי די פרעסע אין היינטיגער צייט. די פרעסע קען נאר „אויפבומען" א זאך, אויפטרייסלען די עפענטליכע מיינונג, אבער דורך עכוב הקריאה פלעגט ניט נאר געצויגען ווערען די אויפמערקזאמקייט פון בריימטען עולם, נאר עס פלעגט אויך ארגאניזירט ווערען די ארבייט, כדי עס זאל נאך אמאל ניט קומען צו לייטישע געלעבטער.

הויפטזעכליך פלעגט מען מעכב די קריאה זיין, וועז עס האט זיך געהאנדעלט וועגען פערזענליכע קריוודעס אוז בעלידיגונגען, ד. ה. וועגען אזוינע זאכען, וואס קיין דין אוז קיין דיין קען ניט העלפען.

מעכב די קריאה זיין פלעגען אויך די פוילים, וועלכע האבען שוין ניט געקענט דערטראגען פון זייערע באלעבאטים, וואס האבען זיי שלעכט בעהאנדעלט אוז שלעכט געצאהלט.

דער עכוב הקריאה קען אין א געוויסען זין בעטראכט ווערען פאר דעם ערשטען מיטעל, צו וועלכען די אידישע ארבייטער האבען זיך גענאפט, כדי צו קעמפען קעגען זייערע העררען.

דער ערשטער פראטעסט פון די טאבאק ארבייטער אין שערעשעווסקי'ס פאבריק אין גראדנא קעגען די שלעכטע בעהאנדלונגען — דערצעהלט מען — איז געווען אויסגעדריקט דורך דעם, וואס זיי, די ארבייטער, האבען מעכב די קריאה געווען אוז ניט געלאזען לייענען... זאל דער

עולם וויסען, אז זייער ברויט־נעבער איז א מקפּח שכר שכיר — האָבען די ארבייטער געשריען.

אויסער דעם, וואָס דער זייטיגער, ניט פּאראינטערעסירטער עולם, פלעגט אלע מאל האלטען מיט די, וועמען מען האָט געטהאָן עולות, איז דער עכוב הקריאה געווען דער בעסטער וועג ווי מבייש צו זיין ברבים, צו־שפּארען א בעל־עולה צום שאנדקלאָץ. אין בית המדרש פּאר אן עדה אידען האָט זיך קיינעם ניט געוואָלט פערשעמט ווערען אוֹן אָט די מורא פּאר א בזיון בפּרהסיא, וואָס קען קומען דורך דאָס ניט לאָזען לייענען, האָט נעווים פיעלע אבגעהאלטען צו בענהען נעמיינהייטען.

פון די פיעל מאל, ווען מען האָט ניט געלאָזען לייענען, וואָס שווי־מען איצט ארויף אויף מיין זכרון, איז איין פאל בעזונדערס בולט אויס־געקריצט אין מיין מח.

דאָס איז געווען א שבת־מאָרגען, אָנפאנג ווינטער, ווען דאָס אידיש לאנגווייליג אומעטיג־לעבען אין ליטא, ווערט נאָך מעהר פערזויערט דורך די פינסטערע פערכמורעטע פּאָגאָדעם, וועלכע ווארפען ארויף א דריקענדע מרה שחורה אויפ'ן מענשען.

אין בית מדרש איז געווען קאלט און לאנגווייליג. דער בעל תפילה גופא איז אויך משמעות דאָס מאל ניט געווען גוט אויפגעלייגט און האָט זיך ווייניגער געציקעלט ווי געווענליך. אלע ווארטען עס זאל זיך ניכער ענדיגען חזרת השץ כדי מען זאל וואָס שנעלער אָב'פּטר'ן קריאת התורה און מוסף, און געהן אהיים.

דער חזן האָט נאָך ניט פּאָסטפּעיעט אבצוזאָגען עושה־שלום פון דער ערשטער שמונה עשרה, ווי עס האָט זיך פלוצים געהערט א שטארקער גע־פילדער ביים אריינגאנג פון בית המדרש. עס איז געווארען ביים עולם א גרויסער גלאָף צום טיר, כדי בעסער צו זעהען, וואָס דארטען קומט פּאר. פון מיטען דעם טומעל האָבען זיך גלאָזט הערען שרעקליכע, הארצרייי־סענדע קרעכצען, וואָס זיינען בענלייט געווארען מיט א שטארקען כלי־פּען. עס האָט ניט לאנג געדויערט ווי דער געזעמעל האָט זיך פערנאָג־דערגעטיילט אין צוויי העלפטען, מאכענדיג א וועג פאר א בעטעל, וואָס צוויי ארעמע אבגערישענע בעלי־מלאכות האָבען געטראָגען. אין בעטעל

איז געלעגען אן אלטע, קראנקע פרוי, וואס האט שטארק געכליפעט, ווייל זי האט ניט געהאט קיין כח הויך צו ווינען. אין איין הרף עין איז דאס בעטעל מיט דער קראנקער געשטאנען פאר'ן ארון קודש.

— מיין קינד, מיין קינד! גוואלד גזלנים, האט רחמנות, גיט כאר אב צוריק מיין אייניציג קינד — האט די קראנקע פרוי זיך געבעטען מיט א שוואכער שטים, וואס איז דערשטיקט געווארען דורך די טרערהרן, וועלכע האבען זיך איהר געשטעלט אין האלז.

די פרוי האבען מיר, קליינווארג, גאנץ גוט געקענט. דאס איז נעווען טאמארע די באב־איידענע, וועלכע פלענט טראגען אין די חדרים אונז פערקויפען באב, ארבעס, איננבערלעך, מאנדעלעך און נאך אזוינע נאר שערייען. מיר האבען געוואוסט, אז די גוטע טאמארע לינט קראנק און קען זיך ניט ריהרען. מיר האבען אויך געוואוסט, אז זי איז קראנק געווארען פון הארץ־עסעניש, פון שברת הלב, וואס איהר איין־אייניציגער זוהן — ברוך'קע דער בלעכער — איז אבגענעבען געווארען פאר א סאלדאט. מיר האבען געהערט אפט איבערריידען אין שטוב איבער דער בלוטיגער רציחה, וואס דער „טשלען" איז בענאנגען געגען דער ארעמער אלמנה דערמיט, וואס ער האט פאר א פאר א הונדערט קערבלעך געמאכט. דאס דוד רפאל'ס פיערטער באיבאק זאל ארויס פריי, בעת טאמארע'ס אייניציגער זוהן, וועמען זי האט ערצויגען מיט די בלוט פון איהר הארצען זייט ער איז געבליבען א יתום — און א יתום איז ער געבליבען צו צוויי יאהר — איז אבגענעבען געווארען.

די נאנצע שטעדטעל האט דערפון געוואוסט און אלע האבען נעמוראלט אויך די אכזריות פון „טשלען" און די שלעכטסקייט פון דוד רפאל'ס. קיינער האט אבער ניט געסמעיעט צו ריידען וועגען דעם אין דער הויף. מען האט מורא געהאט זיך אנצופאנגען מיט דעם „טשלען". וועלכער איז א נאנצער שמעלקע ביי דעם פריסטאוו...

אלע האבען אוועקגעלעגט די חומשים אן א זייט און אויסגעהערט מיט גרויס רחמנות טאמארעס תחנונים. דער אייניציגער, וועלכער האט געמאכט אן אנשטעל, אז איהם קימערט ניט די נאנצע געשיכטע און האט בכיון מעבר קריאה געווען די סדרה אין דער הויף כדי ניט צו הערען דאס

כלײפען פון דער אלמנה, איז נעווען דוד רפאל'ס.

אייניגע מינוטען האָט געדויערט די שרעקליכע סצענע ביז עס האָט זיך פון הינטער דער בימה ענדליך בעוויזען חנה דער שוסטער, וועלכער איז מיט צוואמענגעדריקטע פויסטען צוגעלאָפען צום „טשלען" און האָט אויסגעשריען אין דער הויך מיט גרויס כעס:

— אויב ברוך'קע טאמארע'ס וועט ניט בעפרייט ווערען פון פרי־זיון, וועט איהר אלע געהן געשמיידט אין קייטען אין סאמביריען. איהר מיינט, אז מיר ווייסען ניט, אז איהר האָט אונטערגעשטעלט מלאכים! געדענקט!...

א מסור האָט דאָס שטעדטעל שרעקליך פערהאסט, אבער אין דעם פאל האָבען אלע געגעבען נערעבט חנה דעם שוסטער, וועלכער איז ארוים פון די כלים אויס רחמנות צו דער ארעמער, עלענדער אלמנה.

עס האָט גענומען ניט מעהר ווי א וואָך צייט און ברוך'קעס „פער־וואיא לענאטא איז פאסוויאטשעט געוואָרען" און ער איז נעקומען א היים צו זיין מוטער, בעפרייט פון סאלדאטען.

די קלפי *)

דעם צווייטען טאג חול־המועד פסח נאכ'ן דאוונען פלעגט אין די בתי מדרשים, שולען און קלויזען פון אונזערע שטעדטלעך ווערען לעבעדיג.

אין דעם טאג פלעגט דארפען ענטשידען ווערען דער מזל פון די נבאים, נאמנים און אנדערע בעלי התמנות'ן פון אזלכע חברות, ווי חברה קדישא, בקור חולים, לנת הצדק און אז. וו.

קיין וואהלקאמפען פלעגען די נבאים און אלע אנדערע אפיציעלע פערטרעטער פון דער קהלה בכלל און פון די בעזונדערע חברות בפרט ניט אנפיהרען. קיין אגיטאציאנס־רעדען און קאקוס מיטינגען פלעגען פאר די וואהלען ניט אבגעהאלטען ווערען. אונזערע פריהערדיגע דורות זיינען געווען אזוי הינטערשטעליג, אז זיי האבען אפילו קיין ברעקעל ידיעה ניט געהאט פון די מאדערנע וואפען, וועלכע ווערען אנגעוואנדעט אין דעם קאמף פאר גבאות, ווי צ. ב. נאמינאציאנס קאמיטעס און רעזאלוציאנס קאמיטעס. זיי זיינען געווען אזוי הינטערשטעליג, אז זיי האבען קיין שום בעגריף ניט געהאט פון די היינטיגע פארלאמענטארישע רולס, פון די פאינטס אוו אדרערס און אפיעלס טו דהי טשער — און דאך, און דאך... פלעגען די וואהלען זיין עהרליכער און ד ע מ א ק ר א ט י ש ע ר ווי איצט און די ערווועהלטע פלעגען בעסער און עהרליכער ערפילען זייער חוב, ווי די בעאמטע. וועלכע ווערען ערווועהלט דורך די מאדערנע „ציווי־ליזירטע" מעטאדען.

די מאשינערייע פון די וואהלען איז געווען אזוי אנגעשטעלט, אז

---

*) די וואהל, די אבשטימונג, דער שטים־קאסטען.

קיינע „קענוועסינגס" און פאָליטישע „פולס" האָבען ניט געקענט העלפען דעם אָדער יענעם קאנדידאט. ביז דער לעצטער מינוט פון אויסוועהלען האָט קיינער ניט געקענט וויסען, ווער עס וועט זיין דער דעה זאָגער און פון וועמען עס וועלען זיך וועגדען די וואהלען.

די וואהלען זיינען ניט געווען דירעקטע, נאָר אינדירעקטע (הערט זשע אלע פריהער אויס און כאפט זיך ניט ארויס מיט א פראָטעסט: אָה, ניט דעמאָקראטיש). די גאנצע מיטגלידערשאפט פלעגט אין די וואהלען ניט אנטייל־נעהמען. בלויז פינף פון אלע מיטגלידער האָבען געהאט דעם כבוד צו וועהלען די בעאמטע פאר'ן נעקסטען יאָהר. די פינף זיינען דאָס גע־ווען די ב ו ר ר י ם, וואהלמענער אויף אונזער ציוויליזירטען לשון.

די בוררים פלעגען ניט ווערען ערווועהלט דורך א „סלייד" פון א נע־ווייסען צד, ווי כדומה למשל אונזערע היינטיגע פרעזידענשעל עלעק־טארס, נאָר זיי פלעגען מוזען זיי „זוכה בגורל". און אזוי ווי פון אָט דעם גורל פלעגט אָבהענגיג זיין די גאנצע וואהל, פלעגט ער דעריבער פאָר־קומען אויף א זעהר פאָרזיכטיגען און אונפארטייישען אופן.

די נעמען פון אלע מיטגלידער פון דער בעטרעפענדער שול אָדער חברה (אויב נאָר גוטשטעהענדע אָדער אפילו אזעלכע, וועלכע האָבען פערנאכלעסיגט צו צאָהלען זייערע וואכערס — קען איך אייך אין דעם מאָמענט ניט זאָגען. א. ש. ז.) פלעגען פערשריבען ווערען אויף גלייכע, בעזונדערע צעטעלעך. א גלייכע צאָהל צעטעלעך פלעגען זיין חלקים — וויסע, ניט בעשריבענע הייסט עס. נאָר אויף צעהן פון די צווייטע צעטע־לעך פלעגט מען אָנשרייבען: אויף איין צעטעלע — בורר ראשון, אויפ'ן צווייטען צעטעלע — בורר שני, צווייטער בורר; אויפ'ן דריטען צעטעלע— בורר שלישי, און אזוי וויטער ביז פינף. אויף די אנדערע פינף צעטעלעך פלעגט מען אָנשרייבען: במקום בורר, „סאָבסטיטוט" הייסט עס.

די ביידע סאָרטען צעטעלעך פלעגען פאָרזיכטיג, גלייך צונויפגעווי־קעלט ווערען און מען פלעגט זיי צומישען אין צווויי בעזונדערע יארמול־קעם. אין איין יארמולקע פלעגען זיין די נעמען פון די חברה־לייט און אין דער צווייטער — די וויסע צעטעלעך מיט די צעהן בעשריבענע. די צע־טעלעך פלעגען גוט דורכגעשאָקעלט ווערען, כדי קיינער זאָל ניט קענען

אַנמערקען דעם אָדער יענעם נאָמען. צום ציהען די צעטעלעך פֿלעגט מען צורופען צוויי קלייגע קינדער פון 7—8 יאָהר, וועלכע האָבען נאָך ניט קיין שכל צו מאכען קונקעל־מונקעל ביי די וואהלען. פון ביידע יארמולקעם פֿלעגען די ביידע קינדער ציהען אין איין צייט יעדערער צו איין צעטעל. פערנאנדערגעוויקעלט פֿלעגט נאָר וועלען דאָס צעטעלע פון דער יארמולקע מיט די חלקים. פֿלעגט דער צעטעלע זיין א ווייסער, אן אונבעשריבענער, פֿלעגט מען דעם ענטגעגענגעצויגענעם צעטעלע פון דער צוויי־טער יארמולקע מיט דעם נאָמען פון א מיטגליד אוועקווארפען ניט פערנאנדערגעוויקעלטערהייט; פֿלעגט דער צעטעלע זיין בעשריבען מיט די וועלטער: בורר ראשון אָדער בורר שני און אז. ו. פֿלעגט מען דאָן אויפֿוויקלען דעם צעטעלע פון דער צווייטער יארמולקע, און אָט דער נאָמען פֿלעגט דאָס זיין דער זוכה בגורל. ע ר פֿלעגט דאָס זיין דער בורר, דער וועהלער פון די בעאמטע אָדער, ווי מען פֿלעגט דאָס רופען, פון די נייע בעלי התמנות. די מדרגה פון בורר, צו בורר ראשון אָדער בורר שני, אָדער אפֿשר נאָר בורר חמישי, פֿלעגט זיך אויך וועגדען פון דעם גורל, פון דעם שריבט אויך דעם צעטעלע, וואָס וועלט ארויסגעצויגען פון דער יארמולקע מיט די חלקים. בורר ראשון איז געווען דער געזעצליכער יושב ראש, דער פארזיצענדער, און ער האָט אויך געהאט צו ענטשיידען, וועלכע פון די שטימען פֿלעגען זיך צוטיילען צוויי אויף צוויי.

די נעמען פון די גבאים און אנדערע בעאמטע פֿלעגען ניט געהן אין גורל. מאלע וואָס, זיי קענען נאָך ארויס אלס בוררים און אָבגעבען א שטים פאר זיך אליין! אויך פֿלעגען די נעמען פון די פאר־א־יאָהריגע בוררים ניט געהן אין קלפי. צוויי מאל נאכאנאנד צו זיין בוררים איז ניט רעכט. די פאר א יאָהריגע בוררים פֿלעגען דאָס אויך זיין די משגיחים, די אויפזעהער פון דער הא־יאָהריגער קלפי. אלס עכט נייטראלע, וועלכע האָבען סיי ווי סיי ניט קיין מעגליכקייט צו וועלען בוררים, האָט מען זיי זיכער געקענט אנפערטרויען די קלפי.

אונזערע טאָטעס און זיידעס האָבען ניט געוואוסט פון דעמאקראטיע, פון דעמאָנאָגיע און אנדערע מאָדערנע וועלטער, אבער דאָס סיסטעם פון אונפארטייאישקייט איז געווען, ווי מיר זעהען, ביי זיי מעהר און

בעסער ענטוויקעלט ווי ביי אונז. קיינע באָסעס, קיינע לידערס האָבען ניט געקענט בעאיינפלוסען די וואהלען. קיין כאבאר און קיין חניפה האָבען ניט געהאָלפען. דער זכה בגורל איז געווען דער הערר פון דער לאגע.

גלייך נאָר, ווי עס פלעגט ווערען בעוואוסט ווער די בוררים זיינען, פלעגט דער בית־דין שמש, וועלכער איז אויך געווען דער שוהל־רופער, דער מלקות־שלאָגער און דער משניח אויף די מקוות, זיך אוועק־לאָזען איבער'ן שטעדטעל זוכען די בוררים און זיי צוזאמענרופען צו דער אסיפה. א גאנץ יאָהר פלעגט דער בית־דין שמש ניט זיין אזא חשוב'ער גאסט אין הויז, ווייל ער פלעגט געווהנלעך קומען מיט א גרויסע פושקע קלייבען געלט. דעם צווייטען טאָג חול־המועד אָבער פלעגט דער שמש אויפגענומען ווערען בסבר פנים יפות. דעם בורר'ס אידענע און טאקע דער בורר גופא, פלעגט פון'ם שמש קענען אויסגעפינען די גאנצע היינטער־קוליסען פאָליטיק, ווי די עהרליכקייט פון די אלטע גבאים און די נייע קאנדידאטען. דער שמש איז פאקטיש געווען דער רעפאָרטער פון שטעטל, וועלכער האָט איינעם געקענט „בומען" און דעם צווייטען לייגען אין דר'ערד.

בשעת די בוררים האָבען אבגעהאלטען זייער אסיפה, וואָס איז פאר־געקומען דעם אָוונד פון דעם גורל, האָט קיין זייטיגער ניט געטאָרט זיין דערבייַ. דער אייניציגער, וועלכער האָט נעהאט צוטריט צו דער אסיבה, איז געווען דער אייגענער שמש. די נייגעריגע בעלי־הבתים פלעגען טאקע דעריבער קענען דורכ'ן שמש אויסגעפינען איבער די „מעגליכקייטען" פון דעם אָדער יענעם קאנדידאט.

ניט האָבענדיג דורכגעמאכט א פאָליטישע שול פלעגען די בוררים געווהנלעך אויסקלייבען די בעסטע און די פאסענדסטע מענשען פאר די וויכטיגע פעראנטוואָרטליכע עמטער. אלס גבאים פון חברה קדישא פלעגען געווהנלעך ערווהלט ווערען עלטערע מענשען, מיט ערפאהרונג, אזעלכע וועלכע האָבען ניט קיין מורא צו זיין מיט א בר־מינן אונטער איין דאך. פאר גבאים אין די חברות בקור חולים און לינת הצדק פלעגען פערקאָהרט, ערווהלט ווערען אינגערע, געזונטע מענשען, וועלכע קענען אַרויסהעלפען א קראנקען אין צייט פון נויט.

אלס א כלל פלענען די כבודים תמיד צוטיילט ווערען צוווישען די פני העיד, צוווישען די מזרח־וואנד־לייט. עס פלענען אבער אויך זיין אויס־נאהמען.

איך נעדענק, ווי ביי אונז אין שטעדטעל איז אויסגעקליבען נעוואָרען אלס איינער פון די נבאים אין חברה תהלים, א נעוויסער שמעון דער שוסטער. שמעון דער שוסטער איז, פערשטעהט זיך, ניט נעזעסען אין מזרח וואנד, נאר מיט פיער ביינק נידערינער, ניט ווייט פון דער בימה. מיינער א פעטער, פון די „פני", איז אויך נעוואָרען א נבאי אין חברה תהלים. אויף מאָרגען, וועט אין שטעדטעל איז שוין נעוואָרען בעוואוסט, ווער עס זיינען די נבאים אין די פערשידענע חברות, איז נעקומען פער־כראָפעט און פערסאָפעט צולויפען צו מיין פעטער איינער, משמעות, פון די קהל'שע לעקער און חנפים, און האָט מיט גרויס אימפעט זיך צו איהם נעוועדעט בזה הלשון:

— האָט איהר נעהערט, רבי יוסף יעקב, וואָס פאר א שפיצעל די בוררים פון חברה תהלים האָבען אבגעטהאָן?

— וואָס פאר א שפיצעל? — האָט מיין פעטער נעפרעגט פער־וואונדערט.

— וואָס הייסט? זיי האָבען דאך נעמאכט שמעון דעם שוסטער פאר א נבאי?

— נו, איז וואָס? — פרעגט ווייטער מיין פעטער.

— ווי, און איהר האָט טאקע אנגענומען די נבאות צוזאמען מיט דעם סנדלר?

— יא, איך האָב אנגענומען — האָט מיין פעטער נעלאסען נעענט־פערט. — שמעון דער שוסטער איז אן עהרליכער איד. ער ארבייט נעבעך שווער אויף זיין חיונה. ער בעזנזל'ט קיינעם ניט און ער וועט זיין אזא גוטער נבאי, ווי מיר אלע. איז דען רבי יוחנן הסנדלר ניט נעווען א נרוי־סער תנאי? — האָט מיין פעטער נעענדיגט דעם שמועס.

איך, א איננעל פון א יאָהר אכט, האָב פון דעמאָלט אָן אָנגעפאָנגען צו קוקען אויף שמעון דעם שוסטער מיט גרויס דרך־ארץ. איך פלעג איהם אלע מאָל רופען ר ב י שמעון. מיין קינדערשער שכל האָט שוין דאן בעגריפען, אז א שוסטער, וואָס ארבייט שווער און ביטער אויף זיין חיונה, קען אויך זיין אן עהרליכער איד און האָט דאָס רעכט צו וועלען א גבאי.

מען מאר ניט אויסואגען פון חדר

אין אלע צייטען און אין אלע ערטער האָט דאָס אידישע פאָלק פערכבד אכט א מסור, א שפיאָן.

אידען האסען משומדים. א משומד אָדער א משומדת'טע אין א משפחה האָט זיך נערעכענט פאר א מאוס'ר שאנד־פלעק. א בבוד'ינער מחותן האָט קיינמאָל ניט געטהאָן א שרוך מיט זיין זוהן אָדער טאָכטער. מיט א פאמיליע, וואו עס נעפינט זיך א משומד, מעג דער משומד זיין א נאנץ ווייטער קרוב.

אָבער א משומד האָט מען ניט אזוי פעראכטעט ווי א מסור.

א משומד האָט מען בעדויערט. מען האָט רחמנות געהאט אויף איהם. אָפטמאָל האָט מען זיך נעריצט מיט איהם. אָבער צו א מסור פלעגט מען זיך פערהאלטען מיט שרעק, מיט עקעל, מיט פעראכטונג. מען פלעגט פשוט מורא האָבען מיט איהם זיך צו בענעגענען. מען פלעגט אויסמיידען צו שטעהן אין זיינע ד' אמות און צו קוקען אין זיין ווינקעל.

עפעס האָט זיך נעדוכט, אז דער מסור איז א ווילדע רויב חיה, וואָס קען מיט איהר גיפטיגען צונג פערניכטען פיעלע מענשליכע לעבענס און עקזיסטענצען און אפילו גאנצע פעלקער.

אין זיין נאנצער נעשיכטע האָט דאָס אידיש פאָלק שרעקליך פיעל נעליטען פון די מוסרים, פון די שפיאָנען, וועלכע פערראטען אנדערע. די בר־קמצא'ס, די יודא'ס און די פאפוס'עס זיינען נעווען די הויפט־שולדיגע אין די אידישע חורבנות און זיי ווערען טאקע דעריבער ארויסגעשטעלט ווי די עקעלהאפטסטע בעשעפענישען. פון וועלכע מען מוז וויסען ווי פון דער ערגסטער פעסט.

אלע אידען ווייסען, אז וועז בר־קמצא וואלט ניט געקומען קיין רוים מיט זיין מסירה: מרדו בך יהודאי — די אידען האבען געמאכט אן אויפ־שטאנד, וואלט דער צווייטער בית־המקדש ניט חרוב געווארען און מיר וואלטען ניט געווען אין גלות. דער עקעל צו מוסרים איז דעריבער אריין אין אידישע בלוט און פלייש; עס איז ביי אידען געווארען די צווייטע נאטור.

שוין אין תלמוד ווייזט זיך ארויס די בעציהונג פון אידען צו א מסור. המוסר ישראל ליד גוי דמו מותר. דער טייטש: אויב אימיצער מסר'ט א אידען פאר א גוי, איז זיין בלוט הפקר; ער פערלירט דאן זיין מענשען רעכט.

אין שולחן ערוך ווידער שטעהט: מסור מותר להורגו — א מסור מעג מען הרג'ענען.

אין כמעט אלע שטעדטלעך פון אידישען תחום געהען ארום פון מויל צו מויל לעגענדעם וועגען מוסרים, וועמען מען האט צוהאקט אין שטיק־לעך, פערבונדען אין א זאק און אריינגעווארפען אין טייך...

אין פאדאליען ווידער געהט ארום די מעשה וועגען דעם מסור, וואס האט גע'מסר'ט די אחים פנחס און שמואל־אבא לאפירא פון סלאוויטא'ר דרוק, ווי מען האט איהם, דעם מסור געפונען שפעטער אין באד אין קאלך־אוויוען...

עס פערשטעהט זיך, אז דאס זיינען ניט מעהר ווי באבע־מעשיות, ווייל אין אמת'ן זיינען אידען נאר ניט אזעלכע כוואטען צו צושניידען א מענשען אויף שטיקער אדער איהם ווארפען אין א קאלך־אייוועז.

דיזע מעשיות זיינען אבער כאראקטעריסטיש ווי אזוי מען האסט א מסור אין די אידישע שטעדטלעך.

די גאנצע צייט פון מיטעלאלטער איז רייך מיט פאסירונגען, וואו אידען האבען זיך בעסער געלאזט אנטהאו אלערליי יסורים, זיך געלאזט פייניגען און טויטען, איידער צו מסר'ן און ארויסגעבען אנדערע.

דער איד איז בטבע א טרוס, א פחדן און האט שטארק מורא פאר א קנעפעל, אבער דאדטען וואו מען פאדערט פון איהם ער זאל ווערען א מסור

— ווערט ער שטארק ווי א פעלזען און אונערשראקען ווי דער גרעסטער העלד.

אין דער צייט פון דער רעוואלוציאן אין רוסלאנד האט אין די ליטווישע און קורלאנדער שטעדטלעך ניט איינמאל געטראפען, ווי מען האט פערשפארט א גאנצע עדה אידען אין בית־המדרש, זיי געסטראשעט מיט הארמאטען, אויב זיי וועלען ניט אריסגעבען די בונטאווישטשיקעס, אבער קיין איין פאל איז ניט בעוואוסט, וואו די פרומע אידען, וועלכע האבען מיט'ן גאנצען הארצען געגלויבט, אז מען דארף זיין געטריי דעם קייזער, זאלען אריסגעבען די רעוואלוציאנערען.

מען וויים פון יחידים, וועלכע האבען פון איינעם איניציאטיוו אריסגעגעבען די „בונטאווישטשיקעס". אבער א קהל, א גאנצער צבור האט אזוינע זאכען קיינמאל ניט געטאן.

ווערען מוסרים! אה, ניין! דאס איז געגען דעם אידישען געווסען, געגען די אידישע זיטען.

מיט אייניגע יאהר צוריק איז אויך אין די אידישע צייטונגען אין ניו־יארק דערצאהלט געווארען דער פאקט, וואס האט פאסירט אין א שטעדטעל פון קאוונער גובערניע:

אן אלטער איד האט אנגעטאן דעם טלית און תפילין און זיך אריינגעווארפען אין ברונעם פון שברת הלב, וואס זיין זוהן, ביי וועמען עס איז געווען א סטרייק, האט ג'מסר'ט די סטרייקערס און זיי איבערגעגעבען צו דער פאליציי אין די הענד.

זעלבסטמארד איז א גרויסער פערברעכען ביי א פרומען אידען. המאביר עצמו לדעת אין לו חלק עולם הבא — איינער וואס מאכט אליין אן ענד פון זיין לעבען פערלירט זיין חלק עולם הבא. א זעלבסטמערדער האט געווהנליך א קבורת חמור, אבער דאך איז דעם אלטען פרומען אידען לייכטער געווען צו זיין א מאביד עצמו לדעת איידער צו זען וויי זיין זוהן איז א מסור.

דיזער פאקט איז כאראקטעריסטיש פאר די בעציהונגען, וואס האבען געהערשט ביי אונזערע פאטערס בנוגע א מסור.

אז אידען האבען בטבע פיינט מסירות, אז זייער נאנצעם וועזען שפּירט אן עקעל קעגען שפּיאנען און דאנאפֿשטשיקעם האבען שוין בע־מערקט אפּילו אונזערע שכנים די גוים, מיט וועלכע מיר לעבען.

„זשיד זשידא ניע ווידאסט" — א איד וועט א צווייטען אידען קיינמאל ניט ארויסגעבען — איז א געוועהנליכער וועדטעל ביי די גוים.

די אנטיסעמיטען נוצען דאם געוועהנליך אוים געגען אונז, צו ווייזען אז אידען זיינען איינע די אנדערע מעהר געטרייו ווי צו דער רעגירונג.

מיר אבער מעגען זיין שטארק שטאלץ, וואם אונזערע שונאים מוזען צוגעבען, אז אונז פעהלען מוסרים און עהנליכע ברודיגע בעשעפענישען.

אויב אין דער לעצטער צייט פון דער פינסטערער רוסישער רעאקציע זיינען צו אונזער גרויסער שאנדע א היבשע ביסעל אידען ענטדעקט געוואָרען אלס שפּיאנען, טא איז דאם געווים ניט צו פערדאנקען זייער אידישער ערציהונג, נאר, פערקעהרט, זייער ג י ט אידישער ערציהונג.

די אזעוו'ס, די קאפּלינסקי'ס זיינען ניט אידישע נאטורען. די סביבות, וואו זייער כאראקטער אזוי ענטוויקעלט זיינען ניט געווען אידישע.

אידישקייט מיט מסירות זיינען צוויי ענטגעגענגעזעצטע עלעמענטען. דאם זיינען צוויי קאנטראסטען, וואם האבען קיינמאל ניט געלעבט צוזאמען. א מסור אין א אידישער געמיינדע איז אימער בעטראכט גע־וואָרען ווי א שטינקענדיגער אייטער באיל, וואם מען מוז אויסשניידען.

אין אונזערע קינדערשע חדר יאהרען האט מען שוין אין אונז אייננע־פלאנצט האס און עקעל קעגען די דאנאפֿשטשקעם. קיין מאמע האט ניט אבגענעבען איהר קינד אין איין חדר מיט בערע איצעלע'ס בענאק, ווייל זיין טאטע דער שכור — אזוי האבען אונזערע מאמעס געזאגט — האט א צו לאנגען צונג...

און ביי וויפּיעל קינדער פלעגט דער אלף מחילות, איך בעט אייך אי־בער, בעזוכט ווערען פון מאמע'ס קאנטשיק דערפאר, ווייל זיי געהען אין די דרכים פון בערקע'ס יאלאפ?

האָט עס געטראָפען, אז מיר זעקס־זיבען־יעהריגע פופטשיקעס האָבען זיך פערזונדיגט אין חדר, — צי ווייל מיר האָבען זיך נאָכגעיאָגט נאָך דאָנע דעם לעהרער'ס ציג, כדי איהר צו האָלטען פאר די הערנער, צי ווייל מיר האָבען גערעסען האָר פון'ם עק פון מענדע דעם בעל־ענלה'ס ווייסער שקאפע, וואָס האָט אונז לייכט געקענט אויסבריקען די צייהנדער לעך, צי ווייל מיר פלעגען זיך — אכשטאט צו חזר'ן — נאָכיאָגען נאָך יאשע שלמקה'ס שעהנע, אונשולדיגע טויבען מיט די גאָלד־פאויביגע קעפלעך און וווייכע טשובקעס, וואָס מיר האָבען געלעבט ווי דאָס לעבען — פלעגט דעמאָלט אונזער רבי, יאנקעל כאטשע, דער דרדקי מלמד — ער מעג האָבען א ליכטיגען גן־עדן, ער איז נעזונען א טייערער איד — אונז ציהען פאר די אויערען איטליכען בעזונדער.

עס איז ניט נעווען מקנא צו זיין דעם אינגעל, וועלכער האָט פון זיך ארָאָבגעווָארפען די שולד און אָנגעווויזען אויף א צווייטען, וועלכער האָט איהם פערפיהרט.

— און דו, האָט דאָן דער רבי געמוטפעט מיט די פיס פון כעס, און דו ביזט נאָר א צדיק תמים, הא! א נעבעכעל, גאָט די נשמה שולדיג, דו וווייסט נעבעך פון קיין זאך ניט? אלץ י ע נ ע ר איז שולדיג און ד ו ביזט א כשרה קעלבעלע, הא! לייג זיך... תכשיט מיינער...

עס האָט דערבי שוין ניט געהאָלפען קיין געביט און קיין געבעט. דער חברה־מאָן, וואָס האָט געוואָרפען די שולד אויף אן אָנדערען, האָט נעבעך געמוזט אליין אָבשפיעלען די מאיטקעס און זיך לייגען... מיר אלע, וועלכע האָבען זיך נעהאָלטען איינע אן די אנדערע פעסט און ניט ארויסגעגעבען קיין אָנפיהרער, האָבען דאָן דערלעבט א שטארקע נקמה אויף מאָטעלע שמעון'ס דערפאר, וואָס ער האָט זיך ניט אויפגענעפיהרט מעשה חבר.

אויסער דער שטראָף, וואָס מאָטעלע האָט געקראָגען פון רבי'ן, פלעגט ער דערנאָך ניט וווייניג האָבען אויסצושטעהן פון אונז גופא. מיר פלעגען אלע זיין ברוגז מיט איהם און זיך ניט שפיעלען. מיט א „מסור" האָבען מיר קיין מגע ומשא ניט געוואָלט האָבען.

אז אן אנדער אינגעל האָט שוין ביי אַ צווייטען „פערבערעכען" ניט געוואָרפען די שולד אויף אן אנדערען — פערשטעהט זיך פון זעלבסט.

אונזערע מאמעס האָבען ניט געוואָלט לויידען מיר זאָלען אָבטראָגען צו די שכן'טעם וואָס מיר האָבען געהערט און געזעהען; אונזערע טאָטעס האָבען אונז בעשטראָפט, וועז מיר, קינדער, האָבען נע'מסר'ט איינע אויף די אנדערע; דער רבי איז געווען שטארק בייז, וואָס מען וויל זיך דיין מאכען און ארויפווארפען די שולד אויף א חבר — און ביי אונז אלע־מען איז געווען א מדה קיין מאָל ניט אויסצוזאָגען פון חדר...

לימוישע אידעס.

א מעשה וועגן רבי ישראל מאלאנטער

אויב מען וויל זיך בעקאנען מיט די זיטען און מנהגים פון א געווי־סער שטאדט, דארף מען קודם כל אויסהערען די לעגענדען און די מעשות, וואס ווערען דערצעהלט פון די גרויסע מענשען, מיט וועלכע די שטאדט שטאלצירט.

אין די מעשות, וואס געהען איבער פון מויל צו מויל, שפיגלען זיך אב די כאראקטערען, די אידעאלען און די זיטען פון פאלק.

די מעשות ווערען דערצעהלט מיט דעם צוועק צו אידעאליזירען א געוויסע פערזאן, איהר ארויסצושטעלען אין די בעסטע פארבען, כדי אנ־דערע זאלען ארבעמען א ביישפיעל און נאכטהאן דעם העלד, וועגען וועלכען די פאלקס־מעשות ווערען דערצעהלט.

יעדע שטעדטעל האט זיך איהר ליעבלינג, איהרע גרויסע מענשען, איבער וועלכע עס ווערען דערצעהלט פערשידענעמעשות, וואס ווייזען זיי־ער גרויסקייט.

אויב די מעשות זיינען אמת אדער ניט, אויב זיי שטיצען זיך אויף פאקטען אדער זיינען א רעזולטאט פון א רייכער פאנטאזיע — איז אן אנדער פראגע. דאס איז אויך פאר אונז ניט וויכטיג. די הויפט זאך איז, וואס די נשמה פון פאלק, זיין גלויבען, זיין אבערגלויבען און זיינע מדות זעהען זיך אט אין די מעשות נאנץ בולט ארויס. פון די מעשות קען מען זעהן וואס דאס פאלק האט ליעב און וואס פיינט, צו וואס עס בעציהט זיך מיט אכטונג און צו וואס מיט פעראכטונג.

אייגער פון די גרעסטע מענשען אין אונזער שטעדטעל, פון וועמען

מען האָט דערצאהלט מעשות, איז געווען דער בעוואוסטער רבי ישראל סאלאנטער.

רבי ישראל סאלאנטער איז ביי אונז אין שטעדטעל געבוירען נעווארען. דאָ האָט ער פערבראכט זיינע בחור־יאָהרען, דאָ האָט ער חתונה געהאט און געווען אן איידעם אויף קעסט.

שפעטער וועלן ער איז שוין געווארען בעריהמט אלם א גדול בישראל, וועלן ער האָט שוין געהאט זיין בעוואוסטע ישיבה און אפילו וועלן ער האָט שוין ארויסגעגעבען זיין בעוואוסטען רעליגיעז־אידיש־פילאָזאָפישען זשורנאל „התבונה", פלעגט ער אויך קומען נאכן אָפט צו אונז אין זאנער, וואו זיינע עלטערען, ברידער און די גאנצע פאמיליע האָבען געלעבט.

פערעכענט אלם א רשכבה"נ*) האָט די שטעדטעל זיך שטארק מיחס געווען מיט איהם, זי האָט איהם ליעב געהאט און פלעגט ארום זיין נאָמען פלעכטען א קרוין מיט הילע מעשים־טובים. אונזער שטעדטעל איז געווען שטארק אייפערזיכטיג אויף דער שטעדטעל סאלאנט, וואָס האָט זוכה געווען, אז דער גרויסער גאון זאל זיך רופען מיט איהר נאמען. די עלטערע שטאָדט־לייט פלעגען איהם קיין מאל ניט רופען רבי ישראל סאלאנטער, נאָר רבי ישראל'קע רבי וועלוועלם. מיט דעם נאָמען האָבען די פאטריאָטען פון אונזער שטעדטעל געוואָלט וויזען, אז זיי זיינען גרעסערע מחותנים מיט רבי ישראל'ן, ווי סאלאנט. זיי וויסען אויך וועל זיין פאָטער איז געווען, און ניט נאָר ער, אפילו זיין פאָטער איז אויך געווען אונזערער א בן עיר.

אָט איז א מעשה, וואָס עס גההט ביי אונז אין שטעדטעל ארום וועגען רבי ישראל סאלאנטער.

דאָס האָט פאָסירט — אזוי ווערט דערצאהלט — אין יאָהר תק"צ... דריי יאָהר נאָך דער כאליערע, ניט היינט געדאכט, ניט פאר קיין אידען געדאכט... — אין איינע פון די נסיעות, וועו רבי ישראל'יניקע איז געקו־

---

*) דאָס איז פערקירצט, א ראשי תיבות און מאכט: רבן של כל בני הגולה, דער רבי פון אלע גלות־קינדער — אזא טיטול פלעגט געגעבען וועלן נאָר די גאנץ גרויסע גאונים, וועלכע זיינען געווען בעריהמט בכל תפוצות ישראל.

מען אבגעבען כבוד אם. דער פאטער רבי וועלוועלע, איז שוין געווען א שוכן עפר און זיין נשמה הקדושה — עס איז שוין געווען נאכ'ן יאהר— האט צוזאמען מיט אלע אנדערע נשמות פון די צדיקים גערוהט לעבען כסא הכבוד.

געקומען אין שטערטעל איז דער מאור הגולה אלול־צייט מיט דער דעה צו זיין אויפ'ן ריינעם ארט אויף קבר־אבות.

די רביצין, די אלטע ,צדקניות, זכרונה לברכה, האט פערלאנגט אז רבי ישראלינ'קע זאל בלייבען מיט איהר איבער ראש־השנה און יום כפור.

ע ר האט כידוע קיין מאל ניט ווידערגעשפענסטיגט זיין מוטערס רצון און איז געבליבען אויף די עשרת ימי תשובה.

דער רב פון שטאדט, רבי צמח'ל נרו יאיר, איז אלס מרא דאתרא געגאנגען אין שליחות צו רבי ישראלינ'קען און איהם געבעטען האלטען א דרוש אין גרויסען בית המדרש צו כל נדרי.

דער גאון האט ערפילט די בקשה פון רב און האט מבטיח געווען צו נעבען א דרשה.

עס איז איבעריג צו ריידען, אז דער בית המדרש איז צו דעם כל נדרי געווען איבערגעפאקט, מלא אין אלע ווינקעלאך. מען איז געשטאנען א קאפ אויף א קאפ כדי צו הערען דעם גאונ'ס דרוש.

רבי ישראלינ'קע איז ניט נאר געווען א גרויסער גאון, א מורא'דיגער בקי און חריף, נאר אויך א גוואלדיגער בעל־דרשן. ער האט נעהאט א פה מפיק מרגליות, ווי פערל פלעגען זיך די ווערטער שיטען פון זיין מויל. ער איז געווען א לוקח לבבות, ער פלעגט בפועל ממש פאנגען הערצער מיט זיינע רייד. זיינע דרשות האבען געהאט א טעם גן־עדן. וועו ער פלעגט ריידען, פלעגט ווערען אזוי מחייה'דיג, אזוי לייכט אויפ'ן האר־צען, און די נשמה פלעגט אזוי דערהויבען ווערען, דאס מען האט פער־נעסען אלע מגושם'דיגע דאגות פון טאג און אן אויסגעלויטערט איז מען צוזאמען מיט איהם אריין אין אנאנדער וועלט, אין א וועלט פון הוילע רוחניות.

פאר שקיעת החמה, פאר זונען־אונטערגאנג, איז שוין דער גרויסער עולם נעשטאנען אנגעטהאן אין די ווייסע קיטלען און מיט די טליתים

איבער'ן קאָפּ און נעווארט מיט גרויס אונגערוּלד אויפ'ן גאון.

דער גאון האָט זיך אבער פערשפעטיגט... די זון האָלט שוין ביים אונטערגעהן. איהרע לעצטע שטראהלען, וואָס קומען פון מעריב־זייט מישען זיך דורך מיט דעם צאנקענדיגען דונקעלען פלאָם פון די וואקסענע ליכט, עס קומט דער בין־השמשות און ער איז נאָך ניטאָ.

דער עולם ווערט אומרוהיג, אבער מען שווייגט. מען האָט כורא ארויסצורעדען די איבערקלעהרענישען וואָס פרעסען אויפ'ן הארצען. איז אזא צייט? וויר וויים וואָס פאר א שפיצעל דער שטן קען אבטהאָן.

די נאכט־שאטענס פאנגען זיך שוין אָן צו בעווייזען, עס איז שוין א צייט נאָך תפלה זכה און ער איז נאָך ניטאָ.

דער רב האָט דאָן ארונטערגענומען דעם טלית פון קאָפּ, אנגעטהאָן דאָס שטריימעל און איז בכבודו ובעצמו אוועק זעהן, וואָס עס האָט פאר־סירט מיט רבי ישראלינ'קען.

ביי דער מוטער אין דער היים איז דער רב געווארען, אז דער גאון האָט שוין לאנג גענומען די ברכה פון דער צדקניות און האָט פערלאָזען די הויז צו געהן אין בית־המדרש.

א פּחד איז בעפאלען דעם רב. ער האָט אבער קיינעם קיין ווארט ניט געזאָגט און האָט געאיילט צוריק אין בית־המדרש, אפשר וועט ער איצט דעם גאון דאָרט געפינען.

אין בית־המדרש איז זיין שרעק נאָך גרעסער געווארען. דער גאון איז דאָרטען ניט געווען און ביי די מתפללים האָבען די צייהן געקלאפט פון אימה.

אט, אט געהט אוועק דער לעצטער רויטער שטראהל און עס וועט זיין עובר זמן צו זאָגען כל נדרי, אבער פון גאון, אין קול ואין עונה.

כל נדרי, וואָלט מען שוין ווי עס איז אבגעזאָגט אָהן איהם, האָט ער שוין אבער פון פריהער אנגענומען דעם כבוד צו שטעהן ביי דער רעכטער האנט פון חזן לעבען עמוד מיט דער ספר־תורה און זאָגען פאר כל נדרי על דעת הקהל...

ווי אזוי קען מען דאָס אבנעהמען דעם כבוד פון א י ה ם און נע־בען אן אנדערען?

אין אלע שוהלען און קלויזען האלט מען אין מיטען מעריב, מען האט שוין אבגעזאגט בקול רם: ברוך שם כבוד מלכתו... אבער אין בית־המדרש איז נאך פאר כל־נדרי. דער גאון איז נאך ניטא און אהן איהם וויל קיינער ניט עפענען דעם ארון־קודש און ארויסנעהמען די ספר־תורה.

נאך א לאנגען שטילשווייגען האט דער רב זיך געוועגדעט מיט זיין פנים, וואס איז געווען בלאס ווי ביי א בר־מינן, צו מעריב זייט און האט מיט א ציטריגער שטים געזאגט: רבותי! דער גאון איז ניטא, וויים השם יתברך, וואס מיט איהם האט חס וחלילה פאסירט. מעגליך אז ער איז דא געווארען א קרבן פאר אונזערע זינד, ובקדושי אקדש... מיר מוזען מפסיק זיין און געהן זוכען דעם גאון...

דער עולם האט זיך צוטיילט אין מנינים־וויייז און האט זיך אוועקגעלאזט אין אלע גאסען און געהעפטען זעהן אפשר האט וואו עם איז מיט'ן גאון, חלילה, געטראפען — דאס טאר מען פון מויל ניט ניט ארויסריידען — א סיבה.

שוין צעהן א זייגער בייגאכט. די שלוחים זיינען געקומען צוריק, אבער פון גאון קיין שום ידיעה...

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

מיט אמאל האט זיך האסטיג געעפענט די טהיר פון בית המדרש און אייגער פון די לעצטע פאר שלוחים, וואס זיינען געגאנגען זוכען דעם גאון, איז מיט גרוים אימפעט אריינגעלאפען און האט אויסגעשריען מיט גרוים פרייד: דער גאון געהט.

דער גאנצער עולם האט ארומגעריינגעלט דעם אנזאגער און מיט טשיקאווע געזיכטער געווארט, ער זאל דערצעהלען וואו זיי האבען געפונען דעם גאון און ו ו א ס עם האט מיט איהם פאסירט.

דער מבשר האט ניט געלאזט לאנג ווארטען און האט אנגעהויבען:

— מיר האבען דעם גאון געפונען אויף דעם גוי'ס גארטען. ער האט דארטען געהאלטען דער אלמנה'ס קוה פאר די הערנער און איהר גע־שלעפט פון דעם נכרי'ס פלאץ.

און איידער דער עולם האָט נאָך פּאסּפּעיעט זיך ארויפצואוואַרפען מיט שאלות און קשיות, האָט ער פּאַרטנעוועצט:

דער גאון האָט געזאָגט, אז דאָס פערהיטען אן אַרעמאן פון א היזק איז מעהר מצוה ווי צו זאָגען כל נדרי. „שטעלט אייך פּאָר — האָט דער אַנזאָנער איבערגעגעבען רבי ישראלינ׳קעס ווערטער — שטעלט זיך פּאָר, וואָס עס וואָלט פּאסירט, ווען איך וואָלט זיך ניט נעמאכט ווייסענדיג פון דער נאנצער נעשיכטע און די בהמה וואָלט נעבליבען אין נוי׳ס נאָר־טען. דער ערל וואָלט איהר געווויס שפּעטער פערנומען און איינגעשפּארט. די אַרעמע אלמנה נעבעך וואָלט דאן ניט נעהאט די מילך פּאר איהרע קונדען און איהרע עופה׳לעך וואָלטען געהונגערט. ווי מיינט איהר? וואָלט דאָס ניחא געווען דעם רחום וחנון?

פּאר דאָס ניט זאָגען כל נדרי אין דער צייט וועט מיר נאָט מוחל זיין, ער וועט אָבער ניט מוחל זיין א מענשען, וואָס האָט נעקענט און ניט פערהיט אן אַרעמע אלמנה און עלענדע יתומים פון הונגער און נויט.

אין אַנפאנג שטאַרק צוטומעלט, איז דער עולם בייסלעכווייז נעקו־מען צו זיך פון דעם איבערגעלעבטען שרעק און דעמאָלט האָט מען אַנ־געפאַננען צו פערשטעהן און צו שאַצען רבי ישראלינ׳קעס גרויסקייט.

דער קעלמער מגיד

איבער די מגידים האָט מען זיך שטענדיג לוסטיג געמאכט. זיי זיי־נען תמיד געווען דער ציעל־ברעט, אין וועלכען די „אויפגעקלעהרטע" פלעגען וואַרפען זייערע לצנות וועגן קלעהרטלעך.

אין דער השכלה צייט, אין דעם „שטורם און דראַנג פּעריאָד" האָ־בען די משכילים בעטראַכט די מגידים פאַר גרויסע אייטערביין, וואָס דאַרפען אויסגעשניטען ווערען פון אידישען קערפער.

בלעטערט דורך די ווערק פון יהודה ליב גאַרדאָן, פון פּרץ סמאָלענס־קין און פון אונזער זיידען רבי מענדעלי מוכר ספרים, און איהר וועט זעהען, מיט וואָס פאַר א פאַנאַטיזם זיי האָבען זיך געגנומען פערטיליגען די פערשידענע בעלי דרשה'ר און מגידים.

מלמדים און מגידים זיינען געווען זידעל־ווערטער, מיט וועלכע מען האָט בעטיטעלט די בטלנים, די לא יוצלח'ס, די שלימ'מזל'ניקעם און איבערהויפט אלע די, וועלכע האָבען פערקערפערט אין זיך דאָס אלטע, די שטויב,־די פערפויליטקייט פון דער אידישער גאָס.

אזא בעציהונג צו די מגידים מצד די פאַקעל־טרעגער אין דער השכלה צייט איז געווים ניט קיין גערעכטע.

אלס א רעאקציע קעגען דעם פאַנאַטיזם, וואָס ס'האָט געהערשט אין דער געטא, אלס א פּראָטעסט קעגען די פלפולים און פשט'לעך, מיט וועל־כע די בעסטע קעפ זיינען געווען פערנומען, איז אזא בעציהונג ער־קלעהרליך. דער היסטאָרישער אמת פאַדערט אבער א גאנץ אנדערע בע־ציהונג צו־די מגידים פון דער פריהערדיגער צייט.

די מגידים בכלל זיינען ניט געווען שנאָרערס, פּאַראַזיטען און סתם מקבלים, ווי זיי ווערען געשילדערט אין די ביכער פון דער אויפקלעהרונגס־צייט. זיי זיינען געווען אגיטאַטאָרס, פּראָפּאַסיאָנאַלע רעדנער, וועמען דער אינערלעכער אינסטינקט האָט געטריבען צו געהן פון שטאָדט צו שטאָדט, פון קלויז צו קלויז און רעידען און זאָגען און דערצעהלען פּאָר'ן עולם אזוינע זאכען, וואָס זיינען פּאָר איהם, פּאָר דעם עולם, נויטיג.

עס איז אמת, אז ס'זיינען צווישען די מגידים געווען מאוס'ע ברואים, חנפים, בעטלער לויט זייער טבע און ערציהונג, אָבער וואו וועט איהר ניט געפינען קיין פּסולת? וואָס פּאָר אן אינסטיטוציאָן איז דאָס ריין פון דער בלאָטע, וואָס רופט ארויס אן עקעל?

אין אלגעמיין האָבען די מגידים מיט זיך פּאַרגעשטעלט זעהר שעה־נע, פּעהיגע, טיילמאָל טאַלאַנטפולע מענשען, וועלכע זיינען געווען בע־גייסטערט פּאָר אגעווי סע אידעע און איהר געפּרעדיגט מיט זייער רע־דענס־קראפט.

אונזערע אגיטאַטאָרען פון דער רעוואָלוציאָנערער צייט, ווי די אלע אנדערע רעדנער אין די בעווענונגען, זיינען אין אמת'ן דיזעלביגע מגידים. דיזעלביגע בעלי דרשה'ר, פון וועמען מען האָט זיך ערלויבט אזוי פיעל חוזק צו מאכען.

די צייטען זיינען, פערשטעהט זיך, אנדערע, די אידעען זיינען אנ־דערע, אָבער די רעדנער, די אגיטאַטאָרען אלס די פערשפרייטער פון די אידעען זיינען אין עצם די אלטע מגידים, אפשר ווייניגער נאָאיוו, מיט ווייניגער תמימות.

א מנין אהן א מניד האָט געהאט אזא פּנים ווי אן אָרגאַניזאַציאָן אהן א רעדנער. איבערהויפּט זיינען די מגידים געווען שטארק בעשעפטיגט אין די אלול־טעג, וועו יעדער איד און יעדע אידענע האָבען עפּעם גע־וואָלט הערען אביסעל מוסר, וואָס זאָל דערהויבען די נשמה. אין די אלול־טעג האָט יעדערער זיך אָבגעריסען, ווי בעשעפטיגט ער איז גע־וען, פון זיין טאָג־טעגליכער ארבייט און געלאָפען אין קלויז אָדער אין מנין הערען דעם מניד.

דער מגיד האָט געזאָגט זאכען, וואָס יעדערער האָט געפיהלט, אבער האָט ניט געקענט ארויסרעדען. ער האָט שעהן דערצעהלט מעשיות פון צדיקים און גאונים, אז עס איז געווען א חיות צו הערען. דער עיקר אין א מגיד'ס דרשה זיינען אבער געווען די משלים. די משלים, ווען זיי זיינען דערצעהלט געוואָרען אין א שעהנער, קלאָרער, נגון'דיגער שפראַך, מיט וועלכער די מגידים האָבען זיך מייסטענס אויסגעצייכענט, פלעגען מאכען דעם טיעפסטען אינדרוק אויף די צוהערער. די משלים זיינען געווען די בעסטע פאָרם ווי אזוי צו ערקלערען, צו פאָפולאריזירען א גע־וויסען ענין. איבערהויפט האָט געקוואָלען פון די משלים דער ווייבער־שער עולם, וועלכער פלעגט זיצען אויבען אין עזרת נשים און שלינגען יעדעם וואָרט פון א משל, וואָס דער מגיד פלעגט מיט אזא שעהנעם נגון דערצעהלען.

איז דער מגיד געווען מיט טאלענט, פלעגען זיינע משלים זיך ארומטראָגען איבער'ן שטעדטעל אפילו נאָך דעם, ווי ער האָט די שטעד־טעל פערלאָזען.

די משלים פון גאנץ גרויסע טאלענטען, ווי א שטייגער פון דובנא'ר מגיד, פלעגען דערצעהלט און איבערדערצעהלט ווערען אין אלע שטעדט און שטעדטלעך, וואו אידען האָבען זיך נאָר געפונען.

עס וועט ניט זיין קיין גוזמא, ווען מיר וועלען בעהויפטען, אז דער דובנא'ר מגיד איז געווען דער פאָפולערסטער און דער בעליעבטסטער מענש אין דער גאנצער פערלויף פון צעהנדליגע און צעהנדליגע יאָה־רען. דער איד האָט ליעב פארשטעלונגען, אילוזיאָנען, בילדער, און די משלים האָבען אמבעסטען בעפרידיגט זיין בעגעהר און זיין פאנטאזיע.

אין דער ליטא איז אין צווייטען העלפט פון פאָריגען יאָהרהונדערט געווען זעהר בעריהמט דער קעלמער מגיד, פון וועמען יהודא ליב נאָר־דאָן האָט אין זיינע שריפטען אזוי פיעל חוזק געמאכט.

דער קעלמער מגיד איז אָהן צווייפעל געווען איינער פון די טאלאנט־פולסטע מענשען, וועלכע די אידישע גאנצע אין ליטא האָט אין נייניצעהנ־טען יאָרהונדערט ארויסגעגעבען.

זיין מערקווירדיג בעגייסטערט פנים איז נאָך איצט אויסגעקריצט אין מיין זכרון: אויגען האָט ער געהאט גרויסע, שווארצע און זיי האָבען געברענט מיט דעם היילִיגען נביא'שען פייער; די באקען איינגעפאַלען, דער שטערן א הויכער און פול מיט קנייטשען; די אויבערשטע העלפט פון זיין קאָפּ איז געווען ניט אינ'ם ערך גרעסער און בריטער ווי די אונטערשטע און די צווויי ניט שטארק לאנגע און ניט געקרייזלטע פאות, וואָס זיינען ארויסגעקראָכען פון אונטער דער אלטמאָדישער יארמולקע, זיינען געהאנגען אין דער לופט; צוויישען זיי און צווישען די אייגעפאַלענע באקען איז געווען א לַיידיגער אָרט; א גרויסער תכלת'ענער טלית קטן האָט צוגעדעקט זיין שמאָלע, מאָגערע ברוסט, וואו עס האָט געקלאפט א ווארעם הארץ, פול מיט רחמנות און מיטלַייד צום פאַלק ישראל און צו יעדען איד בפרט.

דער קעלמער מגיד איז געווען א הויכע מאַראַלישע פערזענלִיכקייט. אין די דינים פון בין אדם לחבירו איז ער געווען א גרעסערער מקפיד ווי אין די דינים פון בין אָדם למקום. אין פערלויף פון נאנצע צוויי דורות איז ער יעדעם יאָהר דורכגעפאָהרען אלע שטעדט און שטעדטלעך פון ליטא. אין דער קערה פלעגט זיך צונויפקלייבען א סך געלט פאר איהם, אָבער אלַיין איז ער שטענדיג געווען אן אביזן. אלץ וואָס ער האָט געמאכט, פלעגט ער אויסטיילען אויף ישיבות און אונטערשטיצען ארעמע יתומים. זיינע מגידות איז ניט געווען פאר איהם א מיטל צו מאכען געלט, נאָר זי האָט געדיענט אלם מיטל ווי אזוי צו פערשפרייטען די מאמרי חז"ל און די היילִיגע תורה. אין די ארעמע שטעדטלעך פלעגט ער פאר קיין פאל ניט נעהמען געלט פאר'ן „זאָגען". קומען אָבער פלעגט ער דאָרטען אזוי ווי אין די רייכע שטעדט.

דער קעלמער מגיד פלעגט שטראָפען און מוסר'ן דעם זינדיגען עולם. ער האָט ניט געקענט פערטראָגען עבירות און האָט געהאט גרויס רחמנות אויפ'ן בעל עבירה'ניק. זיין פאַרשטעלונגם־קראפט איז געווען אן אויסערגעווענלִיכע און דאָס בילד פון גהינום מיט אלע גליהענדע קאלכאויוועגס און מיט די פייערדיגע אייזערנע ריטער איז איהם שטענדיג נע־

שטאנען פאר די אויגען. ער האָט געגלויבט, טיעף געגלויבט, אז א מחלל שבת'ניק וועט מען ברענען און בראָטען און איהם ארומשיקען כּף־הקלע פון איין עק וועלט ביז דעם צווייטען און האָט רחמנות געהאט אויף איהם.

בעשאַנקען פון דער נאַטור מיט א שטארקען רעדנער טאלאנט, מיט א פייערדיגען טעמפּעראמענט און מיט א קינסטלערישער שילדערונג־קראפט, פלעגט ער בעשרייבען די שבע מדורי גהינום מיט די בולט'סטע שטריכען. די ווייבער פלעגען בוכשטעבליך צוגעהן פון געוויין, וועו דער קעלמער מגיד פלעגט מוסר'ן דעם עולם. זיי פלעגען חלש'ן פון שרעק, וועו זיי האָבען געהערט זיינע שילדערונגען פון גהינום. אפילו די שטארקע הערצער, וועלכע האָבען געלאָכט פון די בעל בכיה'ס, פלעגען ווערען דורכגענומען מיט א מאָדנער מורא. זיי האָבען געציטערט ווי א בלאָט אויפ'ן ווינד, וועו זיי האָבען געהערט דעם קעלמער'ס שטראָף רייד. ווער ווייס? מעגליך, אז וועו דער קעלמער מגיד וואָלט געלעבט אין אן אנדער סביבה אוו וואָלט זיינע שילדערונגען איבערגעגעבען אויפ'ן פאָפיער, וואָלטען מיר אפשר געהאט א צווייטע דאנטע'ס „אינפערנא".

דער כסא הכבוד, וואָס ווערט בעוואכט פון די מלאכים אוו בעלויב־טען פון דער שכינה, איז פאר דעם קעלמער מגיד געווען דאָס שעהנסטע אוו דאָס בעסטע, וואָס עס איז פאראן אין אלע דריי הונדערט אוו צעהן וועלטען. זיצען לעבען כסא הכבוד, וואו די שכינה רוהט, זיין אין איין חברה מיט מלאך מיכאל אוו מלאך גבריאל, הערען ווי די מלאכים זינגען שירה, ווי משה רבינו לערנט תורה, ווי אהרן הכהן זאָגט די ברכה, ווי דוד המלך שפּיעלט אויפ'ן פידעל — איז פאר דעם קעלמער מגיד געווען די העכסטע מדרגה פון גליק. וואָס פאר א בעדייטונג האָבען די קייזערליכע טראָנען קעגען איין שטאָפּעל פון דעם כסא הכבוד? וואָס פאר א ווערדע האָבען די גאָלדענע קרוינען פון די ערדישע הערשער קעגען דעם כתר של תורה? אוו ווי קליין זיינען די קעניגען אליין קעגען דעם מלך מלכי המלכים?

דער קעלמער מגיד האָט ליעב געהאט די אידען מיט זיין גאנצער בריייט אוו ווייך הארץ. ער האָט זיי געוואונשען גליק אוו האָט גע־

וואלט, אז זיי זאלען זוכה זיין צו שטעהען לעבען כסא הכבוד. ער זאט אבער געוואוסט, אז א פראצענטניק, א מקפח שכר שביר און א מחלל שבת'ניק קענען צום כסא הכבוד פאר קיין פאל ניט צוקומען און ער האט רחמנות געהאט אויף זיי. ער האט זיי געשטראפט, געזידעלט, פאר וואס זיי האבען אזעלכע שוואכע הערצער און לאזען זיך גובר זיין פון יצר הרע, פארוואס זיי פערשפיעלען איבער א שטיקל עולם הזה אלע ש"י עולמות. ער האט באמת דאס ניט געקענט פערשטעהן און פלעגט מיט זיין נאנצען טעמפעראמענט זיך ארויפווארפען אויף די זינדיגע. זיין נאנצען גליהענדען צארן פלעגט ער אויף זיי אויסגיסען.

מעהר פון אלע פלעגען פון קעלמער מגיד אויסגעריסען ווערען די רייכע בעל עבירה'ניקעס. צו די רייכע האט ער איבערהויפט נעפיהלט אן אינסטינקטיוועט שנאה. און ווען ער האט נאך געהערט, אז אט די רייכע האבען שטיינערנע הערצער און איינגעהאלטענע הענט, פלעגט ער זיך אויף זיי ארויפווארפען אין זיינע דרשות מיט אזעלכע ווערטער, אז זיי איז נעווארען פינסטער און ביטער. זיי פלעגען שפעטער די אויגען ניט קענען וועזען.

די רייכע האבען טאקע דעריבער שטארק ניט ליעב געהאט דעם קעלמער מגיד און אין יעדער שטעדטעל קען מען געפינען אלטע לייט, וועלכע געדענקען, ווי אזוי דער אדער יענער קארנער גביר האט אונטער־געמסור'ט אויף דעם קעלמער מגיד פאר זיינע הייסע שטראף־רייד און ווי אזוי דער קעלמער מגיד פלעגט בדרך נס נצול ווערען פון גוי'שקע הענט...

דער ליטווישער למדן

דער אידישער למדן פון דער ליטווישער שטעדטל איז ניט געווען קיין־פאַנאַטיקער. אויף די דינים פון שולחן ערוך, וועלכע לערנען ווי צו דאוונען, ווי מען דארף אַבגיסען נעגעל־וואַסער, ווי מען זאל זיך טובל זיין א. א. וו., איז דער ליטווישער למדן ניט געווען קיין מקפיד. ער איז איבערהויפט ניט געווען קיין גרויסער „אַדוק" אַן די מפרשים, וועלכע פערבריטען זיך ווי מען זאל דיענען גאָט.

פון די חסידים האָבען די ליטווישע לומדים חוזק געמאכט אויף יעדען טריט און שריט. דער גרונד־געדאנק פון חסידות, אז מען דארף דיענען גאָט ברננה, מיט געזאנג, מיט פרייד, איז דעם ליטווישען למדן אויסגעקומען לעכערליך. די אלע רקודים מיט די דביקות און העויות האָט ער געהאלטען פאר משוגעת'ן, פאר א מין געטצענדריענסט, וואָס פערדיענט ניט קיין אנדער זאך ווי לצנות.

— לשמחה זו מה זה עושה? וואָס פאַסען זיך אין מיטען דערנען די טענץ, די משוגעת'ן מיט די הענד און די אויגען גלאַצענים? — האָט זיך דער ליטווישער למדן געפרעגט, — וואָס איז גאָט א געץ, אז מען דארף פאר איהם אזוי שפרינגען?

די חסידישע רביים האָבען די ליטווישע לומדים פיינט געהאט תכלית שנאה און די „גוטע אידען" האָבען זיי געהאלטען אַדער פאר מטורפים אַדער פאר שווינדלער, וואָס נוצען אוים די אונווויסענהייט, די נארישקייט און אבערגלויבערי פון פראָסטען המון.

דער ליטווישער למדן איז בטבע געווען א ניכטערער מענש מיט א

שכל'דיגען קאָפּ און האָט איבער יעדע זאַך אפריהער גוט נעקלעהרט. אויב ער זאָל עס טהאָן אָדער ניט.

פּאר א מענש מיט א קאָפּ, וואָס האָט א חריפות'ן מוח, האָט ער נע־ האָט מעהר דרך ארץ ווי פּאר א צדיק תמים, וואָס געהט אלע ווילע אין מקוה און מיינט, אז ער איז א גאנצער שמעלקע ביים רבונו של עולם.

פון חושן משפט האָט ער מעהר הנאה געהאט ווי פון יורה דעה און דעם שולחן ערוך. פון די דיני ממונות האָט ער מעהר געהאלטען ווי פון איסר והיתר. פון בעל שם טוב און דעם מהרי"ל פלעגט ער וויניג וואָס נתפעל ווערען, דערפאר פלעגט ער לעקען די פינגער פון קצות החושן, פון אורים ותומים, פון שיטה מקובצת און פון אלע אנדערע מפרשים, וואו עס פאָדערט זיך קאָפּ, שכל און חריפות.

פאר דעם ליטוווישען למדן איז ניט געווען וויכטיג צו וויסען דעם עצם דין, דעם דין אן און פאר זיך; מיט פארטיגע דינים, מיט הלכות פסוקות האָט ער זיך איבערהויפט וועניג וואָס געקימערט. וויכטיג איז פאר איהם געווען דער פלפול, די שקליא וטריא, די אלע סברות און נענען סברות, וועלכע פיהרען צום דין.

מיר האָבען היינט א שכל'דיגע סוגיא און מען דארף צולענען דעם קאָפּ — פלעגט מיט גרוים הנאה דער ראש ישיבה מודיע זיין פאר'ן שעור, וואו ס'האָט זיך געהאנדעלט וועגען א ברי ושמא, וועגען חזקה, וועגען ספיק ספיקא און נאָך אזעלכע טיף שכל'דיגע ענינים.

דער ליטוואק האָט האָלד קאָפּ איבונגען, גייסטיגע גימנאסטיק, ער גלויבט ניט אויפ'ן וואָרט, ער ליעבט אויסצוגעפינען אלעס מיט זיין אייגענעם שכל און דעריבער פלעגט ער אָבלעבען, וועו עס פלעגט קומען א הארבער ענין, וואו מען דארף דעם קאָפּ האלטען אָנגעשטרענגט א היבשע פּאר שעה נאָכאנאנד אהן א ברעקעל הפסקה.

דאָס שארפען דעם מוח גופא, אָהן א פוטל יוצא, איז געווען פאר'ן ליטווישען למדן וויכטיג. א חריף איז געשטאנען אויף א העכערע מדרגה ווי א בקי, פון פלפולים האָט ער מעהר הנאה געהאט ווי פון אָבגע'פסק'ענ־ טע דינים. א וואויליער יונגערמאן איז ניט געווען יענער, וואָס האָט נע־ וואוסט, אויף וועלכען דף דער אָדער יענער מאמר געפינט זיך, נאָר דער,

וואס האָט זיך געקענט אן עצה געבען אין א שווערען פערפאלאָנטערטען ענין, וועלכער איז געווען שארפזיניג און האָט געקענט צופאסען א תירוץ אויף א הארבע קשיא.

עס איז אבער א גרויסער טעות — און אין דעם טעות זיינען אריינגעפאלען די אנהענגער פון חסידות — צו מיינען, אז דער ליטווישער למדן איז בטבע געווען א קאלטער, טרוקענער מענש, אהן התלהבות און אהן התפעלות. דער ליטוואק קען פונקט אזוי ווערען נתפעל און פערכאפט ווי א הייסער חסיד, אבער ער ווערט ניט נתפעל פון א „גוטען אידען", נאר פון א שעהנעם פשט'ל, פון א שכל'דיגען ענין, וואו דער קאָפּ דארף שטארק ארבייטען.

דער ליטווישער למדן האָט זיך געהאלטען פאר א גייסטיגען אריסטאקראט און האָט יערע זאך דורכגעזיפט מיט'ן שכל. סתם טהאָן וואס אנדערע טהוען, האָט ער נערעכענט פאר א פחיתת הכבוד און ער פלענט זיך דעריבער פון א סך זאכען אבהאלטען, קוים האָט ער דאָס נאָך ניט בענומען מיט'ן שכל.

אפילו די שיחת חולין פון די ליטווישע למדנים האָט תמיד נעהאט א שייכות מיט'ן שכל. דער בעסטער תענוג פאר די למדנים איז געווען צו חשבון'ען. די ליטוואקעס זיינען געווען גרויסע בעלי חשבון, מאטעמאטיקער. די שווערסטע שאלות פון אלגעברא אדער פון געאָמעטריא, פון חכמת המדידה און פון חכמת הנדסה, אויף דעם למדן'ישען לשון, פלענען זיי טרעפען, ניט וויסענדיג די מעטאָדען, די ארט און ווייזע ווי אזוי צו מאכען די חשבונות מיט א סדר.

כמעט יעדער למדן האָט געקענט אויסוויניג דעם „צפנת פענח", וואו גאנץ אלגעברא און גאנץ געאָמעטריא איז געווען איבערגענעבען אין א פאר צעהנדליג זייטען. פאר'ן ליטווישען למדן איז דאָס געווען נענוג. ער איז געווען א מבין דבר מתוך דבר און האָט נאָר בעראָרפט האָבען די ערשטע ידיעות — די איבעריגע איז ער שוין אליין דערגאנגען מיט'ן אייגענעם שכל.

שעהן איז געווען צו זעהן. ווי די אידישע יונגעלייט, די מוסמכים, די צוקונפטיגע רבנים פלעגען אין די ווינטערדיגע נעכט זיך אברוהעז נאכ'ן בלאט גמרא, וואו עס זיינען דורכגעקנאטען געווארען די דינסטע סברות און השערות, וועלכע האבען געהאלטען דעם מוח אנגעשטרענגט א רעכט ביסעל צייט.

ארום דעם לאנגען און שמאלען טיש, וואו מען זאגט דעם שעור, האבען זיך אלע אזוי בהרחבה'דיג אויסגעזעצט. די היטלען זיינען געווען ארויפגעהויבען אויפ'ן קאפ אזוי, אז די הויכע שטערנס, איבער וועלכע עס זיינען געפאלען די טשובעס פערדרעהטע האר, זיינען געווען אינ־גאנצען אפען. די פנים'ער האבען געגלאנצט, אויף זיי איז געפאלען דער שיין פון די בליץ־לאמפען, וועלכע זיינען געשטאנען אויפ'ן טיש.

אויף דער אפענער גמרא איז געלעגען א פעקעל טאבאק און פא־פיראס פאפיר, יעדערער האט אזוי מיט ישוב הדעת, אהן אייליגניש, זעהר געשיקט געדרעהט די טאבאק און פאפיר ביז וואנעט עס איז ארוים־געקומען א שהנע „באנקרוטקע".

דער געשפרעך איז געווען וועגען דברים חצונים, וועגען זייטיגע ענינים, וועלכע האבען ניט צו טהאן מיט די הארבע סוגיא'ס, איבער וועלכע מען האט א גאנצען טאג געבראכען דעם קאפ. מען האט גע־שמועסט וועגען חכמת החשבון. מען האט זיך געשטעלט איינע די אנדע־רע שאלות פון חכמת הנדסה און פון חכמת מדירה. די אויגען פלעגען א בליץ טהאן ביי דעמיניגען, וועלכער האט געפונען א פותר אויף א שאלה, וואס מען האט איהם געשטעלט.

מען פלעגט אויך שמועסען און וכוח'ען וועגען די מאמרים פון „המליץ" און „הצפירה", וועגען די „מאמרי חכמה" פון חיים זעליג סלאנימסקי, וועגען „הרכבה והפרדה" און „המנוחה והתנועה" פון צבי הירש ראבינאוויץ, פון וועלכע מען האט שטארק הנאה געהאט, אבער מעהר ווי אלץ האט מען האלד געהאט צו חשבון'ען, וויל אין די שאלות פון חכמת החשבון איז געלעגען שכל, חריפות און א ליטוויישער למדן האט ליעב געהאט שכל'דיגע שיחת חולין...

אויסען בית המדרש האבען די לומדישע יונגעלייט ליעב געהאט צו „רוהען" ביים שאך שפיעל.

די קנאים, די פאנאטיקער פלעגען אפילו זיין זעהר אונצופריעדען דערמיט, ווייל זיי האבען געזאגט, אז „קוביא" הייסט ניט נאר קארטען, נאר אפילו שאך און אז דער מאמר: המשחק בקוביא פסול לעדות, פאלט אויך אויף דעם, ווער עס בטל'ט זיין צייט אין שאך־שפיעל, אבער די גוטע יונגעלייט האבען זיך דערמיט ניט גערעכענט און פלעגען א חול המועד אבענד, א חנוכה אבענד און אין דעם אבענד פון נט"ל פערבריינגען די גאנצע צייט ביים שאך־ברעט, וואס האט געפאדערט אביסעל שכל...

שמחות און אבילות.

פסח.

אידען פייערן זייער פרייהייט.

געדריקט און פערשקלאפט זיינען אמאל אונזערע עלטערן געווען. איבער פיער הונדערט יאהר האבען זיי געזיפצט און געקרעכצט אונטער'ן יאך פון פרעה מלך מצרים, וועלכער האט זיי מיט די שרעקליכסטע און גרויזאמסטע מיטלען געפיניגט, זיי זיינען דערנאך געווארען פריי — אזא פאסירונג איז וויכטיג דאס אידישע קינדער זאלען איהר שטעלען אן אייביגען דענקמאל און איהר פייערן יעדעס יאהר.

אויב א יום טוב איז ניט אנדערש, ווי אן אנדיינקען פון די גרויסע וויכטיגע מאמענטען, וואס א פאלק לעבט איבער אין זיין היסטארישער ענטוויקלונג, איז פסח דער וויכטיגסטער יום־טוב, ווייל דאס בעפרייען זיך פון קנעכטשאפט איז דער גרעסטער מאמענט, סיי אין לעבען פון יחיד, סיי אין לעבען פון כלל.

דעספאטיש האט געהערשט דער טיראן פרעה איבער'ן פאלק ישראל! צו קנעטען ליים און ברענגען ציגעל האט ער געצוואונגען זיינע אונטערגעאכטע. ריזיגע פיראמידען האט ער פון דער ניט בעצאהלטער פראצע אויפגעשטעלט, וואנעם פון קינדערבלוט האט ער זיך ערלויבט און — וואס עס איז געווען נאך שרעקליכער — אט די אלע גרויזאמקייטען האבען שיעור ניט דערשטיקט די בענקשאפט נאך פרייהייט, האבען שיעור ניט אויסגעווארצעלט דאס שטרעבען אויסגעלייזט צו ווערען.

שרעקליך איז די קנעכטשאפט, אבער נאך שרעקליכער איז, ווען דער קנעכט האט אויפגעהערט צו פיהלען, ווען אין איהם איז אבגעשטארבען דער פערלאנג בעפרייט צו ווערען.

ניט דער איז א שקלאף, וועמען מען צווינגט צו ארבייטן, נור י ע־נ ע ר, וועלכער לאזט זיך צווינגען און פראקטיסירט ניט קיינעם דעם שקלאפען טרייבער. ניט שווערע ארבייט מאכט דעם מענשען פאר א קנעכט, נור דאס מקבל באהבה זיין, דאס שוויגען אויף יענעמס הערשען. כל זמן דער נעפיהל פון פרייהייט לעבט נאך, כל זמן עס איז נאך ניט אבגעשטארבען דאס שטרעבען צו זעלבסטשטענדיגקייט, קען דער גרעסטער דעספאט זיך ניט בעריהמען, אז ער האט דעם מענשען נעמאכט פאר א שקלאף. שקלאפישע געפיהלען מאכען דעם מענשען פאר א קנעכט, אבער ניט דער בייטש פון טרייבער.

צום גליק זיינען די קנעכטישע געפיהלען און שקלאפישע נשמות נעווען ווייניג צווישען די, וועלכע האבען נעטהון די עבודת פרך. נור א גאנץ קליינע צאהל דתן ואבירם'ס זיינען נעווען, וועלכע האבען זיך בענגע־נעצט מיט'ן „סיר הבשר", וואס די עגיפטישע שקלאפען הערן האבען פאר זיי נעקאכט. דאס רוב פון דעמאלדיגען דור האט נאך נעלעבט מיט דער האפענונג בעפרייט צו ווערען און איז ניט געבליבען טויב צו די ווערטער פון משה בן עמרם. דער רוף צו א נייעם לאנד, וואו יעדערער וועט זיין א פרייער בירגער, האט די געצוואונגענע שקלאפען בעגייסטערט, עס האבען ערוואכט די בעהאלטענע שטרעבונגען, וועלכע האבען געשלומערט אין די הערצער פון די ליים־קנעטער און שטרוי־קלייבער און גלייך נור ווי די צייט איז נעקומען, האבען זיי מיט אן אויפגעהויבענעם קאפ פער־לאזען דאס שקלאפען לאנד.

פסח איז ניט נור דער יום טוב פון יציאת מצרים, וואו פרעה האט אונזערע עלטערן פערשקלאפט. אין פערלויף פון אונזער נעשיכטע האבען מיר נעהאט ניט ווייניג פרעה'ס איבער אונז. ניט ווייניג דעספאטען האבען זיך נעבאדען אין אונזער בלוט, ניט ווייניג בעלנים זיינען נעווען טמא צו מאכען אונזער נשמה. בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו, יערען דור וויל מען פון אונז מאכען אן ענד, און דאך מאכען מיר צוליב דעם קיין יומים טובים ניט.

פסח איז אויך דער יום טוב פון דער אידישער נאציאנאלער נעבורט, פסח צייט איז די אידישע נאציאן נעבוירען נעווארען.

ציגיינער זיינען די אידען געווען אין די ערשטע צייטען, וועו זיי האָבען זיך בעוויזען אין דער וועלטגעשיכטע. אין צעווארפענע שטאמען אוו גרופען האָבען זיי געלעבט. אלס פאסטוכער האָבען זיי געוואנדערט מיט זייערע סטאדעס פון איין אָרט צום צווייטען אין די בערגיגע אָריענטאלישע לענדער. ווי ביי אלע נאמאדען, נאָטור־פעלקער האָט אויך די אידען געפעהלט דאָס בעווואוסטזיין, דאָס „נאציאָנאלע איך" וואָס פעראייניגט אוו שמעלצט צוזאמען אלע אינדיווידואמען אין איין אויניהייט־ליכע נאנצע.

ביים פערלאָזען מצרים זיינען די אידען מיט אמאל אויסגעוואקסען אין א שטארק אוו מעכטיג פאָלק, דאָס נאציאָנאלעס בעווואוסט־זיין האָט אלעמען בעהערשט. דער אידישער בעפרייטער שקלאף איז מיט אמאל געוואָרען א נסלגויים, דער וועגווייזער פון פעלקער, ער האָט זיך אויף אדלער־פלינלען דערהויבען איבער אלע נעצענדינער, ער איז בעגייסטערט געוואָרען מיט גרויסע אידעאלען, ער איז געגאנגען וווייזען דער נאנצער וועלט דעם אמת'ן זינן פון גוטס אוו שלעכטס, פון לעבען אוו טויט. אָט אזא גרויסע צייט, די געבורטסצייט פון דער נאציאָן וועלט פסח געפייערט.

דיטוויזענדע יאָהרען, וואָס זיינען פערלאָפען זיינט יציאת מצרים, קע־נען די גרויסע צייט ניט אבמעקען פון זכרון. פערקעהרט, וואָס מעהר מען לעבט, אלס טיפערער איז דער געבורטסטאג. יעדעס יאָהר שרייבט צו א נייע בלאט אין דעם ספר החיים פון אידישען פאָלק. יעדעס יאָהר פער־גרעסערט דעם וואונדער פון דער אידישער עקזיסטענץ, אוו די אידען פון דער נהעטא, וואָס קענען טיפער בעגרייפען די בעדייטונג פון דער אידי־שער בעפרייאונג, מאכען פסח פאר דעם גרעסטען יום טוב, וואו דער ווי־דער־קול פון יציאת מצרים לאָזט זיך הערען אין יעדער הויז.

אוו גרויס, מאיעסטעטיש גרויס, פיהלט זיך ישראל סבא, וועו פער־פיי־ערט זיין געבורטסטאג אין די אידישע שטעדטליך פון זאמוט אוו ליטא!

* * *

די פסח'דיגע שטימונג האָט אָנגעפאנגען צו בעהערשען די אידישע הויז גלייך נאָכ'ן חמץ פערברענען. גלייך ווי דער חמץ איז ארויסגעפטרט געווארען, איז אין שטוב געווארען ליכטיגער און גערוימער. די אויסגעווא־שענע, אויסגעפלעטע קלײדער, אויף וועלכע עס האָט קיין שטויבעלע ניט געטארט זיין, האָבען די אידישע פרויען צוגעגעבען א מאָדנעם חן. אויף די מאנספארשוינגען, וועלכע זיינען קיינמאָל ניט קיין גרויסע מקפידים אין הלכות „קלײדען זיך", האָבען זיך ערב פסח אָנגעטהון אין האַלב יום־טוב'דיגע עכט ריינע בגדים. בעזונדערס קענטיג איז געווען דער ראָק פון בערע דעם מצות־טרעגער. בערע מצות טרעגער האָט די גאנצע פיער וואָ־כען פון פורים אָן געטראָגען די קערב מצות צו די באַלעבאָסטעם אויף דעם שבת'דיגען מלבוש. ערב פסח האָט ער זיך איבערגעטהון אין א ספעציעלען רויטען קאַליקע ראָק, וואָס איז געווען בעוואוסט אין שטעדטל אַלס „בערעם שמורה ראָק".

ערב פסח פלעגט דער רב אויסשיקען צו די באַלעבאָטים דורך בע־דען די חלקים שמורה און בערע האָט צוליב דעם געמוזט אָנטהון א ספע־ציעלען כשר'ן מלבוש, וואָס איז געווען בעריכמט אין דער גאנצער שטאָ־דט.

שטארק צוגעפאסט צו בערעם פיגור איז דער שמורה־ראָק ניט געווען. בערע איז געווען א מאָנגערער מיט אן אויסגעהויבענע פלייצע, וואָס האָט אויסגעזעהן אזוי ווי א הויקער. אזא פלייצע איז פאר בערען געווען ווי געוואונשען. ער פלעגט דאַרטען גאָנץ בעקוועם ארויפשטעלען די גרויסע געפלאָכטענע קאָרב מצות און זי בלויז אונטערשפארען מיט איין האנד.

דער שמורה ראָק איז געווען אויסגעשניטען פון איין שטיק און האָט ניכער אויסגעזעהן ווי א ווייבערשע ספאָדניצע איידער ווי א מענערשער בגד.

— עס האָט אן אויסזעהן ווי בערעם שמורה־ראָק, פלעגט מען אריינ־ווארפען זרח דעם שניידער א שטאָך־וואָרט, אויב עס איז ניט געלעגען גוט דער ראָק, וואָס ער האָט אויפגענייהט.

בערע אליין האָט קיין גרויס עגמת נפש, משמעות, ניט געהאט, וואָס זיין פסח'דיגער מלבוש איז ניט אזוי אי אי אי, נאָך דער מאָדע.

— נאָרעלע, עס איז דאָך פאר שמורה, פלעגט בערע ענטפערן זיין איינאיינציג שעהנע טאכטער, וואָס האָט זיך בעקלאָגט, אז איהר פלאמט די אויגען פון טאטען'ס ראָק.

— עס איז דאָך ניט קיין געוועהנליכער בגד, עס איז דאָך פאר שמורה, פערשטעהסט, ער מוז זיין כשר און מען דארף איהם וואשען. א קליין שטויבעלע מעהל, גרויס ווי א טראָפען זענעפט אויפ'ן ראָק און די שמורה — זאָל גאָט שומר ומציל זיין — קען חליליה ווערען מיט א חשש— פלעגט בערע אויסטייטשען די וויכטיגקייט פון שמורה, אזוי ווי דאָס וואָלט געהאט א שייכות צו איהרע טענות, און אזוי ווי דאָס וואָלט געווען אן ענטפער, פאר וואָס דער שמורה־ראָק ליגט אויף איהם אזוי ווי א זאק.

שטארק פערטהון איז ערב פסח נעווען רבי וועלוול אברהם'ס.

רבי וועלוול האָט געהאט א חזקה אויסצוטיילען אומזיסט פאר די גאנצע שטעדטל חרוסת. רבי וועלוול'ס חרוסת האָט געהאט א שם. ער פלעגט די חרוסת צוריכטען מיט ניס, מיט וויין און פערשידענע מינים בשמים, אז זי האָט געהאט א טעם גן־עדן.

רבי וועלוול פלעגט צו חרוסת־מאכען קיינעם ניט צו לאָזען. דאָס האָט ער אליין געמוזט טהון פון אָנפאנג ביז ענד. אפילו אויסטהיילען די חרוסת האָט ער אויך געמוזט איינער אליין. ער האָט שוין געוואוסט יעדענס הויזגעזינד און האָט איינגעטיילט יעדער פאמיליע דעם פאסיגען חלק.

— רבי וועלוול, מיר האָבען אויך פסח א גאסט, דער חתן איז נעקומען, פערגעסט דאָס ניט — פלעגט א דינסט־מיידל דערמאָנען רבי וועלוול'ען, וועו זי האָט איהם דערלאנגט דעם בעכערל אויף חרוסת.

— וואָס בין איך א גר אין שטאָדט, פלעגט רבי וועלוול ענטפערן מיט א מין ברוגז — וואָס? איך וויים ניט, אז ביי אייך איז געקומען דער חתן? האָב קיין מורא ניט, וועסט שוין געפינען א חלק פאר'ן חתן אויך!

דער אמת'ר פסח האָט זיך ערשט אָנגעפאנגען ביינאכט, וועו מען האָט זיך געזעצט צום סדר.

מיט דעם שטאלץ פון א מלך זיצט זיך דער איד אויף דער הסבה בעט, מיט זיין אשת חיל, וואם איז מיט אמאל געוואָרען א מלכה, ביים זייט, ארומגערינגעלט מיט זיינע קינדער — די בני מלך, די פרינצען און פערצעהלט די וואונדער, די נסים ונפלאות, וואם עם האָט פאסירט מיט אונזערע עלטערן. וועז זיי האָבען זיך בעפרייט פון שקלאפישען יאָך.

דער מיזשיניקל פרעגט „מה נשתנה" און דער טאטע מיט די עלטערע קינדער ענטפערן איהם מיט א מערקווירדיג שעהנער שפאנענדער גע־שיכטע, וואו עם שטעהט געשריבען פון אנפאנג ביז ענד, ווי אזוי די עלטערן זיינען געוואָרען פערשקלאפט, ווי אזוי פרעה האָט זיי געפיי־ניגט, ווי אזוי דער גרעסטער פרייהייטס־קעמפפער משה רבינו האָט גע־וועקט די פרייהייטס־געפיהלען און ווי אזוי איהם האָט זיך איינגעגעבען ענדליך צו שלאָגען פרעה'ן און ארויספיהרען די אידען פריי פון שקלא־פען־לאנד.

פסח צום סדר! ווי ליכטיג, ווי שעהן עס איז ביי יעדען אידען אין שטוב! דער ארעמסטער פון די ארעמע מוז מאכען א סדר מיט מצות און פיער כסות וויין. די גאנצע זויערקייט פון לעבען איז פערשוואונדען צו־זאמען מיט דעם חמץ. די געדריקטע גלות שטימונג האָט מען פון זיך ארויסגעטריבען, פונקט אזוי ווי מען האָט אבגעטרייסעלט דעם שטויב און אויסגערייניגט דעם שימעל, וואם האָט זיך פאר א גאנצען יאָהר אָנגעקליבען. די גרויסע אידישע נשמה יתירה פון די בני חורין, די פרייע נאציאָנאלע נשמה פיהלט זיך אין אלע ווינקעלעך פון שטוב, די שכינה אליין איז געקומען צו בעזוך צום סדר, כדי צו הערען די הגדה....

ניט לייכט קומט אן דער אידישער פרוי אריינצובריינגען דעם פסח אין הויז. גאנצע פיער וואָכען נאָכאנאנד דארף זי שייערן, סקראָבען, וואַ־שען און פלעטען. אין הויז איז א גאנצער יריד. א געפילדער, א ליארעם, א טומל. אייגער וויים ניט פון צוויטען. אלעס איז פערטהון און פער־ארבייט. דער פסח איז אבער ווערט מען זאל אויף איהם אזוי פיעל האָרעווען. אזעלכע פייערליכע גרויסע מאָמענטען, ווי דער איד לעבט איבער פסח צום סדר, זיינען ווערטה א סך מעהר ווי די ערב פסח'דיגע

ארבייט. וועז נאך האט דער איד אזוי פיעל שעהנע עראינערונגען פון'ם עבר און וואו נאך קען ער זיך דערוואַרעמען מיט אזוי פיעל זיסע האָפענונגען אויף שפעטער, ווי פסח צום סדר!

דער פרייער איד, וועלכער איז ניט קיין אדוק אָן פיעל מצוות, וועט פסח אָבהיטען מיט אלע קליפערלעך. אויב ניט פון זיינט וועגען, טאָ לכל הפחות פון די קינדערס וועגען.

פסח איז ניט קיין רעליגיעזער יום טוב, נור א נאציאָנאלער. ער פלאנצט אריין מעהר אידישקייט, מעהר נאציאָנאלען גייסט, ווי אלע טעג פון יאָהר. א מערקווירדיג שעהן ליכט איז פסח אויסגענאָמען אין די אידישע הייזער. דער טאטע, די מאמע, די קינדערלעך — אלע שטראהלען אויז ליכטען פון פרייד. די מאמע האָט לכבוד פסח אָנגעטהון איהר טייערסטע צירונג אוז האָט אויפ'ן טיש אויסגעשטעלט דאָם גאנצע בי־סעל גאָלד אוז זילבער, וואָם זי האלט בחדרי חדרים אויף דרשה געשאנק פאר איהרע קינדער, וועז זי וועט אם ירצה השם זוכה זיין צו פיהרען זיי אונטער דער חופה. פסח ברענגען די ליכט עפעם העלער. ניט נור די הויז איז ג'כשר'ט, ניט נור די כלים זיינען ג'כשר'ט, נור דער איר גופא איז עפעם אויסגעוואשען אוז ג'כשר'ט געוואָרען לכבוד פסח. קיין וואונדער איז ניט, מען וואָרט אויף א גרויסען גאסט. אליהו הנביא דארף קומען...

פון עסען האָט מען פסח וועניג הנאה. די עלטערע מענשען, די זיידעם אוז די באָבעם וועלען ארויסגעריסען איידער זיי צוקייען די האר־טע טרוקענע מצה־שמורה אוז דעם כזיית מרור. אבער וואָם פאר א בע־טרעף האָט דאָם עסען אום פסח. ווי אייגאיינציג מוטנער טראָפענדל אין א פליסענדען קלאָהרען טייך איז די ביסעל ביטערנים אין דעם גאנצען ים פון תענוג, וואו דער איד באָד זיך אום פסח.

ווי געמיטהליך דער טאטע מיט די קינדער זאָגען די הגדה, ווי שעהן זיי זינגען שירה! עפעם דוכט זיך, אז דער אידישער פסח ברייננט מיט זיך דעם גאנצען פריהלינג, וועז ניט פסח וואָלט תמיד זיין ווינטער, קאלט... די גאנצע נאטור האָט זיך לכבוד פסח בענייט, זי האָט בעדעקט די ערד מיט דער שעהנער גרינער קאָלדרע, אונטער וועלכע עס ליגען

אייגגעטויעט מילי מיליאָנען נייע לעבענס. גאנצע שטראָמען פון בשמים ריחות טראָגען זיך פון די פעלדער און די וועלדער און רייסען זיך אריין אין די אידישע רייע, כשר'ע הייזער. אפילו דער הימל, וואָס איז א גאנצען ווינטער אזוי אין כעס, אָנגעבלאָזען, פערכמארעט, האָט זיך אויסגעקלעהרט צום סדר און ווייזט זיין טיעף בלויען קאָליער. עס איז דאָך עפעס אליין שמורים! דער שיין פון דער לבנה גופא מוז בעלייכטען דעם וועג פון די יוצאי מצרים...

* * *

אין מאנכע צייטען, איבערהויפט די לעצטע פאָר־צעהנדליג יאָהר, איז פסח, דער חג האָביב, וועלכער האָט געדיענט פאר'ן אידען אלס א קוואל פון חיות, פערוואנדעלט געוואָרען אין א שרעקענס־צייט, וואָס האָט אָנגעפילט די אידישע הייזער מיט מורא און פחד.

דער גרויסער, שעהנער, הרחבה'דיגער אידישער בעפריאונגס־פעסט, דער שיר השירים פון דער אידישער נאטור־פאָעזיע, איז געוואָרען אויס־גענוצט פון פערשידענע פינסטערע, וויליד עלעמענטען אלס א צייט פאר די שענדליכסטע בלוטים און בלוטדורשטיגסטע רדיפות.

די געבורטסצייט פון דער אידישער נאציאָן איז געוואָרען די צייט פון אידישע צרות.

דער זמן חרותינו איז געוואָרען די צייט פון אידישע גזירות.

אין דער צייט, וועו מיר קוויקען זיך מיט די פרייד־יגע עראינע־רונגען, גרייטען זיך אונזערע שונאים אויף אן אָנפאל, פערפינסטערט געוואָרען מיט אידישע שחיטות.

דער יום־טוב פון אידישען פריהלינג, פון אידישע זוניגקייט, איז

די צייט פון ליעבע און לעבען איז געוואָרען די צייט פון פערניכ־טונג און טויט.

אין דער צייט, וועז מען דארף זינגען שיר השירים, האָט מען גע־מוזט קלאָגען איכה.

די געגענווארט איז געוואָרען א בלוטיגער תהום צווישען אונזער פערגאנגענהייט אוז די צוקונפט.

דער ליל שמורים — א וואַרפאלעם נאכט.

אָבער ישראל סבא, וואָס פייערט שוין פיערטויזענד יאהר דעם יום־טוב פסח, וואָס טראָגט שוין אזוי פיעל דורות די הייליגע אידישע טראדיציעס ביי זיך אין הארצען, וועט אויך ווייטער געהן זיין וועג מיט דעם אלטען וואַנדער־שטעקען ביז וואנעט די מענשהייט וועט דערלעבען דעם גרויסען פריהלינג, דעם פסח של עתיד.

שבועות.

פסח זענען אידען ארויס פון מצרים, שבועות איז געגעבען געוואָרען די תורה.

פסח איז דאָס אידישע פאָלק געבוירען געוואָרען, שבועות האָט מען איהם אנפערטרויט די גרויסע שלּיחות פאר דער וועלט.

פסח איז בעשאפען געוואָרען דער גוף פון דער אידישער נאציאָן, שבועות איז אין איהר אריינגעבלאָזען געוואָרען די נשמה.

שבועות איז אָנגעצונדען געוואָרען דאָס הייליגע פייערל, וואָס האָט די אידען גלעוויכטען דעם וועג אין פערלויף פון טויזענדע יאָהרען.

שבועות האָט דאָס אידישע פאָלק אייגענומען דעם געטראנק זון לעבען, דעם לעבען־גלעקסיר, און איז געוואָרען אונשטערבלּיך.

שבועות האָט מען די אידען אָנגעטהון א פאנצער, וואָס האָט זיי בעשיצט פון די גיפטיגסטע און שערפליכסטע קוילען.

שבועות איז דאָס אידישע פאָלק אויסגעלייטערט געוואָרען אין דעם געטליכען טיגל, פון וואנעט עס איז ארוים שטארק ווי א פעלז און אונבעזיגבאר ווי א ריעז.

שבועות האָט משה רבינו פון בארג סיני איבערגעגעבען דעם אידישען פאָלק די צוויי לוחות, וואו עס זענען געווען אויסגעקריצט די עשרת הדברות — די גרויסע אלמעכטיגע אייביגע פאָהן פון אלע מענשען־קינדער פון אלע צייטען.

שבועות איז דער חג הקציר, א נאטור יום טוב, וועו אידען האָבען אין די אלטע צייטען — דעמאָלט, וועו זיי זענען נאָך געוועסען אויף זייער

לאנד — אבגעשניטען און אנגעפאנגען צו גענישען פון דער הייאהריגער תבואה.

שבועות האָט מען אנגעפאנגען הנאה צו האבען פון דער פרוכט פון דער ארבייט.

ביז שבועות האָט מען געגעסען ישן, די פאר א יאָהריגע ברויט, שבועות האָט מתיר נעמאכט חדש, האָט אריינגעבראכט נייע גארבען, נייע נאהרונגסמיטעל אין לאנד.

פאר א פאלק, וואָס איז אבנעריסען פון דער נאטור, איז די שניט־צייט ניט אזוי וויכטיג, — א נייער גארב פון די היי־יאָהריגע פעלדער איז ניט אזא גרויסע מציאה. אידען לעבען אבער ניט מיט דער געגענווארט. נור מיט דער פערגאנגענהייט און צוקונפט. וועו עס קומט שבועות טראָגט זיך דער איד אריבער מיט זיינע געדאנקען אין דער אמאליגער היים, וועו ער האָט אליין געאקערט, אליין געזייעט, אליין געשניטען, אליין גע־בונדען און אליין געקליבען די גארבען.

פאר א לאנד־ארבייטער איז א גרויסע שמחה, וועו ער דערזעהט די אויפגענאנגענע תבואות, וואָס ער האָט אליין געזייעט און אן אמת'ר יום־טוב איז ביי איהם, וועו ער איז זוכה צו שניידען זיין פעלד און צו עסען די ברויט פון זיינע געבונדענע גארבען.

פון אלע שלוש רגלים האָט דער איד מעהר הנאה פון שבועות.

סוכות דארף ער זיצען אין א קאלטע,ווינדיגע סוכה, וואו מען פער־קיהלט זיך און מען פאנגט אָן צו הוסטען. פסח דארף ער קייען די מצה און עסען אזוינע מאכלים, צו וועלכע ער איז א נאנץ יאָהר ניט גע־וואהנט. שבועות אבער מעג דער איד זיצען, וואו ער וויל און עסען, וואָס ער וויל. אגב, קומט שבועות אוים אין דער שעהנסטער צייט פון יאָהר. שבועות פייערט די נאטור גופא איהר יום טוב.

אין די ליטוווישע שטעדטלעך פאלט שבועות אוים אין רעכטען פריה־לינג. די נאטור איז דעמאָלט איינגעטוליעט אין איהר שעהנער פראכטפו־לער הילין, וואָס איז געוועבט פון אלערליי מינים גרינסען, וועלכע זיינען מחיה אונזער נעמיטה מיט דעם ריח ניחוח, מיט דעם בשמים ארָמאט, וואָס לאָזט זיך פון זייהערן.

די מוטער־ערד, געוואַרעמט און געלאַסצעט פון די זונען־שטראַהלען, האָלט אין דער ציים אָפּען איהרע בריסט און זויגט אָן מיט גרויס הרחבה און צערטליבקייט די אונציילינג מילאָנען ברואים און ברואימלעך, וועלכע געפינען זיך אין אונזער וועלטל.

די פיעלפארביגע אינזעקטען — די ליבע שלוחים פון די פלאַנצען — קאָנקורירען אין זייער אויסזוכן מיט די דופטינע, אלערליי קאָלירענדיגע בלומען, וועלכע האָבען זיך אָנגעטהון אין זייערע שענסטע חתונה־קלייַדער, אום געפעלן צו זיין אָט טאקי דיעזע שרכנים, וועלכע טראָגען איבער די זאמען פון ליבע, פון נייע לעבענס.

אלץ איז אין דער נאַטור פריש, ליידענשאפטליך, פול מיט יונענד, ליבע און לעבענסלוסט. דאָס זשומען פון די פליגעלעך, דער שטילער גערויש פון דעם פליסענדען וואסער אין טייכעל מישט זיך אויס מיט דעם געזאנג פון די פויגעל, וועלכע טאַנצען, שפרינגען, זינגען און גיבען אָב א שבח, א לויבגעזאנג צו די הייליגע נאַטור, וואָס האָט אזא צוציהענדחנו'דיג אויסזוהן.

די ארומיגע נאַטור דערמאָנט דעם אידען בולט'ר אָן זיין אייגענעם שניט־פעסט פון אמאָל, זי רופט אין זיין פארשטעלונג ארויס די אלטע שעהנע צייטען, וועו ער איז געווען א נאַטור־קינד און זוכט אָבצולעבען אין זיין זכרון כאָטש מיט בלאסע סמנים זיין אמאָליג'ס נאַטור־לעבען.

דער איד פוצט אויס זיין הויז מיט גרינס לכבוד שבועות.

ניט גאָלד, ניט זילבער, ניט טייערע כלים שטעלט די אידישע פרוי שבועות אויף איהר טיש, נור גרינס, בלומען, וואָס די אינגלעך האָבען ערב שבועות אָנגעריסען אויף די לאַנקעס און אין די פעלדער און וועלדער. גרינס לכבוד שבועות...

מיט וואָס פאר א שמחה מיר, חדר אינגלעך, פלעגען דאָס העלפען ירוחם דעם בעל עגלה שפאַנען זיין פערדל אין דעם הילצערנעם וואָגען און פאהרען אין וואלד נאָך גרינס.

דאָס פערדל האָט געהונקען אויף איין פוס און איז געווען בלינד אויף איין אויג. קיין גוטע קעסט האָט עס ביי ירוחם'ן, משמעות, ניט

געהאט. ווי שלעכט דאָס פערד׳ל האָט זיך געפיהלט ביי ירוחם'ן אין שטאָל, האָט עס וויניג חשק געהאט צו פערלאָזען זיין שטרויענעם געלעגער, וואו עס האָט געקענט ליגען און דרעמלען איידער ארויסצוגעהן אויף די פרייע וועלט... ירוחם האָט געקענט זיין בהמה און פלעגט מיט איהר דעריבער זיך וויניג צערעמאָניען. מיט א שטארקען ניט העפליכען בריק אין בויך פלעגט ירוחם זיין שקאפע אויפוועקען און אייידער זי האָט נאָך געהאט צייט זיך אויסצוהירזשען, האָט ער איהר שוין געשלעפט פאר די צופרינעם אויפ'ן געהעפט.

אונטער דער צייט, וועו ירוחם האָט זיך געפארקעט מיט זיין קליאטשע, האָבען מיר דערווייל געשלעפט דעם וואָגען, געטראָגען די האלאבליעס, געקייקלט די רעדער און געבראכט די שמיר צו בעשמירען די אקסען. ירוחם'ס וואָגען איז קיין מאל ניט געווען „פארטיג צו דינען". דאָ איז געווען צובראָכען א צאפען אין ראָד, דאָ איז דער אקס געווען צו פיעל אויסגעדיילט און מען האָט בעראפט אונטערשטוקעווען מיט א שפאָן; דאָ איז די שאָסקע געווען איינגעשמירט מיט טער; דאָ האָט די ציעג אבגעריזשעט די שטרוי פון כאָמוט. אבער אונזער חברה האָט דאָס וויניג גענארט. מיר האָבען גהאלפען ירוחם'ן „שפאנען" מיט גרויס שמחה. ערשטענס איז סתם פרעהליך, וועו מען פאדעט ארום ירוחם'ס פערד און וואָגען און צווייטענס האָבען מיר געוואוסט, אז וואָס גיכער מיר וועלען זיין פארטיג אויף ירוחם'ס געהעפט, וועלען מיר גיכער זיין אין וואלד, וואו מיר וועלען זיך אויסטהון די רעקלעך, ארונטערנעהמען די שיכלעך און די זעקלעך, לויפען ווי די האָזען, טאנצען ווי די זומער פויגלעך און רייסען גרינס לכבוד שבועות...

וועו „דער פערד און וואָגען" איז שוין געווען איינגעשפאנט האָט ירוחם געמומען דעם בייטש, זיך געזעצט אויפ'ן שאָסקע און מיר אלע, איבער א טוצענד קיין עין הרע, האָבען אריינגעקלעטערט אין וואָגען און זיך אויסגעזעצט לעבען ירוחם'ן אויפ'ן שאָסקע און די הינטערשטע ברעטער, וואָס האָבען ביי ירוחם דעם בעל עגלה געהייסען „בוינק".

די קליאטשע ריהרט זיך אבער ניט פון אָרט.

— וויא! וויא! — שרייט ירוחם מיט זיין קוויטשקע, אבער די

קליאטשע מאכט זיך ניט וויסענדיג.

— א כאלערע אויף דיין קאפ, געה שוין צו אלדע שווארץ יאהר!— שרייט ירוחם מיט כעס או זאיז מכבד מיט'ן בייטש זיין ברויטגעבערקע.

די קליאטשע רייסט זיך פון די האלאבליעס, אבער מיט איהר גאנצען כח קען זי ניט ארויסשלעפען דעם וואגען פון געהעפט.

ירוחם שילט זיך און די קליאטשע, וועגדעט אן פערשידענע סגולות ווי דאס פערדל זאל מיט אמאל א שלעפ טהון דעם וואגען. אבער אלץ אומזיסט.

— קינדער — האט זיך ירוחם צו אונז געוועגדעט, קינדער, מיר מוזען אלע ארויסקריכען פון וואגען! די שטיינער, פערשטעהט איהר מיך, לאזען ניט געהען דעם וואגען.

קיין גאנץ בעקוועמע ערטער האבען מיר אין וואגען ניט געהאט און אין איין הרף עין האבען מיר איהם אויסגעליידיגט און געהאלפען אונ־ טערשטופען ביז וואנעט מיר זיינען ארויס פון געהעפט.

אויפ'ן גאס האבען מיר זיך צוריק ניט געזעצט. מיר האבען גע־ וואוסט, אז די שקאפע וועט זיך וויטער אייג'עקשן'ען, ניט קוקענדיג אויף ירוחם'ס קללות.

מיר זיינען נאכגענאנגען דעם געשפאן און צייטענווייז געהאלפען ירוחם'ן שרייען וויא! וויא! און שטופען דעם וואגען.

לייכטער פאר די שקאפע איז געווארען אויסען שטאדט, אויפ'ן גלייכען גאסטשענים, וואו עס זיינען ניט געווען קיין שטיינער און קיין גריבער.

דארט האט דאס פערדל זיך פריי אויסגעהירזשעט, ירוחם האט אויסגעטהאן זיין ראק, מיר — אונזערע שיכלעך און זיינען צוריק אריין אין וואגען. אויסען שטאדט איז עפעס געווארען פרייער, גערוימער. ירוחם האט ניט געשריען און ניט געשאלטען, די שקאפע איז נענאנגען מיט האסטיגע טריט און געפיהרט אהן בעזונדערע כחות דעם וואגען, און מיר האבען געזונגען הויך, הויך

אל תירא עבדי יעקב....

— —

דער געדיכטער טונקעלער וואלד האָט אויף אונזער געזאנג געענט־
פערט מיט דעם זעלביגען נגון און מיט דיזעלביגע וועדטער.

אונזערע הערצלעך האָבען געשפרונגען פון פרייד, מיר האָבען זיך
אלע וויילע געהויבען פון וואָגען א קוק צו טהון אויפ'ן וואלד, וואו א
געהיימנישפולער כח האָט אונז ווי א מאגנעט געצויגען צו זיך...

אין וואלד האָבען מיר געהאָלפען ירוחם'ן אויסשפאנען, נאָכגעגאנ־
גען מיט דער קליאטשע ביז'ן טייכל, וואָס איז זיך אזוי בנעימות'דיג
געלאָפען און געזשורזשעט, געווארט ביז וואנעט זי האָט זיך אָנגעטרונקען
און שפעטער איהר צוריק בעגלייט ביז'ן אָרט, וואו עס איז געשטאָנען
דער וואָגען מיט אונזערע און ירוחם'ס רעקלעך און אנדערע חפצים.

די קליאטשע האָט מיט גרויס אפעטיט געצופט די גראָז און מיר
האָבען זיך אוועקגעלאָזען טיפער אין וואלד ניט וויט פון דעם זורשוע־
דיגען טייכל, וואו מיר האָבען אונגעשטערט געקענט קלעטערן אויף
די בוימער, זיך יאָגען נאָך די בארָאבייטשיקלעך און אגב אורחא אָנ־
רייסען בלומען און גרינס לכבוד שבועות...

— —

צוריקפאָהרענדיג האָבען מיר די דוע און דעם כאָמעט פוזירוחם'ס
פערד אויסגעפוצט מיט בלומען. אין וואָגען האָבען מיר, א חוץ די
גרינס פאר אונזערע הייזער, אויך איינגעפאקט דריי זעקלעך גראָז, וואָס
מיר האָבען געהאָלפען ירוחם'ן אָנפלייקען, די בהמה זאל ניט אום שבועות
דארפען אויסגעהן פון הונגער.

בערוישט פון דעם שטארקען וואלד־לופט און בעכשופט פון דער
גאנצער זינגענדיגער נאטור, זיינען מיר, געקרעפטיגט און אָבגעפרישט,
געקומען אהיים מיט די בינטלעך בלומען, קאדיקעס,, צווייגלעך, און
אנדערע גרינס, וואָס מיר האָבען אָנגעקליבען אין וואלד לכבוד שבועות...

שבועות האָט אומעטום זיך געהערט דער ריח פון גרינס. אפילו
אין בית המדרש, וואו קיין בלומען זיינען ניט געשטאנען, האָט זיך
געפיהלט דער אראמאט פון גרינע פעלדער.

וועז מען האָט געלייענט מגלת רות האָט דער גאנצער עולם זיך
אריבערגעטראָגען אין די גרויסע און ברייטע קאָרן פעלדער פון דרויי־

ער טויזענד יאָהר צוריק, אין דער צייט פון די שופטים און האָט גע־
זהעמט מיט'ן גאנצען כח די פרישע ערקווויקענדע קלאָהרע לופט פון
רח. עס האָט זיך געדוכט, אז אָט יענע שניטערס, וואָס האָבען געבונדען
גארבען אויף בועז' פעלדער, זיינען ניט ווייט פון אונז און אז מיר
אלע זעהן די שעהנע, איידעלע רות...

ווי קרעפטיג, ווי שטארק עס איז דער איינדרוק, וואָס בלייבט
איבער נאָכ'ן לייענען די מגלה!

אן איינפאכע, נאָאיווע ערצעהלונג. פשוטע, ניט געקליבענע ווער־
טער, אבער ווי שעהן, ווי גרויס, ווי מעכטיג, ווי בעצויבערנד זי איז
אָט די מגלת רות, וואָס שטעלט מיט זיך פאָר די הערליכסטע אידילייע
פון דער וועלט ליטעראטור!

די שבועות'דינע מאכלים זיינען אויך געווען אין הסכם מיט דער
נאנצער מילדער נאטור־שטימונג, מיט דעם נאנצען אריענטאלישען חן.
וואָס איז געווען אויסגענאָסען אין אונזערע הייזער.

וויניג פלייש, וויניג בלוט, וואָס וועקט אויף די חיה אין מענשען.
אונזערע מאמעס האָבען לכבוד שבועות געמאכט לייכטע, מילכיגע ge־
ריכטער, וואָס זיינען אי גרינג צו פערדויען, אי אפעטיטליך אין אויסזעהן.

שבועות איז געווען דער איינציגער גרויסער יום טוב, וואו מען האָט
זיך אויף אן אמת אויסגערוהט פון דעם שטענדיגען טומעל, פון דעם
וואָכערדיגען הו־הא און געקליבען נחת פון דער שעהנער נאטור, פון דער
אלטער שעהנער רות־לעגענדע און פון יענע גרויסע, יא, גרעסטע טעג
אין דער אידישער געשיכטע, וועו משה רבינו האָט אונז פערזאמעלט
ארום בארג סיני און געגעבען די תורה... אָט די תורה, וואָס איז טיפער
פאר'ן ים, גרעסער פון דער ערד און ליכטיגער פון דער זונן.

די „ניין טעג".

אין די „ניין טעג" האָט די גאנצע שטעדטל געהאט אן אנדער אויס־זעהן, ווי אין די טעג און די וואכען פון א גאנץ יאָהר.

עפּעס האָט זיך געדוכט, אז א שווארצער שלייער האָט בעדעקט די הייזער און די מענשען פון שטעדטל. שוין ניט גערעדט פון חתונות און תנאים'ס און אנדערע שמחות, האָט מען אין די „ניין טעג" פּשוט ניט געוואהן א פּרעהליך פּנים. די געזיכטער זיינען געווען ערנסט און פּער־זאָרגט. א מאָדנער אומעט האָט געגאָגט די הערצער, אן אונבעוואוסטע, אונקלאָרע בענקעניש האָט צוריסען די נשמה.

דער נאציאָנאל־ער טרויער איז געווען אויסגעגאָסען אומעטום: אין די דירות, אויפ'ן מארק און מעהר ווי אומעטום איז ער געווען קענטיג אין די שוהלען און אין די בתי־מדרשים. די שווארצע, טונקעלע פּרוכת'ן, מיט וועלכע דער ארון קודש איז געווען איינגעהילט, האָבען יעדען דערצעהלט אלטע, גאנץ אלטע, אבער טרויעריגע געשיכטען...

דער קלאָרער טיעף־בלויער הימל, די זוניגקייט, וואָס איז אין די ליטווישע שטעדטלעך אין די חדשים תמוז־אָב פּאראן בשפע, האָט דעם אומעט און בענקעניש צוגעגעבען א מין פּאָעטישע שעהנקייט. ער איז אָבער ניט געווען אימשטאנד זיי צו פערטרייבען. פערקעהרט, וואָס ליכטיגער עס איז געווען דרויסען אויף דער פרייער נאטור, אלץ טונקע־לער איז געווען אין הארצען. קיין שטארקע משקאות, קיין מאכלים, וואָס זאלען קענען אויפרעגען דעם מענשען, זיינען ניט געברויכט געווא־רען. נאָר פּאר א חולה מסוכן, פּאר א געפּעהרליכען קראנקען האָט דער רב

מתיר געווען צו קויפֿען אן עוף אין „די ניין טעג". די גאנצע שטעדטל האָט זיך בענומענט מיט מיליכיגם.

די טאטעס פֿלעגען פֿערבריינגען איבעריגע שעות אין די שוהלען אין זאָגען סליחות, די מאמעס פֿלעגען פֿארגיסען טרעהרען ביי דעם „מגלת איכה" אין עברי טייטש, די חתן־בחורים זיינען ענאנגען מיט ארונטער־געלאָזטע קעפּ און די כלה־מיידלעך האָבען די שנירלעך פֿארל פון זייערע ווייסע העלזער אראָבענומען.

אפילו דער טיך, וועלכער פֿלעגט אין די געוועהנליכע הייסע זומער־טעג זיין אָנגעפּיקעווען מיט מענשען, איז ווי פֿער'יתומ'ט געווען אין די ניין טעג. זיינע שטענדיגע געסט האָבען איהם פֿארלאָזען און א מעלאנ־כאָלישע, פֿארטראבטע שטילקייט האָט געשוועבט איבער איהם.

די אבילות, אין וועלכע די גאנצע שטעדטל איז געווען איינגע־טונקט, האָט אויך געלעגט איהר שטעמפּעל אויף אונז, קלייניע יונגאטשעס, וועלכע פֿלעגען „איבערקאָהרען די שטאָדט קאפויר". אין די געווהנליכע זומערדיגע גאָלדענע טעג און אין די לבנה'דיגע זילבער־נעכט האָבען מיר האָלד געהאט צו לויפֿען, טאַנצען, שפּרינגען און אזוי הנאה האָבען פון גאָטם שעהן וועלטל. אין די ניין טעג אבער האָבען מיר ניט געוואגט צו געבען א הויכען פּיפּס און ארויסלאָזען אן איבעריגע נגינה. אפילו מיט אונזער געליעבטען שפּיעל „אין האָזען", אין וועלכען מיר פֿלעגען פֿער־ברייגען צוויישען מנחה און מעריב ארום שוהל און בית המדרש, האָ־בען מיר זיך געשיידט אין די ניין טעג. אנשטאָט צו לויפֿען ווי די „האָ־זען", פֿלעגען מיר זיך צוזאמענקלייבען אויפֿן שוהל־בערגל און קוקען ווי די פּויגעלעך בויען קונציג זייערע נעסטען אין די אויבערשטע וינ־קעלעך פון די הויכע פּענסטער, ווי זיי ברייגען די פֿעדערלעך און די שטרויעלעך פאר זייערע עופה'לעך, וועלכע קענען נאָך אליין ניט פֿלי־הען.

מיר זיינען געווען גרויסע ליעבהאָבער פון טויבען, וואָראָבייטשי־קעס און אנדערע מינים פויגלען, אָבער מיר האָבען געטראָגען א מאָדנע שנאה אויף די שוואלבען מיט די רויטע העלזלעך. אָט די שוואלבען זיינען געווען די ערשטע, וואָס האָבען געבראכט פּייער אין בית המקדש, — זיי־

נעז מיר געווען זיכער. אונז האָט זיך געדוכט, אז אין די „ניין טעג" איז פּאראן מעהר שוואלבען מיט די פייערדיגע העלזלעך ווי אלע מאל, און וועז זיי פלעגען זיך צופיעל דרעהען ארום בית המדרש, האבען מיר עם געהאלטען פאר א שלעכטען סימן. מיר האבען שטארק מורא געהאט, זיי זאלען אקארשט ניט אבטהאן א שפּיצעל, ווי זייערע עלטער־זיידעם אין טיטום הרשע'ס צייטען.

דער תהום, וואס איז שטענדיג געלענגען אין חדר צווישען רבי'ן און די קינדער, איז אין די ניין טעג פערשוואונדען. מיר פלעגען מיט נרויס חשק וועלען קומען וואס פריהער אין חדר. דער רבי פלעגט אונז בעגענגענען מיט א פרייגדליך וועיך פּנים, איבער וועלכען עם איז געווען אויסגעגאסען א מין רחמנות.

אין די „ניין טעג" איז דער רבי געווען מילד, וועיך צו אונז און פלעגט זיך ניט בייזערען אפילו וועז מיר מיט דעם לערנען זיינען ניט געווען אזוי שוה בשוה. דער אומגליק פון חורבן בית המקדש האָט פּאראיניגט אזלכע צוויי פיינדליכע וועלטען ווי דעם רבי'ן מיט די אינגלעך, וועלכע האבען זיך אין די „ניין טעג" שטארק ליעב געקראגען אייניע די אנדערע.

דער רבי פלעגט זיצען שעות־וויז און אונז דערצעהלען מעשות וועגען די רציחות, וואס נבוזאראדען און טיטום הרשע זיינען בענאנגען געגען אונזערע עלטער־זיידעם. די מעשות זיינען געווען אזוי בעצויבערט, אזוי שפּאנענד און פלעגען אזוי אנגענעהם ציהען פאר הארצען, אז אונז פלעגט ניט איבערדריסיג וועלען צו זיצען און צוהערען א גאנצען טאג נאכאנאנד. פון מאנכע מעשות פלעגען מיר פשוט צוגעהן אויס מיטלייד און רחמנות.

פון די ליעבלינג־מעשות פאר'ן רבי'ן צו דערצעהלען און פאר אונז צו הערען איז געווען די מעשה פון חנה מיט איהרע זיבען קינדער און וועגען די עשרה הרוגי מלכות. מיר, פיצלעך, האבען שטארק מקנא געווען חנה'ס קינדער און מיר זיינען געווען בערייט בעסער זיך צו לאזען פייניגען אויידער זיך בוקען צום צלם...

שפעטער, אין די רעוואלוציאנערע יאהרען, וועז פיעלע פון אונזערע חברים זיינען געווען אזוי אונערשראקען און האבען דורכגעמאכט געוואל־

דיגע העלדישקייטען, האָב איך אימער געטראכט, אז דער רבי פון אָט די מוטיגע רעוואָלוציאָנערען איז געווען דער קליין שטעדטעלשער מלמד מיט זיינע זיסע שעהנע מעשות איבער די אידישע מוטער חנה מיט איהרע זיעבען קינדער און איבער אנדערע אידישע גבורים, וואָס האָבען זיך מקריב געווען על קדוש השם. איך בין נאָך אויך איצט איבערצייגט, אז אונזערע רביים האָבען א שייכות מיט די ארויסטרעטונגען פון די אידישע רעוואָלוציאָנערען.

די נעווהנלעכע למודים אונזערע זיינען אין די „נייז טעג" אוועקגעלעגט געוואָרען אן א זייט. דער אויער־ריסענדיגער, לעבעדיגער אבער ניט מוזיקאלישער גמרא נגון איז פערשווינדען געוואָרען און די מעלאָדישע טענער פון מנלת איכה האָבען פערנומען זיין פלאץ.

איך קען נאָך ער היום ניט פערגעסען דעם טיעפען איינדרוק, וואָס האָבען געמאכט אויף אונזערע יונגע נשמה'לעך ירמיהו'ס קלאָג־לידער. מיר האָבען דעמאָלט נאָך ניט פערשטאָנען די טראגישסטע פאָעטישע מאָטיוון פון דער אלוועלטליכער ליטעראטור, מיר האָבען אָבער ג ע פ י ה ל ט דעם וועהטאָג, דעם טיעפען שמערץ, מיט וועלכען זיי זיינען דורכגעדרונגען.

אונזער רבי איז געווען א גרויסער מנגן. אין די יונגע יאָהרען האָט ער זיך געשניטען אויף א חזן און א שוחט. נאָך דער חתונה, איידער ער איז נאָך געוואָרען א מלמד, פלעגט מען פון זיינע מוספים לעקען די פינגער. פון דעם קנעלען האָט ער געקראָגען א קורצען אָטהעם און א האלז. וואו עס האָט איהם שמעגדיג געוואָרגען א שטיק ליחוץ. זיין שטים איז געווען א הייזעריקע און ניט קיין שטארקע. פאר מוספים איז זי איהם אין גאנצען פערלוירען געגאנגען. נאָר אין א גוטער שעה, וועו ער איז געווען אויפגעלעגט, פלעגט ער אין חדר פאר די אינגלעך ליעב האָבען צו מאכען א וואלעכיל, וואָס פלעגט צוגעהן אין אלע גלויערער פון מתיקות. דאָס איז געווען א ווידער־קול פון זיין אמאָליגער גדולה.

אָבגעלעבט און אָבגעפרישט איז דעם רבי'נס שטים געוואָרען, וועו ער האָט געלערנט מיט אונז איכה. זיין הייזעריגקייט האָט איהם דאָ ניט געשטערט, פערקעהרט, זי האָט נאָך צוגעגעבען א שעהנע בעגלייטונג.

„איכה ישבה בדד" — האָט דער רבי געזונגען אזוי מעלאָדיש, אזוי האַרץ־נאָגענד, מיט א טיעפען אינערלעכען געפיהל, אז זיין טרויעריגער נגון האָט געקלונגען אין אונזערע אויערען ווי די פארבענרייכסטע סימפאָניע.

אויב טאָלסטאָי איז גערעכט, אז קונסט איז דאָס, וואָס שטעקט דעם צווייטען אָן מיט דעם זעלביגען געפיהל, איז אונזער רבי געווען אַ אמת'ער קינסטלער, וויי? מיר זיינען אזוי פערכאפט געוואָרען מיט דעם רבי'נס זיסען איכה ניגון, אז אונז האָט זיך נעוואָלט זיצען, זיצען אין חדר און הערען און מיטזינגען אָהן אַן אויפהער.

שבת חזון,

שבת חזון האָט זיך די שטילע אבילות אין שטעדטל נאָך מעהר פער־שטארקט.

אין מיטען וואָך האָט מען זיך ווי עס איז „ארויסגעשלאָגען" דורך דעם האנדלען און וואנדלען. שבת איז יעדערער געווען פערטיפט אין זיך און אין זיינע נעראנקעון. די שבת'דיגע נשמה יתירה האָט ניט ארויינגע־בראכט פרעהליכקייט. פערקעהרט, זי האָט פערטאָפעלט דעם אומעט און געמאכט מעהר פיהלען דעם טיפען שמערץ. אפילו די מלאכים, וועל־כע פלעגען קומען מיט דער נשמה יתירה און שטעהן מיט איהר ביז שבת בין השמשות, זענען געווען איינגעהילט אין שווארצען. דער פרעהליכער, קלינגענדער, זיסער „גוט שבת" איז פערביטען געוואָרען דורך א קוים הערבאָרער בעגריסונג. יעדער איינער האָט זיך עפעס אונטערגעמור־מלט פאר זיך און ניט געקוקט דעם צווייטען גראד אין פנים.

די „טייטשע" גאס, וואו פרייטאָג צו נאכט נאָכ'ן עסען פלעגט שוויב־לען און גריבלען פון ארומשפאַצירער, איז געווען שטיל און רוהיג ווי אויף א בית עולם. די שבת־ליכט אין די לייכטערס האָבען קיינעם ניט בעלויכ־טען. זיי האָבען געצאנקט אהן א צוועק, איינזאם און פערלאָזען. קיינער האָט זיך אין זיי ניט געגוויטיגט.

עס קען מעגליך זיין, אז א יונג פערליעבט פאַרעל איז געזעסען ארומגענומען ערגעץ וואו אָן א זייט גאס, אונטער א בוים אדער אויפ'ן מיהל בארג און חאָט נאָך מעהר הנאה געהאָט פון דער טויטער שטיל־קייט וואס האָט איבעראל געהערשט; עס קען אויך זיין, אז די חברה „וואויל יונגען" האָבען זיך צוזאמען מיט דער „גאלדענער מויד" פער־

קליבען אין דער „רויטער קרעטשמע", צווישן ווי׳ארסט אין וואלד און האבען געטרונקען ביער און גערויכערט פאפיראסען און געטהאן נאך זאכען, וואס מען טאר ניט, א י ן שטעדטעל, אויף די גאסען איז אבער געווען פוסט און וויסט, יוי ארומגערינגעלט פון שונא.

שבת אין דער פריה איז דער שחרית אוועק זעהר שנעל. אפילו דער בעל תפילה, שלום־הירש, וואס פלעגט האלד האבען זיך צו ציקלען ביי שוכן ער און ביי דער ערשטער קדושה, האט איצט קיין שהיות ניט געמאכט. גאנץ געשווינד האט מען אויף אבגע׳פטר׳ט קריאת התורה מיט די עליות ביז מפטיר. ביי מפטיר האט דער עולם אזוי ווי ערוואכט. מען האט אנגעפאנגען זיך אויסצוהוסטען, צו שנייצען מיט א קוויטש די נעזער און מאכען אנדערע הכנות צו לייענען מפטיר, וואס איז געווען דער לייט־מאטיוו פון׳ם גאנצען אומעטיגען שבת.

דער בעל קורא פון אונזער בית המדרש הגדול, ר׳ פייוול דער זייגער־מאכער, איז געווען א גרויסער מפורסם אין זיין פאך. עס איז געווען א דבר ידוע, אז אין גאנץ קאוונער גובערניע און ווילנער אקרוג איז ניטא אזא בעל קורא ווי ר׳ פייוול זייגערמאכער. די גאנצע מחלוקה צווישען דעם „גרויסען בית המדרש" און דער שמשית׳ער שול איז ארויסגעקומען צוליעב ר׳ פייוול׳ען. די שמשית׳ע שול האט געטענה׳ם, אז ר׳ פייוול דארף זיין איהר בעל קורא, ווייל ער וואונט אויף דער דייטשער גאס, פינף טריט פון שול און די גבאים פון „גרויסען בית המדרש" האבען דעם גרויסען בעל קורא.

די שוסטערס, די שניידערס, די קצבים קענען זיך אויסקראצען אהן ר׳ פייוול׳ען! — האבען די בית מדרש לייט מיט גרויס גאוה מודיע געווען.

א מפורסם איז ר׳ פייוול געווארען ניט אזוי מיט׳ן לייענען די תורה, ווי מיט זיין לייענען די מגלות. ביי די מגלות האט ר׳ פייוול ארויסגעוויזען זיין גרויסקייט. ער פלעגט לייענען א מגלה מיט אזוי פיל זיסקייט, מיט אזא מתיקות, אז דער עולם האט פשוט ניט געקענט זיך אבפאשמאקעווען.

איז ר' פייוועל געווען גרויס ביי אנדערע מנלות, האָט ער ביי מנלת איכה ארויסגעוויזען פשוט'ע גאוניש. פאר דעם נגון פון איכה איז ר' פייוועל געווען א העלד, — א בריה. אין יעדען פסוק האָט ער אריינגענעבען אזוי פיעל קומער, אזוי פיעל נשמה, אזוי פיעל הארץ, אז עס האָט זיך ניט געפיהלט ווי די צייט געהט אוועק.

עס פערשטעהט זיך, אז דער גאנצער עולם האָט געוואַרט מיט נרויס אונגעדולד אויף דער מינוט ווען ר' פייוועל וועט מיט זיין זיסען קול לייענען די הפטירה מיט דעם איכה ניגון, וואו ער איז געווען א מייסטער. „חזן ישעיהו בן אמוץ, אשר הזה על יהודה וירושלים"... ר' פייוועל'ס נגון האָט זיך אבגעהילכט אין אלע פיער ווינקלען פון בית המדרש. יעדעס וואַרט האָט דורכגעשניטען די פערגליווערטע שטילקייט. דער עולם האָט איינגעהאלטען דעם אטעם און איז געשטאנען פערגאפט ביז ר' פייוועל האָט מיט כונה געענדיגט דעם לעצטען פסוק פון דער הפטרה, ווען האָט געקלונגען ווי א טיפע מעלאַדישע ליער פון קלאַנ און פערצווייפלונג.

ערב תשעה באב איז דער גאנצער מענערשער און וויבערשער עולם געווען פערנומען מיט די הכנות צום תענית. די וויבער נאָך מעהר ווי די מענער. אין כמעט יעדען אפענעם פענסטער איז קענען דער זון געלענען אויסגעשפרייט א בלאט לאקשען און זיך געטריקענט. די בריה'ס האבען די לאקשען געשניטען בעציטענם. אויפ'ן מארק־פלאץ זיינען קיין פוה־רען כמעט ווי ניט געווען. די איינציגע, וועלכע זיינען געשטאנען אויפ'ן מארק מיט אויסגעשפאנטע וואנענם, זיינען געווען די מילכיגער. זיי, די מילכיגער, האָט מען געזאגט, מאכען אוצרות געלט ערב תשעה באב. בייא נאָטע'ס די מילכיגערין פלעגט ערב תשעה באב נתשער ווערען. א העלפט ארענדא פאר'ן פאכט פלעגט זי האבען פון'ם ערב תשעה באב־דיגען פדיון.

— ווער עס ווייניט און ווער עס פרעהט זיך — פלעגט יחנה די גבאי־טע אריינווארפען א שטאָך־ווערטעל בייא דער מילכיגערין אין פנים

אריין, דערפאר וואס זי האָט איהר לאנג אָבגעהאלטען מיט איהר ליימענעם מילך טעפּעל.

— ניט מעהר אויף מיינע שונאים געזאגט געוואָרען, רבונו של עולם — האָט בייל'ע זיך גלייך אָנגעצונדען און האָט געגעבען יחנה'ן א גוטען אָבשניט, וואס זי פערגינט איהר ניט.

— דער וואס פערגינט אייך ניט זאל אליין ניט האָבען, טאטע־פאָטער! — האָט יחנה שוין געענטפערט מיט א ווייכערען טאָן, איינזע־הענדיג אז זי איז געווען אביסעל צו האסטיג קעגען דער אלטער בייל'ע'ן.

מילך ערב תשעה באב האָבען געקויפט אלע, אָרעם און רייך. די רייכע האָבען געקויפט פרישע. די אָרעמע אבגעסאָנטע מילך. אבער אָהן מילך איז קיין אידישע הויז ניט אויסגעקומען. מילכיגע לאָקשען צום פערפאסטען איז אזא מצוה ווי די פיער כסות צו די סדרים — שטעהט געשריבען אין די הייליגע ספרים. עס איז אפילו געווען א סברא, אז דאָס פערפאסטען מיט מילכיגע לאָקשען איז ניט קיין דין, נאָר א מנהג, אבער על כל פנים האָבען פון דעם מנהג אלע געהאלטען.

נאָך האלבען טאָג זענען אלע קראָמען שוין געווען צוגעמאכט און ווען די זון איז נאָך געשטאָנען הויך און הימעל איז מען שוין גלאָפען אין שול אריין דאוונען מנחה, כדי מען זאל קענען פערפאסטען אין צייט פאר שקיעת החמה.

אין די בתי מדרשים און אין די שולען איז געווען אויסגעקהרט און עס האָט מחיה'דיג געשמעקט פון דעם פרישען היי, וואס איז געווען פערשפרייט אויבען־אָן און צווישען די ערשטע „לאווקעס". די איינפאכע ניט מזרח אידען האָבען אליין מיט זיך געמוזט מיטברייגען א שטרוי זאק אָדער א קליין ביינקעלע, אויף וואס צו זיצען. דער שמש האָט זיך וועגען דעם „המון" נאנץ וועניג נע'דאגה'ט.

דער נאָקעטער אָפּענער ארון קודש אָהן דעם פרוכת, פון וואנעט עס האָבען ארויסגעקוקט די ספר־תורה'ס, איינגעהילט אין שווארצען, האָט געווארפען אן אימה. ביי קיינעם איז קיין צווייפעל ניט געווען, אז אט דיזע פארמעטענע ספר־תורה'ס האָבען א נשמה און פיהלען דעם חורבן בית המקדש א סך א סך טיפער ווי די מענשען.

אין חדר איז ערב תשעה באב געווען איינער פון די אנגענעהמסטע טעג.

דעם טאָג פלעגט דער ג א נ צ ע ר חדר „לערנען דעם חורבן". אין חדר איז בכלל ניט געווען קיין גרויסע דעמאָקראטיע. די איינגלעך פון די העכערע כתות האָבען ניט געהאט צו טהאָן מיט די איינגלעך פון די נידעריגערע כתות. א גמרא־איינגעל האָט געהאלטען פאר א פחיתת הכבוד זיך צו שפיעלען מיט א תנ"ך־איינגעל און דער תנ"ך־איינגעל האָט ניט געוואָלט מאביר קריאה זיין די סדרה מיט דעם חומש־איינגעל. ערב תשעה באב זיינען אָבער אלע אויסגעמישט געוואָרען, ניט געווען קיין יחסנים. אלע האָבען דעמאָלט געלערנט גמרא און דיזעלביגע דפים. איינגלעך וואָס האָבען דעם ערשטען זמן געלערנט רש"י האָבען שוין אין דער פריה אָנגעזאָגט מיט ניט ווייניג גאוה זייערע טאטעס, אז דער רבי האָט זיי געהייסען ברייננען פון זייער ש"ס מסכתא גטין, צו לערנען דעם חורבן.

דער חדר גופא האָט אויך געהאט אן אנדער אויסזעהן ווי אלע טעג. דער רבי מיט די עלטערע גמרא־איינגלעך האָבען צוזאמענגערוקט אלע טישען אין איין פלאץ, ווי א פיער־עק, אוועקגעשטעלט לעבען זיי די בינק אזוי, אז א ל ע חדר־איינגלעך זאָלען זיך קענען אויסזעצען מיט זייערע נמרא'ס. וואָס איינער דער איינגעל אלס געהענטער איז ער געזעסען צום רבי'ן, וועלכער איז דאָס מאָל ניט געווען אין כעס און האָט געוואָרפען ליעבליכע בליקען אויף זיינע תלמידים.

האָבען אלע קינדער זיך אויסגעזעצט און געעפענט דעם דף, האָט דער רבי אָנגעפאנגען:

אתרנגול ותרנגולתא חרב טור מלכא — איבער א האָן און א הון איז חרוב געוואָרען טור מלכא;

אשקא דריספק חרב ביתר — איבער אן אקס פון א וואָגען איז חרוב געוואָרען ביתר;

אקמצא ובר קמצא חרוב ירושלים — איבער קמצא און בר קמצא'ן איז חרוב געוואָרען ירושלים.

און מיט דעם ספּעציעלען נגון ווי מען לערנט הגדתא, האָט דער רבי אונז געלייענט פון גמרא און פערטייטשט און דערצעהלט, אזוי שעהן, אזוי אנגענעהם דערצעהלט, אז מיר האָבען געשלונגען יעדעם וואָרט, יעדע בעווועגונג.

די רבי'צין איז געזעסען אויפ'ן צובראָכענעם היילצערנעם שטול, מיט א קנויל וואָל אונטער'ן אָרעם, די שפּיזלען אריינגעשטעקט אונטער'ן שייטעל און האָט פערשטשאָבעט זאָקען. זי איז געזעסען און האָט אויף מיט גרויס חשק צוגעהערט צו די שפּאנענדע מעשיות, וואָס איהר מאן, אויף וועמען זי האָט איצט געווים קיין שנאה ניט געטראָגען, האָט אזוי זיס דערצעהלט.

אלע זיינען געזעסען שטיל, אונבעוועגליך, מיט די פּנימ'לעך פערריסען צום רבי'ן. און דער רבי האָט מיט פערגניגען גערעדט און גע־לייענט אין דער גמרא; גערעדט און געלייענט ביז וואנעט די רבי'צין האָט בעמערקט, אז די עופה'לעך (אזוי האָט זי אונז גערופען) זיצען נעבעך מיט פער'חלש'טע הערצעלעך, אז עס איז שוין צייט פאר זיי צו גיהן אָנבייסען.

— נא, אָט האָסטו שוין א פּאָר גאנצע זאָקען אויף היינט און מאָר־גען — האָט זי געענדיגט איהר געשפּרעך מיט'ן רבי'ן, ארויפלענענדיג א פּאָר דיקע, גרויע, וואָלענע זאָקען, וואָס זי האָט איצט לכבוד תשעה באָב פערשטשאָבעט...

תשעה באב.

איך בין א ערייזטער מענש, איך בין אויסגעוואוען א האלבע וועלט, איך האָב געוואָגעלט פון לאנד צו לאנד, פון שטאָדט צו שטאָדט, איך האָב דורכגעשניטען ימים און דורכגעוואנדערט מדבריות, אבער אין קיין אָרט האָב איך ניט געזעהן אזא שעהנעם זונען־אונטערגאנג ווי אין מיין זאמער שטעדטעל ניט ווייט פון׳ם באלטישען געגענד.

טהירינגען, אין דייטשלאנד, וואו איך האָב פערבראכט א פאָר יאָהר אין מיין סטודענטען צייט, איז בעריהמט מיט איהר זונען־אויפגאנג און זונען־אונטערגאנג. געטהע האָט אין טהירינגער וואלד געהאט א ספּעציעלען פּלאץ, וואו ער פלעגט צווייי מאָל אין מעת לעת קומען פערגעטערן די נאטור, אין דער פריה, וועז די זונז פלעגט אויפגעהן און פארנאכט, וועז די זונז פלעגט אונטערגעהן. ער פלעגט דאָרטען שפּעז בעגייסטערונג פאר זיין גרויסער נשמה, אבער ווי הערליך עס איז ניט דער זונען־אונטערגאנג אין טהירינגען, קומט עס ניט צו מיין געבורט־שטעדטעל.

מערקווירדיג קאָלירען נעהמט אָן דער הימעל, וועז די זונז געהט צו איהר נאכטרוה ארום די קארפאטען בערג, מאיעסטעטיש איז די זונז, וועז זי געזעגענט זיך מיט׳ן טאָג אין די „ראקי מאונטענס" פון קאָלאָראדאָ, א מאָדנע רעליגיעזע, ערהויבענע שטימונג בעשאפט אין אייך דער בין השמשות אין „סיערא נעוואדא", אבער קיינער פון אָט די זונען אונטערגאנגען קען זיך ניט פערגלייכען מיט דעם זונען־אונטערגאנג אין מאנצע הייסע און לאנגע זומערטעג אין די זאמוטער שטעדטעלעך...

אזייגער זעקס־זיבען ווערט די גאנצע שטעדטעל אזוי ווי אָנגע־צונדען. די שויבען פון די פענסטער שפּיגלען אב גאנצע פייערען, די שפּיצען בוימער פערזינקען אין רויטע, גליהענדע פלאמען, וואָס פער־שפּרייטען זיך פלוצלונג איבער דעם העכער פון די הייזער. א פרעמדער, וואָס איז ניט בעקאנט אָט מיט די נאָטור ערשיינונגען, וואָלט געווים מיינען, אז א גרויסע שרפה האָט, חלילה, אויסגעבראכען אין שטעדטעל און אלע הייזער מיט קראָמען געהען אָט אָט אוועק מיט'ן רויך. אפילו די וועלכע האָבען זיך אויסגעהאָדעוועט אין די שטעדטעלעך און האָבען דאָרטען פערבראכט זייער נאנצען לעבען; קענען זיך נאָך ער־היום ניט צוגעווענען צו דעם פלאמיגען רויטען שיין, וואָס נעהמט ארום די נאנצע שטעדטעל אזוי ווי דער עמוד הענן, דער וואָלקענדיגער זייל — די אידישע געצעלטען אין דער מדבר.

די הויכע בנינים מיט א סך פענסטער ווי די טיפּלע און די שוהל, להבדיל אלע הבדלות, זיינען געווענליך מעהר בעלויכטען און פון זייערע שויבען שטראהלט אלץ מעהר און מעהר דער רויטער גליהענדער שיין.

— מלאך גבריאל איז ארויסגעפאָהרען אויפ'ן הימעל מיט זיין פיי־ערדיגען רייט־וואָגען — האָבען די קינדער צווישען זיך געשושקעט.

— דער קאלך־אויוון פון גהינום איז אָנגעצונדען געוואָרען כדי צו ברענען און בראָטען דאָרטען די רשעים און זיי שמייסען מיט פייערדיגע ריטער — האָבען מאנכע פון די עלטערע געגלויבט.

— דאָס איז א נצוץ פון דעם עמוד האש, וואָס האָט בעלויכטען דעם וועג פון די אידען אין דעם מדבר זיי זאָלען ניט בלאָנדזשען — האָבען אנדערע ערקלערט.

נאנץ אָפט פלעגט אום ערב תשעה באב פּארקומען אָט דער מערק־ווירדיגער זונען־אונטערגאנג און מען האָט זיך געזאָגט, אז גאָט ווייזט דאָס זיין לייב פאָלק ישראל ווי אזוי עס האָט אויסגעזעהן ירושלים, וועו דער בית המקדש האָט געברענט...

מאָרגע האָבען געפיהלט די מאנסלייט, וועו זיי זיינען ביים פער־פאסטען געזעסען אויף דער ערד און געטונקט די איי אין אש, בעת דער „פייער", וואָס האָט חרוב געמאכט דעם בית המקדש און ירושלים האָט

נעשלאגען דורך די פענסטער און געקראכען אוש אין פנים אריין. שטיל, אהן ווערטער איז מען געזעסען אויף דר'ערד, לעבען אוויוען ווי אבלים, מיט ארונטערגעלאזענע קעפ און אהן חשק געגעסען די סעודה המפסקת. וואס איז א חוץ פון דער הארטער איי בעשאטען מיט אש, בעשטאנען פון קייללעבדיגע בייגעל און לאקשען.

גלייך נאכ'ן שטיללען בענשען איז מען אהן א „גוט נאכט" ארויס פון הויז צו גיהן אין בית המדרש זאגען קינות. אין בית המדרש האט קיינער ניט געשמועסט, אפילו די ברענענדסטע פראגען אין פאליטיקע, וועגען וועלכע דער רעדאקטאר פון „הצפירה" האט זיך דורכגעשמועסט אין „דברי הימים", זיינען ניט בעריהרט געווארען. יעדערער האט אויסגעטהאן די נומענע קאלאשען און געזעצט זיך אויף דער אויסגעשפרייטער הייי אדער קלייניע פוס־בענקעלעך, אין איין האנד א הלב'ענע ליכט, אין דער צווייטער קיינע און געווארט ביז ר' פייוועל דער בעל קורא וועט אנפאנגען. מיר, קלייניע וועווריקעם, האבען זיך דוקא יא צונויפגעקליבען היכטער'ן בימה, אבער ניט צום שטיפען חם ושלום, נאר זיך דורכצושמועסען וועגען דעם גרויסען אונגליק וואס האט פאסירט דעם פאלק ישראל מיט אכטצעהנהונדערט יאהר צוריק.

— אט, אט איצט, אין דער מינוט, מיט אכטצעהן הונדערט יאהר צוריק איז אנגעצונדען געווארען דער בית המקדש פון טיטום הרשע — האט איינער פון אונז געשאצט.

— אין דער צייט איז שוין אפילו דער שולחן און די מנורה געווען פערברענט — האט א צווייטער פאר געווים ערקלערט.

— וואס רעדסטו? איצט איז שוין אפילו פון די כרובים קיין זכר ניט געווען — מישט זיך אריין א דריטער.

און אזוי זיינען מיר געשטאנען רוהיג, אנשטענדיג, אזוי ווי גרויסע און מיט פערביטערניש גערעדט קעגען די רומיים און זייער „הערפיה־רער", טיטום הרשע און טאקע אויך קעגען די אידישע בריונות גופא, מיט וועלכע מיר האבען זיך בעקענט אין דער פריה, וועו מיר האבען געלערענט דעם חורבן. מיר זיינען געשטאנען און געשמועסט ביז וואנעט

אונזערע טאטעס האבען אונז א וואונק געגעבען, אז עס איז שוין צייט זיך צוזעצען אויף דער ערד לעבען זיי און הערען מגלת איכה.

געקומען אהיים נאך די נאכט־קינות, האבען מיר נעטראפען אונזער מאמעס זיצענדיג אויף דער ערד מיט פערווייניגטע אויגען, ארומגערינגעלט מיט א סך אנדערע וויבער, וועלכע האבען אליין ניט געקענט „זאגען" און האבען זיך געשאקעלט איבער'ן טייטש חומש, וואו חורבן ירושלים איז געשילדערט מיט די שרעקליכסטע פארבען. צוליעב די גרויסע שרפות, וואס פלעגט פאסירען אין דער צייט פון יאהר אין די שטעדטלעך, האט דער רב געהייסען פערשליסען דעם עזרת נשים (די ערשטע כפרה זיינען תמיד געווען די וויבער) און אונזערע מאמעס זיינען נעבאך געווען געצוואונגען אברוכטען גלות אין דער היים. דער בחיי הקדוש, זאל ער מיר מוחל זיין, האט אנגעשריבען אזעלכע שרעקליכע, גוזמא'דיגע מעשות וועגען חורבן, אז אונזערע מאמעס האבען זיך פשוט געווייקט אין טרערען.

אויף מארגען האבען מיר זיך נעפעדערט נליך בענינען, און אוועק אין בית המדרש. וואשען זיך האט מען ניט געטארט על פי דין, חוץ אפגיסען זעקס מאל ביז די קנעבלעך נעגעל וואסער, וואס איז געשען כהרף עין. די מאמעס, ווי פרום זיי זאלען ניט האבען געווען, האבען שטארק געוואלט מיר זאלען ניט ארויס אויפ'ן ניכטערן האר־צען און נעהמען וואס אין מויל אריין, אבער א ו נ ז, זיבען־אכט יעהריגע בחורים, איז ניט אנגעשטאנען צו עסען תשעה באב פאר'ן דאוונען, און מיר האבען געשוואלען מיט טויזענד שבועות, אז ס'חלש'ט נאך ניט דאס הארץ.

פאר די שחרית־קינות איז ניט געווען א י י ן חזן אדער א י י ן בעל־תפלה, יעדער חשוב'ער בעל הבית, וואס האט געהאט א קול נגנה, האט זיך געכאפט זינגען פאר'ן עולם די ערשטע פסוקים פון א קאפיטל. דערביי איז געווען א חזקה, אז דער קאפיטל פון די עשרה הרוגי מלכות האט געהערט צום רב. מיט די אנדערע ניט אווינע וויכטיגע קינות האבען זיך איינגעטיילט די אנדערע פני פון דעם עלטערען דור. די „ציון'ס" אבער — האט מען געוואוסט — בעלאנגען צו דעם אינגערען דור, צו די

איידעמס אויף קעסט, צו די משכילים הייסט עס. זיי. די יונגע איידעמס. צווישען וועלכע עס זיינען געווען אייניגע חובבי ציון, האבען זיך געהאלטען פאר נעהענטערע מחותנים מיט יהודה הלוי ווי די עלטערע אידען.

מאנכע פון אט די יונגע איידעמס האבען אין אמת'ן טיעף פערשטאנען די בריליאנטענע פערלען פון יהודה הלוי'ס פאעזיע און האבען זיי געלייענט מיט געפיהל, מיט הארץ, מיט נשמה, אז מען האט געקענט זעהן, דאס זיי לעבען איבער דעם פאעט'ס וועהטאג און דעם פאעט'ס בענקעניש צו דעם לאנד פון די נביאים.

די „ציון'ס" האבען אריינגעבראכט א לעבעדיגערע, מונטערע שטימונג ביים עולם. דער גייסטיגער ענוס פון יהודה הלוי'ס מאטיוון האט די אבילות־שטימונג פערטריבען און האט געשאפען העכערע אמת פאעטישע איבערלעבונגען. די שטימונג איז געווארען נאך לעבעדיגער, ווען דער חזן מיט די משוררים האבען געזונגען אזוי שהן „אלי ציון וערים", מיט וואס די קינות האבען זיך געענדיגט.

נאך די קינות האבען זיך געעפענט די קראמען און דער געוועהנליכער עולם איז הונגעריגערהייד אוועק צו דער טאג־טעגליכער דאגת חיונה. פאר אונז, חדר־אינגלעך, האט זיך אבער ערשט אנגעפאנגען די רעכטע געדיכטע.

קודם כל זיינען מיר אוועקגעלאפען אהיים און אנגעזאגט דער מאמען, אז מיר פיהלען ניט, חלילה, קיין ברעקעל הונגער, אז מיר זיינען „זאט ווי די יונים" און אז מיר וועלען געווים האבען א לייכטען תענית. די מאמע, געוועהנליך, האט וועניג וואס אונז געגלויבט און האט געצוואונגען, פשיט געצוואונגען מיט גוטען און מיט בייזען, אז מיר זאלען אונטערלעהנען דאס הארץ, און אזוי ווי זי איז געווען א למדן און האט געוואוסט, אז פאר בר־מצוה איז מען פטור פון פאסטען, האט זי אויסגעפיהרט און מיר האבען נעבאך געמוזט א ביים טהאן ניט ווי־לענדיג.

ניט געמאכט קיין גרויסע שהיות אין דער היים, האבען מיר אנגעגורט אונזערע שווערד־לעך אויף די לענדען און האבען זיך אין א גאנצע־חברה אוועקגעלאזען צום „ריינעם ארט".

די שוועדלעך זיינען אונז שוין נעלעגען אין קאָפּ א היבשע צייט פאר תשעה באב. יאָשע דער שינדעלמאכער, וואָס האָט געדעקט ביי הירשעל חאָנעס דעם דאָך, האָט דערפון געוואוסט און האָט געוואַרפען בלויקען פול מיט חשד, וועו מיר פלעגען זיך דערנעהענטערען צו זיין קופּע שינדלען.

— די משומדים נעהען שוין מיר בדלות שטעלען — פלעגט ער דערצעהלען זיין פוטער, קלמן'קען, גלייך נאָר ווי ער האָט געזעהן, אז מיר פאדעגען צופיעל ארום ארום זיינע שינדלען.

— איך וועל מסר'ן דעם רבי'ן! — האָט ער אונז גופא מתרה געווען, וועו מיר האָבען זיך ניט געמאכט ווייסענדיג און מיט גרויס אוכגעדולד אויסגעוואַרט די מינוט, וועו ער וועט שוין ארויפקלעטערען אויפ'ן דאָך.

יאָשע איז געווען זעהר א בייזער איד און מיר וואָלטען טאקע בשום אופן ניט געקענט „א לקח'ע" כהאָן א פאָר שינדלען, איז אבער געווען א נם, וואָס יאָשע'ס אינגעל האָט געלערענט מיט אונז אין איין חדר און דורך איהם האָבען מיר שוין אויך געהאט א צוטריט צו זיין סקלאד. יאָשע'ס אינגעל איז געווען א נוטער חבר און האָט מעהר געוואַרגט, אז מיר זאָלען האָבען שינדלען אויך שוועדלעך, איידער זיין טאטע צו דעקען דעם דאָך.

א חוץ די שוועדלעך האָבען מיר אויך ניט פערגעסען מיטצונעהמען די פלעשעלעך שמעק־טראָפּענס.

א תענית אָהן שמעקטראָפּענס האָט געהאט אזא מין טעם ווי א סדר אָהן חרוסת, ווי פורים אָהן א גרעגער, ווי חנוכה אָהן א דריידעל און ווי ראש חדש אלול אָהן א שופר.

אין די אפטייקען איז דאָס געווען איינער פון די וויכטיגסטע אפטיקלעך, אפילו דער „טייטשער אפטייקער" האָט געוואוסט אז ערב א תענית — איבערהויפט ערב תשעה באב און ערב יום כפור — לייזט מען א סך געלד פון די „יודען" פאר שמעק־טראָפּענס.

די כעמישע צוזאמענזעצונג פון שמעק־טראָפּענס האָבען מיר, פער־

שטעהט זיך, קיינער ניט נעווואוסט. מיר האָבען נאָר נעווואוסט, אז עס האָט א שטאַרקען ריח און אז עס איז גוט פאר הארץ חלשות.

הויַנט קען איך אייך אויסזאָגען דעם סוד, אז שמעק־טראָפענס זיי־נען ניט אנדערש, ווי א שטאַרקע קאָנצענטרירטע לייזונג פון אמאָניאָק. אנדערע האָבען זיך מיט געווואהנליכע שמעק־טראָפענס ניט בענוגענט און האָבען עס „צוגעריכט" מיט ביטערע שמעק טאבאק, אזוי, אז מען האָט פאר א מייל נעקענט פיהלען דעם ריח.

וואָלטען אונזערע שטעדטלעך נעהאט אן אסעמבלי, א סענאט און א קאָנגרעס, וואָלטען זיי נעווים די שמעק־טראָפענס אריינגערעכענט צוויישען אלע „דראָגס" וואָס זייער נעברויך איז שטרענג פערבאָטען. אזוי אָבער, ווי קיין אסעמבלים האָבען מיר ניט נעהאט, האָט זיך יעדער איד, וואָס האָט נעפאסט, נע'ריח'ט פון די שמעק־טראָפענס און האָט זיך מחיה נעווען. נלייך נאָר ווי מען האָט נעפיהלט, אז עס קלעמט אונטער'ן הארצען, האָט מען פאָרזיכטיג נעעפענט די פלעשלע און א שמעק נע־טהאָן. דער הוננער איז פערטריבען נעוואָרען און די קלעמעניש איז נע־ווען פערביי. דער קאַפּ האָט שפעטער, אמת, שטארק אָנגעפאָננען צו רייסען, אבער ווער קימערט זיך דאָם אין א תענית מיט קאַפּ־וועהטאָג?

אויפ'ן וועג צום בית עולם האָבען מיר זיך אייַנע די אנדערע מכבד נעווען צו שמעקען און יעדער איינער האָט נעדארפט פערזוכען א שמעק פון צווייטענס פלעשלע. פלענען מיר אָנטרעפען גרויסע אידען מיט בלייכע פנימ'ער און אויסנעלאָשענע אויגען, האָבען מיר אויף זיי רחמנות נעהאט און זיי נענעבען שמעקען פון אונזערע פלעשלעך. די בלייכע אי־דען פלענען זיך פאָסמאקעווען און האָבען אונז שטארק נעדאנקט דער־פאר. נאנץ אָפט פלענט טרעפען, אז א קונדס א איננעל פלענט בכיוון דער־לאנגען א שטופ די האנד, וועו יענער האָט נעהאלטען די פלעשלע פון ווייטען צו ריח'ן, די טראָפענס פלענען אריין אין נאז, אן אנדערש מאל אויך אין די אויגען, דאָם מען האָט דערזעהן דעם זיבעטען הימעל.

צום בית עולם זיינען מיר נענאננען, ערשטענס, בעזוכען די טויטע און אריינשטעקען אין די יונגע קברים אונזערע אָבגעפארבטע שווערד־

לעך און צווייטענס, אנצוריסען די קלעפיגע האלב־רויטע, האלב־גרויע בערעלעך. דאס צווייטע איז נאך געווען וויכטיגער ווי דאס ערשטע.

צוריקגעהענדיג זיינען אלע אונזערע קעשענעס געווען אנגעפאקט מיט בערעלעך און מיר האבען מיט זיי מכבד געווען די איינגלעך און מיידלעך און אפילו גרויסע אידען, מיט וועלכע מיר האבען ניט געלעבט בשלום.

די מיידלעך האבען שפעטער געהאט צו זינגען און צו זאגען אייר־דער זיי האבען בעפרייט זייערע לאנגע צעפ פון די בערעלעך, וועלכע די קליינע מזיקים האבען אנגעקלעפט....

נאך מנחה, וועו די זונן האט זיך אנגעפאנגען צו לייגען, האט זיך דער גרויסער עולם אידען צוזאמענגעקליבען קופעס־וויייז ארום בית המדרש און שוהל און האבען ווי דורשטיגע געטרונקען די קלאָרע, מחיה'דיגע לופט פון דרויסען.

— האט איהר היינט געהאט א לייכטען תענית ? — האט געפרעגט אברהם הירש דער שמש ר' מענדעל איצע'ס, דעם גבאי, פון וועמען ער איז געווען אבהענגיג מיט זיין חיונה.

— זעהר א לייכטען, ברוך השם, הלואי יום כפור ניט ערגער. וועו עס וואלט מיר נאך די קינות ניט שוואך געווארען דאס הארץ, וואלט איך אפילו דעם תענית ניט געפיהלט. איצט איז דער הונגער פערביי, נאר דער קאפ טהוט אביסעלע וועה. אבער דאס איז גארנישט. איך וואלט קענען איצט פאסטען און פאסטען.

בעת ר' מענדעל האט געערדט, האט ער אלע ווייל געווארפען די בליקען אויפ'ן הימעל און גלייך נור ווי ער האט דערזעהן דעם ערשטען שטערן, האט ער מיט גרויס שמחה אויסגעשריען: „רבותי, שוין צייט צו זאגען והוא רחום"...

שפּת נחמה

דער איד איז בטבע א שטימונגם־מענש. זיין נייסטיגער צושטאנד געפינט זיך גאנץ זעלטען אויף דעם מיטעלמעסיגען, נארמאלען פונקט. אמאל איז ער צופיעל נידערגעשלאגען, אמאל צו פרעהליך. ווי ,י כוואליעם פון ים זיינען ענטוועדער העכער פון ים־שפּיגעל אדער נידריגער, אזוי קומען אויך פאר די בעוועגונגען אין אידענ׳ם נשמה. דא איז ער מרה־שחורה׳דיג, נערדריקט ווי אונטער אן אונערטרעגליכער משא און דא איז ער צו גוט אויפגעלענט, אין א צו געהויבענער שטימונג.

כ ל ל ישראל איז אין דעם פּרט עהנליך צו ר ב י ישראל.

דאם אידישע לעבען, דאם רבים־לעבען פליסט ניט רוהיג, שטיל, גע־לאסען, עם איז שטענדיג ברויזיג, שטורעמדיג, הויבט זיך ארויף און ארונ־טער. די אידישע שטעדטעל האט פיינט די לאנגוואמע, מאנאטאנע, גרויע טאג־טעגליכקייט. זי איז זעלטען וועז גלייכגילטיג, אין אן איינערליי שטימונג, זי לעבט שטענדיג וואס עס איז איבער, זי איז אדער אומעטיג אדער פרעהליך, אדער זי איז אנגעטהאן אין אבילות אדער זי מאכט שמחות.

נאך די שווארצע אומעטיגע, מרה־שחורה׳דיגע „ניין טעג" איז אין שטעדטעל מיט אמאל געוואלרען לעבעריג, מונטער. דער הימעל איז מיט אמאל געוואלרען קלאדרער און די זון האט אנגעהויבען ליכטיגער צו לייכ־טען.

אינגאנצען איין וואך טיילט אב שבת־נחמו פון שבת חזון, אבער וואס פאר א גרויסע ענדערונג עם איז פאדגעקומען אין דעם אינערליכען זון

אויסערליכען לעבען פון שטעדטל ! ? דער שווארצער שלייער איזארונטער־
געריסען געווארען און איהר פנים האט אנגעפאנגען צו שטראהלען פון
אן אינערליכער פרייד, אויף דעם קאלטען בארג אש פון די עבר'דינע
חורבונות האבען אנגעפאנגען צוגליהען פונקען, פונקען פון טרייסט, פונקען
פון האפנונג...

נחמו, נחמו עמי יאמר אלהיכם !

טרייסט זיך, מיין פאלק, טרייסט זיך, אזוי טהוט זאגען אייער גאט.

א טרויסט־ווארט האט תמיד א גרויסע בעדייטונג אין לעבען פון
איד. דאם ווירקט ווי א באלזאם אויף א וואונד. טרייסטען אן עלענ־
דען, אריינגעבען א שטראהל פון האפנונג אין'ם האפנונגסלאזען איז אייר־
נע פון די גרעסטע מצות.

די עלטערע אידען פלעגען אוועקווארפען אלע זייערע עסקים און
געהן מנחם אבל זיין. זייערע אידענעם פלעגען זיי קיין ווארט ניט רעדען,
אפילו ווען זיי פלעגען זיך לאנג זאמען און איבערלאזען אלץ אויף זייערע
פלייצעס. און אין אמת'ן, וואם קען נאך זיין א גרעסערע מצוה, ווי צו
פערטרייבען דעם יאוש, די פערצווייפלונג ביי א נידערגעשלאגענעם?
וואם קען נאך זיין שענער, ווי צו ערמוטיגען א מוטהלאזען?

און דא קומט דער וואם לעבט אייביג, דער הכל יכול, און זאגט
טרויסט־ווערטער, בעפליגלט מיט האפנונגען אויף א גלענצענדע צו־
קונפט, בלאזט אריין א נייע נשמה אין די פערטריקענטע ביינער. ער
טרייסט ווי א פאטער זיין קינד, ווי א געליעבטער זיין געליעבטע !.. „טהו
אוים דיינע אבילות־קליידער — זאגט ער — נעהם ארונטער דעם זאק,
וויש אב דיינע טרעהרען, וואש זיך אב, פוץ זיך אוים, פערגעס אלעם
וואם ס'איז געווען און שטארק זיך צו א נייעם לעבען, צו א לעבען פול מיט
נחת און גליק"...

איז עס דען א וואונדער, אז אזוינע טרויסט־ווערטער האבען ge־
ווירקט אויף אונזערע טאטעס און זיידעס און דאם גאנצע אויסזעהן פון
שטעדטעל האט זיך געענדערט?

ווי די נאכט־שאטענס פערשווינדען פאר דער אויפגעהענדער זונן,
אזוי איז פערשוואנדען געווארען גליק נאך תשעה באב די שווערע, כמו־

רעדיגע אבילות־שטימונג. אלע זיינען געוואָרען ווי ניי־געבוירען, אָבגע־פרישט, מונטער און לעבעדיג. קיין סימן פון דעם נעכטיגען קלאָג, קיין זכר פון די נעכטיגע טרעהרען. דער אונשולדיגער, הארציגער, הויכער געלעכטער פון די אידישע טעכטער האָט נאָך א לאַנגער אונטערברעכונג צוריק אָנגעפאַנגען צו קלינגען, דער ווייבערשער שמועס און די מענערשע ויכוחים האָבען זיך צוריק געהערט אויף די גאסען, ווו דער פולס פון לעבען האָט אָנגעהויבען שטארק צו קלאפען.

שבת נחמו איז געווען דער סעזאָן פון שמחות אין שטעדטל. די מייסטע תנאים'ס, חתונות, בר־מצוה'ס זיינען פאָרגעקומען ערב אָדער מוצאי שבת נחמו. אויף שבת נחמו פלעגט דער מחותן איינלאדען זיין טאָכ־טער'ס חתן אָדער זיין זוהן'ס כלה, שבת נחמו פלעגט דער חזן מיט די משוררים דאוונען „אויף בילעטען" און צוגרייטען לכבוד דעם נייע נגונים: א נייעם תכנת שבת, א נייעם אָב הרחמים, א נייע קדושה.

גלייך תשעה באב אָבענד, נאָכ'ן אבפאסטען, האָט דער חזן אננע־פאנגען זיך צוצוגרייטען צו זיין שבת־נחמו'דיגען דאוונען, וואָס האָט איהם אריינגעבראכט פון די בילעטען פאר א האלב יאָהר דירה־געלט. די גאָס, וואו דער חזן האָט געוואוינט, איז דאָן געווען שוואַרץ פון מענשען, וועלכע זיינען געקומען הערען דעם חזן'ס הכנות, אָדער ווי מען וואָלט דאָס איצט אָנרופען די „רעפעטיציעס".

געזאנג און מוזיק האָט מען אין דער וואָך פון שבת נחמו געהאט לרוב. א חוץ דעם חזן'ס הכנות צום דאוונען האָבען זיך איבער'ן שטער־טל געטראָגען די זיסע טענער פון די כלי־זמר, וועלכע האָבען זיך מכין געווען צו די פרייטאָגדיגע חופות און צו דעם „טאנץ", שבת אָבענד, נאָך זמירות.

אוי ווי שהן די קאפליע פון אונזער שטעדטל פלעגט שפיעלען א פרעהליכס און דעם „כשר־טאנץ"!... יעדער ציטער פון די שטרונעס ביי חיים דעם כלי־זמר'ס פיעדל פלעגט אזוי זיס, אזוי מחיה'דיג אב־קלינגען אין די נשמות פון די צוהערער, אז עס פלעגט ניט איבערדרי־סיג ווערען צו שטעהן הינטער'ן פענסטער פון חיים'ס דירה און הערען א גאנצע נאכט.

איבער די כחות פלענט ארבייטען די וואָך פון שבת נחמו קיילע די לעקעך־בעקערין. נאנצע נעכט פלענט זי זיך ברענען און בראָטען ביים אויוועז און באקען לעקעך. א חוץ וואָס זי פלענט דארפען באקען לעקעך פאר די בעלי־שמחות גופא, האָט זי אויך אויסגערעכענט, אז יעדע באַלעבאָסטע וועט מסתמא קויפען א לעקעך צו שיקען צו מחותנת'טעס.

— וואָס ארבייט איהר, קיילע לעבען, אזוי איבער די כחות? איהר וועט דאָך, אל תפתח פה לשטן, אָנווערען אייערע אויגען, זעהט ווי זיי זיינען שוין אזוי רויט געוואָרען פון רויך. — פלענט לאה האָדעס מיט רחמנות מוסר'ן די פרומע קיילע'ן.

— וואָס מען כאפט אריין איז אריינגעכאפט, נישקשה, נישקשה, איך וועל זיך אי"ה אויסשלאָפען נאָך שבת נחמו—האָט קיילע געענטפערט, צולענגדיג, אז זי האָט נאָך א נאנצען זמן דעם מלמד קיין שכר־למוד ניט געצאָהלט פאר איהר וואויל־קינד, וואָס איז שוין געבליבען א יתום'ל. וועז זי איז נאָך געווען מיט איהם אויף דער צייט.

א שטארקער טרוד איז געווען אין די טעג פאר שבת נחמו אבא דער בית־דין שמש.

צווישען די פיעל מלאכות וואָס אבא פלענט האָבען, איז אויך געווען זיין ארבייט צו בעטען אויף חתונות און אנדערע שמחות.

די מחותנים פלענען צוזאמענשטעלען נאנצע רשימות, וועמען צו בעטען אויף זייער שמחה און אבא דער שמש פלענט די שליחות ערפילען.

אבע דער בית־דין שמש איז ניט געווען קיין גרויסער בעל עברי. א כתב יד איז פאר איהם געווען א פערזינגעלטער בריף, אבער דער אוטער־שמש'ל פון קלויז פלענט איהם פאר א בערלינקע אויסהעלפען און יעדען מאָרגען נאָכ'ן דאוונען איבערלייענען די רשימה פון די נעסט, וועמען מען דארף בעטען אויפ'ן קבלת־פנים און וועמען אויף ברכה.

ניט זעלטען פלענט טרעפען, אז אבא האָט זיך טועה געווען, אנשטאָט צו רופען אויף חתונה ביי רבי יאנקעל'ס טאָכטער, האָט ער געבעטען אויפ'ן שלום זכר פון רבי יאנקעל'ס אייניקעל, אבער קיין לייטישע נעלעכטער פלענט דערפון ניט ארויסקומען. מען האָט געוואוסט, אז אבא

דער שמש טראָגט איצט צופיעל אויף זיין קאָפּ, און אז ער איז ניט קיין מלאך, אז ער איז ניט מעהר ווי א מענש.

פרייטאג פארנאכט האָט איבער אלע גאסען אָבגעקלונגען דער זיסער נגון, וואָס חיים דער פידלער האָט ספּעציעל צוגעגרייט, זיין קאפּעליע זאָל שפּיעלען, וועז זי וועט פיהרען דעם חתן צו דער חופה. אזוי ווי ערב שבת נחמו איז געווען א סך חופות האָט זיך די קאפּעליע געמוזט צוטיילען און חיים דער פידלער פלעגט נאָר שפּילען אויף דעם גביר'ס חתונה. אויף די ארעמערע חתונות איז מען יוצא געווען מיט בערעל דעם לאטוניק און זיין ברודער, וועלכע האָבען קיין מאָל ניט געלערנט די מלאכה פון קלעזמערי, נאָר האָבען זיך אויסגעלערנט שפּילען פון הערצן. בישעת חיים האָט געהאט אין איין פרייטאג א סך חתונות פלעגט ער צוזינגען בערעלען און איהם שפּעטער אָבגעבען א טייל פון דעם, וואָס מען האָט געמאכט פון „מאנץ".

שבת נאָכ'ן דאוונען זיינען אלע מאנסלייט אוועק אויף א ברכה.

נעהן צום בעל־שמחה אויף ברכה האָט יעדערער געהאלטען פאר זיין הייליגסטען חוב.

— נעהן אויף ברכה איז אן אָבגעמאכטע זאך — פלעגט זאָגען אברהם הירש דער אויבער־שמש, וועלכער האָט סתם האלד געהאט א לחיים—מען זיז דאָך לעבעדיגע מענשען, מען האָט דאָך עפּעס קינדער און מען וויל דאָך, אז לייט זאלען די שמחה בעשעהנען.

שבת נחמו איז די גאנצע שטעדטעל געגאנגען אויף ברכה. איינער צוליעב דער חתונה פון זיין קרוב'ס זוהן, א צווייטער צו א בר־מצוה, א דריטער צוליעב דעם חתן, וואָס איז געקומען צו גאסט צו דער כלה, אנדערער זיינען געווען פון חתן'ס צד, אנדערע פון כלה'ס צד, אנדערע זיינען סתם געגאנגען, וויל עס איז א מצוה צו מאכען ברכה.

צו סתם־געהער האָט בעלאנגט מרדכי חיים יאשעם, וועלכער פלעגט ניט פערבייגאזען קיין ברעקעל שמחה אהן א ברכה. אין שטעדטעל האָט מען דערפון געווואוסט און די בעלי־שמחות פלעגען תמיד צווישען זייערע געסט אריינרעכענען ר' מרדכי'ן.

אום צו בעווייזען אויף אלע שמחות, פלעגט רבי מרדכי אויפשטעהן שבת באגינען, זיך טובל זיין, דאוונען ותיקין, אבלערנען דעם פרק משניות און אנפאנגען צו געהן אויף ברכה.

וועז רבי מרדכי איז אריינגעקומען צום בעל־שמחה אין הויז, האט מען איהם מכבד געווען צום ערשטען. דער בעל־שמחה האט געוואוסט, אז רבי מרדכי קען לאנג ניט בלייבען, ער מוז נאך געהן אנדערשוואו.

צוליב די שמחות האט רבי מרדכי שבת־נחמו געטראגען זיינע יום־טוב'דיגע מלבושים, וואס איז בעשטאנען פון צוויי דיקע מאנטלעז. איינער האט געדיענט פאר'ן ראק, דער צווייטער פאר'ן אויבער־ראק. איין אר־בעל פון אויבער־ראק פלעגט ביי רבי מרדכי'ן שטענדיג הענגען, כדי ער זאל מיט דער פרייער האנט לייכטער קענען צוקומען צו דער רויטער פאטשייל'ע, מיט וועלכער ער האט ארומגעגורט דעם אונטערשטען מאנ־טל, דעם ראק היימסט עם. אין שטעדטל איז אפילו געווען אן ערוב און מען האט נעמעגט טראגען. וועז עם פלעגט טרעפען, אז די שונאי ישראל, די שקצים ימח שמם, האבען דעם ערוב אויף להכעים צוריסען, פלעגט דער שמש אויסרופען נאכ'ן דאוונען או „מען טאר ניט טראגען".

רבי מרדכי איז אבער געווען א מחמיר אויף זיך און האט תמיד מורא געהאט די שקצים זאלען חלילה ניט צוריסען דעם ערוב נאכ'ן דאוונען. ער האט אפילו ניט געוואלט זיין א מחלל שבת בשוגג און האט דעריבער מיט דער פאטשייל'ע זיך ארומגעבונדען.

שבת נאכ'ן שלאף איז דער גאנצער עולם אוועק הערען דעם רב'ס דרשה.

דריי שבתים אין יאהר האט יעדער רב געמוזט דרשה'נען: שבת שובה, שבת הגדול און שבת נחמו. די איבעריגע שבתים זיינען געווען א רשות, ווי דער רב האט געוועלט, די דריי שבתים איז אבער געווען א חוב. אזוי איז געווען אויסגענומען אין כתב הרבנות.

דער תוכן פון די דריי דרשות איז געווען פערשידען.

שבת שובה פלעגט דער רב מוסר'ן דעם עולם, מאכען דעם עולם ווייניגער: שבת הגדול פלעגט דער רב האלטען א לומדישע דרשה, א פלפול, אבער דער תוכן פון דער דרשה שבת־נחמו איז בעשטאנען פון

טרויסט־וועלט. דער רב פלעגט אנפאנגען מיט א פסוק פון דער הפטרה און רעדען אין ערמוטיגען דעם עולם מיט שעהנע, זיסע רייד.

דער רב האָט בעוויזען מיט פסוקים פון מדרשים, אז די כנסת ישראל איז פּאָרט דאָס אויסערוועהלט פּאָלק, דאָס אתה בחרתנו־פּאָלק, און אויב נאָט האָט אונז אזוי געשטראפט, האָט ער געשטראָפט, ווי א פּאָטער שטראפט זיין אייניציג קינד.

איצט האָט ער שוין פערגעבען די זינד און וועט צוריק פיהרען אין ציון און ירושלים...

נחמו, נחמו עמי.

טרייסט זיך מיין פּאָלק, טרייסט זיך..

אלול-צייט.

אום צו האבען א בעגריף ווי אזוי אונזער פרומער אידישער עולם פון שטעדטעל האט געפיהלט אלול-צייט, דארף מען זיך פארשטעלען מענשען אויף אן אונזיכערע שיף אין מיטען ים, וואו יעדע רגע קען קומען א שטארקע כוואליע און איבערקעהרען די שיף און אראפלאזען אלע- מען אדער א טייל פון זיי אויפ'ן תהום; אדער איינוואוינער אויף א שפיץ פון א וואולקאן, וועלכער קען אהן א בעוואהרעניש אנפאנגען צו שפייען מיט פייער און צעשמאלצענע מעטאלען און מאכען א תל פון זייער לאנג-יעהריגער האראוואניע און אויף פון זיי גופא.

אלול-צייט האט יעדער פרומער איד און יעדע פרומע אידענע אנ- געפאנגען צו איבערלעבען א מאדנע אונרוהיגקייט, א מאדנע אונזיכערקייט מיט זייער אייגענעם לעבען און מיט דעם לעבען פון זייערע ליעבע און טייערע.

אין די דאזיגע טעג איז יעדער פשוט'ער איד און יעדע פשוט'ע אידע- נע געווארען גרויסע פילאזאפען, ניט געקוקט וואס זיי האבען אפשר קיין מאל אזא וואהרט ניט געהערט. זיי האבען אנגעפאנגען טיף צו פע- שטעהן זייער אונבערייטענדען פלאץ אין דער נאטור. מישטיינס גע- זאגט, וואס איז דער מענש? א פיצינקער זאמד-קערנדעל אין גרויסע, ריע- זיגע בערג, א טראפענדעל וואסער אין ים אוקינוס, א ווערימל אויף אן אינזעל פון שלאנגען און עקדעשען, פון טיגערס און לעמפערטען, א גרע- זעלע אין די גרויסע פעלדער און וועלדער. איין הויך פון ווינד. איין טראט פון א ווילדער חיה, איין מאך מיט דער קאסע פון שניטער — און

ער ווערט א גאַרניט, עפּר ואפּר, בעגראָבענ אוֹן פערשאָטען, אז קיין זכר. וועט ניט בלייבען.

אין די אלול־טעג ווערט דער איד א מין פאוסט, וואָס אנערקענט טיף זיין מאכטלאָזיגקייט, וואָס וויים, אז איבער איהם שטעהט מעפּיס־טאָ און מאכט חוזק פון איהם...

אוי, דער מעפּיסטאָ, דער שטן, דער מקטרג — ווי די אידען אין אונזערע שטעדטלעך האָבען מורא געקראָגען פאר איהם!

מה אני, מה חיי!

ווער בין איך אוֹן וואָס איז מיין לעבען!

אוֹן דער איד פאנגט אָן צו בעגרייפען די גאנצע קאָמעדיע פון לע־בען אוֹן די טראגעדיע פון טויט. דו ארבייטסט, דו האוועסט, דו שמא־יעסט, דו לויפסט אהין אוֹן אהער ווי א ווילדע קאַץ אוֹן מיט איין מאָל, פלוצלונג, אונערוואַרטעט, ווי פון א בעהעלטעניש, אהא! — קומט דער מלאך המות אוֹן מאכט אָן ענד פון דיין גאנצען שטרעבען אוֹן לעבען, פון דיין גאנצען ווילען אוֹן קעמפּפען...

אויב עס זיינען ווירקליך געווען מענשען, וועלכע האָבען געלעבט ווי פילאָזאָפּען אוֹן דענקער, וועלכע האָבען זיך ערקענט אוֹן מודה געווען זיי־ער נישטיגקייט אוֹן אונבעדייטענדקייט אין דעם גאנצען אונזווערזום— זיינען עס געווען אונזערע קליינשטעדטלדיגע אידען אוֹן אידענעס.

עס איז לייכט חוזק צו מאכען פון די ווייבערשע תחנות, פון די מע־נערשע מלקות, אוֹן אנדערע משונה מאָדנע מנהגים, אבער זיינען זיי דען ניט א רעזולטאט פון דער גרויסער פילאָזאָפישער מורא פאר דעם „אונ־בעוואוסטען"? זיינען זיי דען ניט א פועל יוצא פון דער מאכטלאָזיג־קייט, וואס פאוסט האָט געפיהלט פאר דעם אונזהבארען מעפיסטאָ?

אוֹן וואָלט דען ניט געטהאָן דאָסזעלבע וואָס אונזערע קליינשטער־טעלדיגע אידען טהוען א מאָדערנער פילאָזאָף, ווען ער וואָלט געלויבט, אז דער סוד פון דער וועלט איז איבער־נאַטירליך, אז מיר אלע ליגען כהומר ביד היוצר אין די הענד פון אן אלמעכטיגען, פון אן אלוויסענדען גאָט, וואָס וויים אלעס אוֹן קען אלעס, אין די הענד פון א גאָט, פון וועל־

מען מען קען ניט פערבאָרגען איין בעוועגונג, איין וואָרט, איין הויך, איין מחשבה ?...

וואָס וואָלט טהאָן א געפאנגענער, אן ארעסטאנט, וואָס זיצט מיט זיין פרוי און קינדער אין תפיסה, וואַרטענדיג א משפט. ער וויים, אז דער ריכטער קען איהם און זיין קינד אפ'משפט'ן צום טויט, ער וויים, אז ער קען פון איהם צונעהמען זיין פרוי און זיין קינד און איהם אליין איבערלאָזען עלענד און פערלאָזען אויף דער גרויסער וועלט: ער וויים, אז ער קען פון איהם צונעהמען זיין פרנסה, איהם צו'משפט'ן א קראנקהייט, א צרה, אן אָנשיקענישׂ; ער וויים פון דער אנדערער זייט, אז דער ריכטער, אויב ער זאָל נאָר וועלען, קען איהם גליקליך מאכען, קען איהם שענקען וועלטען פול מיט גליק און נחת, ער קען איהם צו'משפט'ן גענזונד, רייכקייט, כבוד און אלע אנדערע תענוגים, אלעם הענגט אב ג ו ר פון איהם, פון דעם ריכטער, ער דארף נור ו ו ע ל ע ן — וואָלט דען דעמאָלט דער געפאנגענער זיך ניט געבויגען, זיך ניט געקניהט, געבעטען רחמים, געווויינט מיט ביטערע זודיגע טרעהרען און געזוכט אנדערע מיטלען ווי אזוי מפיים צו זיין אָט דעם, אין וועמעם הענד עס ליגט זיין מזל ?

און דאָ קומט די גרויסע בעדייטונג פון שופר.

דער שופר איז ניט קיין זיסער אינסטרומענט און שלום-וואָלף דער בעל-תוקע איז נעווים ניט געווען קיין גרויסער שפיעלער, אָבער דער קול פון שופר האָט צומישט דעם שטן, דעם מעפיסטאָ: די תקיעות און די תרועות האָבען ניט דערלאָזען דעם קטיגור, דעם פראָקוראָר, צוזאמענצושטעלען זיין בעשולדיגונגס-אקט און דעריבער האָט יעדער א הייליגען ציטער געגעבען, וועז ער האָט געהערט דעם שופר בלאָזען, און דעריבער איז ביי יעדען געווען אזוי הייליג און טייער אָט דער פאָלידטער האָרן פון בארג, מיט וועלכען מען האָט געקענט צוטומלען דעם ערגסטען שונא — דעם שטן-המשחית.

דער שופר איז דער אידיש-נאציאָנאלער אינסטרומענט. אין דער גאנצער אידישער געשיכטע האָט דער שופר געשפיעלט אן אונגעהויערע ראָלע. אין מדבר, וועז די אידען זיינען געלעגען צעווארפען אין זייע-

רע געצעלטען, האָט מען דורך דעם שופר געגעבען דעם סיגנאל, אז ס׳איז שוין צייט זיך צו בעוועגען, צו מאכען נעהענטער דעם מהלך, וואָס האָט זיי אָבגעטיילט פון דעם פערשפּראָכענעם לאנד. האָט מען בעראַרפט איינ־נעהמען די שטאַרקע פעסטונג פון יריחו, האָט מען זיך בענוצט מיט׳ן שופר, און לעתיד לבוא, וועלן משיח וועט קומען, וועט עס וועט זיין דער גרויסער קבוץ גליות, וועלן מען וועט דאַרפען צונויפקלייבען אלע צוזייטע און צושפּרייטע אידעלעך, פון מזרח און פון מערב, פון צפון און פון דרום, וועט מען ניט אָנוועגדען קיין אַנדער אינסטרומענט, ווי אָט דעם שופר.

דער איד זעהט אין שופר זיין פרייהייטס־רוף, דעם סיגנאל, וואָס זאָגט איהם אָן, אז עס איז שוין צייט, אז ער איז שוין געגוג שטאַרק צוצורייסען די קייטען פון זיין שקלאַפערי, פון זיין עבדות. און דערי־בער קלינגען אָט די האלב־ווילדע, בערגיגע, ניט־עסטעטישע טענער פון די תקיעות און די תרועות און די שברים׳ס ווי די שעהנסטע, שטאַלצס־טע פרייהייטס־מעלאָדיע.

ניט דער טאָן גופא איז ווייכטיג אין א מעלאָדיע, נור דער אינהאלט, די נשמה, וועלכע דער טאָן פערקערפערט מיט זיך. און קענט איהר גע־פינען אין דער גאנצער מוזיק אזוי פיעל אינהאלט, אזוי פיעל געפיהלען, וועלכע זאלען זיין אויסגעדריקט דורך טענער, ווי די וועלכע אָט דער אידישער שופר דריקט אויס?

מוטה, מאכט, האַפנונג, גבורה — אָט זיינען די געפיהלען, וועלכע ווערען אויסגעדריקט דורך דעם אלטען, פערצייטיגען בארג־סיגנאל, דורך דעם ארעמען קול פון שופר!

דער שופר האָט ניט פערשטאַרקט דעם אומעט, פערקעהרט, ער האָט איהם פערטריבען; ער האָט ערוועקט א מין נצחון־געפיהל, א פערלאַנג צו קעמפּפען און צו זיגען, צו בעזיגען דעם שטן־מקטרג; ער האָט דער־מאָנט, אז אלע שונאי ישראל וועלען אין דער צוקונפט אויך בעזיגט ווערען מיט דעם שופר של משיח.

דער שופר איז ביים אידען געווען א שטארקער וואפען, ווי זיך צו בע־שיצען פון די אָנגרייפער, פון די שונאים, און טאקע נלייך ראש חודש

אלע נאָכ'ן דאוונען, וועו ער האָט זיך דערמערט די ערשטע תקיעה, תרועה. שברים, תקיעה, האָט זיך דער איד געמומען צו דער ארבייט — צו עבודת הבורא. זיין לענגער אין בית המדרש, זאָגען מעהר תהילים, געבען א ריכטיגע מאָם אוו וואָג, ניט רעדען קיין לשון־הרע, ניט טרייבען קיין רכילות אוו טאקע געבען אביסעל מעהר צדקה, ווי אין די טעג פון א גאנץ יאָהר, וועו דער משפט איז ניט געשטאָנען אזוי נאָהנט פאר די אויגען.

אוו די אידישע פרויען! מישטיינס־געזאָגט, וואָס זיי האָבען געקענט פיהרען מלחמה מיט'ן שטן! לערנען קענען זיי ניט, צום מינדסטען רעכענט מען זיי ניט, אוו זיך לאָזען שלאָגען מלקות טאָר א אידענע ניט; די אייניציגע זאך, וואָס זי האָט יא געקענט טהאָן, איז ווייגען. נו, האָט זי טאקע געווייגט. געווייגט פאר די אייגענע זינד, פאר די זינד פון מאָן אוו איהרע קינדער אוו פאר די זינד פון כלל ישראל.

די אידישע פרוי האָט חודש אלע געווייגט, פערגאָסען טרעהרען, געגעבען צדקה אין מאיר בעל־הנס, געגאנגען אויפ'ן ריינעם אָרט, געמאָכטען פעלד, געריסען קברים, געבעטען זכות אבות, דערוועקט רחמנות ניט אזוי פון איהר'ט וועגען, ווי פון איהרע קליינע קינדערלעך'ס וועגען, וועלכע זיינען דאָך געווים ריין אוו אונשולדיג אוו האָבען נאָך ניט פערזוכט דעם טעם פון זינד.

אז מען ווייגט זיך אוים וועלט לייכטער אויפ'ן הארצען, אוו די אידישע פרוי האָט אין אמת'ן געפיהלט נאָכ'ן ווייגען, ווי א שטיין איז ארונטער; זי האָט זיך אָנגעפאנגען צו טרייסטען, אז נאָך אלעמען איז זי דאָך ניט עלענד, גאָט איז דאָך א פאָטער, אן אל רחום וחנון, אוו אויב ער וועט ניט פערנעהמען א י ה ר געבעט, דעם געבעט פון א זיניגער אשה, וועט ער דאָך געווים רחמנות האָבען אין דעם זכות פון איהר זיידען דעם צדיק, זכרונו לברכה, אוו פון איהר מאמען, די צדקניות, וועלכע זיצען שוין געווים אין גן־ערן מיט די קרוינען אויף זייערע קעפ אוו געניסען פון דער שכינה. אָט זיי, דער צדיק אוו די צדקניות, האָבען געווים א גרויסע דעה, דאָרטען אויבען, אין דער פמליא של מעלה אוו וועלען שוין מלמד זכות זיין...

* * *

גרויס הנאה האָבען געהאט פון ראש חודש אלול די חדר־קינדער.

ערשטענס, האָט ראש חודש אלול פֿערכאַפּט אַן דעם בין־הזמנים, וועלכן מען וועט געהן דעם גאנצען טאָג פֿריי, און אז אין צוויי וואָכען ארום, חצי אלול, וועט מען שוין אָנפאנגען צו געהן האלבע טעג; צווייטענס, איז געקומען די סדרה פון שופר בלאָזען, וואָס מיר האָבען שטאַרק הָאַלטן געהאט.

דער בעסטער שופר־בלאָזער, אָדער ווי מען וואָלט איצט דאָס גערופען, דער „סטאר", איז ביי אונז געווען חיים'קע נאָטעס. חיים'קע נאָטע'ס זיידע איז געווען דער בעל־תוקע אין שוהל, און ער, חיים'קע, פלעגט זיך גאנץ אָפט צוכאַפען צום זיידען'ס טלית־זאק און אנטלייהען פון דאָרטען דעם שופר, דעם אמת'ען פֿערלמוטערנעם שופר, וואָס בענע דער דרעקסלער האָט געמאכט פון בארא'ס הָארן לשמו ולשמה פאר דער שוהל.

צוליעב חיים'קען פלעגען מיר אויך גענייסען א פּאָר בלאָזען. געוועהנליך האָבען מיר געזוכט אין דער צייט ניט צו זיין ברוגז מיט איהם, און וועז מען איז געווען מיט חיים'קען גוט, איז מען שוין ניט געווען קיין פערפאלענער.

חיים'קע איז געווען א גרויסער בעל־יושר, און פלעגט קיינעם ניט פון זיין כתה פערטיידלען. יעדער חבר האָט בעדארפט מאכען דריי בלאָזען, ניט מעהר און ניט וועניגער. עס פלעגט נאָר ארויסקומען אמאל א מחלוקה, אויב דער בלאָז איז געווען א גאנצער בלאָז אָדער ניט מעהר ווי א האלבער בלאָז, און עס קומט איבערצומאכען. פסק'ענען אזא האַרבע שאלה האָט נאָר געקענט אזא מומחה ווי חיים'קע אליין. ווי ער האָט געפסק'ענט, אזוי איז געבליבען.

חיים'קע איז אויך געווען אונזער רבי אין שופר־בלאָזען. ער פלעגט אָננעהמען זעהר פאָרזיכטיג דעם שופר אין העכטעל און אָנפאנגען צו בעפעהלען:

— אנו, שטעק ארויס דעם צונג, ניט דעם גאנצען צונג — פלעגט ער וויטער מושטירען, וועז ער האָט געזעהן, אז דער צונג איז צופיעל ארויס, — נאָר א קליין פיצעל ציינגעלע!

און וועז דער שפּיץ צונג איז לויט חיים'קעס השערה, נאָכדעם ווי ער האָט איהם אליין צוערצט געמאכט מיט זיינע בלאָטיגע הענדטלעך, געוועז ארוים ווי עס בעדארף צו זיין, ניט מעהר און ניט וועניגער, האָט ער אריינגעשטעקט דעם שמאָלען ענד פון שופר אויפ'ן שפּיץ צונג אין זיין חבר'ס מויל און האָט געגעבען א קאָמאנדע:

— נו, איצט נעהם צוריק ארוים דעם צונג און בלאָז!

דער בלאָז איז אבער נעווען א פוסטער, אָהן א קול.

חיים'קען האָט דאָס שטארק געקרענקט. „סטייטש, ער אליין האָט געלערענט און עס איז נאָרניט".

— באיסער (באשר) דו האָסט געבלאָזען מיט'ן גאנצען כח — פערענטפערט זיך חיים'קע, וועלכער האָט זיך געהאלטען פאר שולדיג, וואָס דער שופר האָט בשום אופן ניט געוואָלט ארויסגעבען א קול.

— מיט'ן האלבען כח בלאָז! מיט האלבען כח!.. — קאָמאנדעוועט ווייטער חיים'קע.

בקיצור, וואָס זאָל איך דאָ פיעל ברייען, מיר האָבען נאָנץ פינקטליך ערפילט חיים'קעס בעפעהלען. מיר האָבען געבלאָזען און געבלאָזען, מיט דער צונג און אָהן דער צונג, מיט א האלבען כח און מיט דעם גאנצען כח, ביז וואנעט מיר זיינען געבליבען אָהן לונגען בלאָזענדיג.

מילא, מיט די תקיעות פלענען מיר ווי עס איז נאָך דורכקומען, אפילו פאר דעם פערלענגערטען קוויטש פון די תקיעות גדולות האָבען מיר זיך ניט געשראָקען.

שוואר איז אונז געפאלען די שברים'ס און די תרועות. און איך האָב מורא, אז איהר וועט נאָך געפינען צווישען אונזערע חברים א סך, א סך, וועלכע קענען נאָך ער היום ניט גוט בלאָזען..

די סקארבאווע יומים-נוראים׳דינע נגונים.

אין דעם לאנגען טויזענד־יעהריגען גלות האבען די סקארבאווע נגונים פערזיסט און בע׳חו׳ט דאס אידיש לעבען.

אלע נאציאנען זינגען ביי זייערע תפילות אין די קירכען, אבער די נגונים, ווי שעהן זיי זאלען ניט זיין, זיינען ניט פערבונדען היסטאריש מיט דעם לעבען פון פאלק. ווי יעדעס געזאנג דערהויבען די רעליגיעזע מעלאדיען דעם גייסט פון די, וואס האבען השתפכות הנפש, וואס טהוען זיך אויס פון דער גשמיות, פון דער טאג־טעגליכער וואכעריקייט און קומען אין א הייליגען ארט געניסען פון דער רוחניות, פון דעם העכער־רען סארט איבערלעבענישען און געפיהלען.

די רעליגיעזע לידער און מעלאדיען ביי די אומות העולם האבען אבער ניט דעם דורות־לאנגען ווידער־קול, וואס עס הילכט אב אין די אידישע הערצער, ווען עס ווערט געזונגען א סקארבאווער נגון פון די ימים נוראים.

די אידישע ימים־נוראים׳דינע נגונים זיינען ניט רעליגיעז, נאר נ א צ י א נ א ל, אין זיי קלינגען אב טרויעריגע פאסירונגען פון אונ־זער געשיכטע, זיי דערצעהלען אונז אהן ווערטער, אהן ריטמען, דאס, וואס מיר זיינען אמאל, אין מיטעל־אלטער, אויסגעשטאנען אין שפא־ניען, וואס מיר האבען איבערגעלעבט אין פראנקרייך און אין ענגלאנד, אין דייטשלאנד און אין פוילען, און וואס מיר לעבען איבער איצט אין רוסלאנד.

די סקארבאווע נגונים זיינען טיף איינגעוואָרצעלט אין דעם אי־דעניש נשמה. זיי זיינען געבוירען געוואָרען צוזאמען מיט די אידישע צרות און זיינען צוזאמען מיט זיי איבערגעגעבען געוואָרען בירושה. זיי זיינען נאָך עד היום דער אָבקלאנג פון די פריידען און לייִדען, וואָס דאָס אידיש פאָלק האָט דורכגעמאכט אין פערלויף פון הונדערטער יאָהרען.

יעדער נגון האָט הינטער זיך א געשיכטע. יעדער נגון האָט ארויס־געשפּראָצט פון א גרויסער פאָסירונג אין אידישען פאָלקס־לעבען און איז דעריבער פערקניפט מיט איהם דורך טויזענדער פעדים.

די אידישע נגונים דארפען ניט האָבען קיין אָרגעל־בעגלייטונג. די סטרונעס פון דער נשמה גופא בעגלייטען און גיבען־צו א זיסען האר־מאָנישען קאָלאָריט צו די ארציע נגונים.

די סקארבאווע נגונים האלטען געווים ניט אויס די כללים פון קאָמ־פּאָזיציע און קאָונטער־פונקט, אבער האלט דען דאָס גאנצע היסטאָריש לעבען פון אידישען פאָלק אויס די געזעצען פון די פעלקער'ס געבורט און טויט?

דער כל נדרי פון'ם קאָמפּאָזיטאָר בארוף איז לויט דער וויסענשאפט פון מוזיק א העכערעם ווערק ווי דער כל נדרי, וואָס רבי יאָסעל, דער חזן פון דער אלטער שול, האָט געזונגען, אבער דעם חזן'ס כל נדרי נעהמט מעהר די אידישע הערצער. דער אידישער אויער הערט אין איהם דעם אידישען קרעכץ. ער פיהלט זיין התקרבות מיט איהם און דעריבער מאכט דעם פרומען חזן'ס נגון א סך א טיעפערען אייִנדרוק ווי בארוף'ס קאָמפּאָזיציע. די אידישע נגונים זיינען אלט, אבער ניט אבגעלעבט. זיי טראָגען אין זיך דעם שטעמפּעל פון דעם גאנצען עבר. דאָס איז די אלטקייט פון א פידעל וואָס שפּיעלט אלץ בעסער, וואָס מעהר יאָהרען זי האָט.

דער איד איז בכלל מעהר נוטה צו טרויעריגע, אומעטיגע נגונים. דע־אי־אי־אי איז איהם נעהנטער ווי דער אי־אי־אי. אפילו אין א שמחת־תורה'דיג פרעהליכע זיינען פאָראָן מעהר טרויעריגע טענער ווי פרעה־ליכע; די מאָטיוועו זיינען מעהר אומעטיגע ווי לעבעדיגע. אין די יומים־נוראים'דיגע נגונים פיהלט זיך דער איד אינגאנצען ווי א פיש אין

וואסער. דאָ הערט ער ז י י ן טאָן, דעם אמת אידישען טאָן, וואָס בעניסט מיט באלזאם זיין צובראכען הארץ און זיין פערוואונדעטע נשמה.

דער איד פיהלט אן ערלייכטערונג, וועו ער קען לכל הפחות חויך קרעכצען, וועו ער קען חויך אבזיפצען און ביי א סקארבאוועו נגון זיפצט ער וויפיעל איהם גלוסט זיך. ער זיפצט בקול רם, אין כאָר, צוואמען מיט אלע אידען, וועלכע פיהלען אויך א נויטוענדיגקייט ארויסצוזינגען די אינערליכע מרה־שחורה, וואָס איז שווער און גרויס און דריקט דאָס הארץ אין דעם ענגען און שמאלען ברוסט־קאסטען.

האָט איהר אמאל געזעהן דעם זקן רבי ישראל שמחה'ס, דעם בעל שחרית פון אונזער בית המדרש, וועו ער זינגט אדער בעסער, וועו ער זיפצט אוים דעם המלך?

אונז, קליינוואָרג, האָט מען געזאָגט, אז מען טאָר ניט קוקען אין פנים אריין די כהנים, וועו זיי דוכענען און דעם יומים־נוראים'דיגען בעל תפילה, וועו ער איז זיך מכין צו זיין דער שליח־צבור.

מיר האָבען זיך אבער ניט געקענט איינהאלטש און האָבען ציי־טענווייז געכאפט א קוק. אן אימה פלעגט אונז דעמאלט ארומנעהמען. שטעלט אייך פאָר אן אלטען גרייז־גרויען אידען, וואָס האָט שוין דורכ־געמאכט אן ערך זיבצען צעהנדליג יאָהרען, וואָס האָט שוין באלד אויס־געגעבענע אייניקלעך, שטעהט מיט אן אפען האָריג הארץ, אנגעטהאָן אין א ווייסען קיטעל, איינגעהיעלט אין א טלית, די עטרה אריבערגעוואָר־פען איבער'ן קאפ, שטעהט און שאקעלט זיך איבער'ן אפענעם גרויסען מחזור און זינגט מיט א שטארקער באסאווער שטים.

ער זינגט ניט אליין. דער גאנצער עולם זינגט מיט איהם צוואמען. אלט און יונג, קליין און גרוים — אלע זינגען. הונדערטער, טויזענדער אידען שטעהען מיט טליתים אויך זייערע קעפ און העלפען זינגען דעם אי־אי־אי פאר'ן ה־מ־ל־ך.

דעם בעל תפילה רבי ישראל ארט ניט, וואָס די הונדערטער משוררים זינגען ניט אין טאָן. ער אליין האָט אין זיין לעבען אפילו קיין שטים־גאפעל אין האנד ניט געהאלטען און די אקטאווען נעהמט ער ניט אזוי

ווי עס שטעהט געשריבען **אין די** „נאטען", **נאר ווי ער** איז אנגעלייגט. דריקט איהם שטארק אויפ'ן הארצען, נעהמט **ער א הויבע** אקטאווע אין ברומט ווי א לייב דעם פארגעזאנג פון ה־מ־ל־ך.

רבי ישראל, דער בעל שחרית, איז געווען **א שטארקער איד** מיט א שטארקע **הארץ. זיינע** פריוואטע צרות **האט ער אריבערגעטראגען** ווי **א נבור. ער האט** קיינמאל זיך ניט בעקלאגט אויף זיין מזל. ער פלעגט אויף אלע **זיינע צרות** מצדיק את הדין זיין. וועז ער **האט** געהערט, **אז זיין בעליעבטער** זון, אייגער פון די חובבי ציון, פון די ערשטע פיאנירען, וואס **האבען** זיך בעזעצט אין ארץ ישראל, איז **געשטארבען** פון דעם **נעלעז פיבער און האט איבערגעלאזען** א יונגע אלמנה מיט פיער יתומים־לעך. **האט** ער ניט געהאט טענות צום רבונו של עולם. **נאך די** וועלטער: ברוך דיין אמת, **וואס ער האט** ארויסגעזאגט מיט די בלוט פון זיין הארץ, **האט ער** אויפגעהויבען די האנט צום הימעל **און האט** געזאגט: ד' נתן וד' לקח — **נאט האט** געגעבען און נאט **האט צוגענומען.**

רבי ישראל **האט** אין זיין לעבען ניט געווייגט, **אבער דא** פארן ה־מ־ל־ך **האבען** גרויסע טרעהרען ארויסגעפלויסט פון **זיינע** אויגען, זיך **נעקוויקעלט** איבער זיינע איינגעפאלענע, איינגעטריקענטע, **נעלע באקע**ן **און** ארונטערגערונען אויפ'ן מחזור.

איך קען נאך עד היום ניט פארגעסען רבי ישראל'ס טרערען, די גרויסע, געזאלצענע, **ווארעמע** טרערען, **וועלכע האבען** גערונען און גע־טריפט אויף **דעם גרויסען** מחזור.

דאס זיינען ניט געווען טרערען פון אייגענע צרות. **דאס זיינען** ניט געווען טרערען פון א יחיד. דאס זיינען געווען כלל טרערען. **אין רבי** ישראל'ס **טרערען האבען** זיך אבגעשפיגעלט די צרות פון **גאנצען** כלל. **דאס זיינען** געווען **טרערען**, וועלכע פלויסען אין דעם בעבער, אין דעם כס הדמעות, **וואס שטעהט** אויבען אין די הימלען, נעבען כסא הכבוד אן **ווארט ביז ער זאל** פול ווערען כדי משיח זאל קענען קומען...

רבי ישראל **האט** געווואוסט די גרויסע אחריות, **וואס ער** נעהמט אויף זיך דערמיט, **וואס** ער וועלט דער שליח צבור פאר אן עדה אי־דען אין דעם טאג, וועז נאט ברוך הוא אליין קעניגט. ער **האט** געווואוסט,

אז אויב ער זאל חס ושלום נכשל ווערען אין א תפילה, קען דערפון לייר־
דען דער גאנצער צבור; אויב ער זאל חלילה פערבייטען א תקיעה אויף
א תרועה, א תרועה אויף א שברים, קען דער שטן האבען א פתחון פה...
און ער האט דעריבער אזוי געווינט און געקרעכצט ביים ה־מ־ל־ך, דאס
ערשטע ווארט מיט וואס ער פאנגט אן זייגע תפילות אלס א שליח צבור.

דאס וואס דער בעל שחרית רבי ישראל האט געפיהלט און אויסגע־
קרעכצט מיט זיין אי־אי־אי פאר'ן ה־מ־ל־ך, האט מיט אייניגע שעה
שפעטער אויסגעדריקט דער בעל מוסף רבי מרדכי־שמואל דורך ווערטער
מיט זיין הנני...

און אזוי ווי ביים ה־מ־ל־ך אזוי אויך ביי הנני האט די ערה אידען
געזונגען צוזאמען מיט'ן חזן און עס האט זיך בעקומען אן אלגעמיינע,
איינהייטליכע, הייליגע שטימונג, וואס האט געהערשט די גאנצע יומים
נוראים.

די ערשטע סליחות.

שבת פאר די ערשטע סליחות איז די שטעדטעל געוואָרען אונרוהיג. א שטילער פּחד האָט איבער אלעמען פערשפרייט זייגע טונקעלע פליגלען. די מורא פאר דעם גרויסען יום הדין, וואו דער שופט עליון וועט פאָדערן א חשבון פון אלע מעשים, איז געווען קענטיג אויף די געזיכטער.

אלע — פרויען און מענער, קליין און גרויס, אלט און יונג — אלע האָבען אָנגעפאנגען צו מאכען הכנות פאר ראש השנה, וועו דער מזל פון די רשעים גמורים און פון די צדיקים גמורים וועט גלייך ווערען בעשטימט.

אן אימה פאלט אָן, וועו מען זיצט אין א געריכט־הויז, וואו מען איז דן דיני נפשות. די, וועלכע זיינען אין משפט פערמישט, ציטערען ביי יעדער בעווענונג פון ריכטער. די הכנות אוו דער גאנצער סדר פון אויסקלייבען די געשוואָרענע נעהמען ארויס די געזונט. און דאָ קומט דער לעצטער שבת פאר דעם גרויסען וועלט־געריכט! גלייך ווי דער שבת עכדיגט זיך, רופט דער ריכטער פון אויבען, דער שופט עליון, דעם קטיגור מיט'ן סניגור, זיי זאלען זיך אָנגרייטען מיט זייערע טענות. איז דען א וואונדער, אז דער גאנצער עולם האָט געהאלטען אין איין פחדן, אין איין ציטערען אין די טעג פאר ראש השנה?

תפילה איז איינע פון די מיטלען, ווי מבטל צו זיין א שלעכטע גזירה אוו דער עולם האָט זיך זעהר שטארק געגומען אָט פאר דעם מיטל. אין די עטליכע טעג, וואָס זיינען געבליבען ביז ראש השנה, קען מען נאָך א סך פועל'ן ביי דעם רבונו של עולם אוו מען טאָר ניט פער־

לירעז די געלעגנהייט, כל זמן עס איז נאך ניט צו־שפעט.

שבת נאך מנחה איז דער עולם ניט אוועק אהיים צו שלוש סעודות ווי דער מנהג איז, נאר איז געבליבען זיצען אין שול נופא. דאס עסען האט איבערהויפט געשפיעלט א קלייגע ראליע אין די טעג פון די ערשטע סליחות ביז מוצאי יום כפור. אזוינע פרומע אידען ווי רבי נאטל לאה־דבורה'ס, ר' הלל וועלווע העלמען'ס און אבא דער בית־דין שמש פלעגען די גאנצע צייט פאסטען, בפועל ממש פאסטען. יעדען אוועגד נאך מעריב פלעגען זיי זיך וואשען און נעהמען אין מויל אריין א פאר כזיית'ן, אבער ניט מעהר ווי כזיית'ן, אונטערצולעהנען דאס הארץ, כדי זיי זאלען קענען אויף מארגען ווייטער פאסטען.

גלייך נאר ווי עס האבען זיך געווויזען די ערשטע סמנים פון'ם בין השמשות איז ארויף אויפ'ן בימה שלמה תהלים זאגער און האט אננעפאננען מיט אן אומעטיגער, ווייגענדיגער, אבער הארציגער שטים:

אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה.

און די ערה אידען האט געענטפערט:

אשרי נוצרי עדותיו בכל לב ידרשוהו.

און אזוי האט זיך א פסוק אום א פסוק געביטען שלמה מיט'ן גאנצען צבור ביז וואנעט אין שול איז געווארען חשך פינסטער.

שלמה תהלים זאגער האט ניט בעלאנגט צו די כלי קודש. מען האט איהם וויפיעל מאל פארגעשלאגען, ער זאל וועלען אין א מנין א שמש, אבער ער האט די שמשות ניט אננעכומען.

— גאט ברוך הוא מיר געשאנקען א פאר הענט און איך וויל האבען חיונה פון יגיעי כפי — פלעגט ער שטענדיג בטעמה'ן זיין אבזאג פון א קהל'שע משרה.

מלאכות האט שלמה געהאט א סך. זומער צייט פלעגט ער זיך פארקע־נען אין זיין גארטען, וואס ער האט געקראגען בירושה, פלעגט ארונטער־נעהמען אביסעל בולבעם, מערען, ספרוטען און אנדערע ירקות, זיי פערפאקען אין זעק און אליין אוועקטראגען אויפ'ן מארק פערקויפען.

ווינטער איז שלמה געווארען אן אייגבינדער און האט זיך געפיהלט גליקליך, וועז זייגע הענט פלעגען דארפען אייגבינדען די גמארא'ס, די

משניות'ן און אנדערע חיליגע ספרים. קיין למדן איז ער ניט געווען. אפילו ביים עיין יעקוב פלעגט ער זיצען אהן כונה און אונטערכאפען אמאל א דרעמעל. דערפאר איז ער אבער געווען א גרויסער בעל תהלים.

פון א וואך נאך דער חתונה אן — און דאס איז געווען אן ערך פערציג יאהר — האט שלמה ניט פערפעהלט צו זאגען לכל הפחות א יום תהלים פאר'ן דאוונען. דאס איז געווען אין מיטען וואך.

שבת פלעגט שלמה ניט נאר זאגען פאר זיך, נאר אויך פאַרזאגען פאר אנדערע תהלים. זומערצייט פלעגט שלמה שבת נאכ'ן עסען, וועו אלע פלעגען נאך שלאפען, אוועק אין שול און צוואמען מיט א פאר מניינים פון זיין חברה תהלים דורכזאגען דעם תהלים פון אנפאנג ביז'ן סוף. ווינטער, וועו די טעג זיינען קורץ און מען קען ניט בעווייזען דורכצוזאגען דעם תהלים בייטאג, פלעגט שלמה אויפשטעהן דריי אזייגער פארטאג.

אלע האבען געוואוסט, אז אין די פערציג יאהר האט שלמה נאך ניט פערפעהלט איין שבת אפילו צו געהן אין שול צו תהלים. און קומען פלעגט שלמה אין שול פינקטליך, צו דער רגע. קיינע שטורעמס, קיינע פרעסט און קיין רעגענס האבען ניט געקענט מאכען, אז שלמה זאל פער־שפעטיגען צום תהלים. די וועלכע האבען געוואוינט אין די גאסען, וואו שלמה פלעגט דארפען דורכגעהן אין שול אריין, זיינען שוין געווען גוט בעקאנט מיט זיינע טריט און פלעגען דערקענען זיין גאנג. אפילו די הינט פון שטעדטעל האבען, משמעות, שוין גוט געקענט שלמה'ס הילוך. זיי האבען קיינמאל ניט געבילט וועו ער איז געגאנגען.

— עס איז שוין דריי אזייגער פארטאג, שלמה נעהט שוין תהלים זאגען — פלעגט א לוסטיגע חברה, וואס האט זיך ערגעץ וואו פערשפע־טיגט און ניט געוואוסט די צייט, א כאפ געבען.

אויך די וועכטער און די שטערטעלשע גויים האבען נאך שלמה'ס טריט דערקענט די צייט. שלמה פלעגט געהן אהן א לאמטערן. ער האט געקענט דעם וועג אין דער פינסטער. פערציג יאהר ווי ער נעהט אויף איהם...

דאָס תהלים זאָגען איז פּאר שלמה'ן געווען ניט א מצוה, ניט א חוב, ניט א מוז, נאָר א גרויסער תענוג, א שטיק עולם הזה. אזוי האָט שלמה טאקע מפורש אליין זיך מודה געווען: „עס איז אן עולם הזה צו זאָגען א פּאָר פּסוקים תהלים".

וועז שלמה האָט א זאָג געטהאָן א למנצח בנגינות, א מזמור שיר, פּלעגט ער וועלען מאָדנע בעגיסטערט, זיין פּנים האָט אָנגעפּאָנגען צו לייכטען אוז פּון זייגע אויגען האָט דורכגעשטראהלט אן אינערליכע התלהבות. זיין נשמה איז דערהויבען געוואָרען פּון דוד המלך'ס פּאָעזיע אוז מען האָט געזעהן, ווי ער הערט נאָך איצט, נאָך א שעהנע פּאָר טויזענד יאָהר, יעדען קלאָנג, יעדע בעוועגונג פּון דוד'ס הארפּע.

אזוי ווי דאָס תהלים זאָגען פּלעגט א גאנץ יאָהר פּארקומען, וועז דער נעווהנליכער עולם שלאָפּט, האָט מען שלמה'ן ווייניג וואָס געזעהן. פּון ראש חודש אלול האָט זיך שלמה אָנגעפּאָנגען אָפּט צו ווייזען אויפ'ן בימה, אפילו וועז דער עולם האָט ניט געשלאָפּען, אוז פּון שבת נאָך מנחה פּאר די ערשטע סליחות ביז דעם אויענד פּון כפּרות שלאָגען איז שלמה נעווען דער אמת'ער הערשער פּון דער בימה.

קוים האָט ער געזעהן, אז דער עולם שטעהט אין שול סתם אזוי אוז שמועסט, האָט ער גליך דערלאָנגט א פּאטש אויפ'ן שולחן אוז אָנגעפּאָנגען מיט א ניגון אן אשרי האיש אדער אן אשרי תמימי דרך... אוז וועז שלמה האָט אָנגעפּאָנגען, האָט ער זיך שוין פּון תהלים ניט אזוי גיך אָבגערישען. ער האָט געזאָגט אוז געזאָגט אָהן אן אויפהער ביז וואָנעט עס איז געקומען די צייט פּון דאוונען.

* *

די הקדמה צו די ערשטע סליחות איז געווען דער „מזמור לדוד", וואָס דער חזן מיט די משוררים האָבען געזונגען פּאר מעריב.

דער מזמור לדוד איז געווען דער אריינפּאָהר, די „אָווערטיור" צו די סליחות טעג אוז צו די עשרת ימי שובה. מיט דעם מזמור לדוד איז דער חזן צום ערשטען ארויסגעטראָטען מיט זייגע ימים-נוראים'דיגע נגונים.

יעדעס יאָהר פלעגט דער חזן אנדערש זינגען דעם מזמור, אבער ווי דער ניגון זאָל געווען זיין ניי, האָבען זיך אין איהם שטענדיג אבגעקלונגען, ווי א ווידער־קול, די טענער פון די סקארבאָווע מעלאָדיען פון ראש השנה און יום כפור.

שעהן און הייליג איז געווען די שטימונג ביים מזמור לדוד.

אין שול איז געווען פינסטער. א געוויסע מעלאנכאָליע האָט געקלעמט און געמומען פאר'ן הארצען. איטלעכער האָט געפיהלט, אז עס קומען אָן שרעקליכע, פירכטערליכע טעג; טעג, ווען דער גייסט דארף אייניגהמען דעם קערפער, ווען די רוחניות דארפען אריבערוועגען די גשמיות, ווען די נשמה דארף זיך טובל זיין אין א ים פון תפילות און תחנונים. עס קומט א צייט, ווען מען דארף זיך אויסטהאָן פון די קליינליכע מענשליכע בעגעהרען און תשוקות, ווען מען דארף זיך רייסען פון דער ערד און שטרעבען צו די הימלען, ווען מען דארף זיין מעהר געטליך ווי מענשליך. אין הסכם מיט אָט אזא שטימונג האָט דער חזן געזונגען; געזונגען א תפילה, א מזמור צו דעם קעניג פון אלע קעניגען, צו דעם מלך מלכי המלכים.

מאוים'דיג, אבער שעהן און הייליג האָט מען אין יענע מינוטען געפיהלט!

נאָך מעריב האָט זיך דער עולם געזעגענט, כדי אין גיכען זיך צו זעהן צו די ערשטע סליחות.

שבת־צו־נאכט זיינען אנדערע געגאנגען שלאָפען צו־שפעט און אנדערע צו־פריה. די אינגערע, די וועלטליכע, די סוחרים האָבען געווארט ביז האלבע נאכט און האָבען שוין דאן אבגע'פטר'ט די סליחות. די פרומע אידען אבער האָבען זיך געלעגט פריה שלאָפען כדי אויפצושטעהן אויף מאָרגען קודם עלות הבוקר, ווען עס איז נאָך רעכט־פינסטער.

צוויי אזייגער ביינאכט איז אבא דער שול־רופער ארומגעלאָפען מיט זיין גראבען ראָהרענעם שטעקען אין איין האנט און מיט א גרויסען לאמטערן, וואו עס האָט זיך געהויבען ארויף און ארונטער דער טונקעלער פלאם פון א חלב'נע ליכט, אין דער צווייטער האנט, און האָט געראפען צו די ערשטע סליחות.

אבא דער שול־רופער איז געגאנגען פון הויז צו הויז און האָט אַנגעקלאפט אין די לאָדענס פון די פענסטער:

שטאַרקט זיך לעבודת הבורא!

שטעהט אויף צו די ערשטע סליחות!

א מוטער שטעהט מיט פערשלאָפענע, קלעפּינע אויגען און ווינט איהר קינד, וואָס איז אזוי אונרוהיג און וויל ניט אויפהערען צו וויינען. זי גיט א ציטער, ווען אבא קלאפט אָן אין לאָדען און שרייט אויס מיט זיין דיקען הייזעריגען קול:

שטאַרקט זיך לעבודת הבורא!

שטעהט אויף צו די ערשטע סליחות!

ערגעץ וואו דרעהט זיך א חולה אויף זיין קראנקען בעט, וואו זיינע וועהטאָגען לאָזען איהם ניט רוהען און צעווייגט זיך, ווען צו זיינע אויערען טראָגט זיך אבא'ס אומעטיגער הארץ־נאָגענדיגער פזמון:

שטאַרקט זיך לעבודת הבורא!

שטעהט אויף צו די ערשטע סליחות!

דער ווינט פייפט און ברומט און לאָזט ארויס אלעריי משונה ווילדע קולות. די בלעטער פון די פייכטע בוימער וואַרפען זיך אייגע אויף די אנדערע און סוד'ען זיך. ניט וועניג פון זיי פאלען אויף דער וויכער בלאָטיגער ערד. פון דער וויטענס טראָגט זיך דער רוגזה'דיגער נערוויש פון די וואסער אין טייך, וואָס פליסט און פליסט אָהן אן אויפהער, אָהן א צוועק, און אבא דער שול־רופער קלאפט אין טיר און אין פענסטער:

שטאַרקט זיך לעבודת הבורא!

שטעהט אויף צו די ערשטע סליחות!

ראש השנה.

ניי־יאָהר ווערט ביי אלע פעלקער און נאציאָנען בעגעגענט מיט גרויס פּאראד, ביי אידען ווערט ראש השנה בעגעגענט מיט שרעק. די גויים פרעהען זיך מיט'ן ערשטען טאָג פון'ם ניייעם יאָהר. מען זינגט, מען טאנצט, מען הוליעט; די אידען בעוויינען איהם, מען קלאָגט, מען פערגיסט טרעהרען, מען יללה'ט.

געזונטע, נאָרמאלע, לעבענס פרייִדיגע מענשען זיינען זאָרגלאָז בנוגע דער צוקונפט; זייער לעבען פליסט רעגעלמעסיג, אָהן בעזונדערע איבערראשונגען און ענטוישונגען. ציטעריגע, נערוועאישע, בעזאָרגטע מענשען האלטען אין איין מורא האָבען, אין איין איבערקלעהרען.

דער איד האָט א רעכט צו זיין פערזאָרגט. ער וויים פון ערפאהרונג, אז ווי שלעכט עס איז, קען זיין נאָך ערגער און א מאָדנער פּחד נעהמט איהם דורך. שווארצע, פינסטערע פּאָרשטעלונגען און בילדער פאנגען זיך אָן צו מאָלען אין זיין קאָפּ, ווען ער דריגט אריין אין דער צוקונפט, וואָס איז פערשטעלט מיט א נעהיימניספולען שלייער. ווער וויים, וואָס דער נייער יאָהר וועט מיט זיך ברייננען? אלע בעשעפענישען פון דער וועלט ווערען געמשפט. אלעמענס מעשים ווערען איצט נאָכגעזוכט. דאָס בוך פון די פאָסירונגען, פון די קלענסטע ביז די גרעסטע, ליגט אפען פאר דעם אויבערשטען וועלט־ריכטער, פאר דעם שופט עליון. עס העלפט דא ניט קיין לייקענען. איטלעכער האָט מיט זיין אייגען האנד פערשריבען זיינע גוטע און שלעכטע מעשים. ווער וויים, ווי דער פסק דין וועט זיין? ווער וויים, וואָס פאר אן איבערקעהרעניש עס קען נאָך פאָרקומען?

דער שטארקסטער מאמענט, דער פסיכאלאגישער מאמענט פון ראש השנה, ווי פון די ימים נוראים בכלל, קומט פאר ביים ונתנה תוקף. דער ונתנה תוקף דריקט אויס די שטימונג, וואס הערשט; עס ווערט דא ארויסגעזאגט מיט ווערטער, וואס דריקט אלעמען אויפ'ן הארצען. און דעריבער ווייגען אזוי אידען אין שול, ווען זיי זאגען ונתנה תוקף:

„מי יחיה ומי ימות, מי בחרב ומי בחנית".

די גאנצע געהיימנים פון דעם מארגענדיגען טאג, די צוקונפט, שטעלט זיך דא די אידען פאר אין איהר גאנצער גרויזאמקייט.

אפשר טאקע — טראכט זיך א גוטע אידישע מוטער — וועט איהר'ס א קינד פערוואגלט ווערען ערגעץ־וואו אין עק וועלט און זי וועט פון איהם אפילו קיין בריוועלע ניט האבען; אפשר — טראכט איבער א טרייער פרומער פאטער — וועט זיינע א טאכטער ארונטער־געהן פון גלייבען וועג: אפשר — קלעהרען זיי ביידע איבער מיט שרעק— וועט קומען דער טויט און ארויסרייסען אימיצען פון זייערע געליעבטע. אפשר...

מען איז ביי גאט אין די הענד און מען ווייס ניט וואס מארגען און איבערמארגען וועט זיין. מען ווייס ניט, וואס די צוקונפט וועט מיט זיך ברייגען. און אט דיזער געדאנק: טאמער, אפשר קען זיך, חס ושלום, עפעס וואס טרעפען, רופט ארויס א שוידער, א געוויין, א יללה.

די גאנצע אידישע לעבענס פילאזאפיע איז א גאנץ אנדערע, ווי די לעבענס פילאזאפיע פון די אומות העולם.

בעת מיר לעבען לעבען מיר,
און קומט דער טויט שטארבען מיר.
אזוי דענקען די גויים.

דעם אידען געהט ניט איין דאס לעבען אויס מורא פאר'ן טויט. דער איד פערטיפט זיך מעהר אין די פראגען פון „זיין" און „ניט זיין", פון „ווערדען און פערגעהן" און פערשטעהט דעריבער גרינדליכער דעם אונזיכערען פלאץ, וואס ער פערנעהמט אין דער וועלט.

דאס אידיש לעבען איז אזוי אונגארמאל, איז אזוי אונטערגעוואר־

פען פערשידענע סבות, דאָס עס האָט זיך געמוזט אויסארבייטען א מין שרעקעריגער, אונזיבערער געדאנקען־גאנג.

דער איד האָלט ניט נאָר אין איין קלעהרען, נאָר אין איין אי־ב ע ר קלעהרען, דער א פ ש ר הערט ניט אויף איהם צו נאָגען. אין יעדער גרויסער שמהה גנב'עט זיך וויי א גיפטיגער שלאַנג אריין דער „אפשר" און פערשטערט זי.

וועלט געבוירען א קינד, פאַנגט דער פאָטער אָן איבערצוקלעהרען: אפשר וועט דאָס קינד זיך ניט האָדעוועון וויי עס בעדארף צו זיין, אפשר וועט עס ארונטער פון דרך הישר און וועט האָבען פון איהם מעהר צער ווי נחמה. פיהרט א מוטער איהר טאָכטער צו דער חופה, האָלט זי אין איין וויינען. איהר טאָכטער קומט איצט אריין אין א נייער וועלט, זי פאַנגט אָן צו פיהרען א ניי לעבען, אפשר... אפשר וועט דאָס לעבען בריינגען מעהר צרות ווי גליק, מעהר לוידען ווי פרוידען.

ראש השנה און יום כפור לעבט דער איד איבער א וועלט מיט גע־דאנקען. אין זיין מח שטויסען זיך צוזאמען, ווי די כוואליעס פון ים, פערשידענע געפיהלען: שרעק און בטחון, חרטה און בעשלאָסענקייט, יאוש און האָפענונג. דער גרונד־געדאנק, דער לייט מאָטיוו פון אָט די אלע נשמה־בעוועגונגען איז די מורא פאר דאָס אונבעוואוסטע, די אונזיכער־קייט מיט דעם שפעטער, דער מי יחיה ומי ימות, דער מי בחרב ומי ברעב; די אלע אנדערע געדאנקען און רעיונות זיינען בלויז ניואנסען בעגלייטונגען פון אָט דעם לייט־מאָטיוו, וואָס געהט דורך וויי א רויטער פאָדים דורך אלע תפילות, פיוטים און שפיגעלט זיך אָב אין די נגונים.

א חוץ ביי ונתנה תוקף, זיינען זעהר שטארק די מאָמענטען ביים שופר בלאָזען.

צום שופר בלאָזען מוזען קומען אלע, אלט און יונג, קליין און גרוים. די קראנקע לאָזען איבער די בעט, די אָמען — די זויגלינגע, אפילו די דיענסט־מיידלעך לאָזען איבער דעם ציימער, טהוען אָן א ווייסען פאר־טוך און קומען צו זייערע באלעבאָסטעס אין דער ווייבערשער שול הע־רען שופר בלאָזען.

דאָ דארף מען בייקומען דעם ערנסטען שונא, דעם אונזעהבארען שווארצען פיינד, דעם מקטרג, דעם שטן, און אלע מוזען זיין דערביי, קיין־נער טאָר ניט פעהלען.

אום צו קענען שלאָגען דעם שונא דארף קודם כל בעשאפען ווערען אן אלגעמיינע שטימונג, א מלחמה שטימונג. דאָס ווערט נעטהאָן דורך דעם למנצח, וואָס יעדערער מוז איבערזאָגען זיבען מאל נאָכאָנאַנד.

אין בית המדרש איז שטיל. אלע שטעהען מיט די טליתים איבער די קעפ, מיט'ן פנים צום מזרח און ווארטען. די קליינע קינדער שטעהען לעבען די טאטעס, וועלכע הילפען זיי איין מיט זייערע טליתים.

עס עפענט זיך די טיר פון בית המדרש און לייכטע לאנגזאמע טריט שניידען דורך די שטילקייט. דאָס קומט רבי שלום וואָלף דער בעל תוקע פון מקוה, ווער איז זיך טובל פאר די תקיעות.

עס דויערט ניט לאנג און שלום וואָלף שטעהט שוין אויפ'ן בימה אין זאקען, אָנגעטהאָן אין א קלאָר־ווייסען קיטעל און איינגעוויקעלט אין א גרויסען טלית. אין עזרת נשים בעווענען זיך ווייסע לייכעבער— תכריכים, וועלכע לעבעריגע מענשען האָבען אָנגעטהאָן. עס דוכט זיך, אז אויך טויטע האָבען זיך אויפגעהויבען פון זייערע קברים און נעקומען אין זייערע תכריכים הערען שופר צווישען די לעבעדיגע.

רבי שלום וואָלף הויבט אן מיט א ווייענדיגער, הייזעריגער שטים, אין וועלכער עס האָט זיך געפיהלט אי געבעט, אי רחמנות, אי גבורה:

למנצח בנגינות מזמור שיר...

און גלייך נאָר, ווי שלום וואָלף האָט ארויסגעזאָגט די ערשטע ווערטער, האָט די נאנצע עדה אידען אָנגעפאָנגען צו זאָגען דעם למנצח.

ווי אין א ברויזיגען, שטורעמדיגען ים, ווען פערשידענע כוואליעס מישען זיך אינאיינעם אוים און לאָזען ארויס א מאָדנעם נערויש, אזוי האָבען זיך די פערשידענע הונדערטער שטימען דורכגעמישט אין איין שטארקען שאָלען, וואָס איז בעגלייט געוואָרען מיט ביטערע געווייענען און שלוכצען, וועלכע האָבען זיך געטראָגען פון דער ווייבערשער שול. קיין איין־איינציג ווארט, קיין איין־איינציג שטים האָט מען אין דעם

שאלען און דעם גאנצען מענשליכען זשומען ניט געקענט אונטערשיי־דען. אלעם איז געווען דורכגעמישט און דורכגעפאבטען אין איינעם.

מיט איין מאל האט דאם תהילים זאגען אויפגעהערט. דער וויבער־שער געוויין איז אבגעהאקט געוואָרען. אין בית המדרש איז צוריק גע־וואָרען שטיל, נאך שטילער ווי פריהער. די עלטערע האבען איינגעהאלטען דעם אטעם און די קינדער האבען מורא געהאט ארויסצולאזען א פיפס. די הערצער האבען געקלאפט. דער עולם איז געשטאנען אין ציטערנים און נעדולדיג געווארט...

שלום וואלף האט זיך אויסגעהוסט און וועז אלע האבען געפיהלט, אז ער האט שוין אריינגעשטעלט דעם שופר אין מויל, האט דער בעל שחרית, רבי ישראל צעסנעם, וועלכער איז אויפגעשטאנען פינף אזיינער אין דער פריה און פון דאז אן זיך ניט אוועקגעזעצט, וועלכער איז דריי שעה נאכאנאנד געשטאנען פאר'ן עמוד און געדאוועט שחרית — פלוצלונג א געשריי געגעבען מיט גרויס גבורה:

תק־י־עה!!

און שלום וואלף לאז ארויס פון שופר א קלאהרע לאנגע תקיעה. פאר וועלכער דער שטן האט געמוזט צוטומלט ווערען.

ש־ב־ר־ם...

סופלירט וויטער רבי ישראל מיט א שטארקען באסאווען קול.

און ר' שלום וואלף צוהאקט אזוי קונציג דעם לאנגען טאן פון דער תקיעה אין קלייניע טיילען און ענטפערט דורכ'ן שופר אויף רבי ישראל'ס סיגנאל.

— תרועה!!

שרייט וויטער רבי ישראל מיט מעהר שטארק און מיט מעהר כח, מיט'ן פולען בעוואוסטזיין, אז אט־אט ליעגט דער שטן א צו'הרג'ע־טער, א דערשלאגענער אויף דער ערד, אז ער וועט שוין קיין פתחון פה ניט האבען.

און רבי שלום וואלף צוהאקט די תקיעה אין נאך פלענערע פיצינקע

טיילכעלעך, אזוי אז פון איין גאנצע תקיעה האָט זיך בעקומען א סך צו־בראָכענע, פערטיל תקיעות.

און אזוי האָט רבי ישראל געזאָגט מיט וועלכער און רבי שלום וואָלף האָט געבלאָזען מיט'ן שופר די אלע תקיעות און די שברים'ס און די תרועות, וועלכע שטעהען אין מחזור, ביז דער לעצטער תקיעה גדולה, פין וועלכער דער שטן איז אזוי מבולבל געוואָרען, אז ער האָט שוין מעהר קיין תקומה ניט געהאט...

שבת שובה.

שבת שובה האָט פערנומען א בעזונדערן אָרט אין דעם נשמה־לעבען פון אונזערע טאָטעס און זיידעס.

אויב ס'וואָלט געווען מעגליך פאַרצושטעלען די געפֿיהלען און איבער־לעבענישען פון די עשרת ימי שובה אין א פּלאַסטישער, בולט'ער פאָרמע, וואָלט איך געזאָגט, אז שבת שובה איז א גרין, ווייך, חן'עודיג פּעלד צווישען צוויי גרויסע, ריעזיגע בערג; א שעהן, רוהיג פּליסענד טייכעל, וואָס פּאַראיניגט צוויי מעכטיגע, ברויזענדיגע שטראָמען.

צווישען דעם שאָלען פון די טראָמפּייטען, צווישען די הויכע, שרייענדיגע, פּיעל קולות'דיגע תפילות און תחנונים פון ראש השנה און יום כפּור איז שבת שובה די קול דממה דקה, די שטילע, רוהיגע אינערלי־כע שטים, וואָס בלייבט אין הַארצען און געהט ניט ארוים אין דער אויי־סערליכער וועלט.

שבת שובה איז דער טאָג פון חשבון הנפש: דער טאָג, וועו מען פערטיפט זיך אין אליין, וועו די גאנצע אויסערליכע וועלט, די אלע מעשים און פאַסירונגען פון יאָהר וועלען קאָפּירט און איבערגעמאַכ־טען אין דעם „איך", אין דעם חדרי חדרים פון דער נשמה, וואו עס ליי־גען בעהאלטען די גרעסטע סודות, די טיפסטע געהיימניסען פון לעבען.

דער קטיגור מיט'ן סניגור, דער אנקלאגער און דער פערטיידיגער האָבען לכבוד שבת שובה אָבגעלאָזען זייערע טענות און וכוחים צווישען זיך, נאָט אליין האָט אויסגעטהאָן זיינע ריכטער־קליידער, די מלחמות צווישען שטן און דעם מליץ יושר זיינען געקומען צו א שטילשטאַנד און די נע'משפט'ע, וועלכע זיצען אויפ'ן אנקלאגע־באנק, האָבען צייט אליין

צו בעטראכטען זייערע מעשים, אבצואוועגען דאָס גוטע און דאָס שלעכטע, מאכען א סך הכל פון דעם פערגאנגענעם יאָהר, חרטה האָבען אויף דאָס בייזע און ווידערקעהרען זיך צוריק צו נאָט, צו דעם סוד און תכלית פון דער בריאה...

שובה בנים שובבים לד' אלהיכם...

קומט צוריק, קעהרט זיך אום צו אייער גאָט...

שבת שובה רעדט דער איד ניט ארוים, וואָס ער פיהלט. אינגעווע־נ י ג, אין הארצען פלאגט איהם דער נעפיהל פון חרטה. די חרטה איז צו־שטארק, מען זאָל זי אָבשוואכען מיט ווערטער; זי איז צו־הייליג פער־שוועכט צו ווערען דורך דער בעריהרונג מיט דער אויסענווענדיגער.

שבת שובה הערט אויף דער איד צו זיין א טייל פון א רבים, א פרט פון א כלל, זיין אייגען יחיד'יש ווענדט ווערט בריים און גרויס. ער פער־טיעפט זיך אין זיינע אייגענע געדאנקען; ער איז זיך מתבודד אין זיינע אייגענע רעיונות; ער בעטראכט דעם מהלך, די בעציהונג פון איהם צו גאָט און קלעהרט ווענען מיטלען ווי זיך צו דערנעהנטערען, זיין נשמה זאָל ניט ארומבלאָנדזשען איינזאם און עלענד אויף דעם עולם התעה, זי זאָל בעסער קומען צו איהר תכלית, צו איהר מקור.

די אויסערליכע נאָטור, וואָס רינגעלט ארום דעם מענשען אין דער צייט פון די עשרת ימי שובה. איז אין הסכם מיט דעם אידענם רעיונות און מחשבות. דעם אידענם נשמה איז אין א געוויסען זין אן אבשפיגלונג פון דער אויסערליכער נאָטור.

אין דער צייט פון יאָהר געוועגענט זיך אב דער זומער מיט גאָט'ס ווילטל. די זון לייכט, אבער ווארעמט שוין ניט אזוי ווי אין די זומער־טעג. די גרינע בלעטער אויף די בוימער זיינען פערטריקענט, פערדארט. יעדער בלאָז פון ווינט רייסט זיי אראָב פון די צווייגען, ווען זיי זיינען געוואק־סען און בעקומען זייער יניקה, און פערטראָגט זיי ערגעץ־ווען אין א טייך, אין א בלאָטע, ווען זיי ווערען אָהן רחמנות פערפוילט און פערווערימט. די זשומענדיגע, פון בלום צו בלום פליהענדע זומער־פויגעלעך און ביה־נען, ווילכע טראָגען אין זייערע פליגלעך די זריעה פון טויזענדער לע־בענס, זיינען פערשוואונדען. די נאָטור האָט שוין איבערגעלעבט איהר

ליעבע־צייט: זי האָט שוין בעזאָרגט פאר דאָס קומענדיג יאָהר א סך נייע בעשעפענישען: זי וועט עלטער, הערט אויף צו זיין לייכטזינג; זי וואָרפט אוועק איהר קינדיש שטיפערישען, קאָקעטישען שמייכעל פון פריה־לינג, איהר חן'עודיגע, גרינע הילץ פון זומער; זי וועט לייטישער, שטאָלצער און בעגעגענט ניט מיט א ליעבליך, קאָקעטיש פנים. קענען דעם פריהלינגס געזאנג, דעם שיר השירים פון ליעבע און לעבען, פערשפּרייט זיך אין דער נאָטור דער הערבסט, די קהלת שטימונג, וואָס מאכט מיט דעם הבל הבלים הכל הבל חוזק פון די יוגענדליכע טרוימען און האָפ־נונגען. אלעס שטארבט אָב פאר די אויגען. די איינציגע וואָס בליבען לעבען זיינען די מיט נאדלען בערעקטע סאָסנעס אין וואלד, אבער זיי האָבען קיינמאָל זיך ניט געפּוצט מיט בלומען; זיי האָבען קיינמאָל ניט געשטיפט מיט די ביהנען.

אין די לעצטע טעג פון זומער האָט די גאנצע נאָטור א מין חשבון הנפש. מיט א סקעפּטישען שמייכעל בעטראכט זי די תענוגים פון לע־בען און דאָס לעבען גופא. אָט האָבען אויפ'ן פעלד געוואקסען אזעלכע שעהנע, גרינע, הויכע און בייכיגע זאנגען, וועלכע האָבען זיך אזוי שעהן, אזוי הארמאָניש, אזוי פרום געשאָקעלט און געשעפּטשעט אזא הילליגע תפלה צום אלמעכטיגען; אין מיטען דערינען איז געקומען דער שניטער און האָט אָהן רחמנות זיי ארונטערגעהאקט מיט זיין שארפער, שטאָלענער קאָסע און האָט איבערגעלאָזען בלויז שטעכערייגע גרודעס. אָט האָבען פוי־נעלעך מיט אזוי פיעל טרחה, מיט אזוי פיעל קונסט און געשמאק גע־בויט נעסטען פאר זייערע קליינינקע עופה'לעך אין דיווינקלען פון די הויכע פענסטער אין שול און אין טיפּלע, להבדיל, און דא קומט דער גלעזער און צושטערט, אפשר ניט וויללענדיג, אין איין הרף עין די חדשים לאנגע ארבייט פון די פויגלען. אָט זיינען אין די ערטנער געהאנגען אויף די קליינע קוסטעם שעהנע, פארביגע, אלערליי קאָליערענדיגע בלומען, פון וועלכע עס האָט זיך געטראָגען א שטארקער, בשמים'דיגער ארא־מאט און בעגינען איז געקומען דער פראָסט און האָט פון זיי געמאכט א תל.

אומעטום, וואו מען זאל זיך ניט קערען און וועגדען, בעגעגענט מען פערדאַרבענע, צושטערנדע כוחות, וואָס מאכען א חורבן פון אלעס, וואָס האָט מיט א קורצע צייט צוריק אזוי געבליהט. אן אונזעהבארע האנד פערדארבט דעם לעבענס - זאפט, וואָס האָט אָט גאָר ניט לאנג צוריק זיך געגאָסען אין אלע בוימער און גראָזען און געבראכט מיט זיך פרישקייט, יוגענד און שעהנקייט.

צווויי וועלטען שטויסען זיך צוזאמען אנפאנג תשרי; צווויי צייטען, די יוגענד און עלטער, בעגעגענען זיך: דאָס לעבען און טויט האלטען מלחמה צווישען זיך. דער פרעהליכער, וואַרעמער זומער אנטלויפט פאר דעם נאסען, כמורעדיגען הערבסט; די יוגענד טרעט אָב פאר דעם עלטער; דאָס לעבען וועלט בעזיגט פון טויט.

אזוינע איבערקעהרענישען און ענדערונגען, וועלכע קומען פאָר צווישען זומער און ווינטער, מוזען בעשאפען בייס מענשען א מין סקעפטיציזם, א בטול היש און מען פאנגט אן צו זוכען דעם תכלית פון „זיין" ניט דאָ, אויף אונזער קלייכער וועלט, נאָר ערגעץ־וואו אנדערש, וואו די ערדישע צושטערענדע כוחות האָבען קיין שליטה ניט.

דער גלות האָט בייס אידען ענטוויקעלט א מעהר ערנסטע, פילאָזאפישע בעציהונג צו דער ארומיגער וועלט און צו זיך אליין און אין די טעג פון חשבון הנפש פאנגט ער אן טיפֿ צו בעגרייפען די וועלטער:

אדם יסודו מעפר וסופו לעפר.

דענקער שרייען ניט, לייארמען ניט, פילדערען ניט, זיי אנטלויפען פון די געוועהנליכע טאג־טעגליכע שמועסען, זיי פערשליסען זיך אין זייער אייגען וועלט — אין א וועלט פון ספעקוליאציאָנען, פון השערות און געדאנקען. שבת שובה איז יעדער פישוט'ער איד א דענקער, און דעריבער האָט מען אין אונזערע שטעדטלעך בעגעגענט אין דעם טאג אזוי פיעל פערטראכטע, פערטיפטע מענשען, וועלכע זיינען זיך געגאנגען אזוי שטיל, געלאָסען, רוהיג פון הויז אין שול און פון שול אין הויז.

די פערטראכטע אין זיך'דיגע שטימונג פלעגט אנהאלטען ביז נאָך מנחה.

נאָך מנחה איז דער רב ארויף צום ארון קדוש, וואו דער שמש האָט שוין פון פריהער אוועקגעשטעלט א שטענדער, האָט דערלאנגט א קוש דעם לאנגען וויים־אטלאסענעם פרוכת און האָט אָנגעפאנגען זיין שבת שובה'דיגע דרשה.

די דרשה איז געווען פול מיט מוסר. דער רב האָט אָהן רחמנות געשטראָפט דעם עולם פאר די בעגאנגענע און ניט בעגאנגענע חטאים, פאר די עבירות, וואָס מען האָט געטהאָן במזיד און בשוגג. דער רב האָט ג'מוסר'ט און געווייזט און דער עולם, דער מענערשער, ווי דער וויי־בערשער, האָט געווייזט צוזאמען מיט איהם, געווייזט אויפ'ן קול, ווי אמת'ע בעלי תשובות, וואָס האָבען א טיעפע חרטה פאר די עבר'דיגע זינד. די גרויסע פאטשיילקעס מיט וויסע בארטען זיינען דורך און דורך נאָס געוואָרען פון די טרערען, וועלכע האָבען גערונען פון די אוי־גען־קוואלען אָהן אן אויפהער.

די דרשה, דורכגענעצט מיט די געווייזען, האָט געדויערט ביז א קורצע וויילע פאר מעריב, אזוי, אז עס איז נאָך געבליבען צייט פאר שלמה תהלים־זאגער אריינצוכאפען אן אשרי תמימי דרך און פאר די אָנגע'יחסן'טע שטאָדט בעלי דעות צו זאָגען מבינות אויף דעם רב'ס מוסר.

ערב יום כפור.

ווי א שונד־וואָרט אין א הייליגער, געטליכער דראמא, ווי א ביליגער וויץ אין א גייסטרייכער פּאָעטישער שעפונג קליינגט דאָס כפּרות שלאָגען פון ערב יום כפור. דאָס גרילצען און קוויטשען פון די הינער און העהנער, וועו מען בינדט זיי צו כפּרות, זייער פּאָכען מיט די פליגעל, וועו מען דרעהט זיי געבונדענערהייד ארום קאָפּ, די פערערען וואָס פלי־עו ארום בעת מעשה אין הויז, ווי דער גאנצער נאַרישער זה חליפתי, זה תמורתי, זה כפּרתי, ברייננען אריין א מאָדנע דיסהארמאָניע, א דיסאָנאנס אין דער שעהנער, געטליכער שטימונג, וואָס הערשט אין די עשרת ימי שובה.

וויל, בארבאריש, עקעלדיג האָט אויסגעזעהן דער געהעפט, וואו מען האָט געקויפט די כפּרות.

ווי איך האָב געהאסט דעם שוחט, וועו ער האָט געהאלטען אין דער לינקער האנד די הוהן, וואָס האָט זיך גערישען, געוואָרפען מיט אלע כחות אוו זיך געוועהרט מיט איהרע פרייע פליגלען קעגען איהר תליון אוו אין דער רעכטער האנד דעם שארפען, קליינעם חליפ׳ל! ווי פיינד איך האָב איהם געהאט, וועו ער האָט ארונטערגעבויגען די הוהנ׳ס קע־פּעל צו איהר רוקען, אויסגעצופט די פעדערלעך פון איהר העלזעל אוו געמאכט מיט דעם חליף כיט־כיט...

איינמאָל, געדענק איך, בין איך מיטגעלאָפען צום שוחט זעהן ווי ער קויפט די כפּרות, ניט מעהר ווי איין מאָל, אבער דאָס איז געווג גע־ווען, אז שם זאָל ביי מיר בלייבען אייגעווערצעלט אן אייביגע שנאה צום חוכר, וואָס האָט פערקויפט פאר פינף קאָפּיקעס קאָראָבקע געלד די

צעטעלעך, אהן וועלכע דער שוחט האט ניט געקוילעט, און נאך מעהר צום שוחט גופא, וועלכער האט אהן רחמנות געשניטען די העלזעלעך און געשאכטען אויף רעכטס און לינקס די אונשולדיגע עופות, וועמענס וואראעמע בלוט עס האט זיך געגאסען און געגאסען צוזאמען מיט זייער לעבען.

ווי פאסט זיך אט די איבערבלייבעניש פון געצענדינערי אין אזעלכע הייליגע, געהויבענע טעג? ! ווי קומט דאס שוחט'ן, דאס פערניכטען פון אזוי פיעל לעבענס אום ערב יום־כפור? !

אבער ניט לאנג האט דאס כפרות־שלאגען געשטערט די שטימונג פון די עשרת ימי שובה. נאך די כפרות האט די ערנסטע, מאוים'דיגע שטימונג צוריק פערנומען איהר פלאץ.

נאך האלבען טאג, וועו די הערבסט זון איז נאך געשטאנען הויך אין הימעל, האבען זיך געצויגען פון פערשיעדענע זייטען שורות מענשען מיט לאנגע וואקסענע ליכט אין די הענד אין בית המדרש צו דאוונען מנחה מיט'ן אל חטא.

אין אריינגאנג פון בית המדרש, אין די „פאלעס", וואו עס איז א גאנץ יאהר אנגעשטעלט קאסטענס אלטע שמות, זיינען געווען לאנגע און שמאלע טישען, בעדעקט מיט זויבערע טישטעכער, אויף וועלכע עס זיינען געשטאנען א סך קערות. די גבאים פון בית המדרש זיינען געזעסען אויבען אן ביי אן אפענעם פנקס, נעבען די ערשטע קערה און געחשבונ'ט די נדרים, וויפיעל איטלעכער איז שולדיג פאר די עליות און סתם כבודים. יעדע חברה האט געהאט א בלייענע קערה, וואו עס האבען אלע ווילע געקלונגען מטבעות, קופערנע און זילבערנע, וואס יעדער מנחה־דאוונער האט אריינגעוואַרפען. צווישען אלע קערות איז אויך געשטאנען א קערה פאר דעם שבת־גוי, פאר דעם ליכטלעשער, אונטער דער השגחה פון איהם, פון דעם שבת־גוי גופא.

דער שבת־גוי איז געווען א מין אידישע אינסטיטוציאן, א טייל פון אידישען לעבען און איז געווען בערעכטיגט צו אידישע געלר אזוי ווי אלע אידישע ענינים.

די עלטערע אידען האבען נאכדעם, ווי זיי האבען אבגעצאהלט זייערע חובות און אויסגעטיילט געלד אין די פערשיערענע קערות, זיך אריינגע'גנב'עט אין זייטען־שטיבעל, וואו אבא דער שמש איז געשטאנען און געשלאגען מלקות. אויף אן אויסגעשפרייטער ראגאזשע האבען זיך זעכציג־זיעבעציג יעהריגע אידען געלעגט אויף די קניה, די קאפ ארונטערגעבויגען צו דער ערד, די אויגען פערמאכט, און האבען געזאגט ודוי. דער בעל ודוי שעפצעט מיט כונה אשמנו, בגדנו גזלנו... און גיט זיך ביי יעדען ווארט א קלאפ אין הארצען און אויפ'ן רוקען שמייסט אבא דער שמש מיט'ן רימען. אבא צעהלט אויך מיט כונה יעדע מלקה. ער איז געווען א גרויסער מקפיד, אבא דער שמש, אז עס זאל חס וחלילה ניט געמינערט ווערען פון די ניין און דרייסיג מלקות.

איז איין זקן אויפגעשטאנען, לייגט זיך אן אנדערער און זאגט אויך ודוי און קריגט אויך מלקות פון אבא דעם שמש, וועלכער האט מיט פערגלאצטע אויגען געשלאגען און געצעהלט, געצעהלט און געשלאגען.

נאך די מלקות האט מען זיך אנגעפאנגען צו בעטען איינע די אנדערע מחילה.

יום כפור איז נאר מכפר עבירות פון בין אדם למקום, אבער ניט פון בין אדם לחברו. פאר די עולות, וואס מען איז בעאנגען קענען מענשען, מוזען די געקריוודעטע, די מענשען גופא מוחל זיין. נאט קען דערביי נאר ניט העלפען.

— זייט מיר מוחל, רבי ישראל! איך בין אפשר אמאל ניט געווען אויסגעהיט מיט מיינע לעפצען קענען אייך. איך האב חרטה און בעט אייך מחילה! — האט רבי נאטעל, ווי א פערזינדיגטער, זיך געבעטען ביי זיין משניות־חבר, רבי ישראל, מיט וועמען ער פלענט אפט חולק זיין אין א פשט, אין א רש"י.

— איך בין אייך מוחל במחילה גמורה, רבי נאטל, — האט רבי ישראל מיט'ן גאנצען הארצען געענטפערט.

— אפשר קענט איהר מיך אויך מוחל זיין, רבי נאטל, איך בין געווען צו האסטיג, צו גיך געווארען אין כעס, — בעט זיך גלייך רבי

ישראל מיט גרויס הכנעה ביי רבי נאטל'ען.

— במחילה גמורה... רבי ישראל! במחילה גמורה... — האט רבי נאטל נעזאגט אזוי ערנסט אבער אזוי ווייך, אזוי צארט, ווי א פאטער צו זיין קינד.

רבי נאטל איז געווען אן איש תמים. ער פלעגט זיצען יום ולילה אין חברה תורה קלויז און לערנען. אויסער פאר דברי תורה זיינען זיינע ליפען געווען א נאנצען טאג געשלאסען. אויף זיין הוצאה, וואס איז בעשטאנען פון א פאר בערלינקעס א וואך, פלעגט פערדיענען זיין אשת חיל, לאה דבורה די הענדלערקע. איהרע פערדיענסטען פלעגען קלעקען ניט נאר פאר זיי אליין, נאר עס פלעגט נאך ארונטערקומען אמאל פאר אן אורח, וואס רבי נאטל פלעגט אפט מיטבריינגען פון קלויז.

ביי רבי נאטל'ען איז געווען א מנהג, ניט ארויסצולאזען אן אורח הונגעריג. מיט דריי סעודות, וואס זיינען בעשטאנען פון צוויי פיימענע פארוועס ביינעל און א גלאז מילך, פלעגט ער יעדען אורח מוזען מכבד זיין.

האט עס אמאל געטראפען, אז לאה־דבורה האט א נאנצען טאג קיין איין פרוטה ניט פערדיענט און עס איז ניט געווען וואס אנצובייסען. איז רבי נאטל אריבערגעגאנגען צום גביר פון שטעדטל און געבעטען א נדבה, ניט פאר זיך חלילה, ער האט פיינד געהאט קצבה און פלעגט בעסער אונטערהונגערען איידער אנצוקומען צו מענשען. עס איז אבער ביי איהם געווען אן אורח, וואס טאר ניט אוועקגעהן הונגעריג פון זיין הויז, און אט צוליעב דער מצוה פון הכנסת אורחים פלעגט ער בעטען ביים גביר א פאר גראשען.

דער גביר פלעגט גאנץ אפט אין כעס ווערען אויף רבי נאטל'ען, פארוואס ער דרעהט איהם די קאפ.

ערב יום כפור, נאכדעם, ווי ער האט זיך נעלאזט שלאגען מלקות און זיך איבערגעבעטען מיט זיין חבר רבי ישראל, פלעגט רבי נאטל אוועק צום גביר און איינגעבויגענערהייט, מיט א ווייענדריגען קול האט ער געבעטען מחילה ביים נגיד.

ע ר, רבי נאטל, האָט געבעטען מחילה ביים קארגען גביר...

* * *

נאָכ'ן מחילה בעטען האָט מען געאיילט אהיים צו דער סעודה המפסקת.

אין דער היים האָט שוין געהערשט די גאנצע יום־כפור אטמאָס־פערע. דער טיש איז געווען געדעקט מיט א צארטען ווייסען טישטוך, וואו עס זיינען געשטאנען די גלאנציג אבגעשיירטע זילבערנע לייכ־טערס. אין די לייכטערס זיינען געווען אריינגעשטעקט גרויסע וואקס־נע אדער סטעארין ליכט. די מאכלים זיינען געווען געקליבענע און לייכ־טע. פון לאקשען און דעם כפרות־עוף איז די סעודה בעשטאנען: אויף די קונציג געפלאכטענע קיטקעס איז געווען אויסגעשפרייט דאָס ווייסע, אטלאסענע אויסגעניהטע חלה־רעקעל. די מאמע איז געווען אנגעטהאן אין רייניע, געפלעטע ווייסע קלייד־ער, די מיידלעך, וואָס האָבען צו כל נדרי געדארפט בלייבען אין הויז, זיינען געווען אין זייערע מארגען־קלייד־ער, די אינגלאך ריין ארומגעוואשען און אויסגעפוצט. די מחזורים — דער וויבערשער מיט'ן עברי טייטש און דער מענערשער מיט פרושים — זיינען געלעגען אויף א צווייטען טישעל שוין אנגעגרייט. אויפ'ן זעל־בען טישעל איז אויך געלעגען דעם מאטענס טלית און קיטעל.

ביים עסען זיינען אלע געזעסען שטיל און פערטראכט. די ווער־טער זיינען געווען געצוהלטע, די נויטיגסטע און זיינען ארויסגעזאָגט געוואָארן לאנגזאם, וויך, מיט א בעזונדערער צערטליכקייט. איטלי־כער איז געווען פערטיפט אין די געדאנקען. די געזיכטער האָבען אב־געשפיגעלט דעם אינערליכען נשמה־צושטאנד. א שטראָם מיט געפיה־לען און רעיונות האָט געפלויסט אין מח. די רעיונות זיינען געווען פער־שיעדענע, טיילמאל ענטנעגענגעזעצטע. מורא און האָפנונג, צווייפעל און בטחון האָבען זיך דורכגעמישט. מען איז געזעסען שווייגענדיג און געווארט אויף דעם גרעסטען און הייליגסטען טאָג פון יאָהר, אויף דעם יום גדול ונורא, וועו דער פסק דין, דער אורטייל איבער'ן לעבען אין מייט. איבער געזונד און פרנסה דארף ארויסגעטראָגען ווערען.

וואָס וועט זיין איבעראיאַהר אין דער צייט? — האָט יע־דער אייניציגער פאר זיך געטראכט. וועט אויך איבערראיאַהר די גאנצע פאמיליע זיצען אינאיינעם און פערפאסטען, אַדער... אַדער... וואר וויס? און שוועדע, פינסטערע, שווארצע פאַרשטעלונגען פאנגען אָן ארויפצו־קומען אויף דעם גרעאנק און דאָס הארץ הויבט אָן צו קלעמען, צו צי־הען, עס ווערט דורכגענומען מיט מורא פאר די צוקונפט. מען שטארקט זיך ניט צו טראכטען, ניט אויסטייטשען שלעכט, ניט ארויינגעבען דעם יצטן אין מויל אריין. פאַרשטעלונגען, האלבע, צופיצעלטע פאַרשטעלונגען שטויסען זיך צוזאמען און עס בעקומט זיך א מישמאש פון גרעאנקען און איבערלעבענישען, אן איבערבליק אויף דאָס פערגאנגען יאָהר, א מטושטש'ער בליק אין דעם אונבעוואוסטען צוקונפטיגען יאָהר.

וואָס ווערט אין דער קורצער צייט פון דער ערב יום־כפור'דיגער סעודה המפסקת ניט דורכגעזופט אין מח?

מעהר ווי ביי אלעמען איז דאָס הארץ געווען פערדריקט און פער־קלעמט ביי דער מאמען. די מאמע האָט, משמעות, טיעפער איבערגע־לעבט די ספיקות, די אונבעוואוסטקייטען, וואָס האָבען אזוי נענאָגט און געצופט די נשמה. זי האָט געקוקט אויף דעם טאטען און די קינדער און געטראכט. לאנג טראכטען און פערבאַרגען א י ן ז י ך די פערשיע־דענע געפיהלען איז פאר איהר געווען אונמענליך, זי איז געווען צו שוואך דערצו און גלייך נאָר ווי מען האָט אַנגעפאַנגען צו בענשען האָט זי אַנ־געפאַנגען צו ווייגען אויפ'ן קול. ווי שרעקליך, ווי הארצריייסענד עס איז געווען דער מאמעס געווייען נאָכ'ן פערפאסטען, ביים בענשען! א נאנצער ים פון ניט קלאָהרע, מטושטישע געפיהלען האָבען זיך אַבגעשפיגעלט אין דער מאמעס טרערען און דער וואַלקען, וואָס איז שוין פון פריהער אָן געלענגען אויפ'ן טאטענס פנים, איז געווארען נאָך טונקעלער און די שוע־רע מעלאנכאָליע, וואָס האָט געדריקט די קינדער אויפ'ן הארצען, איז גע־ווארען נאָך שווערער.

נאָכ'ן בענשען, וועו די זון האָט זיך אַנגעפאַנגען צו קלייבען צו איהר נאכטרוה, האָט דער טאטע ארונטערגענומען די שיך פון די פיס, האָט

אַנגעטהאָן דעם קיטעל, זיך איינגעוויקעלט אין טלית, און זיך נעמען קלייבען אין בית־המדרש אריין.

די מאמע מיט די קינדער זיינען אוועק צום זיידען זיך בענשען. אָהן דעם זיידענס ברכה האָט קיינער פון די קינדער ניט געוואגט צו גיהן אין בית המדרש.

ביים זיידען אין שטוב האָבען זיך אלע אייניקלעך צוזאמענגעטראָפען. ביי אנדערע ימים טובים פלעגען אזוינע בעגענישען פון די אייניקלעך פיהרען צו שטיפערייען, צו גישריייען, וועלכע זיינען ניט גיווארען שטיל ביז די גרויסע האָבען זיך ניט אריינגעמישט און געמאכט א פשרה.

ביי דער בעגענעניש ערב יום־כפור האָט זיך די קליינוואַרג פערהאלטען רוהיג, מיט דרך ארץ, קיינער האָט זיך ניט ערלויבט צו הויבען א הויבען קול און צו מאכען אן איבעריגע בעוועגונג.

דער זיידע איז געשטאַנען אַנגעטהאָן אין טלית און קיטעל. דער העלער פייער פון די אַנגעצונדענע גרויסע ליכט האָט בעלויכטען אין דעם דונקעלען צימער זיין געקניטשט פנים. די אויסגעבענע טעכטער און שניר, וועלכע האָבען זיך גלייך נאָך די כפרות איבערגעבעטען, זיינען געזעסען און געוואַרט ביז דער זיידע וועט זיי געבען א וואונק. די אייניקלעך זיינען געשטאַנען נעבען די מוטערס און האָבען מיט א מאַדנעם יראת הכבוד געקוקט אויפ'ן זיידען, וועלכער איז איוסגעוואקסען אין א הייליגען.

מיר האָבען זיך געפיהלט רוהיגער, זיכערער ביים זיידען אין הויז. מיר האָבען געוואוסט, אז דער זיידע וועט אונז חם ושלום ניט ווינשען קיין שלעכטס, ער וועט אונז בענשען. און דעם זיידענס א ברכה וועט געווים מקוים ווערען.

בסדר, נאָכ'ן עלטער נאָך, איז יעדער צוגענאַנגען צום זיידען. פריהער די טעכטער און די שניר און דערנאָך די אייניקלעך.

דער זיידע האָט אויפגעהויבען זיינע מאַגערע, ציטערענדיגע הענד, האָט זיי ארויפגעלעגט אויפ'ן קאָפ און האָט מיט כַּוונה, מיט'ן גאנצען הארצען געבענשט.

וועז מיר האבען פערלאזען דעם זיידענס הויז איז דער ראנד פון הימעל געווען רויט ווי פייער. אויף די שטילע גאסען האבען מיר אויף יעדען טריט בעגעגנט מאנסלייט אין טלית און קיטעל, יונגע פרויען אין וויים־אטלעסענע הילעם, די עלטערע, די באבעס, איינגעדעקט אין וויסע לילעכער.

אלע זיינען געגאנגען אין בית המדרש צו כל נדרי...

נעילה.

ניט לאנג איז געבליבען ביז דעם ענד פון די ימים נוראים. ניט מעהר ווי קנאפּע צוויי שעה. דער אורטייל, דער גזר דין איז שוין ארויסגעטראָגען געוואָרען. דער מזל פון יעדער בעשעפענישׂ, אריינגעשריבענט אויף דעם מענשען, איז שוין אָנגעשריבען און כמעט פער׳חתמ׳ט. קיין גרויסע ענדערונג קען שוין אין משפט ניט פאָרקומען. האָט די פּמליא של מעלה ארויסגעטראָגען א פסק „זכאי" אויף אימיצען, וועט דער שטן שוין נעווים מעהר קיין שליטה ניט האָבען עם צו פערוואנדלען אין א „חייב". די, ווידער, וועלכע זיינען אבגע׳משפט געוואָרען, ביי וועמען דער גזר דין איז געווען „חייב", וועלען נאָר אין גאנץ זעלטענע פאלען, אין אויסנאהמס־פאלען, קענען פועל׳ן ביי דעם מלך מלכי המלכים, ער זאל משנה הדין זיין.

נאָט ברוך הוא איז נעווים בארעמהערציג, אן אל רחום וחנון און טהוט פיעל חסד מיט די מענשען־קינדער; אין דער עלפטער שעה קען ער דאָס „חייב" פערוואנדלען אין א „זכאי". מיט מאנכע טהוט ער דאָס. ער שענקט זיי זיין גנאָד, זיין חסד. דאָס קען אבער נאָר זיין מיט יחידים, מיט אייניציגע. בכלל וועלען שוין קיינע פערענדערונגען ניט פאָרקומען. ווי פערשריבען, אזוי וועט ווערען פער׳חתמ׳עט.

די גאנצע עדה פיהלט אן ערלייכטערונג. די גאנצע פירכטערליכע, מאויים׳דיגע פראָצעדורע פון משפט איז שוין פערביי. נאָך דעם שטורם קומט א שטילקייט. די שווערע כמארעם, וואָס האָבען ווי בליי געדריקט אויפ׳ן הארצען אומגעפעהר זעקס וואָכען צייט, פאנגען שוין אָן

צו פערשווינדען. עס ווערט לייכטער, פרייער. די מרה שחורה טרעט אב. אויפ'ן געמיטה ווערט ליכטיגער.

די אונזיכערע שיף, וואס האט געמוזט דורכשניידען אין די לעצטע טעג אזא שטורמדיגען, קאכעדיגען ים, דערנעהנטערט זיך שוין צום ברעג. זי שווימט שוין אויפ'ן גלאטען, רוהיגען וואסער. ניטא מעהר קיין ווייגען, קיין טרערען גיסען. וויפיעל עס זיינען געווען — זיינען שוין אויסגערונגען געווארען פריהער. עס קלעמט שוין ניט אזוי פאר'ן הארצען. די שווערע משא איז ארונטער. עס איז געווארען גרינגער.

די שטימונג האט אויפגעהערט צו זיין שווארץ, געדריקט. זי איז אבער ניט געווארען וואכעדיג, קלייגליך. די נעילה־שטימונג איז די שעהנסטע און די הייליגסטע, וואס אונזערע טאטעס האבען אין זייער צייט דורכגעלעבט.

צו נעילה איז די נשמה ריין, ווי אין קדשי קדשים פון משכן. זי איז שעהן ווי די שכינה. זי איז צארט ווי דאס געווענ פון די יריעות. דאס שווערע, דאס מגושם'דיגע איז ארונטערגעוואשען געווארען דורך די טרערען, אין וועלכע מען האט זיך אזוי לאנג געבאדעט. דער נאנצער „איך" איז אויסגעלייטערט געווארען. די טהירישע ליידענשאפטען און תאות זיינען ווי ווילד־גראז אויסגעווארצעלט געווארען פון דער נשמה. די נשמה האט זיך בעפרייט פון גוף. א מלאך האט זיך אין איהר בעוצט און איז ארויף מיט איהר אין די הימלען.

וואס פיהלט מען אין אזא צייט? אין אזא צייט ווילט זיך צוזאמען מיט די מלאכים זינגען א ליעד, א לויב־ליעד, א שבח צו דעם בורא, וואס האט בעשאפען אלע וועלטען, אלע חיות און פלאנצונגען, איבער וועלכע ער האט געלאזט קעניגען דעם מענש. דער בין השמשות פערשטארקט די הויכע, פאעטישע פיהלונג. דער צאנקעדיגער פלאם פון די וועקסענע ליכט, וואס האלטען בייס אויסגעהן, פלאנצט איין אין דער נשמה, צוזאמען מיט דעם בין השמשות, א שטילע, רוהיגע בענקעניש.

די נעילה־שטימונג קען ניט אויסגעדריקט ווערען דורך ווערטער, ניט דורך לויגען און פארבען. קולטור־מיטלען זיינען ניט גענוג אויסצודריקען אזא שטארקע, גייסטרייכע, הויך־פאעטישע פיהלונג, וואס עס הערשט

אין אזוינע מאמענטען. געוואנג — איז דער אינציגער וועג, ווי ארויסצי־טראגען דרויסען דאס, וואס מען פיהלט אין אזא צייט.

און דער עולם פאנגט אן צו זינגען...

דער ניגון פון נעילה־קדיש איז צוזאמענגעזעצט פון איינפאכע פשוט'ע טענער, אבער ווי שעהן, ווי הערליך אט די פשוט'ע טענער קלינ־גען! קיין סימפאניע אין דער וועלט קען ניט איבערגעבען אזא טיף־רע־ליגיעזע, אזא פאעטיש־געהויבענע בין השמשות שטימונג, ווי דער גע־זאנג ביים קדיש פון נעילה.

דער נגון פון נעילה קדיש איז דאס אידישסטע געזאנג, וואס מיר פערמאגען. כל נדרי איז בעשאפען געוואָרען אין פערליף פון דער גע־שיכטע. די טענער פון נעילה־קדיש זיינען קיינמאל ניט בעשאפען גע־וואָרען. זיי זיינען געבוירען געוואָרען צוזאמען מיט דעם אידען. אין איהם פיהלט זיך אונזער אריענטאליש אבשטאמונג, אונזער לאנגער גלות און די האפנונג אויף שפעטער. וועז מען זינגט דעם נעילה־קדיש לעבט מען איבער ניט דעם בין־השמשות פון טאג, נאר דעם בין־השמשות פון יאהר, דעם בין־השמשות פון גאנצען לעבען.

דער נעילה נגון גלעט און צערטעלט די נשמה. עס וועלט פון איהם אזוי זים, אזוי מחיה'דיג, דאס עם ווילט זיך, אז ער זאל דויערן אהן אן ענד. מען וואלט זיך נעפיהלט נליקליף, אויב די וועלט וואלט זיך אב־געשטעלט אט ביים זינגען פון'ם נעילה־קדיש און וווייטער זיך ניט נע־ריהרט.

וועז דער רב פון אונזער שטעדטעל, רבי יאנקעלע חריף, האט מיט זיין זיסען, בנעימות'דיגען, הארציגען קול אנגעפאנגען צו זינגען דעם נעילה־קדיש מיט דער בעגלייטונג פון דעם חזן'ס משוררים, וואס האבען ארומגערינגעלט דעם עמוד, בעלויכטען מיט די לעצטע שטראהלען פון דער יום־כפור־דיגער זון, האט זיך געדוכט, אז די מלאכים פון הימעל זיינען ארונטער מיט זייער גאנצער הימעלשער קאפעליע און געהאלפען מיטזינגען.

דער הונגער, די מידקייט און די גאנצע אנגעשטרענגטקייט פון דעם וויינען און זאגען זיינען אוועק ווי א רויך. מען איז מיטגעריסען און פער־

כאפט געוואָרען מיט דער שעהנער מעלאָדיע. ווי א זיסער עלעקטרישער שטראָם איז יעדער טאָן דורכגעלאָפען דורך די נערוועז, וועלכע האָבען זיך פשוט געטרייסעלט, נעציטערט, ווי די סטרונעס פון א פידעל.

צוויי מאָל אין יאָהר פלעגט דער רב אנטלייהען פון חזן זיינע משוררים: שמחת תורה צו די הקפות און יום כפור צו נעילה. פון לאנגע צייטען איז געוואָרען א מנהג, אז דער שליח צבור פון נעילה זאָל זיין דער גרעסטער איד, דער רב. די משוררים גופא האָבען זיך דעמאָלט געפיהלט הייליגער אונטער דעם רב'ס השגחה און האָבען געזונגען ניט געצוואונגענערהייט, נאָר מיט'ן גאנצען הארצען און מיט דער גאנצער נשמה.

נעילה איז דער קדשי קדשים פון די ימים נוראים. דער נעילה נגון— דער שיר השירים פון אלע תפילות. מאָמענטאנוויז הערט מען אפילו אויף צו טראכטען וועגען דעם גזר דין, וואָס דארף איצט פער'חתמ'עט ווערען. מען פערגעסט זיך אָן דעם מאָרגען. די צייט איז אזוי שעהן, אז מען פערגעסט אָן אלעם. מען ווערט פערכאפט מיט איהר שעהנקייט. גאָט איז הייליג, די מלאכים זיינען הייליג, די וועלט איז הייליג און דער מענש איז הייליג....

די טויערן פון די הימלען זיינען אין דער צייט אָפען. ניטאָ קיין מחיצה צווישען אידען און די מלאכים. דער איר פיהלט די התקרבות צו דער שכינה און וואָלט וועלען זיך מתדבק זיין, אויף אייביג פערבלייבען מיט איהר, מיט דער שכינה.

עס קלינגט דעריבער אזוי אויפריכטיג, אזוי שעהן, אזוי ריין דער

יחביאנו בצל ידו תחת כנפי השכינה.

צו נעילה איז קענטיג אן אמת'ע התפשטות הגשמיות. אין יענער צייט איז דער איד איננאנצען אויסגעטהאָן פון די ערדישע גלוסטען און תשוקות. זיין גייסט שוועבט אין א סביבה פון הויכע רוחניות, אין אן עולם שכלו טוב, אין א הימלשער וועלט, וואו מען לעבט אייביג, וואו דער מלאך המות האָט קיין שליטה ניט; אין א וועלט פון אמת, צדק און יושר. דער נצוץ, דער נעטליכער פונק, איז משפיע, ניט אריין חיות, הגם מען האָט שוין איבער א מעת־לעת נאָרנישט אין מויל געהאט; ער וואָ־

רעמט און לייכט, ניט נעקוקט, וואָם די זון איז שוין כמעט אונטערגע־
נאנגען און די נאכט שאָטענס שפּרינגען ארום אויף די אינוועניגסטע
וועגט פון בית המדרש.

צו נעילה הערט נאָט אויף צו זיין דער ריכטער. ער וועלט דער סימ־
באָל פון הייליקייט.

דער ה מ ל ך ה ק ד ו ש וועגט אריבער דעם דיין אמת, דעם
אל קנא ונוקם.

און ווי גאָט איז הייליג, אזוי איז אויך הייליג זיין פאָלק ישראל!

יעדער פשוט'ער איד פון א נאנץ יאָהר וועלט צו נעילה געהייליגט,
פיעל, זעהר פיעל וואָלטען אין אזא צייט ביישטעהן דעם נסיון און זיך
מקריב זיין על קדוש השם.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

נעילה האָט אזוי פערכאפט דעם עולם, אז קיינער האָט ניט בע־
מערקט ווי די זון איז פערגאנגען. איין־אייניגער שטראהל בלאָנדזשעט
נאָך ארום אויף דער ערד, וואָם איז שוין אייניגעהילט מיט דער טונקע־
לער נאכט־הילע. די ליכט, וואס האָבען נעברענט איבער פיער און
צוואנציג שעה, האָלטען שוין ביים אויסגעהן. דער פלאם פון די אויסגע־
הענדיגע וואקסענע ליכט שפּרינגט און טאנצט שטארק נערוועאיש און
די אידען אין די ווייסע קיטלען און די טליתים, און די אידענעם אין די
ווייסע ליילכער דאָרטען אין עזרת נשים שטעהען נאָך אויף די פים. דער
ארון קודש איז נאָך אָפען און די ספרי תורות אין די ווייסע העמדלעך קו־
קען ארונטער אַנויף די מתפּללים.

דער גרויסער טאָג מוז נאָך פערענדיגט וועלען מיט א תקיעה.

אויף דער תקיעה וואלטען אלע מיט אונגעדולד, מיט שרעק. מען
וויים, אז די תקיעה קען שוין קיין זאך ניט מתקן זיין. עס איז שוין פער־
שריבען און פער'חתמ'עט. דער גרויסער משפט איז צו ענד. דער פסק
דין איז שוין ארויסגעטראָגען. די תקיעה וועט אבער בכלל ווייזען וואס
פאר א פסק דין די עדה אידען האָבען געקראָגען. דאָרטען אויבען איז
טאקע שוין אלעס בעשלאָסען געוואָרען, צי „חייב", צי „זכאי", אבער דא
אויף דער ערד וויים מען נאָך ניט פון דעם פסק.

מעהר ווי אלע ציטערט ר' שלום וואלף דער בעל־תוקע. ער וואלט וועלען די תקיעה זאל זיין א קלאַרע, א ריינע, אהן א פגימה, אבער ווער ווייס... ער איז דאך ניט מעהר ווי א שליח. די תקיעה וועט נאר לאזען הערען דאס, וואס עס איז אבגע'פסק'ענט געוואָרען אויבען.

אט שטעהט ער שוין אויפ'ן בימה. די ליפען זיינען פערטריקענט, די הענט ציטערען. ער שטארקט זיך אבער. ער האט בטחון, אז אלץ איז דאַרטען גוט. נאט איז דאך אן אל רחום וחנון.

עס ווערט שטיל. יעדערער האלט איין דעם אטעם. רבי ישראל צעם־נעם גיט א נעשריי מיט זיין בעקאנטען באסאַוועון קול: תקיעה! און רבי שלום־וואלף בלאזט מיט'ן שופר.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

ער האט זיך ניט פערהיקעט. די תקיעה איז ארויס א קלאַרע.

„ז כ א י", „נ י ט ש ו ל ד י נ" הייסט עס. אזוי האט מען געפסק'ענט אויבען! אלע פאנגען אן צו אטעמען פריי. אויפ'ן הארצען ווערט פרעהליך. די שווערע אנשטרענגונג פון די ימים נוראים פערשווינדט און מען שרייט אוים מיט הויכע, קלינגענדינע שטימען:

לשנה הבאה בירושלים.

* *

גלייך נאך נעילה איז זיך דער וויבערשער עולם צוגאנגען אהיים און די מענער זיינען געבליבען אין שוהל ביז איבער מעריב.

נאך מעריב איז שוין די נייע האלבע לבנה ווי א סערפ געהאנגען איבער'ן שול־הויף און דער עולם האט זיך געשטעלט איהר מקדיש זיין...

לעבעדיג, מונטער האט מען זיך איינע די אנדערע גענאנט און גע־ענטפערט: שלום עליכם, עליכם שלום...

— א גוטען חודש, א גוטען יאהר!

— גם אתם!

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

אין דער היים איז געווען ליכטיג, ווארעם, פרעהליך. דער גרויסער, בייכיגער סאמאוואר איז געשטאנען אויפ'ן טיש. הייסע, גליהענדע קויה־

לעז זיינען געפאלען פון זיין קוימען אויפ'ן מעשענעם טאיז. דאם וואסער האט פרעהליך געזידט און געקאכט. מען האט זיך דערצעהלט וועגען תענית און די נגונים. קרובים, שכנים און אזוי גוטע פרייגד זיינען געקומען געוואר ווערען וואם מען מאכט.

נאך דער סעודה האבען זיך אלע אוועקגעלאזען צום זיידען, וועלכער האט אבגעפאסט שפעטער ווי אלע און צווישען די געריכטען האט ער און דער אורח און די אייניקלעך אנגעפאנגען צו זינגען דעם „הדו", דעם פרעהליכען יום־טוב'דיגען זמר פון שמחת בית השואבה.

* *

אין זעלבען אוועגד פון מוצאי יום כפור, פאר האלבע נאכט, איז אריינגעשלאגען געוואלרען דער ערשטער צוואק פאר דער סוכה.

סוכות.

אבגערייסען איז דער איד פון דער נאטור. ער איז ווייט פון די פעל־דער און וועלדער, וואו מען קען פריי אטהעמען און פריי הנאה האבען פון די ברייטע לאנדשאפטען. דע, חוש פאר די שעהנע נאטור איז אבער ביי איהם ניט פערטעמפט געוואָרען. דער לאנגער גלות האט ניט געקענט פערדארבען דעם שעהנקייטס געפיהל, וואס ליגט איינגעוואָרצעלט טיף אין דער נשמה.

ביי יעדער געלעגענהייט זיך צו בעגעגענען פנים אל פנים מיט דער־נאטור אדער מיט א טייל פון איהר קלייבט דער איד נחת. ער קוועלט אָז, וועו ער קען זיך ארויסרייסען פון שטוב און זיין אונטער'ן בלויזען הימעל. ער האט האלד די מצוות, וואס רופען ארויס די זכרונות פון דער אלטער פערגאנגענהייט. פון יענע צייטען, וועו ער איז געזעסען תחת גפנו ותחת תאנתו.

פון אלע ימים טובים איז סכות דער פרעהליכסטער. סכות איז דער חג האסיף, דער ערנטע־פעסט.

ביי אלע פעלקער איז א גרויסער יום טוב נאכ'ן שניט, וועו מען פיהרט ארונטער די גארבען פון פעלד. מען פרעהט זיך מיט דער מוטער־נאטור, וואס ערנעהרט אלע בעשעפענישען: די פיש אין וואסער, די פויגעל אין דער לופט און די חיות מיט'ן מענשען אויף דער יבשה.

דער איד איז זיך אויך משמח נאך דעם, ווי די תבואה איז שוין אראבגענומען פון פעלד. אין זיין זכרון טראגט זיך דער איד אריבער אין יענע אלטע גוטע צייטען, וועו מען פלעגט אלעס בעארבייטען די ערד, וועו מען פלעגט אלעס אקערן, אלעס זעען, אלעס שניידען און אלעס אריינ־

פיהרען די תבואה אין שייער.

דער איד ווי׳ל ניט טראכטען פון דעם אנקומענדיגען קאלטען, נאר סען ווינטער, וועז דער מוח וועט שטארק דאַרען אויף דער ביטערער חיונה, ער ווי׳ל פערגעסען אַז דער נאַהנטער צוקונפט און פאנטאזירט פון דער אלטער, נאנץ אלטער פערגאנגענהייט, וועז אלע תבואות זיינען שוין געוועז אונטער׳ן דאך, וועז די וועגד פון די זאסיקעם האבען זיך געבויגען אונטער די דיקע, פעטע זאנגען, וועז מען איז מיט דער חיונה פאר א נאנץ יאהר שוין געווען בעזארגט, וועז אלע ברכות פון ויתן לך זיינען מקוים געוואָרען.

די סוכה דערמאַנט אַז יענע שעהנע, גוטע, גליקליכע צייטען. ער זיצט דעריבער אין איהר מיט פערגעניגען. ניט געקוקט, וואַס דער הערבסט ווינד רייסט זיך אריין דורך די שפאלטען פון די דינע וועגטלאָך, וועלכע זיינען צונויפגעשלאָגען געוואָרען פון אלטע ברעטלאָך און שפענדלאָך.

דער סכך דרויקט ניט אזוי אויפ׳ן קאָפּ, ווי די סטעליע אין די היזער, און ניט געקוקט, וואַס די פענסטער זיינען אין סוכה קיינמאל ניט אזוי גערעטען, דאָך פיהלט זיך אין איהר דער פרומער איד נאנץ הרחבה־דיג. אפילו דער אויפגעקלעהרטער, דער משכיל, האָט ליעב די סוכה. ערשטענס דערפאר, וואַס זי דערמאַנט דאָס שעהנע נאַטור־לעבען און, צווייטענס, ווי׳ל זי, די סוכה, איז דער סימבאָל, די עמבלעם פון איצטיגען גלות, פון דעם נע־ונד לעבען.

וואלגערען זיך דען ניט די אידען ארום אין פערלויף פון צוויי טויזענד יאהר אין לייכטע, ווינדיגע, אויף גיך אויפגעשטעלטע סוכות? האָט דען אונזער גאנצעם לעבען ניט מעהר וואלקענס ווי זונען־שיין?

אונזערע טאטעם האָבען דעריבער מיט גרויס חשק געקלאפט די ברעטלאָך, געשלאָגען די צוועקעם פאר די זיעבען־טעניגע געצעלטען און מיר, אינגלאָך, פלעגען שלעפען דעם סכך מיט׳ן גאנצען כח און העלפען דעקען די אידישע סוכה, וואו עם בעדארף זיין מעהר שאָטען ווי ליכט...

אפשר נאָך מעהר ווי די סוכה זיינען אונזערע טאטעם געווען לייעב דער אתרוג מיט׳ן לולב, די הדסים מיט די הושענות. ווי צייטריג דער אתרוג איז געווען ביים טאטען? ווי ער האָט איהם געצערטעלט, עם זאל

חס וחלילה אויף איהם קיין שטויבעלע ניט פאלען? ווי ער האט איהם געוויקעלט אין די פאקעלעם, וואס האבען אזוי געשמעקט מיט ציטראָ־ נען אראמאט און געבראכט א גרוס פון ארץ ישראל — דאס לאנד פון די פאטערס.

א מוטער ציטערט איבער איהר בן־יחיד'ל ניט אזוי פיעל, ווי אונ־ זערע טאטעס פלעגען ציטערען איבער דעם אתרוג, דעם מהודר, וואס האט געמוזט זיין גאנץ, אהן א ברעקעל פגימה, אפילו ווי א שפילקע קעפעל, וואס האט בעדארפט האבען א פרוכטיגע, געלע פארב, א שהכנעם ג־ וואוקס און א שהכנעם, ארויסגעוואקסענעם פטום.

מיר, קליינע וועווערייקעס, פלעגען ערב סכות ניט טארען זיך צוריה־ רען צום קאמאד, וואו עס איז געשטאנען די זילבערנע פושקע, אין וועל־ כער עס איז געלעגען גאנץ בעקוועם איינגעוויקעלט אין פאקעלעם מיט'ן פטום ארויף דער מהודר'דיגער אתרוג.

די מאמע האט אויף געהאט ניט וועניג צרות פון אתרוג. זי האט געמוזט אויפפאסען, או עס זאל אין צימער, וואו דער אתרוג איז געלעגען, ניט זיין צו ליכטיג און צו פינסטער, ניט צו טרוקען און צו נאס. זי האט אבער ניט געוואלעוועט איהר ארבייט און אבגעהיט די טעמפעראטור און די ליכט. זי האט נעווואוסט, או דער טאטע איז א גרויסער מקפיד צו האבען אן אתרוג א מהודר, א שהכנס, א פיינס און פלעגט טאקע אליין אויף קלייבען נחת פון איהם, פון מהודר.

אין אן אנדערווינקעל פון צימער, וואו דער אתרוג איז געלעגען, איז געשטאנען א דייזקע וואסער, וואו עס זיינען געווען איינגעטונקט ביז א דריטעל, פונקט אזוי ווי דער אתרוגים סוחר האט ג'פסק'ענט, די הדסים.

די הדסים האבען געמוזט זיין לכל הפחות דריי טפחים פון אויבען, תלתא בקן אחת. די דריי בלעטלעך, וואס האבען ארומגערינגעלט דעם שטאנגעל, האבען געמוזט ארויסגעהן פון איין נעסט.

אויף א קליינעם טישעל זיינען געלעגען אויף האלב־פייכטע מאך די ערבות (הושענות), וואס דער קברות איד פלעגט אנרייסען נעבען בית עולם. אנגעשפארט אין טישעל איז געשטאנען דער לולב — דער צענטר פון דעם גאנצען הייליגען בוקעט.

דער לולב מוז זיין א ירוק, א גרינער, א היי־אַהרינער. מיט א יבש, מיט א פערטריקענטען, מיט א פּאַראַיאַהריגען לולב פלעגט מען זיך בענ־צען נאָר על פּי הדחק, אין א צייט, וועו קיינע אנדערע זיינען ניט געווען.

די בלעטער פון לולב זיינען געווען פליישיגע, זאנפטיגע, דורכגע־זעטיגט מיט דעם פעטען שטאַרקען פלאַנצען־זאפט. עס האָט פון זיי גע־שפּריצט א פּרישקייט, עס האָט זיך געפיהלט אן אננענעהמער געזונדער אראָמאט. אויבען האָט דער לולב געמוזט זיין גאנץ. די צוויי צענטראלע בלעטער, וואָס וואקסען פריהער פּאַראַלעל איינע קענען די אנדערע און געהען זיך שפּעטער פּארנאַנדער אין ענטגעגענגעזעצטע ריכטונגען, האָ־בען געמוזט זיין צוזאמענגעוואקסען. א סדוק, א נעשפּאלטענער לולב, איז פּסול און מען טאָר אויף איהם קיין ברכה ניט מאכען.

מיט א טאָג פריהער איידער רבי שלמה זלמן פלעגט דארפען געהן אָנקוקען דעם „אתרוג" (אונטער'ן "אתרוג" האָט געהייסען דער גאנצער געשטעלט: דער אתרוג גופא, דער לולב און די הדסים), פלעגט ער פּאמע־לירן דורכקוקען זיינע בריליען, אויב זיי זיינען גאנץ, זיי גוט אויסווישען מיט דער פאטשייע און זיי האלטען אָנגענדריט.

בייס קלייבען דעם אתרוג פלעגט ער אונטערזוכען און נאָכזעהן יע־דען פּינטעלע, יעדע שטויבעלע, וואָס איז געלעגען אויפ'ן אתרוג. אליין פלעגט רבי שלמה זלמן ניט געהן קויפען אן אתרוג. ער האָט זיך ניט אָנ־געטרויט אזא וויכטיגע ארבייט, פלעגט ער מיטנעהמען מבינים, וואָס לויי־דען ניט פון שנופען, רחמנא לצלן, וואָס האָבען א גוטען חוש הריח און ביי וועמען עס טרעהרט ניט פון די אויגען, וואָס האָבען א גוטען חוש הריאה.

ניט אזוי גיך פלעגט רבי שלמה זלמן ענדיגען מיט'ן אתרוגים סוחר. ער האָט געמוזט אפריהער פונאַנדערוויקלען אלע אתרוגים, זיי אויסלי־גען אין א רייהע איינער קענען די אנדערע און אָבווענען די מעלות און חסרונות פון יעדען בעזונדער. דער אויסערוועלטער אתרוג האָט בע־דארפט זיין דער גרעסטער מהודר פון קאסטען.

וועו דער אתרוג איז שוין געלעגען ביי רבי שלמה זלמן אין הויז אלס זיין אייגענטום, האָט די גאנצע שטעדטעל געוואוסט, אז רבי שלמה

זלמן האָט איינגעהאנדעלט דעם טייערסטען אתרוג, דעם שעהנסטען מהודר.

רבי העשיל, איינער פון די פני, וואָס האָט אויך געהאט א חזקה צו האָבען א גרויסען מהודר, האָט שטארק מקנה געווען רבי שלמה זלמן'ען פאר דאָס גליק, וואָס איז איהם אריינגעפאלען.

אין דער פריה צום דאוונען, איז רבי העשיל צוגענאנגען צו רבי שלמה זלמן'ען און האָט, אזוי ווי ער ווייס פון קיין זאך ניט, א פרעג געטהאָן:

— האָט איהר שוין געזעהן אן אתרוג ביי לייבע דעם רבי'נס?

— שוין געענדיגט, ברוך השם, מיט איהם נעכטען פאר מנחה — ענטפערט רבי שלמה זלמן מיט ניט ווייניג שטאָלץ.

— נו, א מהודר? — פרעגט ווייטער רבי העשיל.

— שייך א מהודר, א מהודר שבמהודרים, א מובחר שבמובחרים! אן אמת'ער ארץ־ישראל'ניק און א פטום ווי ביי א קאראפירער. היינט א מראה! היינט דער גדול! פש... אן אמת'ע צאצקע. דער כהן־גדול אליין האָט געמענט מיט איהם בענשען. ווילט איהר אפשר א קוק טהאָן אויף איהם, רבי העשיל?

— מהיכי תיתי. פארוואָס ניט, לאָמיך טאקע אויך אָנקוקען אייער מציאה — האָט רבי העשיל געענטפערט מיט אביסעלע קנאה, פאר וואָס רבי שלמה זלמן האָט אויסגעכאפט דעם בעסטען מהודר.

ביי רבי שלמה זלמן'ן אין שטוב האָט מען קודם כל זיך גוט אויסגעשניצט די נעזער, געוואשען די הענד, גוט, טרוקען זיי אָבגעווישט און אנטהוענדיג די ברילען אויפ'ן נאָז, האָט מען אָנגעפאנגען צו קוקען אויפ'ן מהודר. רבי שלמה זלמן מיט נחת און מיט נאוה און רבי העשיל מיט ערנסים און מיט קנאה...

דעם ערשטען טאָג סכות פלעגען די עלטערע אידען אויפשטעהן צוזאמען מיט די ערשטע שטראהלען פון דער מאָרגען־זון, פלעגען ארויסנעהמען דעם אתרוג און איהם איבערלעגען אין צארטע ווייסע וואטע. די הרסים זיינען ארויסגענומען געוואָרען פון דייזשקע און צוזאמען מיט די הושענות האָט מען זיי ארומגעבונדען אונטען ארום דעם לולב. די הרסים

מיט די הושענות האָט מען בעהעפט צום לולב מיט רינגעלעך אדער מיט א הדס, וואָס די איננלעך פלעגען קונציג אויספלעכטען פון לולב־בלעטער.

אז אלעם איז געווען צונויפגעשטעלט, איז מען אריין אין סוכה בענשען אתרוג.

אין סוכה איז געווען קאלט. דער פערפרוירענער מאָרגען־טהוי האָט ערשט אָננעפאננען אָבצוגעהן און האָט געטריפט פון׳ם סכך, וואָס האָט אריסגעגעבען א שטארקען וואלד־ריח.

אין איין האנד דעם אתרוג, אין דער צווייטער דעם לולב, האָבען אונזערע אידען מיט גרוים כונה געמאכט די ברכה שהחיינו.

דער סכך־דאך, דער שהנער גרינער פאלמען־צווייג, די פרישע דריי בלעטערדיגע מירטען און די שהנע פרי, דער אתרוג גופא. האָבען זהר שטארק אָבגעפרישט אין זכרון די אלטע טרוימען פון א לעבען נאָהענט צו דער נאטור.

נאָכ׳ן טאָטען איז נענאנגען די מאמע בענשען אתרוג. אליין א גלערענטע, האָט זי געוואוסט, אז דער אתרוג מוז אָנהאלטען זיין מהור־דיג פּנים ביז הושענה רבה, און האָט אויפגעפאסט איהרע הענד זאלען זיין טרוקען בעת זי נעהמט דעם אתרוג.

צרות פלעגט זיין מיט דער דיענסט־מיידל, וועלכע האָט געמוזט ניט נור וואשען, נאָר שיערען די הענד א היבשע צייט איידער מען האָט איהר אויף א רגע אָננעטרויט דעם אתרוג.

— זיינען דיינע הענד ריין? פלעגט די באלעבאסטע נעהמען צום דאָפראָס דאָס מיידל, וואָס איז געשטאנען ביים אריננאנג אין סוכה, זיך געווישט מיט׳ן פארטוך די נאז און געוואַרט ביז וואנעט עם וועט קומען איהר צייט צו בענשען אתרוג.

— ריין ווי גאלד — האָט זי מיט שטאלץ געענטפערט.

— ווייז אָקאָרשט — האָט די באלעבאסטע זיך געוואלט אליין איבערצייגען. — וואָס מיינסטו, דאָס איז א בולבע, אן עפיל, א בארנע איז דאָס? דאָס איז דאָך אן אתרוג! — פלעגט די באלעבאסטע בע׳טעם׳ען איהר געגויע אונטערווכונג.

אין בית־המדרש האָט יעדער נכבד געטראָגען דעם אתרוג אליין. שטאָלץ איז געווען רבי שלמה זלמן, וועז ער איז געגאנגען מיט דעם מאנטעל אויף די פֿלייצעם, אין דער רעכטער האנד די זילבערנע פּושקע מיט'ן אתרוג און אין דער לינקער האנד — דעם לולב. נור א געליעבטער, וואָס טראָגט א בוקעט שהנע, פֿרישע בלומען צו זיין געליעבטע, קאָן פֿערשטעהן, וואָס יעדער פֿרומער איד האָט געפֿיהלט, וועז ער איז זיך געגאנגען מיט'ן אתרוג און לולב אין בית־המדרש.

ביי דעם „אנא" פֿון הלל איז געווען שההן צו זעהן, ווי די לולבים האָבען זיך בעווענט אזוי סימעטריש אין מזרח און מערב, אין צפון און דרום, אויבען און אונטען. דער גאנצער בית המדרש איז פֿערוואנדעלט געוואָרען אין א גרין הויז מיט די שהנסטע טראָפּישע פֿלאנצונגען.

נאָך שהנער איז די פּראָצעסיאָן, די הקפות ביים הושענות זאָגען. די ספר תורה איז געשטאָנען אויפ'ן בימה ארומנערינגעלט מיט א בעווענ־ליכען פֿרעכטיגען רינג פון יונגע, גרינע, שהנע פֿאלמען־צווייגען, וואו די בלעטער האָבען ארויסגעלאָזען א געהיימניספֿולען גערויש.

אין קאלטען בית־המדרש האָט מען אָט איצט, הערבסט־צייט, דער־פיהלט דעם בשמים'דיגען, פיעל־ריחות'דיגען פריהלינג.

הושענה רבה.

וועז איהר בלעטערט דורך א פנקס פון די חברות: משכיל אל דל, סומך נופלים, לחם עניים, בקור חולים און דאָס גלייכען, וועט איהר שטענדיג געפינען אין דער רשימה פון די הכנסות א גרויסע סומע געלד פאר „הושענות".

יעדע חברה פלעגט בארגען און לייהען אוז מאכען מעהר הוצאות וויפיעל מזומן עס איז פאראן ביים נאמן אויף דעם חשבון פון הושענות־אויסטראָגען.

די הושענות זיינען געווען די בעסטע סחורה, פון וועלכער א חברה האָט געקענט מאכען רוחים, אוז די נאכט פון הושענה רבה איז געווען די פאסיגסטע צייט דערצו.

פאר דעם שעהנעם סימבאָלישען נאָמען אליין, וואָס די האלב אָבגעווענלקטע קליינע ווערבעם האָבען זוכה געווען, פערדיענען זיי, מען זאָל מיט זיי האנדלען ניט פאר פריוואטע עסקים, נאָר פאר חברות, וואָס זייער צוועק איז אויכצוהעלפען, אונטערצושטיצען א נויט בעדערפטיגען.

די הושענות האָבען בעסער ווי טויזענדע דרשות ערוועקט דעם רחמנות געפיהל אוז ארויסגערופען דעם געדאנק, אז איין מענש מוז דעם צווייטען ארויסהעלפען אין דער צייט פון נויט.

דער איד פערשטעהט גאנץ גוט, אז אום נאָט זאָל איהם העלפען, דארף ער, וואָס ווייניט אוז בעט זיך: „הושענה!", קודם אליין העלפען אנדערן. מען קען ניט האָבען פערשטאָכענע אויגען אוז קומען בעטען

הילף, בעת מען וויל אליין ניט העלפען. וויל מען אז גאָט זאָל זיין צי א ו נ ז גוט. דארפען מ י ר זיין גוט צו לייטען.

„העלף אונז, גאָט!", שרייען די אידען אום הושענה רבה.

„העלפט זיך איינע די אנדערע", רופט אן אינערליכע שטים.

אוז מען העלפט זיך טאקע אויס.

הושענה רבה איז געווען דער הילפס־טאָג ביי אונזערע טאָטעס אוז זיידעס. אין דער צייט האָט יעדערער געפיהלט זיינע התחייבות'ן, זיינע פליכטען צו זיינע מיט־מענשען אוז האָט געהאָלפען מיט א פולער האנד אוז מיט א נאנצען הארצען.

די וועלבעס, די הושענות זיינען פערבונדען מיט א וויכטיגען קאפיטל פון דער אידישער פערגאנגענהייט. איינע פון די שענסטע בלעטער איז אין אונזער דיקען היסטאָרישען בוך דורך זיי פערשריבען גע־ווארען.

אין דעם גלות בבל, נאָך דעם חורבן פון ערשטען בית המקדש, ווען מען האָט אונז פערטריבען פון אונזער לאנד אוז מיר האָבען געמוזט זיך ארומוואלגערן אין א גלות־לאנד, ארום די טייכען פון אונזערע אונטער־דריקער, אוז אין דער שטיל וויינען אויף אונזער פערלוירען היים, אויף ציון, האָבען מיר אויף די וועלבעס אויפגעהאנגען אונזערע פידלען.

ניט אויף בלומען האָבען מיר אויפגעהאנגען אונזערע אינסטרו־מענטען פון פרייד, ניט אויף הויכע בוימער האָבען מיר געליגט אונזע־רע האָפנונגען, נאָר אויף די ארעמע, מאָגערע, פערדארטע וועלבעס.

על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו...

די איינפאכע וועלבעס, די וואָס וואקסען פאָוע טייך, אונטער'ן בארג, די, אויף וועלכע מען טרעט אָהן רחמנות, ברייננען מעהר טרייסט צו דער אידישער צוואוועהטאָגטער נשמה, ווי די הויכע דעמבעס, וועלכע פערריייסען דעם קאָפ...

וען אונזערע טאָטעס האָבען בעדארפט קלייבען גאלד, האָבען זיי דעריבער געוונומען א פאָק וועלבעס אונטער'ן ארעם אוז מיט זיי געגאנגען פון הויז צו הויז.

מען האָט געהאָלפען מיט הושענות אום הושענה רבה...

אין דער נאכט פון הושענה רבה איז די גאנצע שטעדטל געווען אויף די פיס. קיינער איז ניט געשלאָפען; אלעמען האָט זיך געוואָלט זען ווי דער הימל שפאלט זיך. ווער וואלט דאָס וועלען פערשלאָפען אזא וויכטיגען מאָמענט, אזא גרויסע געלעגנהייט אין לעבען?

די עלטערע אידען זיינען געזעסען אין בית המדרש און געזאָגט דעם תקון. די באלעבאָסטעס האָבען זיך א גאנצע נאכט געשפאָרקעט אין קוך. די קלייניע אינגלעך פלעגען ארומלויפען אויפ'ן שול־הויף און וואָרטען מיט גרויס אונגעדולד אויף דער רגע, וועו מלאך מיכאל וועט ארונטערקומען אויף דער ערד. די יונגע־לייט — זיי האָבען געטהאָן די וויכטיגסטע ארבייט: זיי האָבען אויסגעטראָגען הושענות פאר זייערע חברות.

* * *

צוויי אזיינער באגינען.

די נאכט איז קאלט אָבער פריש. אויף דעם קלאָרען נעשטערענטען הימל שוויימט שטאָלץ די לבנה. זי איז אינגאנצען ענטפלעקט מיט איהר ליכטיג פנים. ערגעץ וואו שטעהט א פערטראכטער איד און וואָרט אויף דער רגע, וועו אלע זיינע בקשות קענען ערפילט ווערען. דערווייל זוכט ער אין דער לבנה יהושע בן נון'ס פרצוף. פון די ליכטיגע שולען און בתי מדרשים טראָגט זיך א געמיש פון פערשידענע אלערהאנדיגע שטימען. אין די סוכות, וועלכע זיינען בעגאָסען מיט דער לבנה ליכט, ליענט א מאָדנע געהיימנים. די נאָדלען פון דעם סכך היטען אָב זעהר שטארק, או אין זיי זאָל אריינקומען וואָס וויניגער ליכט. אין די הייזער זיינען אָנגעצונדען אלע לאָמפען און פרעהליכע, קלינגענדיגע פרויען שטימען מישען זיך דורך מיט דעם אָפטען קלינגען פון די זילבערנע לעפעל, גאָפעל־מעסער און אנדערע געשיר.

לויכטיגער ווי אומעטום איז ביי יאסעל רבי שלמה'ס. די באלע־
באסטע, פייגל רבי יאסעל'ס, האט זיך אויף א ווייל צוגעלעגט. רבי
יאסעל אליין איז אין בית המדרש ביים תקון. געבליבען אין דער היים
איז רבקה, די יונגע כלה, רבי יאסעל'ס מוזינקע. זי פוצט אויף די הויז
מיט אלע קליפערלעך. אויף דעם גרויסען רונדען טיש האט זי אויסגע־
שפרייט דעם צארט־ווייסען לייענעם טישטוך, וואס איהר פאטער האט
געבראכט ערב יום טוב פון מקום. אויפ'ן טישטוך שטעלט זי אוים אלע
גאלדענע און זילבערנע געשיר מיט משקה און טארט און פערשידענע
איינגעמאכטסען. זי אליין איז שוין פערקעמט און אנגעטהאן אין
איהר שהנסטער מארגען־קלייד. זי איז אביסעלע נערוועאיש. איהר
נערוועזיטעט קומט אבער ניט פון פערדרוס, נאר פון פרייד. איהר הארץ
קלאפט פרעהליכער ווי געוועהנליך. וועז די דיענסט, וואס העלפט איהר
„גרייטען דעם טיש" געהט אריין אין קיך, כאפט זי זיך צו צום שפיגעל
און מאכט צוערשט די האר, איהר זאל בעסער קליידען. שהן בעוונדערע
כונות צום זינגען מורמעלט זי אונטער א שמחת תורה'דינען ננון. איהר
גאנצעם וועזען ציטערט און זינגט. מינוטענווייז פערטראכט זי זיך אין
ווערט טרויעריג. דער איצטיגער הושענה רבה איז דער לעצטער פאר איהר
חתונה, וועט זי פועל'ן ביים רבונו של עולם, וואס זי פערלאנגט?.. .
דיזע ספקות האלטען אבער לאנג ניט אן. זיי ווערען בטל בששים, זיי
פערשווינדען אין ים פון פרעהליכע געדאנקען, וואס הויבען זיך ווי הוי־
כע כוואליעס אין איהר מח.

אויף וועמען ווארט זי?

זי ווארט אויף איהר חתן, דעם וואלאזינ'ק, וואס איז געקומען צו
איהר אויף יום טוב צו־נאסט.

די וואליע בחורים און די יונגעלייט פון שטעדטעל האבען איהם
אריינגענומען אין זייער חברותא, צו געהן אויסטראגען הושענות פאר
דער חברה לחם עניים.

איהר חתן האט זיך אזוי ווי אלע אנדערע יונגעלייט פון די נכבדים
אנגעטהאן אין א צילינדער־הוט און אין א ווארעמען שאטען־פעלץ, וואס

ער האָט מיטגעבראכט. ער האָט אויך געטראָגען די גאָלדענע קייט מיט דעם גאָלדענעם זייגער, וואָס איהר פאָטער האָט איהם געגעבען אין די חתן מתנות.

ווי שעהן, ווי חנ'עוודיג ער, איהר חתן, זעהט אויס?... אזוי וועט ער אויך אויסזעהן אונטער דער חופה — האָט זיך רבקה געטראכט — וועז זי מיט איהרע עלטערען, מיט די מחותנים וועלען ארום איהם מאכען די הקפות. זי וועט איהם דאן ניט קענען זעהן. איהר פנים וועט זיין פערדעקט. אבער אזוי, פונקט אזוי וועט ער זיין אנגעטהאָן...

זי הערט פון דער ווייטענס א פרעהליכען „גוט יום טוב" און איהר בלוט פאנגט אָן געשווינדער צו קלאפען אין איהרע שלייפען. זי האָרכט זיך צו ביים פענסטער... יא, דאָס זיינען זיי, דאָס איז ער... זי דערקענט זייערע שטימען... אָט געהען זיי שוין.

א פרעהליכער קלאפען אין טיר. ישראל דעם רב'ס שרייט אויס אין דער הויף, אז מען האָט געקענט דערהערען אויף דער צעהנטער גאס: „פתחו שערים!"

— ויבא „גוי" — רופט זיך אָב אייניער פון דער חברה.

אלע צולאכען זיך.

רבקה כאפט א גיכען קוק אין שפיגעל און לויפט אנטקעגען עפענען די טיר.

— גוט יום טוב, כלה! א גמר חתימה טובה!

— גוט יום טוב, גוט יאָהר — ענטפערט רבקה מיט'ן גאנצען האַרצען און איהרע בליקען בעגעגענען זיך מיט די בליקען פון איהר חתן, וואָס האָט געטראָגען א גאנצען מולטער מיט הושענות. די חתן-כלה פערשעהמען זיך...

— אָה, משקה! כבוד! — שרייט אויס ישראל דעם רב'ס און נעהמט זיך גלייך אָנגיסען א כוס.

אלע טהוען איהם נאָך.

די כלה סארווערט און שטעלט אונטער יעדען א שטיק טאָרט צו פערבייסען.

— לחיים! — שרייט אויס ישראל. — לחיים כלה-לעבען!

— טרינקט געזונטערהייד — ענטפערט רבקה מיט נחת.
— אוך דעם חתן לאזט איהר אויס? — פרעגט איינער.
— וואס הייסט? לחיים חתן־לעבען!
— לחיים טובים!

האט איהר שוין פערקויפט דער כלה הושענות? — פרעגט חיים'ל אברהם'ס, וואס האט געהאלטען די רויטע פאטשיילע מיט די געלה.

דער חתן נעהמט ארויס א בינטל הושענות און דערלאנגט דער כלה.

די כלה האט דאס צוגענומען מיט א ליעבליכען שמייכעל, ווי דעם פרעכטיגסטען בוקעט בלומען און האט מנדר געווען פאר דער חברה חי מאל חי גילדען.

חי מאל חי! — שרייט חיים'ל אויס אין דער הויך, דער חתן זאל טאקע ווייסען, וואס פאר א בריליאנטענע ארץ זיין כלה האט.

— זאל זייז צום לעבען — ענטפערען אלע מיט אמאל און מען נעהמט זיך ווייטער צום טיש מיט די כבוד.

מען טרינקט לחיים'ס, מען זינגט פרעהליכע נגונים און ניט בער־מערקט פאר זיך אליין האט מען פערקאשערט די רעק און געטאנצט א קארעהאד מיט דעם חתן און מיט דער כלה. פון דעם טאנץ האט זיך פייגעל די מחותנת'טע אויפגעכאפט און האט מיט גרויס נחמה צוגע־זעהן, ווי איהר טאכטער טאנצט צוזאמען מיט איהר חתן א כשר'ן טאנץ, א טאנץ לשם מצוה.

זי האט ארויסגעוואוסרפען אין דער פאטשיילע נאך אמאל חי און זיך איינגעפלאכטען אין רקוד'ל...

שמחת תורה.

שמיני עצרת בייטאג, וועו דער עלטערער עולם, וואס איז נאך ניט געווען אויסגערוהט פון דער חושענה רבה נאכט, האט זיך אויף א ווייל צוגעלעגט, כדי ניט צו זיין שלעפעריג ביי די הקפות, האט זיך אין די גאסען פון שטעדטעל געהערט א לעבעדינער איינגעלשער געזאנג, וואס איז געווען צוואמענגעשטעלט פון הונדערטער דינע גרילצענדע שטימען.

דער געזאנג איז געווען א צושפיעל צו א מין סאלא, וואס זלמן דער מלמד האט מיט זיין הייזעריגען פערשטיקטען קול געזונגען.

זלמן איז געווען א דרדקי־מלמד אין דער תלמוד תורה. אזוי ווי אין תלמוד תורה איז קיינמאל קיין געלד ניט געווען, פלעגט זלמן קיין שכר לימוד ניט קריגען און איהם פלעגט אויסקומען צו הונגערן מעהר ווי איין מאל א טאג.

— וועו וויים, וואס פון מיר וואלט געווארען — פלעגט זלמן אליין מורה זיין — וועו מיין טאטע, זכרונו לברכה, וואלט מיר ניט געלאזען די הויז. מיט'ן עסען קען מען ווי עס איז נאך דורכקומען. איז ניטא קיין ווארעמעס פערריבערט מען די ליולקע. די ליולקע איז פונקט אזוי ווי עסען. זי פערשלאגט דעם הונגער. אבער צו וואלגערען זיך בשכנות, זאל גאט אויסהיטען. געלויבט און געדאנקט דער השם יתברך הערפאר— פלעגט זלמן ענדיגען זיין שמועס, אויפהויבענדיג זיינע הענד צום הימעל.

„די הויז", וואס זלמן דער מלמד האט געקראגען בירושה, איז געשטאנען פאזע טייך. ערב פסח. „וועו די קריעם פלעגען געהן" איז זיין „הויז" געווען די ערשטע כפרה פערפלייצט צו ווערען. דאס מאטעריאל,

פון וועלכען זיי איז געווען אויפגעבויט, איז אויך ניט געווען אזוי פוי־געלדיג. זי איז געווען אויפגעבויט פון ברעטלאך און פערפוילטע באל־קענס, אויף וועלכע דער שימעל האָט זיך גאנץ הרחבה'דיג איינגעוואָר־צעלט. צווישען די פענסטער און די וואנד זיינען געווען לעכער, וועלכע זיינען ווינטער־צייט געווען פערשטאָפט מיט לופעטעס.

דער ווינד פלעגט זיך אין „הויז" גאנץ ברייטלעך ארומשפאצירען און דורכנעהמען די ביינער פון זלמן'ען אליין און פון זיין ווייב.

— וועז גאָט וועט אונז העלפען — האָט תמיד געהאָפט זלמן'ס ווייב, די מלמד'יכע — וועלען מיר קודם צורעכט מאכען אונזער הויז, דער ווינד זאָל דאָרטען ניט אזוי שטארק בלאָזען...

קיין פלאץ האָט די „הויז" ארום זיך ניט געהאט און עס איז ניט גע־ווען וואו אויפצושטעלען א סוכה, פלעגט זלמן געהן עסען אין זיין שכן'ס סוכה.

אין די זיבען טעג פון סוכות פלעגט זיך זלמן פשוט מחיה זיין. דער ווינד האָט אין שכן'ס סוכה ניט אזוי שטארק געבלאָזען, ווי ביי זיך אין דער הויז.

שמיני עצרת נאכ'ן דאוונען, ביים אָבזאָגען דעם לעצטען „יהי רצון" אין סוכה, ווען ער האָט בעדארפט געהן אין זיין אייגען „הויז". פלעגט ער נעהמען אן איבעריגען לחיים און אָנפאנגען צו זינגען מיט גרויס התלהבות:

קד־ש־נו במצ־ו־ת־ך

ותן חל־ק־נו בתו־ר־ת־ך...

די חדר־אינגלעך האָבען שוין געוואוסט זלמן'ס מנהג, האָבען זיי איהם אָבגעווארט ביים סוכה און זיינען דערנאָך צוזאמען מיט איהם געגאנגען אין אלע גאסען און געזונגען מיט איהם:

קדשנו במצותיך

ותן חלקנו בתורתיך...

אי,אי, אי.

אין דער צייט, ווען זלמן מיט די קינדער האָבען נאָך געהאלטען אין מיטען זינגען, האָט מען זיך שוין אָנגעפאנגען צו קלייבען ביי רבי שמחה

מאיר׳ס, דעם גבאי ראשון פון חברה קדישא.

צוערשט זיינען געקומען די גבאים, די „זקנים" און אלע אנדערע בעלי התמנות׳ן. שפעטער האבען אנגעפאנגען צו קומען אלע חברה לייט, יועל־כע האבען זיך געזעצט ארום די גרויסע, וויים געגרייטע טישען, אויף וועלכע עם זיינען געשטאנען פלעשלעך מיט משקה און גרויסע בעקענס מיט אבגעקאכטע באב.

אזוי ווי רייז־קאשע האט ניט געטארט פעהלען אויף א סיום, אזוי האט אבגעקאכטע באב געמוזט זיין אויף יעדער שמחה פון חברה קדישא.

די סארווערס פון דער שמחה זיינען געווען די קברות־לייט און די שמשים. זיי האבען יעדען חברה־מאן דערלאנגט די פלעשלעך, אנגענא־סען די גלעזלעך, געטיילט די לעקעך און פאנאנדערגעשטעלט די טאשען אבגעקאכטע באב.

צווישען די שמשים האט מעהר ווי אלע נעארבייט זושע קאפיטאן.

זושע קאפיטאן האבען די רעקרוטען־כאפער אבגעריסען פון זיין מא־מע׳ן די אלמנה, וועלכע ער איז נאך ניט אלט געווען זעקס יאהר. די אלטע לייט, וואס האבען געדענקט די נאנצע געשיכטע, האבען נאך עד היום ניט געקענט פערגעסען די בלוטיגע רציחה פון די „כאפערס", וועלכע האבען ניט געהערט חיה די אלמנה׳ס געוויינען און יללה׳ס, וועלכע מען האט פון איהרע הענד צוגענומען איהר קינד.

— אזא רציחה — האבען זיי דערצעהלט — איז נאר ניט געהערט געוואָרען.

די אונגליקליכע חיה האט זיך אנגעטשעפעט אן די רעדער פון וואָ־נען, וואו איהר קינד איז געווען געזעסען שוין אבצושיקען אין אויעזד. אבער דער רעקרוטען כאפער האט איהר דערלאנגט א שמיץ מיט׳ן בייטש. זי איז געבליבען אין חלשות און איהר קינד איז אבגעפיהרט געוואָרען..

נאך פינף און צוואנציג יאהר איז זושע נעקומען אן אויסגעריעטער מיט מעדאלען זוכען זיין אלטע מוטער. זי איז שוין אבער צו זיין גרויסען וועהטאג לאנג גלעגען אויפ׳ן בית־עולם.

זושע האט אנגעפאנגען אפט צו געהן אויפ׳ן קבר פון זיין מאמען.

דער בית־עולם איז געווארען זייער לייענלינגם־ארט, וואו ער האט פערבראכט דעם גרעסטען טייל פון טאג.

וועו אין שטעדטל האט מען זיך דערוואוסט, אז זושע חיה'ס איז צוריקגעקומען א איד, ניט קוקענדיג אויף די געברענטע צרות, וואס ער האט געהאט אויסצושטעהן פאר זיין אידישקייט, האט מען איהם אנגענאגען שטארק מקרב צו זיין. מען האט געזומען א מלמד, איהם אויסגעלערענט דאוונען און צו מאכען די ברכה, וועו ער וועט עולה לתורה זיין און מען האט אנגעפאנגען זוכען פאר איהם א פרנסה.

פון אלע פרנסות האט זיך זושע אליין אויסגעקליבען צו זיין א שמש אין חברה קדישא.

— איך וועל קענען גאהן אפט אויפ'ן בית עולם... זיין אויפ'ן קבר פון מיין מאמען — האט זושע ערקלערט, פאר וואס איהם געפעלט דוקא די שמשות פון דער חברה קדישא.

פאר זיינע מדאלען און אויך דערפאר, וואס אלע האבען געווואסט, אז ער וואלט געקענט וועדען א פאלקאוניק, וועו ער וואלט זיך געשמד'ט, האט די שטעדטל זושע'ן א נאמען געגעבען: „זושע קאפיטאן".

אויך יעדער שמחה פון חברה קדישא פלעגט זיך זושע משמח זיין מעהר ווי אלע. ער האט געמאכט לחיים'ס איינם נאך די אנדערע. א לחיים לכבוד דעם גבאי ראשון, א לחיים לכבוד דעם גבאי שני, א לחיים פאר די זקנים און לחיים'ס פאר אלע חברה־לייט.

זושע האט געטרונקען, ווייל ער האט געוואוסט, אז עס איז א מצוה צו טרינקען אויך א שמחה.

זושע האט געקענט יעדען חברה־מאן בעזונדער און האט געוואוסט יעדענם פלאץ, ווי נאהענט ער דארף זיצען נעבען גבאי ראשון.

— בארעך אבע (ברוך הבא) ר' יצחק! — פלעגט דער ערשטער אויסשרייען פיט א שטארקען באסאוועו קול, וועו איצט דער דיין האט זיך בעוויזען אין טהיר.

— בארעך־אבע, בארעך־אבע! (ברוך הבא, ברוך הבא) כאפט אונטער דער עולם. א גערודער, אלע פאנגען זיך אן צו רוקען מיט די שטוהלען,

אבער עס דויערט ניט לאנג אזן זושע קאפיטאן מאכט א סדר אזן טיילט ווידער פאנאנדער די אבנעקאכטע באב.

דער עולם האט געטרונקען, געגעסען אבנעקאכטע באב אזן נעזונגען די תפילה פון נעילה:

יחבאנו בצל ידו...

א גרויסע לעבעדינקייט פלעגט אריינברייננען רבי נחמיה, דער פארא־יאהריגער גבאי ראשון*).

רבי נחמיה איז געווען א גרויסער הוליאק אזן פלעגט שוין קומען אנגעסנאשקעטערהייד צו דעם יורש פון זיין גבאי ראשון שטוהל. רבי נחמיה האט בטבע געהאט א גוט הארץ אזן פלעגט קיין מאל ניט שרייען אויף די שמשים. זושע קאפיטאן איז ביי איהם געווען א גאנצער בן־בית. ער פלעגט דארט עסען אזן טרינקען, העלפען איהם דעקען די סוכה אזן איהם אויסטראגען שלוח־מנות. רבי נחמיה האט זושען שטארק מתקרב געווען.

גלייך נור ווי רבי נחמיה האט זיך בעוויזען, האבען שוין אלע געוואוסט, אז דא וועט ווערען לעבעדיג.

— ג־ו־ט י־ו־ם ט־ו־ב! — שרייט רבי נחמיה אוים מיט א הויכען לאנגען קול.

— גוט יום טוב, גוט יאהר! —ענטפערען אלע אידען מיט דעם זעלבען ניגון, ווי רבי נחמיה.

אזן אידער רבי נחמיה איז צו צו מזרח־וואנד, ווען דער גבאי ראשון איז געזעסען, האט זושע קאפיטאן איהם אונטערגערוקט א כום.

רבי נחמיה טהוט אויס זיין צילינדער־הוט — דעם זעלבען, ווען־כען ער האט געטראגען אונטער דער חופה מיט א יאהר פופציג צוריק, נעהמט ארונטער דעם מאנטעל פון די פלייצעם, בלייבט אין יארמולקע אזן אין די אטלעסענע קאפאטע, נעהמט דעם כום פון זושען אזן שרייט אוים פרעהליך:

---

*) נאך די תקנות, ווען עס זיינען פערשריבען אין פנקס פון דער חברה קדישא, טאר דער גבאי ראשון ניט זיין מעהר ווי איין יאהר.

— לחיים, רבותי, לחיים גבאי ראשון!

— לחיים, לחיים רבי נחמיה — ענטפערט דער גבאי מיט א האר־ציגען שמייכעל.

— לחיים לכל המסובין בכאן — שרייט רבי נחמיה נאך העבער אוים און די חברה־לייט ענטפערען:

— לחיים טובים ולשלום.

— השם יתברך זאל געבען, מיר זאלען זיין איבער א יאהר אין ירושלים! — ווינשעווועט רבי נחמיה.

— און דארטען וועלען מיר טרינקען כפל כפלים — ענטפערט אייר־נער א יונגער חברה־מאן, מיט גרויס התפעלות.

— כיציאת מצרים — הערען זיך קולות.

— ונאמר לחיים — פערענדיגט רבי נחמיה מיט'ן נגון פון חתן תורה, אויפהויבענדיג דעם כוס צום עולם.

און דער עולם ענטפערט ווייטער:

— לחיים טובים ולשלום!!!

רבי נחמיה פאנגט אן אויסצושפרייטען די הענד צום הימעל און זינגט:

וואס מיר זיינען, זיינען מיר
אבי אידען זיינען מיר,
און וואס מיר טהוען, טהוען מיר

דער גאנצער עולם כאפט אונטער:

אבי אתרוג בענשען מיר.

רבי נחמיה:

וואס מיר זיינען, זיינען מיר
אבי אידען זיינען מיר,
און וואס מיר טהוען, טהוען מיר

דער גאנצער עולם:

אבי ברכות זאגען מיר.

ביים דריטען פערז ענטפערען אלע:

אבי גומל בענשען מיר.

און אזוי געהט מען דורך דעם גאנצען אליך בית.

אויך רבי נחמיה האָט געענדיגט דעם גאנצען זמר איז געווארען אין שטוב א גרויסער טומעל. אלע חברה־לייט האָבען זיך אויפגעהויבען לכבוד דעם רב, וואָס איז געקומען אבגעבען כבוד דעם גבאי ראשון און איבערהויפט די גאנצע חברה קדישא.

וועז דער רב איז אריין מיט דעם פרעהליכען גוט־יום־טוב! האָבען אים רבי נחמיה, דער גבאי און זושע קאפיטאן און די אנדערע הוליאקעס בעגעגנט טאנצענדיג.

דערווייל האָט שוין זלמן דער מלמד און זיין גאנצער איינגעלשער כאָר, וואָס איז אָנגעוואקסען ביז א פאָר הונדערט קיין עין הרע, שוין בעוויזען דורכצוגעהן אלע גאסען און איז געקומען צום גבאי.

אלע האָבען מיט פרעהליכע פנים'ער בעגעגנט זלמן'ען מיט די קליינע חברה־לייט און דער רב אליין, א לוסטיגער מענש, האָט אין דער הויך אויסגעשריען

צאן קדשים!

און ר' זלמן מיט די קינדער האָבען געענטפערט:

מע—ע—ע!

מעהר פון אלעמען איז אריין אין התלהבות זושע קאפיטאן. קיין בעל אידיש איז ער ניט געווען און די ליעדער מיט ווערטער האָט ער ניט גע־קענט מיטזינגען. דערפאר אבער האָט ער געשריען און געברומט העכער ווי אלע דעם

מע! מע! מע!

וועז עס איז געקומען די צייט פון מעריב זיינען שוין אלע טישטיכער געווען ארונטערגעשלעפט פון די גרויסע טישען, די טאשען באָב איבערגעקערט פון רבי נחמיה'ס האפקעס, און דער עולם האָט זיך אָנגעפאנגען מכין צו זיין צו פיהרען דעם גבאי און דעם רב און די אלע נכבדי העיר אין שוהל אריין.

געפיהרט האָט מען דעם גבאי דורכ'ן מארק־פלאץ, אונטער חופה־שטענגלאך. די חופה־שטענגלאך האָבען געטראָגען די שמשים. דער גאנ־

צער עולם איז געגאנגען טאנצענדיג. מען האָט געטאנצט און געזונגען.

דער פיהרער פון דעם נאנצען פאראד איז געווען זושע קאפיטאן.

נאָך זושען זיינען געגאנגען רבי נחמיה און רבי ישראל צעסנעס און האָבען געזונגען דעם פרעהליכען נגון פון רבי עלינקע לידא'ר. דער גאנצער עולם האָט געפליעסקעט מיט די הענד און אונטערגעבאמקעט. צווישען איין נגון און צווייטען נגון פלעגט זושע קאפיטאן שרייען מיט זיין טיעפען באסאָווען לייבען־קול, וואָס האָט זיך געהערט כמעט איבער דער גאנצער שטעדטעל:

— פוי, פוי, פוי!

דער פוי איז געווען די איינציגע גייסטיגע ירושה, וואָס ער האָט מיטגעבראכט פון דער צייט, ווען ער איז געווען א סאלדאט. ער האָט פעראידישט דעם קול פון אן ארמאטען־שאָס און איהם אויסגענוצט אום שמחת־תורה.

פון צייט צו צייט האָט דער רב איבערגעריסען דעם געזאנג מיט זיין

צאן קדשים!

און דער גאנצער עולם האָט ווידער אָבגעענטפערט:

מע—מ—ע!

אין שוהל איז דער גאנצער פרעהליכער עולם אריין טאנצענדיג און זינגענדיג. א גרויסע רוישענדיגע מענשען־כוואליע האָט פערפליצט אין איין הרף־עין דעם בית־המדרש. מען האָט זיך געהויבען און געבאמקעט אלע צוזאמען און יערער פאר זיך, ביז וואנען דער חזן האָט מיט זיינע, משוררים און מיט דער גאנצער עדה אָנגעפאנגען צו זינגען דעם שמחת־תורה'דיגען ברכו...

הערבסט.

הערבסט.

דער הימעל ווייגט. די ערד איז קויטיג און נאס. ווינטען און רע־
גענס האלטען צוויישען זיך מלחמה איבער דער ממשלה פון שטעדטעל.
אדער עס פליוכעט דער רעגען, אדער עס פייפט דער ווינט. וועדט מען
פטור פון איין אנשיקענויש, קומט די צווייטע. איבער דער שטערמעל
איז אויסגעגאסען א מין טרויער. זי איז איננאנצען איינגעהילט אין
שווארצען. די הייזער זעהען אויס ווי פערלאזענע ניט־בעוואוינטע חורבות,
וואו ניט־גוטע האבען געבויט זייערע נעסטען. פערזונקען אין בלאטע,
פערשווארצט און פער׳חשכ׳ט פון פייכטקייט, קוקען די הייזער אויף די
אויסערליכע וועט מיט א מאדנער קראנקהאפטער גלייכגילטיגקייט.
ניטא קיין ברעקעל שיין אין די מוטנע, פערטערטע פענסטער. אלץ איז
פערכמורעט און פעריאמערט.

די מענשען אין שטערטעל בעוועגען זיך ווי שאטענס. דורכגעווייקט
פון נעץ און דורכגענומען פון קעלט געהען זיי ארום איינגעהויקערט,
איינגעקארטשעט, אזוי ווי זיי וואלטען וועלען זיך בעהאלטען אין זייערע
מלבושים פון דער בייזער, צאַרנדיגער נאטור, וואס גיסט אויס כל־
חמתה אויפ׳ן מענשען. אין די הייזער איז גרוי, טונקעל. די וועגט נאס.
אויף דער פאדלאגע שטעהען שיסלען, וועלכע נעהמען אריין די טרא־
פענס, וואס טריפען פון דער סטעליע אזוי רעגעלמעסיג ווי דער טיק־טאק
פון וואנט־זייגער. א ריח פון פערפוילטקייט און שימעל דערפיהלט מען,

וועז מען קומט אריין פון דרויסען איז שטוב. דער אטהעם ווערט פער־כאפט אוז מען פאנגט אן צו הוסטען.

די הייזעריגע, פערשטיקטע הוסטען־שטים איז א בלאסער ווידער־קול, וואס רייסט זיך ארויס פון דעם אידען'ס ברוסט, אויף דער טויט־שטי־מונג, וואס הערשט איבעראל. דער הייזעריגער הוסט איז דער לייט־מאטיוו פון דעם אידישען לעבען אין די זאמוטע אוז ליטוויש שטעדט־לעך הערבסט־צייט. אומעטום הערט זיך דער מאנאטאנער, לאנגוויליגער הוסט. דרויסען, אין די קראמען, אין די הייזער, אין די בתי מדרשים אוז שוהלען — אומעטום פערפאלגט אויף דער הוסט. אפילו שלאפען בייז־נאכט לאזט ער אויף ניט. דער הוסט איז דער אויסדרוק פון דער קאלע־מוטנעקייט, וואס דריקט אויפ'ן הארצען.

דער אידישער דלות, וואס איז א גאנץ יאהר ווי עס איז בעהאל־טען, קריכט אין הערבסט ארויס פון די פערשטעקטעווינקעלעך. מיט אן אויפגעהויבענעם קאפ שפאצירט ער פראנק אוז פריי אין דער אידי־שער שטעדטעל.

די נאסע, קאלטע פאגאדעם קומען פריהער איידער עס איז פארא־די מענליכקייט זיך צו נייהען ווינטערדיגע בגדים. אין שטוב איז פונקט אזוי קאלט ווי דרויסען. נאר אייניגע נגידים קענען בעווייזען צו בריינ־גען א קלאפטער האלץ אוז א וואגען טארף. אנדערע געווענליכע אידען מוזען האבען געדולד אוז וואַרטען ביז די ווענ ווען זיך שטעלען אוז די פויערים ווילען ניט זיין אזעלכע טייערע יעקעלעך. וועז די ווענ איז שלעכט זיינען זיי גאנצע יחסנים אוז ווילען א רענדעל א לייט.

די שלעכטע ווענען! זיי קוילען איינגאנצען אווענ. א גאנצען זומער איז דער פויער פערנומען אויפ'ן פעלד אוז קומט ניט אין שטאדט. די פרזונות זיינען זעהר מאגערע. עס קריכט די אויגען פון קאפ ארויס אייז־ער מען זעהט אן א צורת מטבע. אלץ ווערט אבגעלענט אויף הערבסט.

הערבסט האט דער פויער זיינע תבואות אונטער'ן דאך, איז פריי־צר אין א קאפיקע אוז די שטעדטעל וואלט אריינקריגען מעהר לייזונג, איז אבער די צרה מיט די „ווענען". די עדלים ווילען זיך ניט מוסר נפש זיין צו קומען אין שטאדט אין אזעלכע ווינטערען. א צער בעלי חיים

אויף די פערד... דער פּדיון איז שוואך און אז דער פּדיון איז שוואך קען מען אפילו קיין גמילת חסד ניט קריגען און אהן א גמילת חסד... זאל גאט שומר ומציל זיין...

איז נאך ווייניג די אייגענע צרות, טא קומען נאך צו זייטיגע צרות, צרות הכלל. אט ליגט א שבנ'טע מיט פערטריקענטע ליפּען אויפ'ן טוי־טען־בעט און עס איז ניטא קיין אייגענער, וועלכער זאל איהר דערלאנ־גען כאטש א לעפעל היהנערשע זופּ. אט געהען כיענע דעם שוחט'ס קינדערלעך ארום קרוזה בלואה און האבען קיין שיכעלעך ניט אנצוטהאן צו געהן אין חדר. אט האט יאשקע דער שמייסער אבגעלאזען דעם שדוך מיט יאכע דער בלינדער'ס פערזעסענער מויד, וואס קהל האט קוים מיט צרות צונויפגעפיהרט, וויל פסח־נאכט דער מלוה פוילט זיך אבצושטע־קען די ק"ן רובל נדן, וואס ער האט געגומען ביי יאכען אויף א שטר עסקא. איז דאס נאך ווייניג, איז געקומען הירשע דער חוכר און האט דערצעהלט דעם רב, אז אייגער, וואס וועט געווים קיין ליגען ניט זאגען, האט אליין מיט זיינע אייגענע אויגען געזעהן, ווי מאטע דעם קצב'ס בענאק האט זיך געשושקעט מיט לאה'קע די גרעטוואשערקע'ס חצופּישע טעכטערל און ביידע זיינען שפעטער אוועק אין דער רויטע קרעטשמע.. ער־קען שווערען, ער קען געבען זיין האנט — עס איז דאך נאריש, ער וועט דאך א תקיעת כף ניט געבען—אז דאס איז אמת... וואס איז דער חידוש, אז עס איז אזא קינדער איבערנאנג און וואס אזויפיעל יונגע קינפעטא־רינס געהן פאר דער צייט אוועק פון דער וועלט!

און דא קומט נאך אן דער פריזיוו. דער פריזיוו פלעגט דעם טונ־קעלען גרויען הימעל נאך טונקעלער מאכען. די אומעטיגע טעג נאך שוע־רער מאכען. די געווייגען, די יללות פון די מוטערס, וועמעס קינדער עס דארפען פאהרען „זיך שטעלען", האבען דורכגעלעכערט דאס הארץ. דער־שרעק פאר'ן פריסטאוו'ס איבערפאלען און פאר בערקע איצעלע'ס צונג... האט אזוי צוטרייסלט די נערוועז, אז מען האט פשוט ניט געוואוסט אויף וואסער וועלט מען איז. דער ארון קודש איז תמיד געווען בעלא־נערט פון די אומגליקליכע מאמעס, וועלכע זיינען געקומען בעטען רחמים

ביי דעם, וואס די הענט ניט געוואשען, ער זאל דורך א נס מציל זיין זייערע קינדער פון גוי'אישע הענט.

די מאמעס האבען געבראכען די הענט, געשריען מיט אלע זייערע כחות און איבער די כחות און דער גאנצער עולם האט זיי מיטגעפיהלט. די אייגענע דאגות חיונה זיינען פערשטעלט געוואָרען מיט דעם ווייכען, צארטען רחמנות געפיהל, וואס האט אזוי געצויגען און געגאנגט פאר'ן הארצען. דער רחמנות געפיהל האט ארויסגעפיהרט דעם אידען פון זיין אייגענער צרה'דיגער וועלטעל אין א העכרע און שפהנערע וועלט, וואו דער מענשליכער „איך" איז בריייטער, גרעסער און דערהויבענער, ווי דער „איך" פון דעם טאג־טעגליכען לעבען.

דער איד האט זיך אין הערבסט דערהויבען צו א גרויסען אידעא־ליסט מיט א ווארעם הארץ און א בריייטער נשמה. ער האט זיך אנגעפאנ־גען מעהר פראינטערעסירען מיט זיינע מיטמענשען, ווי מיט זיך אליין.

אלע חברות, ווי די חברה מתיר אסורים, לחם עניים, סומך נופלים און בקור חולים פלעגען בענייט ווערען אין די לאנגע פינסטערע הערבסט אוועגדען, וועלכע זיינען תמיד געווען פערנומען מיט אסיפות.

די אסיפות פלעגען פארקומען אדער ביים רב, אדער אין די זייטען־שטיבלעך פון בית המדרש. אין בית המדרש האט דעם אידען הערבסט־צייט שטארק געצויגען. דא האט ער פערגעסען אן זיין שווערען לעבען, אן זיינע צאהלונגען און וועקסלען, אן זיין קאלטע, נאסע דירה, און האט געקליבען נחת פון דעם לעבעדיגען, קלינגענדיגען „תנו רבנן", וואס האט פערהיליכט די גאנצע לופט.

דער גמרא נגון פלעגט דערווארעמען דעם אידען'ס נשמה, איהם מאכען פיהלען לייכט און גוטמוטליך. וואס שווערער עס האט דעם אי־דען געפֿרעסט דער יאך פון חיונה, אלץ פרייער האט ער זיך געפיהלט ביי דער גמרא; וואס ענגער עס איז איהם געוואָרען אין קראם, אלץ פריי־ער האט ער זיך געפיהלט צווישען אביי'ען און רבא'ן, צווישען רבי ישמעל'ן און רבי עקיבא'ן, וועלכע האבען איהם רייך געמאכט מיט א ים פון געדאנקען.

ווי שטערן אין א פינסטערע נאכט האָבען די שולען און די בתי־מדרשים בעלויכטען דעם אידישען פערכמורעטען הערבסט. ווי די שטראהלען פון דער זון האָבען זיי געווארעמט דאָס צוואוועהטאָגט אידיש הארץ. אין די הייליגע ערטער האָט דער איד ארונטערגעוואָר־פען פון זיך די וואָכעדיגע, קלייגליכע דאגות חיונה. ער איז געוואָרען אן „אויבערמענש", א מענש מיט א גרויסע און ברייטע געדאנקען־וועלט.

דרך ארץ פאר די האלב איינגעפאלענע ניט ליכטיגע אידישע שו־לען! אכטונג פאר די אלטע נמרא'ס! דאָס איז געווען דער נר תמיד פון אידישען פער'חושכ'טען לעבען אין ליטא.

חנוכה.

דער כמורנער, רעגענדיגער און ווינדיגער הערבסט האָט זיך געענדיגט. דרויסען איז קאַלט, אבער טרוקען. דער געפרוירענער שנעע כרוסקעט אונטער די פיס. דער מארק־פּלאַץ איז אָננעשטעלט מיט שליטענס, וועלכע בעוועגען זיך אזוי גלאַט, אזוי שטיל און בנעימות'דיג און קראַכען ניט און קרעכצען ניט ווי די רעדער ארום די אקסען פון א וואָגען. די פּרויונות זיינען ניט צו פערזינדיגען. די גוטע שליטווּעג בריינגט א סך פּויערים פון די ארומיגע דערפער. מען לייזט, מען ווערט פּטור פון די אלטע צאַהלוננען און מען מאכט נייע. עס רוּדעלט זיך אויפ'ן מארק, אין קראַם. מען איז ניט אזוי זשעדנע אויף א רובעל.

קלינגט עס אין טאַמבאַנק איז לייכטער אויפ'ן הארצען. די הערבסטיגע פערוואַלקענדיגע פּנים'ער ווערען ליכטינער. מען הערט אויף צו פיהלען קאַלאמוטנע. די צוקהאַבענע, צודרומסקעטע מענשען ווערען אויסגעגלייכט. פּאר דער צייט האָט מען זיך שוין אָננעגרייט מיט ווינטערדיגע קלייַדער, מיט וואַליקעס און די קעלטען נעהמען ניט אזוי דורך אלע אברים. פערקעהרט, מען שלינגט מיט אן אָפּענעם מויל די מחיה'דיגע טרוקענע פּראַמטיגע לופט. אין שטוב זיינען שוין אריינגעשטעלט די טאַפּעלטע פּענסטער, די לעכער אין די לובעם זיינען פערקאַלכט און די טיר איז ארומגעזעהן מיט שטיקער אלטע פּעלץ, וועלכע לאָזען קיין ווינד ניט דורך. דער אויוועז האָט זיך שוין צוגעוואַהנט צו דעם טאַרף און האָט אויפגעהערט צו טשאַדען. אנב איז דער מקח פון א וואָגען האַלץ געוואַרען קלענער און עס איז קיין אונגליק ניט אין גאנצען ניט צו הייצען מיט טאַרף.

די בראָזעווע האָלץ גיבען צו אַזא געשמאקע געזונדע ווארעמקייט, אז אלע גליעדער ווערען אויסגעצויגען און אָבגעפרישט, ווען מען קומט אריין פונ׳ם קאלטען דרויסען אין דער ווארימער שטוב. איבערהויפט איז א מחיה צו זיצען אין דער היים, ווען דער לאָמפּ רויכערט ניט און גיט א העלען פלאם.

די צאהלונגען זיינען ברוך השם אָבגע׳פטר׳ט. אין שטוב איז וואַרעם און ליכטיג. וואָס וויל דען א איד מעהר? געלויבט דער די הענד ניט געוואשען דערפאר...

מען זיצט ביי אן אָפענער גמרא, ביי אן אויסגעשפרייטען „הצפירה" אָדער אזוי ביי א ספר מיט דעם לאנגען צוביק אין מויל און מען דערצעהלט מעשות ווענען אנטיוכס הרשע, וואָס האָט אזוי נעפיינינט אונזערע עלטערען און געוואָלט זיי פערטילגען, ביז וואנען עם זיינען אויפגעשטאנען די חשמונאים, וועלכע האָבען מיט א הויפען גבורים ארונטערגעוואָרפען דעם יאָך פון די יונים. מען רעדט וועגען דעם ווייטען עבר און אויף די נעראנקען קומט ארויף דער היינט...

— פאר וואָס בעווייזט זיך איצט ניט א יהודה המכבי — טראכט זיך יעדער — וועלכער זאָל מיט אזא גבורה און מסירת נפש אונז בעפרייען פון די יונים, פון די צוררי ישראל?

די טאטעס און די רבי׳ם פלענען חנוכה צייט זיין אזוי אויפנעלענט, אז זיי האָבען זיך ניט געמאכט קוקענדיג אויף די מעשים, וואָס מיר פלענען אָבטהאָן אויפ׳ן גליטש.

דער טייך איז געווען פערריגרט און מיר פלענען אויפ׳ן גלאזינען אייז איבערקאהרען וועלטען. אלערליי קונצען האָבען מיר דאָרטען דורכגעמאכט. מיר פלענען זיך גליטשען אויף די זייטען און אויף די שפיצען פון די קנאפעל, וואָס איז געווען בעשלאָגען מיט פאָרקאָווען. א חוץ דעם זיינען מיר געווען גרויסע מאדים׳ם אויף א ויאמר דוד גליטש, אויף א קרושה גליטש און אויף אן עושה שלום גליטש, וואו מען פלענט זיך אזוי גיך איבערקוליען און שהמעז אויסצוזאָגען, אז מען האָט געקראָגען א זעץ, אז פונקען זיינען געפלויגען פון די אויגען.

אין געווהנלעיכע צייטען פלעגען מיר פאר אזעלכע „מעשים תעתועים" קריגען אנגעבראכטן די ביינער פון רבי'ן. חנוכה־צייט האט ער זיך ניט געמאכט וויסענדיג און האט געקוקט אויף אלע אונזערע שטיפע־רייען דורך די פינגער.

— עך, זאלען זיי אויך וויסען, וואס חנוכה בעדייט, זאלען זיי אויך וויסען, אז עס איז אמאל געווען א יהודה, א מתתיהו בן יוחנן כהן גדול! — פלעגט דער רבי אזוי גוטמוטהיג ענטפערען, וועו מען פלעגט איהם קו־מען דערצעהלען, אז מיר קעהרען איבער דעם טייך און אז א פולק שקצים לויערט אויף אונז אנצופאלען.

דער רבי האט געוואוסט, אז ס'איז קיין סכנה ניט, אז חנוכה צייט זיינען מיר פול מיט גבורה, פארט אייניקלאך פון די חשמונאים, אין אונ־זערע אדערען פליסט דאך די בלוט פון יהודה המכבי. מיר וועלען שוין די שקצים ווי עס איז בייקומען. ער פלעגט אונז דעריבער ניט דערעסען מיט די געווהנליכע שאלות ו ו א ו, וואו מיר זיינען געווען, ו ו א ס מיר האבען געטאן און אז. וו.

אגב אורחא האט דער רבי זיך סתם מיט אונז ניט געוואלט אייניי־סען, ווייל ער האט געוואוסט, אז מיר דארפען איהם ברייננען חנוכה־געלד. ער האט אונז ניט געטשעפעט אפילו וועו ער האט בעמערקט, אז מיר פיהרען גרויסע מסחרים מיט די גארן. גאנץ אפט פלעגט דער רבי גופא נעהמען אויספרובירען אויפ'ן טיש דעם גאר, ווי ער געהט און אויב די אותיות „נ. ג. ה. ש." (נס גדול היה שם) זיינען קלאהר.

חנוכה האט יעדען איר אנגענפיהלט מיט שטאלץ, מיט מוטה, מיט קאמף־לוסט און מיט גבורה. די אלטע חשמונאים, די גרויסע גבורים האבען איינגעפלאנצט א שטארקע האפנונג אויף א גוטער צוקונפט. אויב אנטיוכם הרשע האט ניט געקענט אבמעקען דעם אידישען נאמען פון דער ערה, וועט קיין אנדער צורר דאס געווים ניט קענען טהאן. עס שלומערן כחות אין אידישען פאלק, וועלכע ערוואכען אין צייט פון א גרויס גע־פאהר. די אידישע ליכט, די אמת'ע, ריינע, הייליגע ליכט קען קיינמאל ניט אויסגעלאשען ווערען פון די רשעים. איין קריגעל אויל איז תמיד בעהאלטען אין די חדרי חדרים פון דעם אידישען פאלק, אין די טיעפסטע

טיעפענישען פון דער אידישער נשמה. און אויב אלע אנדערע אויסען זיי־נען טמא, פֿאראומרייניגט, וועט דורך א נס דאָס קליין קריגעל אויך ברע־נען און לייכטען דעם פינסטערען וועג אין גלות...

דאָס פּאָלק פון מכבים דארף זיך ניט מייאש זיין — האָט יעדער איינציינער בעוואוסטזיניג אַדער אונבעוואוסטזיניג בעשלאָסען אין די חנוכה־טעג.

אַנגע'יחסן'ט מיט דעם אלטען עבר און בעפליגעלט מיט האָפנונגען אויף דער צוקונפט, האָט דער איר שטאָלץ געטראָגען די חנוכה ליכטלעך, וועלכע דערצאָהלען אזעלכע שעהנע, הייליגע מעשות פון אידישע העלדען...

די ערנסטע אַנגעשטרענגטקייט פון דעם אידישען לעבען איז חנוכה ניט געווען צו בעמערקען. אלע האָבען זיך נעפיהלט ווי נאָך א זיעג איבער'ן שונא. פריי, אונאבהענגיג און הרחבה'דיג האָט זיך יעדערער נעפיהלט. די אידישע נשמה יתירה איז געווען קענטיג אפילו אין מיטען וואָך.

דער האנדעל און די געווהנליכע טענליכע עסקים האָבען ניט אויפ־געהערט, אבער עס איז נעווען צו בעמערקען, אז א חוץ דעם האנדעל איז פאראן נאָך עפּעס אין דער אידישער וועלט. אלע זיינען געווען גומטו־טהיג און האָבען גענומען דאָס לעבען לייכט אהן די געווהנליכע דאגות און ענמת־נפש.

אין די וואָך פון חנוכה איז מען געגאנגען בעסער אַנגעטהאָן. די שעה־נע יונגלייט האָבען געטראָגען זייערע שאטען־פעלצען. די קראָמען פלע־גען פערמאכט וועהרען פריהער, און וועו די אשת חיל פון געשעפט איז געווען די מאמע, פלענט מען די קראָם פערמאכען פאר מעריב. די מאמע האָט געמוזט הערען ווי דער טאטע בענשט חנוכה־ליכט און איז שוין ג־בליבען אין הויז דעם גאנצען אבענד, וועו קרובים, שכנים און סתם גוטע פריינד פלענען קומען צוגעהן שמועסען אביסעל.

דער טאטע איז געווען פערטיעפט אין א שאך. דער יונגער דור האָט געמאכט אן „אקע" און די קליינווארג האָט געשפּיעלט אין דריידיל.

אזייגער אכט־ניין האָבען זיך אלע געזעצט ארום טיש צום בולוועס־קוגעל, וואָס האָט געמוזט זיין געראָטען לכבוד חנוכה.

נוטמוטהיג איז מען געזעסען ארום טיש און נעשמועסט... דער איד האָט ליעב צו שמועסען, סתם אזוי זיך, וועגען אלץ און וועגען קיין זאך ניט. א נאנץ יאָהר איז ניטאָ וועז צו שמועסען. חנוכה איז דאָ נענוג צייט דערוויך. אפילו אברהם הירש דער שמש, וואָס פלעגט פורים ניט וועלען פערבלייבען אן איבערינע רגע אין שטוב נאָכדעם. ווי ער האָט געקראָנען זיין פורים־געלד, פלעגט חנוכה ארונטערבויגען דעם הויכען פעלצענעם קראנען, אויסלעשען זיין גרויסע לאמטערן, זיך זעצען ביים טיש, נעהמען א לחיים, פערדרעהען א באנקרוטקע, און שמועסען.

— חנוכה איז גרויס נענוג... און איך'ל בעווייזען — פלעגט אברהם הירש ענטפערען, וועז מען האָט איהם געפרעגט, אפשר האָט ער קיין צייט ניט.

הלכה האָט מען חנוכה וועניג וואָס געלערנט. אפילו די ישיבה־בחורים, וואָס האָבען נעקראָגען „טעג" פאר'ן לערנען, פלעגען אויך חנוכה בטלן די צייט אין שטיפערייען און אין לצנות.

פון אבענד פלעגען די ישיבה בחורים ארויפקלעטערען אויך די ווייב־בערשע שוהל און מאכען א קערטעל.

די גבאים, דער ראש ישיבה און אפילו דער רב האָבען דערפון געוואוסט און האָבען זיך ניט געמאכט וויסענדיג. און וועז זעליג יעקעס, א בייזער איד, פלעגט זיך צושרייען, אז די אפיקורסים, ימח שמם, עפענען ניט א ספר און שפיעלען גאנצע נעכט אין קאָרטען, אז מען דארף די „קארטיאזשניקעס", די טריף־פסול'ניקעס, געבען רוק און לענד און ארויסטרייבען פאָדסטראי פון שטאָדט, האָבען די גוטע יונגע לייט, די מוסמכים, איהם בערוהיגט:

— נישקשה, נישקשה, היינט איז חנוכה און א ישיבה בחור מעג אויך הנאה האָבען פון חנוכה — האָט מען איינגעשטילט דעם כעסן זעליג יעקעס.

דער גרעסטער טאָג פון חנוכה איז געווען די פינפטע ליכטל.

די פינפטע ליכטל האָט מען אלעמען געמוזט אויסצאָהלען חנוכה־געלד. דאָס איז געווען דער לעצטער טערמין און עס האָט ניט געטאָרט אבגעלייגט ווערען.

גלייך נאכ'ן דאוונען פלעגען מיר, קליינע מזיקים, זיך אנטהאלטן אין אונזערע ווארעמע בגדים. ארום קאפ פלעגט די דינענסט־מיידל אונז ארומבינדען דעם „באשליק", אויף די הענט־לעך פלעגט זי אונז אנטהאלטן די ווארעמע וואלענע פויסטענע הענטשקעס, וואס זיינען געווען אנגעקניפט אן א שנור צוטראגען ארום האלז, כדי זיי ניט צו פערלירען. און נאכדעם ווי מען האט אונז אנגעזאגט, מיר זאלען ניט פערקריכען אויפ'ן טייך און ניט מאכען קיין עושה שלום גליטש, וואו מען קען זיך חלילה צושלאגען די קעפל, האבען מיר זיך אוועקגעלאזען צו די קרובים נאך חנוכה געלט.

קודם כל זיינען מיר געגאנגען צום זיידען, נאכדעם צום פעטער יאנקעל־יאשע, שפעטער צו דער מוהמע ברוינע, און אזוי פלעגען מיר קיינעם פון די קרובים ניט אויסלאזען.

פון דער מוהמע ברוינע האבען מיר געהאט ווייניג נחת.

איידער זי פלעגט אונז געבען די בערלינקע חנוכה־געלט, פלעגט זי אונז ארויסציהען די עצמות מיט איהרע שאלות: וואס די מאמע מאכט, וואס דער טאטע טהוט, ווער עס איז נעכטען אוועק ביי אונז געווען, מיט וואס די מאמע האט מכבד געווען נעכטען די געסט, צי יענטע די פליקערקע האט שוין צוגעשיקט די גאנז פאר גריבענעם אויף פרייטאג, צו די מאמע האט אויף היינט געהיסען פערקוקען אין אייוועז א בולוועם קוגעל, צי אברהם־הירש דער שמש האט שוין איינגעמאכט זיינע חנוכה־געלד און אז וו. איז דאס נאך געווען ווייניג, פלעגט זי ארויסנעהמען די באשליקען און אונז מכבד זיין מיט איהרע גערואטענע לאטקעס, וועלכע „צוגעהן אין מויל".

די מוהמע האט אויך געוואלט אונז אליין אויסטהאן די פעלצלעך, אבער דאס האבען מיר איהר ניט געלאזען. מיר האבען זיך מקדים געווען און עס אליין געטהאן. מיר האבען דאס געטהאן ניט דערפאר, וויל מיר האבען ניט געוואלט מטריח זיין אן עלטערען מענשען, נאר פשוט דערפאר, וויל וועז די מוהמע וואלט אונז אויסגעטהאן די פעלצלעך, וואלט זי זיי אזוי גערואטען אוועקגעלעגט אויפ'ן זאפע, אז אונזער חנוכה־געלט,

וואָס מיר האָבען געקראָגען פון פעטער יאנקעל־יאשע און פון זיידען וואָלט זיך ארויסגעקייקעלט פון די קעשענעס.

וועז מיר זיינען שוין, ברוך השם, געזעסען ארום טיש און געוואָלט נעהמען די לאטקעס, האָט די מוהמע בריינע אונז אזש אין פנים אריין אריינגערוקט איהר פארטוך, פון וועלכען עס האָבען זיך געהערט אלערליי ריחות און האָט אונז ארומגעווישט די נעזלעך (עס רעדט זיך אזוי „גע־ווישט". אין אמת'ן האָט זי, די מוהמע, מיט איהר פארטוך אונז אויס־געדרעהט די נעזלעך. אויב דער נעזל איז ניט געווען אזוי טרוקען, האָט זי איהם נאָך מעהר פערשמירט). אזא טבע האָט זי שוין געהאָט די מוהמע בריינע: זי האָט געמוזט ארומווישען מיט'ן פארטוך, וואָס האָט איהר געדיענט אויך פאר א האנטוך און פאר א נאָז־טיכעל, איהר אייגען נאָז און די נעזלעך פון די קינדער פאר'ן עסען, צי מען האָט געדארפט צי ניט.

מיר פלעגען זיצען אויף שפיילקעס און האָבען זיך ניט געקענט דער־וואַרטען די רגע, ביז וואנעט זי האָט אריינגעשטעקט די האנט אין פאר־טוך־קעשענע און אונז אויסגעטיילט די חנוכה געלט.

גלייך נאָר ווי מיר האָבען געקראָגען די חנוכה־געלט, האָבען מיר ווי א פייל פון בויגען פערלאָזען די מוהמע'ס שטוב, כדי זי זאָל ניט פער־וואַרפען מיט וויטערדיגע שאלות און טענות.

צוריקלויפענדיג פון דער מוהמען האָבען מיר די הענטלעך ניט גע־האלטען אין די הענדטשקעס, נאָר אין די קעשענס פון אונזערע פעלצלעך. וואו די חנוכה־געלט איז געלעגען. מיר זיינען ניט געגאנגען, נאָר געשפרונ־גען און מיר האָבען געהאט אן אמת'ע הנאה פון דעם קלונג, וואָס די חנוכה געלט האָט ארויסגענעבען ביי יעדען שפרונג, וועז די מטבעות האָבען זיך אבגעשלאָגען צוויישען זיך אין קעשענע, וואָס איז געווען פער־מאכט מיט די הענטלעך.

אויך פאר דעם עלטערען דור איז די פינפטע ליכטעל געווען א גרוי־סער טאָג. די פינפטע ליכטעל איז געווען דער קאָנצערט־אָוונד פון יאָהר. דעם אָוונד פלעגט דער חזן מיט די משוררים בענשען חנוכה ליכט אין בית המדרש. און ניט נאָר דער חַזן, אויך די שטאָדטישע קאפעליע

פלעגט שפּיעלען אלערלייי פּרעהליכע נגונים אין בית המדרש נאָך „הנרות הללו".

דער בית המדרש פלעגט זיין געפֿאקט ביז הינטער די טירען. דער עולם איז געווען יום־טוב'דיג אויפגעלייגט. מען האָט זיך געוויצעלט צו־ליעב אנטיוכוס'עס מפלה און גערעדט וועגען די איצטיגע רדיפות, און געוואונשען, אז די איצטיגע אנטיוכוסעס זאָלען האָבען דיזעלביגע מפלה, ווי יענער אנטיוכס. דער חזן האָט מיט דער בעגלייטונג פון די משוררים ניט נאָר געדאוועט מעריב, נאָר האָט אויסגעזונגען דעם גאנצען אידי־שען רעפּערטואר.

דעם חזנ'ס חנוכה ליכט בענשען איז געווען איינגעפֿאַכטען אין א מערקווירדיג שעהנעם זמר, וואָס האָט נעהאט א מאָדנע מתיקות. היינט דאָס נעזאנג פון „הנרות הללו"! דאָס איז געווען א שטימונגספולער שטאָלצער און לעבעדיגער נגון, א זיעג מארש, וואָס פלעגט שפּעטער ווערען איבערגעזונגען אויף חתונות און אלע אנדערע שמחות.

אין דער צייט, ווען דער חזן האָט גערופֿט האָט געשפּיעלט די קא־פעליע מאָטיוון פון טריאומף, פון נצחון. די קאפעליע האָט אויף מכבד געווען מיט די בעסטע נגונים, וואָס זי האָט פערמאָגט.

דער פאָלקס־קאָנצערט, אדער ווי מען האָט דאָס נערופען „דעם חזנ'ס חנוכה ליכט בענשען" האָט געדויערט ביז האלבע נאכט, און דער עולם, אן אויפגעלייגטער, שטאָלצער, זיעגרייכער, איז זיך צוגאנגען מיט גרויס הרחבה אהיים, אנגעזעטיגט מיט נחת.

די לעצטע דריי טעג, ווען דער טאָטע האָט געבענשט חנוכה־ליכט, האָבען די קינדער איבערגעזונגען דעם „הנרות הללו", ווי דער חזן האָט געזונגען צו די פינפטע ליכטעל אין בית המדרש.

דער טאָטע מיט די קינדער האָבען געזונגען „הנרות הללו". די מאמע האָט געגרייט דעם טיש פאר דער אייגענער פאמיליע און פאר די געסט, וואָס האָבען בעראַרפט קומען און די חנוכה ליכטלעך האָבען העל געברענט און אָבגעשיינט אויפ'ן פענסטער.

קליין זיינען געווען די חנוכה ליכטלעך, אבער א גרויסען מהלך פון אונזער געשיכטע האבען זיי בעלויכטען. זיי האבען אונז געפיהרט צוריק צו דער צייט, פון וועלכער מיר זיינען שוין אבגענאנגען איבער צוויי טויזענד יאהר. און ווי זונען שטראהלען אויף פערטריקענטע גראזען האבען די אראינערונגען פון יענער צייט אבגעפרישט און אבגעלעבט דאס אומעטיג פער'חושך'ט לעבען אין דעם לאנגען אידישען גלות.

חמשה עשר בשבט.

קליין איז געווען די ממשות'דיגע וועלט, וואו אונזערע טאטעס האבען טאג אויף, טאג אויס געשלעפט דעם שווערען יאך פון פרנסה, אבער גרויס און ברייט איז געווען די גייסטיגע וועלט, וואו זיי האבען אין דער ווירקליכקייט געלעבט. די וועלט, וואו זיי האבען געשעפט פערגעניגען און גענאסען פון לעבען מיט'ן פולען האנד, איז געווען פאנטאסטיש און האט נור עקזיסטירט אין דער פארשטעלונג, אין דער איינבילדונגס־קראפט, אבער דאס האט ניט געשטערט דעם גענום און דעם תענוג. די מאטעריעלע, די גשמיות'דיגע וועלט פערשאפט איבערהויפט וויניג פערגעניגען פון דעם העכערן זארט. וויל מען באמת געניסען פון לעבען, טא מוז מען זיך אבריסען פון דער ערד, פון דער שווארצער, וואס־כערדיגער ערד און פליהען מיט די פליגלען פון דער פאנטאזיע הויך, הויך צו דעם בלויען הימעל און צו דער העלער זונן...

די פאנטאסטישע וועלט האט ניט קיין גרענעצען, זי האט ניט קיין פערבאטענעווינקעלעך. דארטען זענען ניט פאראן קיין תקנות, קיין געזעצען און קיין פארשריפטען, וואוהין צו גehn און וואו דער איינגאנג איז פערבאטען. מען קען דארטען בויען די טייערסטע פאלאצען, מען קען דארטען שפאצירען אין די בלומענרייכסטע גערטנער און קיינער שטערט אייך ניט צו פלאנצען די שענסטע אלעיען.

ניט אלע זענען, געווהנליך, ביכולת זיך אבצוריסען פון דער ממשות'דיגער, מגושם'דיגער וועלט, ניט אלע זענען אינשטאנד צו פלי־הען. על פי רוב ווערען די מענשען געבוירען אהן פליגלען און זענען ge־צוואונגען דאס גאנצע לעבען צו ק ר י כ ע ן אויף דער ערד. קריכע־דיגע בעשעפענישען קענען ניט פליהען און די מערסטע מענשען געהערן צו דעם מין, „קריכעדיגע"...

אונזערע גוטע און פרומע טאטעס זענען יא געווען בעפליגעלט מיט דער פאנטאזיע, זיי האבען געקענט ביי זיך אויסארבייטען א בטול היש. איז די איצטיגע וועלט זיי ניט געפעלן געווען, האבען זיי זיך געשאפען א צווייטע וועלט, א וועלט וואס האט ניט צו טהאן מיט'ן גשמיות'דיגען לעבען, א וועלט פון הויל גוטס, א וועלט וואו מען קען שטענדיג הנאה האבען פון דער זיוו השכינה.

איז די געגענווארט שווארץ, גרוי, וואכעדיג, אהן לינייען, אהן פארבען און אהן קאליערען האבען זיי ביי זיך געפועלט אין גאנצען ניט האבען צו טהאן מיט איהר און האבען געבויט וועלטען מיט דעם מאטעריאל פון דער אלטער פערגאנגענהייט און פון דער וויטער צוקונפט. און אט די וועלטען זענען געווען גרוים, שעהן, פאעטיש שעהן און האבען פערשאפט פיעל מעהר תענוג, ווי די ארומיגע וועלט, וואס מיר קענען משיג זיין מיט אונזערע חושים.

האט דער גלות בערויבט פון אידען זיינע פעלדער און וועלדער, זיינע תבואות און פירות — האט ער אנגעפאנגען זיך בולט'ר פארשטעלען אין זיין פאנטאזיע דאס לאנד, וואס רינט מילך און האניג און האט אנגעפאנגען איבערצולעבען די שעהנקייטען פון דער נאטור, אזוי ווי זי וואלט איהם אט דא ארומגערינגלט.

האט דער איד ניט געהאט קיין געלעגענהייט צו ליבען די נאטור לייד־ענשאפטליך, מיט פלייש און בלוט, ווי דאס נארמאלע נאטור־קינד, האט ער איהר אנגעפאנגען צו ליבען פלאטאנישׁ, האט ער איהר אנגעפאנגען צו פערגעטערן... און ביי יעדער עראינערונג אן דער געטין־נאטור איז דער איד געווארען יום טוב'דיג געשטימט.

חמשה עשר בשבט איז געווען איינער פון די טעג, וועז עס האט זיך געפיהלט אין שטערטל די שטימונג פון א נאטור־פאלק, וועז אונזערע אידען האבען אין זייער פאנטאזיע זיך פארגעשטעלט, אז זיי זענען ארומגענומען מיט אלערליי בוימער: מיט הויבע צעדערן און מיט די טייערסטע אויל־בערטען און אז זיי זהען ווי אט די אלע טייערע ליבע בוימער ערוואכען פון דעם ווינטער־שלאף און פאנגען פון דער ניי אן צו שפראצען.

חמשה עשר בשבט איז ראש השנה לאלנות.

די נאטור ערוואכט צו א נייעם לעבען... דער פריהלינג קומט!

אויפ'ן גאס איז, אמת, נאך שרעקליך קאלט. די גאנצע שטעדטל איז פערשנייט און אינגעפרוירען. די פרעסט זענען מאויים'דיג אבער אין דער אידישער נשמה ווערט ווארעם און ליכטיג פון דעם עדשטען שטראהל, וואס די פריהלינגס־זונן שיקט אויף דער קאלטער, אייזיגער ערד.

דער איד זעהט, ווי אין ז י י ן וועלט, אין זיין פאנטאסטישע וועלט, פאנגען די פעלדער אן צו גרינען, די בויימער לאזען ארויס קנאפ־פען, ער שפירט דעם ריח ניחוח פון די ווייסגערטנער און פון די אתרוגים־פלאנצונגען און איהם ווערט ליכטיגער, פרישער אויפ'ן געמיטה.

חמשה עשר בשבט איז דער ערשטער אנזאגער פון פריהלינג און א מין פאעטישע, אונבעוואוסטע בענקעניש פאנגט אן אזוי אנגענעהם צו ציהען פאר'ן הארצען און צו וועקען דעם געפיהל, אז מען פערגעסט אן דעם קאלטען ווינטער און מען ווערט אריבערגעטראגען אין יענע אייביג זוניגע לענדער... דארטען...

וואו די ציטראנען בליהען...

בעזונדערס גוט אויפגעלייגט איז מען חמשה עשר בשבט געווען אין חדר און אין דער ישיבה.

אין חדר האט יעטווידער אינגעל געבראכט באקסער, ראושינקעס מיט מאנדלען און אנדערע פירות, און דער רבי האט זיי אלע צוגוויף געמישט אין איין קופה און שפעטער איינגעטיילט די קינדער, וועלכע זענען גע־זעסען ארום די גרויסע טישען מיט דרך ארץ און געווארט... א גלייכע מאס פון יעדען מין. ארעם און רייך — אלע האבען געקראגען א גלייכען חלק.

דער רבי האט צוגעשפילעט די דיקע וועסט, זיין קאלע מאנערע ברוסט זאל זיך ניט ארויסזוהן, האט ארויפגעהויבען די יארמולקע העכער אויפ'ן קאפ, האט אנגעטהאן די היטעל, וואס האט פערדעקט די נאנצע קאפ און א האלבע יארמולקע, און נאכדעם ווי ער האט געוואשען די הענד און איינגעדעקט מיט זיין מאנטעל זיינע פליצעס, האט ער זיך געזעצט

אויף זיין געוועהנליכען אָרט און האָט מיט גרויס כונה געמאכט די ברכה אויף יעדען מין בעזונדער.

נאָך'ן רבין האָט יעטווידער אינגעל איבערגע'חזר'ט מיט א הויכען קלינגעגינגען קול'כעל די זעלביגע ברכות און האָט טוען טעם געווען פון די פּירות.

א גרויסער יריד איז געווָארען אין חדר, וועז פּראדע די באָב אידענע פּלעגט זיך בעווייזען אין טיהר מיט איהרע צוויי גרויסע קערב. אין די געוועהנליכע טעג פּלעגט פּראדע פערקויפען אָבגעקאָכטע באָב, אבער קאָכטע ארבעס, אינגבערלעך, אוועגדלעך און פערשידענערליי אויגענמאכצעז. חמשה עשר בשבט איז איהר הויפּט סחורה געווען באָקסער.

— אמת'ע, ארץ־ישראל'דיגע, זאָל דער אויבערשטער מיר אזוי העלפען, ווי זיי זענען כשרה, ארץ־ישראל'דיגע באָקסער, הלואי זאָל איך נאָך אויפגעריכט ווערען און זוכה זיין צו קומען דאָרטען, וואו די באָקסער האָט געוואקסען — פּלעגט פּראדע יעדען חמשה עשר בשבט איבער־חזר'ן דעם זעלביגען פּזמון.

און מיר זענען בעפּאלען פּראדעם קערב ווי ביהנען ארום האָניג און מיר האָבען געקויפּט באָקסער פּאר גראָשענס, פּאר פּיים'ס און פּאר קאָפּיקעס.

מיר האָבען געקויפּט און געגעסען מיט גרויס כונה די באָקסער, וואָס וואקסט אין ארץ ישראל אזוי פּיעל, אז ציגען גריזשען זיי פּראנק און פּריי.

אָה, ווי מיר האָבען דעמאָלט מקנא געווען די ארץ ישראל'דיגע ציגען !...

חמשה עשר בשבט איז געווען דער טאָג, וועז מען פּלעגט געוועהנליך מאכען די התחלות אוז די סיום'ס.

האָט א כתה בעדארפט אנפאנגען לערנען חומש, אדער גמרא, אין מיטען ווינטער, פּלעגט די התחלה אָבגעלייגט ווערען אויף חמשה עשר בשבט. דאָסגלייכען פּלעגט מען אבלייגען א סיום אויפ'ן פּרק ביז דעם טאָג. ביי אזא פּאסירונג פּלעגען קומען אין חדר די תלמידים'ס על־טערן. די טאטעס האָבען געקליבען נחת פון די „אויסרייד־ען", אוז די

מאמעס האָבען געווײנט פאר שמחה, דאָס זיי האָבען זוכה געווען מגדל צו זיין זייערע קינדער לתורה.

א חוץ באָקסער און אנדערע ארץ ישראל'דיגע פרות, פלעגען די עלטערן דעמאָלט אויסטיילען פאר'ן גאנצען חדר לעקעך און בראנפען.

אין ישיבה האָט מען חמשה עשר בשבט דערשפירט, אז עס קומט דער סוף זמן און אז דער קומענדער זמן וועט זיין זומער און ניט ווינטער.

אזוי ווי חמשה עשר באב פלעגט מען אָנפאנגען צו לערנען בים־לעכווייז גמרא בייגאכט, אזוי פלעגט מען אום חמשה עשר בשבט אָנפאנגען צו בטלן די צייט ביי נאכט מיט פערשידענע ענינים, אבי ניט צו לערנען.

עס האָט זיך שוין ניט איינגעזעסען ביי דער גמרא און דאָס הארץ האָט זיך געריסען ערגעץ אנדערשוואו. די נשמה האָט געלעכצט נאָך אן ענדערונג, נאָך א שטיקעל שמחה'לע, נאָך א האָפקע, וואו דער נאנצער גוף זאָל זיך עפעס א שטארקען טרייסעל געבען.

די לבנה, די קאלטע שטאָלצע לבנה פלעגט אין די טעג אָנפאנגען אריינצוקריכען ארום צעהן, עלף ביי נאכט אין דער ישיבה און האָט עפעס גערופען און געשלעפט מיט א געהיימניספולער קראפט פון דעם ענגען בית המדרש.

חמשה עשר בשבט פון אוועק האָבען די ישיבה בחורים אוועקגענלייגט זייערע גמרות און האָבען אָנגעפאנגען זיך מסדר צו זיין צום פורים שפיל.

פּורים.

פון אלע אידישע ימים טובים איז פּורים נעהנטער צום היינטיגען אידען.

פּורים איז איבערהויפּט ניט קיין יום טוב, נור א שמחה.

א יום טוב איז א פייערלעכע עראינערונג פון אמאליגע צייטען, אן אבקלאנג פון א וויכטיגער גרויסער פּאסירונג, וואס איז פּאַרגעקומען אין לעבען פון דער נאציאן.

די היסטאַרישע פּאסירונג, צוליב וועלכער אידען מאכען אלע יאָהר פּורים, איז ניט אזוי אונגעהייער וויכטיג. אונזער גאנצער יחוס פון יענער צייט איז, וואס אחשורוש איז געווען א מלך טפש, א מענש אָהן א כאראקטער און דערצו א גרויסער בעל תאוה. צווישען די אידישע קינדער האָט זיך איינגעפונען א שעהן מיידל, וואס האָט געקראָגען חן אין די אויגען פון דעם נאַרישען קעניג, און האָט איהם אזוי אונטערגעטעניגט אונטער איהר ווילען, אז ער האָט שפּעטער גענומען אלעס, וואס זי האָט פון איהם פערלאנגט.

די גאנצע מגלת אסתר איז געבויט אויף א צופעליגען עפיזאד, וואס איז ניט פערבונדען מיט דער אידישער נשמה. מיר זעהען דאָ ניט גרויסע אידישע גבורות. אפילו דאָס, וואס מרדכי איז עולה לגדולה געווען און איז געוואָרען א שני למלך און פלעגט געהן אין קעניגליכע קלייַדער, איז אויך ניט אזוי וויכטיג, דאָס אידען זאלן יעדען יאָהר מאכען א יום טוב צוליב דעם. די גאנצע פּורים געשיכטע איז צונויפגעפלאָכטען פון גליקליכע צופאלען, וואס האָבען געקענט יא זיין און ניט זיין. עס ליגען ניט אין דער געשיכטע גרויסע חכמות, מיט וועלכע טויזענדע און טויזענדע דורות זאלען קענען אזוי שטארק שטאלצירען. דער ספּור המעשה גופא האָט ניט אין זיך די עלעמענטען, דורך וועלכע זי זאל קענען ווערען פער-

היילִיגט. ניטאָ דאָ די גרויסקייט פון דעם אידישען נביא אוּן מיר זעהען דאָ ניט די מסירת נפש פוּן׳ם אידישען גבור.

אוּן דאָך איז פּורים ליעב יעדען אידען.

פּורים איז ניט א היילִיגע צייט נור א פּרעהליכע צייט. פּורים איז זיך דער איר משמח, ניט ווייל עס איז א מצוה זיך משמח צו זיין, נור ווייל עס איז א תענית, א פּערגענגיגען זיך משמח צו זיין אוּן זיך אָנטרינקען עד דלא ידעי בין ארור המן לברוך מרדכי.

המן אוּן מרדכי זענען ניט צוויי היסטאָרישע טיפּען, נור טיפּען פּון דער געגענוואַרט.

המן׳ען בעגעגענען מיר היינט, פּונקט ווי מיר האָבען איהם בעגענגענט מיט טויזענד יאָהר אוּן מיט צוויי טויזענד יאָהר צוריק, אוּן מיר בעגעגענען איהם אין אלע לענדער, וואו עס איז פּאַראַן א מרדכי היהודי, א איד וואָס זיין אייגענעם גאָט, זיינע אייגענע מנהגים אוּן לעבט זיך אויף זיין אייגענעם שטייגער.

המן׳ס מסירה, אז עס איז פּאַראַן איין פּאָלק, וואָס איז צוזעעט אוּן צושפּרייט צווישען די פּעלקער אין אלע מדינות, א פּאָלק וואָס האָט זיך זיינע אייגענע געזעצען — אנדערע געזעצען ווי ביי אלע פּעלקער*) אוּן מען דארף עס ניט דולדען, — אָט די גרויסע מסירה הערען מיר טאָג טעגליך אויף אין היינטיגע צייטען.

דער איד פּאָלט אָבער ניט ארונטער ביי זיך, ער איז זיכער, אז סוף כל סוף מוז דער איינגע׳עקשנ׳טער מרדכי בייקומען די המן׳ס, וועלכע וועלען קריגען זייער מפּלה אוּן עס וועט ווייטער זיין ליהודים... אוּן ער איז זיך דעריבער משמח מיט זיין גאנצען הארצען.

דער איד לאָכט, ער מאכט חוזק פּון די המן׳ס, וועלכע וועלען אָבמעקען דאָס פּאָלק ישראל אוּן פּערגעסט ניט דערבי אז זיינע אָרעמע, עלענדע קרובים, וועלכע נויטיגען זיך אין זיין הילף.

---

*) ישנו עם אחד מפזר ומפרד בין העמים בכל מדינות מלכותך ודתיהם שנות מכל עם... ולמלך אין שוה להניחם.

פורים ווייזט דער איד ארויס ניט נור זיין גרויסע נשמה, נור אויך זיין ברייט הארץ. א קמצן, א קארגער, א קליינליכער מענש קען פון פורים קיין הנאה ניט האבען.

אויך המן'ס מפלה קען זיך נור יענער פרעהען, וועלכער איז אויך מקיים דעם מנהג פון שלוח מנות און מתנות לאביונים.

און דער איד אין דער ליטווישער שטעטל האט מקיים געווען דעם מנהג פון מתנות לאביונים ניט נעצווואונגענערהייט, ניט אלס נדבן, אלס וואהלטעטער, נור אלס אן אמת'ר געפיהלפולער מענש מיט א ווארעם הארץ, וואס איז פול מיט ליעבע, אמת'ע, ווארעמע ליעבע צו די יעניגע, וועמען דאס לעבען האט ניט אזוי געצערטעלט.

ביי אונזער זיידען אין שטוב איז פורים אין דער פריה געווען א גאנצער יריד. די ארטיקלען, וואס זענען געווען בעשטימט פאר שלוח מנות, זענען געלעגען אויף אלע טישען. די ארטיקלען זענען געווען פערשידענע פון אלערליי מינים און זענען געווען צוגעפאסט צו די בעדערפנישען פון די קרובים, פאר וועמען זיי זענען געווען בעשטימט. דער זיידע און די באבע האבען געוואוסט, ווי עס לעבען די ארעמע קרובים און גוטע פריינד און האבען געקויפט פאר זיי דאס, וואס זיי דארפען.

פאר דער עלטער מוהמען איז געלעגען א הארבאנד, פאר דער מוהמען — א שייטעל, פאר דבורה די אלמנה — „צייג" צו נייהען איהרע קינדערלעך קליידער, פאר איין קרובה'ס קינדער — שיכעלאך, פאר א צווייטע קרובה'ס קינדער — זעקעלאך, פאר'ן רב א פלאש ווייז, פאר'ן דיין א פלאש בראנפען, פאר'ן מלמד — טיי און צוקער, און פאר דער ארעמער שכן'טע — א חודש דירה געלר.

א חוץ די ארטיקלען האט דער זיידע אין טעלער, ווא עס איז געלעגען דער שלוח מנות פאר יעדען קרוב אדער קרובה, געמוזט צולייגען אן אפעלסין, א ציטראן און אבנעקאכטע באב און די באבע האט פון איהר זייט אריינגעלעגט אין יעדען טעלער א המן־טאש און פורים־צאצקעם פאר די קליינע קינדער, וואס איז בעשטאנען פון קראכמאלדיגע מענשעלעך, גמרא'לעך, מגילה'לעך און פידעלעך.

איינפאקען די שלוח מנות פלעגט דער פעטער בערע, וועלכער איז געווען א מאדים גוט ארומצובינדען דעם טעלער מיט דער גרויסער פאטשיילע אזוי, אז כאצע דער אונטערשטיל, וואס איז ניט געווען בעוואוסט פאר א נעראטענער יונגער מאן, זאל בריינגען דעם פעקעל מתנות און עם זאל ניט פעהלען א האר דארטען.

די איניקלעך צווישען זיך פלעגען אויך שיקען איינע די אנדערע שלוח מנות אין בלינדע טאשען, פערמאכט מיט טיכלעך, אבער די טיכלעך זיינען נור געווען פאר לייטען. ביי זיך גופא האבען מיר געוואוסט פון א פריהער, וואס פאר א שלוח מנות עס ליגט אונטער'ן טיכעל. מיר פלעגען שוין ערב פורים צווישען זיך אבמאכען, וואס פאר א שלוח מנות מיר וועלען זיך איינע די אנדערע שיקען.

ניט אזוי לייכט פלעגען מיר צווישען זיך משוה ווערען וועגען דעם שלוח מנות. האט איינער פון אונזער כתה אסתר־תענית מודיע געווען, אז ער ווייל קריגען דוד המלך'ס פידעלע, וואס מענדע דער מארק איך בעט א פיים א שטיק, האבען אלע געוועלט דוקא אט אזא פידעלע און מען האט געמוזט ווארפען צווישען זיך גורל, וועמען אט אזא שלוח מנות זאל אנקומען. און פורים גופא איז אויך ניט אזוי אריבער גלאט ביי אונז. אנדערע פלעגען אבנארען און אנשטאט א פידעלע פלעגט מען אין טאש געפינען א האלבען המן - טאש מיט באב... דאס פלעגט פיהרען צו געווייגען און צו ברוגז'ן, וואס האבען אנגעהאלטען ביז שושן־פורים, וועו מען איז צוריק געווארען חבר.

אין שטוב אויפ'ן טיש איז א נאנצען טאג געשטאנען דער חייסער סאמאוואר מיט א גרויסע שיסעל אבגעקאכטע באב, א פלעשעלע משקה און אייגענע געבאקטע המן טאשען צו פערבייסען.

דאס איז ניט נעווען אנגענרייט פאר דער פאמיליע, נור פאר אלע גוטע פרייגד און סתם בעקאנטע, וועלכע פלעגען אריינקומען פון נאס אביסעל פערבריינגען.

די געסט האבען ניט געווארט מען זאל זיי מכבד זיין. פורים — האבען זיי נעווואוסט — דארף מען ניט ווארטען אויף כבוד, מען מוז אליין נעהמען און הנאה האבען פון המן'ס טפלה.

ארום מנחה־צייט האָט זיך שוין איבער'ן שטעדטל געהערט דער גע־זאנג פון די פּורים־שפּילער, וועלכע זענען געגאנגען פון הויז צו הויז און געשפּילט און געזונגען.

ושתי'ן האָבען מיר, פערשטעהט זיך, ניט אזוי שטארק ליעב גע־האט, און וועז חייקע די גרעטוואשערקע, וואָס האָט אויסגעזעהן פונקט אזוי ווי ושתי מיט א רויטען געזונדען פּנים, האָט אָנגעפאנגען צו זינ־גען: „איך ושתי המלכה, די ווייב פון אחשורוש"... האָט זי ביי אונז גאנץ ווייניג אויסגענומען. דערפאר האָט געפונען לייטזעליקייט אין אונזערע אויגען יאנקל דעם פוהרמאנ'ס יונגע ווייבל, וואָס האָט אויס־געזעהן מיט איהר גרינעם פּנים אָט אזוי ווי אסתר המלכה.

אויסגעריסענע יאָהרען האָט פון אונז געהאט שיקע דעם קצב'ס, ער האָט אָנגעטהון א פּאָר אלטע סאלדאטסקע שטיוועל מיט קלינגענ־דיגע שפּאָרענס, א פּאָר גרויסע פערדרעהטע וואָנצעס און א דרייעקיגע הוט — דאָס איז געווען המן הרשע. ער, שיקע, האָט נעבעך געהאט ניט ווייניג אויסצושטעהן פאר זיינע פּאָר גראָשען. יעטווידער, וואָס האָט נור געהאט נאָט אין הארצען, האָט זיך נוקם געווען אָן המן'ן. וועד א שטורכע, וועד א בוכצע, וועד א קניפּ, וועד א שפּיי, — אלע האָבען גע־האלטען פאר א גרויסע מצוה אָנצוטהון המן'ן אלערליי נגיפות. דער גליקליכסטער פון די פּורים שפּילער איז געווען ברוך'קע, יענטע די טו־קערקעס זוהן. ער האָט געטראָגען א לאנגען ווייסען פלאקסענעם באָרד, א יארמולקע אונטער'ן היטל און א הייקער — דער אמת'ר מרדכי. אזוי ווי אסתר האָט געמוזט זיין א גרינע, אזוי האָט מרדכי געמוזט האָבען א הייקער.

מרדכי האָט מיט זיין געזאנג שטארק אויסגענומען און איהם פלענט מען טאקי אויך אריינרוקען אין האנד די מטבע פּורים געלד...

די אמת'ע שמחה האָט זיך אָנגעפאנגען פון אָוונד ביי דער סעודה, צו וועלכער עס זענען געקומען אלע קרובים, די רייכע ווי די אָרעמע, אפילו די גאנץ ווייטע אָרעמע קרובים.

אויפ'ן טיש זענען געשטאנען די זילבערנע און גאלדערנע כלים, די לאמפען האבען העל געלויכטעט, פון טייגעכץ האט געשלאגען א פארע און די אייגענע און די געסט האבען פערצעהלט חכמות און געלאכט, גע־לאכט גוטמוטהיג, אויפ'ן קול, מיט'ן גאנצען הארצען. עם איז געווען פרעהליך אין הויז, ווארעם אין דער נשמה און לייכט אויפ'ן געמיטה.

מעהר ווי המן אליין האבען פאר דעם ציעלברעט פון די וויצען גע־דיענט די עשרת בני המן פון אמאל און היינט.

יעדען צורר פון דער איצטיגער צייט האט מען צוגערעכענט צו המן'ס משפחה.

האט זיך אבגעדרוכט, אז דער צורר איז א גרויסער, א דיקער, א גרא־בער האט מען איהם א נאמען געגעבען פרשנדתא. איז ער געווען א קליי־נער, א מאגערער, א נידעריגער האט מען איהם געקרוינט מיט'ן נאמען ויזתא. פאר יעדען צורר האט מען געפונען דעם פאסענדען נאמען. אפילו דלפון און אשפתא האבען גהאט נאכפאלגער. האט מען נעווואוסט, אז א געוויסע פריצ'טע איז א מרשעת — האט מען איהר בעטיטעלט מיט'ן נאמען זרת, און מען האט איהר — אין די נעדאנקען פערשטעהט זיך — מכבד געווען מיט דער זעלביגער פאמוניצע...

פורים אבענד אין א אידישער הויז איז ניט נעווען קיין גרויסער תענית צו זיין א צורר ישראל. מען האט איהם אריינגעזאגט אויף אן עכט אידישען שטייגער.

נאך דער סעודה איז מען אוועק צום ראש ישיבה, וואו די ישיבה בחורים האבען אויפגעפיהרט דעם „שפיעל".

פורים זענען די ישיבה לייט געווען די העלדען פון טאג. דער סוף פון זמן האט זיך שוין אנגעהויבען. דער ראש ישיבה האט אויפגעהערט צו זאגען אלע טאג דעם שעור און דער משגיח האט שוין ניט געהאט אזא שליטא אויף די ארעמע בחורים, וועלכע האבען זיך געקליבען מיט זייער אנגעזאמעלטער תורה און מאגען קראנקהייטען פון די „טענ" צוריק אהיים.

די ישיבה בחורים איז געווען גוט אויפ'ן הארצען און ווען זיי איז געווען גוט האבען זיי געזונגען און געזאגט גלייכווערטלעך אין גרא־

מען. און זינגען און זאגען האבען די פעהיגע אידישע בחורים געקענט. זיי זענען געווען פעהיג צו אלץ. מאנכע זענען געווען בעשאנקען פון דער נאטור מיט אמת'ע טאלאנטען. א גאנץ יאהר האבען זיי עס ניט געקענט ארויסווייזען. פורים איז געווען זייער צייט. דעמאלט האבען זיי ארוים־געזאגט און ארויסגעזונגען אלץ, וואס זיי דריקט אויפ'ן הארצען. זיי האבען ניט געשאנעווען די באלעבאסטעס, וואו זיי האבען געגעסען „טעג", דעם ראש ישיבה פאר זיינע גרויסע פלפולים, דעם משגיח פאר זיינע מסירות, די ראש ישיבה'טע פאר איהר „באק" און אזוי אלעמען. דעם ראש ישיבה'ס מיידלעך האבען, פערקעהרט, געהאט א גוטע מערכה. מיט זיי האבען די ישיבה לייט געלעבט גוט, בייזע צינגער פלעגען זאגען „צו גוט" און וועז מען האט בעראפט אין „שפיל" האבען אן אשה, פלעגען די ישיבה לייט קריגען קלוידלעך ביים רבין'ס טעכטער.

אין די גרויסע ישיבות ווי אין וואלאזין און טעלז פלעגען די ישיבה־לייט אויסקלייבען פון זיך א פורים רב. דער פורים רב האט פורים געקעניגט אין דער ישיבה. ער פלעגט זיך אנטהון אין א לאנגע זיידענע קאפאטע, זיך ארומבינדען מיט א גארטעל, אויפ'ן קאפ א שטרייטעל, מיט א בארד און פאות — פונקט אזוי ווי דער אמת'ער רב אדער ראש ישיבה פון א גאנץ יאהר.

פורים צו דער סעודה פלעגט דער פורים רב זאגען דעם שעור און דער אמת'ר ראש ישיבה פלעגט זיצען ארום טיש ווי א געוועהנליכער ישיבה בחור און הערן דעם פלפול פון זיין תלמיד, וואס טראגט היינט זיינע קלוידער...

דער נוסח און דער נגון פון דעם פורים'דיגען פלפול איז געווען ווי א גאנץ יאהר, אבער דער תוך, דער אינהאלט איז געווען א לצנות'דיגער און איז געווען צוגעפאסט צו די פארהאנדקעם פון דער ישיבה.

אלע שוואכקייטען פון ראש ישיבה און די משגיחים זענען געווארען אין דעם פלפול אבגעלאכט און דער ראש ישיבה האט קלאר געקענט זעהן פון פלפול, ווי די ישיבה לייט האלטען פון זיינע לומדות און וואס זיי דענקען פון זיין פיהרונג.

אנדערע מאל פלעגט דער ראש ישיבה דארפען אויסהערן א שארפע שניידענדע קריטיק איבער זיך, אבער ער האָט נעמוזט גוטמוטהיג שווייגען און לאכען.

— וואָס דענקט איהר, רבי, פון דעם „בלאט גמרא", וואָס די שקצים האבען דא היינט געלערנט? — האָט א פרעג געטהון יאשעל רבי זיסעלס, א יונגער מאן אויף קעסט, וואָס האָט זיך נעשניטען צו זיין א משגיח אין דער ישיבה.

און דער ראש ישיבה האָט מיט זיין בריטען גוטהארציגען זיסען שמייכעל געענטפערט:

— נצחוני, בני, נצחוני...*)

אין דעם „שפיעל" פון די ישיבה בחורים האָט תמיד נעמוזט זיין א קראנקער אויפ'ן בעט, א חולה מסוכן, פערשטעהט זיך, א מלאך המות און א מלאך הדומה. דער מלאך המות און מלאך הדומה האבען ביידע געטראגען לאנגע פלאקסענע בערד, און האבען געהאט א פנים פון וואלד גזלנים. אויב אין די הויכע טאקטורענע היטלעך וואלט די ליכט, וואָס דארטען איז געשטאנען ווי אין א לאמטערן, ניט בעלויכטען די אויסגעשניטענע אותיות: אויף איין היטעל „מ ל א ך ה מ ו ת" און אויף דעם צוויי־טען „מ ל ך ה ד ו מ ה" — וואלט געווען זעהר שווער צו דערקענען אָט די „מלאכים".

לעבען „מלאך המות" איז געלעגען א הילצערנער שווערד, וואָס ער־האָט אויסגענוצט צו „יציאת נשמה" פון דעם זינדיגען מענש.

וועז די שפילער האבען זיך בעדארפט פערשטעלען אין זייערע קלי־דער, האָט מען ארונטערגעדרעהט דעם לאמפ. דער פינסטערער צימער האָט געדינט פאר דאָס היינטיגע „הינטערקוליסען". וועז דער חולה איז שוין געלעגען אויף דעם רביצינ'ס שלאפבאנק, איינגעדעקט מיט דעם ראש ישיבה'ס שלאף־ראק, און האָט געקרעכצעט און דער מלאך המות מיט'ן מלאך הדומה זענען שוין געווען אנגעגרייט, האָט מען דעם לאמפ אבי־

*) איך דיינק, אז די מסכתא פורים און אלע אנדערע עהנליכע מסכתא'ס, פול מיט לצנות, זענען געווען די פלפולים פון דעם פורים רב.

סעל ארויפגערעהט און אין דעם האלב פינסטערן צימער, וואו עס זע־נען געשטאנען די ישיבה לייט און די געסט, האָט דער מלאך המות אנגעפאנגען צו זינגען מיט א בייזען קול:

דו רשע, דו טמא, דו חומא, דו אפיקורס!
וואָס איז געווען אום פסח דיינע עבירות?

און דער קראנקער, נעבעך, ליגט אויף זיין טויטען בעט און ענט־פערט מיט א ווייענדיגער שטים, פול מיט חרטה און ודוי.

אום פסח, אום פסח, אום פסח
האָב איך אָנגעמאַכט אַ גאַנצען חושך.

דער מלאך המות פרעגט ווייטער:

דו רשע, דו טמא, דו חומא, דו אפיקורס,
וואָס איז געווען אום שבועות דיינע עבירות?

און דער קראנקער מוז אזוי אָבגעבען א דין וחשבון פון אלע עבירות, וואָס ער האָט אָבגעטהאָן אין די ימים טובים.

דער מלאך המות האָט סוף כל סוף מיט זיין שווערד געמאכט אן ענד פון דעם זינדיגען מענשען און איז נעלם געוואָרען, דורכשטויסענ־דיג זיך דורכ'ן גאנצען עולם, און דער מלאך הדומה האָט אָנגעקלאפט אויפ'ן קבר (דעם קבר האָט מען ניט געזעהן, נור מען איז זיך משער געווען, אז דער טויטער ליגט שוין אין קבר) און געפרעגט:

— רשע, ווי הייסטו!?

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

* * *

וועו דער שפיל איז שוין געווען צו ענד, און דער זינדיגער מענש

האָט בעראַרפט אַריין אין גהינום, האָט מען אַרויפגעדרעהט דעם לאָמפּ און דאָס האָט געהייסען, אז דער פּאַרהאנג לאָזט זיך אַרונטער...

נאָכ'ן שפּיעל האָבען די ישיבה לייט געזונגען, געזאָגט גראָמען, געטאַנצט מיט'ן ראש ישיבה, מיט דעם ראש ישיבה'ס אידענע, מיט דעם ראש ישיבה'ס טעכטער, און האָבען זיך משמח געווען ביז טאָג.

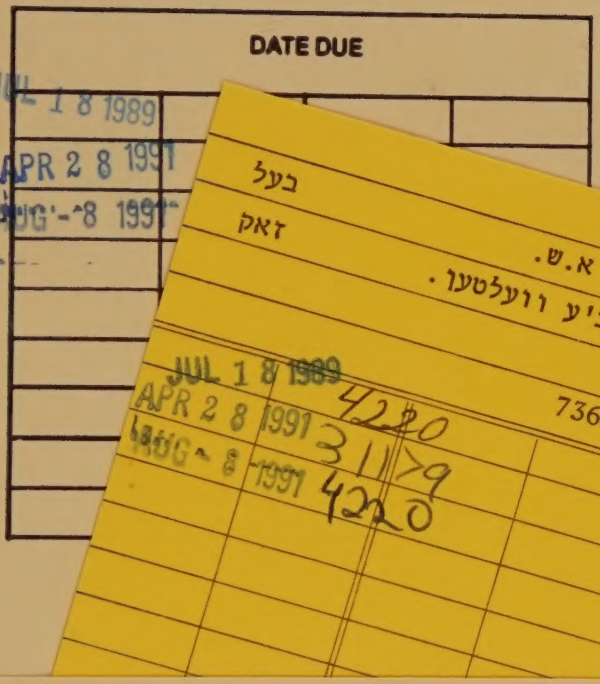
DATE DUE
JUL 1 8 1989
APR 2 8 1991
AUG - 8 1991
בעל
זאק
זאקס, א.ש.
חרוב'יע וועלטען.
7366
JUL 1 8 1989
APR 2 8 1991
AUG - 8 1991
4220
311>9
4220

7366